پىچان

تارىخىي ماتېرىياللىرى

6 - قىسىم

پىچان ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش
تارىخىي ماتېرىياللار كومىتېتى

مەسئۇل تەھرىرى:

ئابدىرېھىم سەيپۇل

نەشرگە تەييارلىغۇچى ۋە تەھرىرى:

مۇتەللىپ ھامۇت

تەھرىر ھەيئىتى:

ئابدىرېھىم سەيپۇل (مۇدىر)

بەيئەنزىن (مۇئاۋىن مۇدىر)

مۇتەللىپ ھامۇت (ھەيئەت)

ئەخمەت ھۈسسەين (ھەيئەت)

گوشوي (ھەيئەت)

مۇقاۋىنى ئىشلىگۈچى:

ماجىلك يۈك

پەچان تارىخىي ماتېرىياللىرى

6 - قىسىم

پەچان ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش تارىخىي
ماتېرىياللار كومىتېتى

مۇندەرىجە

چىڭۋاڭ ئىمىن خوجا ۋە ۋاڭ ئوردىسى توغرىسىدا ....
ھىلمىنىياز قادىر 1

ۋاڭ ئوردىسىغا يېزىلغان بىر پارچە شېئىر ...ئابدىراخمان موسا 10

«چوڭ يېغىلىق» تا قانغا بويالغان پىچان ...... يۇسۇپ ھەسەن 11

چىقتىم يېزىسى توغرىسىدا .... ھىمىت ھەمدۇل 50

قىزىل قورغاندىن تېپىلغان قەدىمقى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى ئىككى
پارچە ھۆججەت ....
.... «شىنجاڭ مەدەنىي يادىكارلىقلىرى» ژورنىلى 65

«شەنگەن ئېرىغى» ۋاقىئەسى .... ئىسمائىل رەجەپ 73

مائارىپ مۇنبىرىدىكى پىشىۋالار:
نەمتوللا رىشىت، مەخمۇت ھەسەن، سىتنىياز ۋاجىدى...
.... ياقۇپ يۇسۇپ 78

شەپقەتچى ئۇستاز ـ قاسىم مۇخپۇل ...... سىتنىياز تۇرسۇن 82

ئۇيغۇر كىلاسسىك 12 مۇقامىنىڭ پىچان ۋارىيانتى تېكىستلىرى
86 ....

ھىلىس ناخشا تېكىستلىرى 313

چىڭۋاڭ ئېمىن خوجا ۋە ۋاڭ ئوردىسى توغرىسىدا

ھېلىمىنىياز قادىر

تۇرپان رايونىغا 170 يىلدىن ئارتۇق ھۆكۈمرانلىق قىلغان لۈكچۈن ۋاڭلىقىنىڭ ئاتىسى ئېمىن خوجا - تۇرپان رايونىدىكى ئەڭ چوڭ فېئودال سوپى خوجىنىڭ نەۋرىسى بولۇپ مىلادى 1694 - يىلى قارا غوجىدا تۇغۇلغان.

كىچىكىدىن تارتىپلا تەۋسىقلىق (سوپىلىق) تەربىيىسىنى ئېلىپ كېيىنكى كۈنلەردە بۇۋىسىنىڭ ئىشانلىقىغا ۋارىسلىق قىلىپ نۇرغۇن مۇرىت قوبۇل قىلغان.

1718 - 1719 - يىللىرى جۇڭغارلار ھامىللىقىدىكى لۈكچۈن بەگلىكىنىڭ سۇلتانى كېپىش ئېمىن خوجىنىڭ نۇرغۇن مۇرىت قوبۇل قىلغانلىقىنى ئۆزىگە نىسبەتەن تەھدىت دەپ بىلىپ، ئوردىدىكى يېقىنلىرىنىڭ مەسلىھەتى بويىچە ئېمىن خوجىنى ئوردىغا چاقىرتىپ يوقاتماقچى بولىدۇ.

ئېمىن ئوردىغا كىرىپ كېپىش سۇلتانغا سالام بەرگەندە، سۇلتاننىڭ كەينىدە ئولتۇرغان ئايالى ئېمىن خوجىغا تۇققان بولغانلىقىدىن، بوينىغا قولىنى تەككۈزۈش ئىشارىسى بىلەن، ئېمىن خوجىنىڭ ئۆلتۈرۈلىدىغانلىقىنى ئۇقتۇرىدۇ.

سەزگۈر ئېمىن ئەھۋالنىڭ خەتەرلىكلىكىنى سېزىپ، «ئېتىم شاش ئىدى، چايلاشتۇرۇپ قويۇپ كىرسەم» دەپ ئىجازەت ئېلىپ، قېچىپ كېتىدۇ.

شۇنىڭ بىلەن لۈكچۈننىڭ غەربىدىكى پايانسىز قۇمۇشلۇق

جاڭگالدا پانالىنىپ، مورىتلىرى بىلەن مەخپىي ئالاقىلىشىپ، ئوردى-
دىن ھوقۇق تارتىۋېلىش پۇرسىتىنى كۈتىدۇ. كېپىش بەگ چېرىك-
لىرى ئىمىننى ئىزلەپ تاپالمايدۇ. ئارىدىن بىر يىلدەك ئۆتۈپ
كېپىش بەگ بىخوتلىشىدۇ، ئىمىن خوجا، كېپىش بەگنىڭ ئوۋغا
كەتكەن پۇرسىتىدىن پايدىلىنىپ نەچچە يۈزلىگەن مورىتلىرىنى
باشلاپ بېرىپ، تۇيۇقسىز ئوردىنى تارتىۋېلىپ، ئوردا ناغرىسىنى
چالدۇرۇپ، «دومىدۇ، ئىمىن گاڭنىڭ دويى» دەپ كوچىلارغا جاكا-
چى چىقىرىپ سۇلتانلىقنى تارتىۋالىدۇ. بۇ ۋاقىت 1719 - 1720 -
يىللار ئارىلىقى بولسا كېرەك. كېپىش ۋاڭ ئوۋدىن قايتىپ ئور-
دىسىنىڭ تارتىۋېلىنغانلىقىدىن خەۋەر تېپىپ، سېركىپ تۇرنىڭ
ئۈستىگە چىقىۋالىدۇ. ئۇ سىرتتىن ياردەم كۈتمەكچى بولغان.
بىراق ئىمىن خوجا، كېپىش بەگنىڭ ئۆز ئادەملىرى ئارقىلىق
ئۇنى تودىن ئالداپ ئېلىپ چۈشۈپ، قەتلى قىلىدۇ.

ئۇزۇن يىللار ھۆكۈمران بولغان چاغاتاينىڭ مۇسۇلمان بولغان
ئەۋلادلىرىنىڭ تۇرپان رايونىدىكى ھۆكۈمرانلىقى شۇنىڭ بىلەن
ئاخىرلىشىدۇ.

1720 - يىلى 7 - ئايدا چىڭ سۇلالىسىنىڭ جاڭجۈنى فۇنىڭئەن
قوشۇن باشلاپ لۈكچۈنگە كېلىدۇ. ئىمىن خوجا چىڭ سۇلالىسىگە
بەيئەت قىلىپ، تەسلىم بولىدۇ.

بۇ دەۋردە ئىمىن خوجا پىچاندىن تارتىپ قاراغوجىغىچە
جايلارغا ھۆكۈمرانلىق قىلاتتى. لۈكچۈن بەگلىكىنىڭ قولىدىن كەت-
كەنلىكىنى ئۇققان جۇڭغار ھۆكۈمرانلىرى 1725 - يىلدىن 1732 -
يىلغىچە 7 يىل تىنىمسىز قوشۇن ئەۋەتىپ ئىمىن خوجا بىلەن
ئۇرۇشىدۇ. ئىمىن خوجا چىڭ سۇلالىسىگە سادىق بولۇپ، جۇڭغارلار
بىلەن قەتئىي كۆرەش قىلىدۇ. مەسىلەن: 1731 - يىلى جۇڭغار
ئەسكەرلىرى لۈكچۈننى 40 كۈن مۇھاسىرە قىلىدۇ. ئىمىن خوجا

14 مېتىر ئېگىزلىك 4 مېتىر كەڭلىكتىكى سېپىلغا تايىنىپ، قارشىلىق كۆرسەتتى. جۇڭغارلارنىڭ 3 قېتىملىق قاتتىق ھۇجۇمىنى چېكىندۈردى. چىڭ ئەسكەرلىرى ياردەمگە كەلگەندىن كېيىن ئۇلار بىلەن بىرلىشىپ جۇڭغارلارنى مەغلۇپ قىلدى.

ئەمىن خوجا جۇڭغارلارنىڭ ئۈزلۈكسىز تەھدىتىگە ئۇچراپ تۇرغانلىقتىن چىڭ ھۆكۈمىتىدىن ئەسكىرى ياردەم سورايدۇ. بىراق بۇ دەۋردە چىڭ ھۆكۈمىتىنىڭمۇ ھالى خاراپ بولۇپ، ئەسكىرى قىسىم ئېۋەتكەندە ئارقا سەپ تەمىناتىنى يەتكۈزۈپ بېرىش ئىمكانىيىتى بولمىغانلىقتىن، ئەمىن خوجىنىڭ پۇقرالىرىنى ئېلىپ ئىچكىرىگە كۆچۈش قارار قىلىنىدۇ. ئەمىن خوجا بۇنى قوللاپ 1732 - يىلى 10 - ئاينىڭ 14 - 17 - كۈنلىرى تۇركۈمگە بۆلۈنۈپ ئەمىن خوجا ھۆكۈمرانلىقىدىكى قاراغوجا، مۇرتۇق، سۇ بېشى، لەمجىن، خاندۇ، شۆگە، سىركىپ، ياڭخى، تۇيۇق بەگلىرى ئۆز پۇقرالىرىنى باشلاپ ئەمىن خوجىغا ئەگىشىپ 10 مىڭدەك ئادەم گۇاجۇغا قاراپ يولغا چىقىدۇ.

1732 - يىلى 2389 ئۆيلۈك 8125 نەپەر ئادەم گۇاجۇغا يېتىپ باردۇ. چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى كۆچۈپ بارغان ئۇيغۇرلارنى 5 قەلئەدىكى 4632 ئېغىز ئۆيگە ئورۇنلاشتۇرۇپ، ئۇلارغا ئىشلەپچىقىرىش سايمانلىرى تارقىتىپ، تېرىشقا يەر، سۇ ئاجرىتىپ بېرىدۇ.

ئەمىن خوجا چىڭ سۇلالىسىگە بەيئەت قىلغان كۈندىن باشلاپ، ئاكتىپ خىزمەت قىلىپ «بىلگىنىنى سۆزلەپ، سۆزلىگەندىمۇ قويماي سۆزلەپ» ئەمەلىي خىزمەت كۆرسەتكەنلىكتىن پادىشاھ چيەنلۇڭنىڭ يەۋقۇلئاددە مۇكاپاتىغا ئېرىشىدۇ. 1755 - يىلى (چيەنلۇڭنىڭ 20 يىلى) چىڭ ھۆكۈمىتى ئىلىغا ئەسكەر چىقىرىپ جۇڭغارلاردىن داۋاچى توپىلىگىنى بېسىقتۇرۇشقا ئاتلانغاندا ئەمىن خوجا مۇئاۋىن قوماندان سۈپىتىدە 300 دەك ئۇيغۇر ئەسكىرى بىلەن

جەڭگە قاتنىشىدۇ.

جۇڭغارلارنىڭ تۇرپان رايونىغا بولغان تەھدىتى ئۈزۈل - كېسىل بېسىقتۇرۇلغاندىن كېيىن گۇاجۇدىكى ئۇيغۇرلار 20 يىل ئۆتۈپ ئۆز ئانا ماكانىغا قايتىپ كېلىدۇ. شۇ چاغدا چيەنلۇڭ خان ئىمىن خوجىغا بەيسىلىك مەنسىپى بېرىدۇ. ئىمىن خوجا بەيسىلىك مەنسىپى بىلەن لۇكچۇن ئوردىسىدا تۇرۇپ 1759 - يىلغىچە پىچاندىن ئاستانىغىچە بولغان جايلارغا ھۆكۈمرانلىق قىلىدۇ.

ئاستانىنىڭ غەربىدىن توقسۇن ئىلانلىققىچە بولغان جايلارنى داد خاھ بەگ مەنسىپىدىكى مەڭلىك خان خوجا سوراتتى. 1759 - يىلى مەڭلىكخان جوڭغارلار بىلەن تىل بىرىكتۈرگەنلىكى ئۈچۈن ئۆلتۈرۈلۈپ، ئۇنىڭ باشقۇرۇشىدىكى جايلار ئىمىن خوجىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلىدۇ.

1759 - يىلى چىڭ سۇلالىسى شىنجاڭنى بىرلىككە كەلتۈرگەندىن كېيىن ئىمىن خوجىغا «جاساق» ۋاڭلىق مەنسىپى بېرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن پۈتۈن تۇرپان رايونىنىڭ ھوقۇقى ئىمىن خوجىنىڭ قولىغا ئۆتىدۇ. بۇ دەۋردە لۇكچۇن ۋاڭلىقىغا تەۋە جايلار، پىچان، تۇرپان، توقسۇن، لوپنۇر قاتارلىق جايلار ئىدى.

ئىمىن خوجا چىڭۋاڭلىق مەنسىپىگە ئولتۇرغاندا ئىگىلىگەن خۇسۇسى يېرى 4 مىڭ مو بولغان. 4 ناھىيىدىن يىغىۋالىدىغان ئوت ئوچى بىجى 5 مىڭ سەر كۆمۈش. ئىمىن خوجا 1777 - يىلى 19 يىل چىڭۋاڭ بولۇپ، 83 يېشىدا ئالەمدىن ئۆتىدۇ.

ئىمىن خوجىنىڭ كېيىنكى ئەۋلادلىرى توغرىسىدا

ئىمىن خوجا ئۆلگەندىن كېيىن ئوغلى سۇلايمان چىڭۋاڭ بولىدۇ. سۇلايماننىڭ ئىنىسى مۇسا 1759 - يىلى قەشقەردە مۇسۇلمانلارنىڭ ئىشىنى ياخشى باشقۇرغانلىقتىن فۇگو گۇڭ مەنسىپى بىلەن

ئېلىغا ھاكىمبەگلىككە تەيىنلىنىدۇ. ئاغزاكى تارىخ ماتېرىياللىرىغا ئاساسلانغاندا 1778 - يىلى چيەنلۇڭ خان مۇساگۇڭنى بېيجىڭغا چاقىرتقان. بۇنىڭغا تارلىقى كەلگەن سۇلايمان چىڭ چىڭزىنغا ئادەم ئەۋەتىپ مۇساگۇڭغا زەھەر بېرىپ ئۆلتۈرگەن.

سۇلايماننىڭ مۇشۇ گۇناھى ئۈچۈن 1779 - يىلى ۋاڭلىق مەنسىپىدىن ئېلىپ تاشلىنىپ، خىزمىسى مال - مۈلكى مۇسادىرە قىلىنغانىكەن.

سۇلايماندىن كېيىن ئىسكەندەر، يۇنۇس، پەرىدۇن، مۇھەممەت سىيىت، ئەفرىدۇن، مامۇت، ئىمىن قاتارلىق 7 كىشى بىرىنىڭ ئىزىنى بىرى بېسىپ 140 يىلغا يېقىن ۋاڭلىق تەختىدە ئولتۇرۇپ تۇرپان رايونىغا ھۆكۈمرانلىق قىلغان.

ئىمىن خوجىدىن تارتىپ مۇھەممەت سىيىتقىچە يەنى 1759 - يىلدىن 1825 - يىلغىچە ئىمىن خوجا ئەۋلادلىرى تۇرپان بىلەن قەشقەر رايونىنىڭ ھوقۇقىنى تەڭ يۈرگۈزگەن. مۇھەممەت سىيىت ۋاڭغا قەشقەر رايونىنىڭ ھوقۇقى بېرىلگەندە ئۇنىڭ 8 ياشلىق ئوغلى ئەفرىدىدۇن لۈكچۈندە ۋاڭ بولغان.

قىسۇرى بۇ ھەقتە مۇنداق يازغان:

بولدى جۇڭۋاڭ شاھى سەككىز ياشىدا،
لە ئالىلىق تاجى ئەفرىدۇن باشىدا.
جەددى ئەلاسى ئىمىنخان شەخسىۋار،
جەددى ئىنىڭ مىرۋەلى بۇزۇرگار.
ئەۋلىيا ئەۋلادىدىن ۋە ئەھيادىدىن،
خوجا مۇھەممەت شېرىپ ئەۋلادىدىن.

1825 - يىلى جاھانگىر خوجا قوزغىلىڭىدا مۇھەممەت سىيىت ۋاڭ ئۆلتۈرۈلگەن.

ئەفرىدۇن كىچىكىدىن تارتىپلا ئەخمەت قىسۇرىدەك ئالىم-
لاردىن تەلىم ئالغاچقا، ئۇ ھۆكۈمرانلىق قىلغان دەۋردە ئىلىم -
مەرىپەت گۈللەنگەن، مەدرىسىنىڭ ۋەخپى يەرلىرى كۆپەيتىلگەن.

ياقۇپ بەگ شىنجاڭنىڭ بىر قىسمىنى بېسىۋالغاندىن كېيىن
ئەفرىدۇن ۋاڭنى قەشقەرگە چاقىرتىپ، ئۇنىڭ بېيجىڭ خانغا سوغا
قىلىشقا تەييارلىغان مال - دۇنياسىنى تارتىۋېلىپ، ئۆزىنى نەزەر
بەنت قىلغانلىقتىن 1876 - يىلى قەشقەردە ئەقلىدىن ئېزىپ
ئۆلۈپ كەتكەن.

1877 - يىلى چىڭ ئەسكەرلىرى تەرىپىدىن تۇرپان رايونى
ئازات قىلىندۇ. شۇنىڭ بىلەن قايتىدىن چىڭ ۋاڭ تىكلىمەكچى
بولۇپ، ئەفرىدۇننىڭ خانلىقتا مەلۇم قىلغان پەرزەنتى بولمىغاچقا
كىمنى چىڭ ۋاڭ قىلىش توغرىسىدا قاتتىق تالاش - تارتىش
بولىدۇ.

قايتا - قايتا تەكشۈرۈش ۋە ئىسپاتلاش ئارقىلىق ئەفرىدۇن
ۋاڭنىڭ سەپەر ئۈستىدە ئالغان، بىراق ئوردىغا ئەكىلەلمىگەن
ئايالىدىن تۇغۇلغان بىر ئوغلىنىڭ بارلىقى ئېنىقلىنىپ، شۇنى
تېپىپ كېلىدۇ.

كىشىلەر پارىچى ۋاڭ دېيىشىدىغان ۋاڭ ئەنە شۇ جەنۇبتىن
تېپىپ كەلگەن مامۇتتۇر.

مامۇت تەخمىنەن 1881 - يىلى ئوردىغا كەلتۈرۈلۈپ 1882 -
يىلى خاننىڭ يارلىقى بىلەن چىڭ ۋاڭ بولىدۇ. ئۇ، تۇرپان رايونى-
نى 18 يىل دەھشەن بىلەن سوراپ 1900 - يىلى 6 - ئايدا ئور-
تەڭدە ئۆلىدۇ.

مامۇتتىن كېيىن چوڭ ئوغلى ئىمىن ۋاڭ بولىدۇ. ئىمىن
قومۇل ۋاڭنىڭ قىزىغا ئۆيلىنىدۇ. كېيىنكى كۈنلەردە مەلۇم ئىشتا
غورۇرى دەپسەندە قىلىنغانلىقتىن ساراڭ بولۇپ قالىدۇ. كىشىلەرنىڭ

ساراڭ ۋاڭ دېگىنى شۇ.

1933 - يىلى قاچاق ئاق ئورۇس ئەسكەرلىرى خوجىنىيازنى قوغلاپ لۈكچۈنگە كېلىپ، لۈكچۈن ئوردىسىغا ئوت قويۇۋېتىدۇ. ئىمىن بىر نەپەر ئاشپىزى بىلەن ئوردىدا كۆيۈپ ئۆلىدۇ. ئىمىن خوجا ۋاڭلىقى شۇنىڭ بىلەن تەلتۆكۈس ئاخىرلىشىدۇ.

ئېگىز ئوردا توغرىسىدا

ئوردىنىڭ 1 - ئىشىكى قارا چاخسا دەپ ئاتىلىدىغان يوغان دامۇڭ، دامۇڭدىن كىرسە بىر نەچچە مو كەلگىدەك بوشلۇقتىن ئۆتۈپ 2 - ئىشىكى ئىرەۋگىغا بارىدۇ. 2 - ئىشىكنىڭ 2 - تەرىپىگە دۆڭلەك پەنجىرە قويۇلغان، بۇ يەردە 2 قاراۋۇل تۇرىدۇ. شىپاڭلىق ئۆيلەر بۇ دىۋان بېگىنىڭ خانىلىرى. 3 - ئىشىكتىن كىرگەندە يەنە كارىدۇرلۇق ئۆي توپ بېشىنىڭ خانىلىرى، بۇ جايدا $50m^2$ چە كېلىدىغان قىش بىلەن يەردىن كۆتىرىلىپ ياسالغان سۇپا بۇ جازا مەيدانى بولغان.

جازا مەيدانىدىن ئېگىپ ئۆتكەندە جەنۇبقا قارىغان 4 - ئىشىكتىن كىرسىڭىز ئۇزۇن كارىدۇر، كارىدۇرنىڭ ئاخىرى 41 تاش تاتما ئېگىزىگە تۇتىشىدۇ. قارا چاخسىدىن تاش تاتمىغىچە 200 مېتىردىن ئارتۇق ماڭىسىز.

41 تاش تاتمىدىن يۇقىرى ئۆرلىسىڭىز ئىگىز ئوردىغا كىرىدىغان 3 مېتىر كەڭلىكتىكى ئاسما كۆۋرۈك. ئاسما كۆۋرۈكتىن ئۆتكەندە ئىگىز ئوردىنىڭ قوش قۇۋۇقلۇق ئىشىكى 5 - ئىشىك.

ئىشىكنىڭ ئىككى تەرىپىگە دۆڭلەك پەنجىرە قويۇلغان. بۇ جايدا ھەم 2 قاراۋۇل تۇرىدۇ.

ئېگىز ئوردىنىڭ كەڭلىكى 40 مېتىر، ئۇزۇنلۇقى 55 مېتىر، 2200 كۋادرات مېتىر دائىرىنى سېغىز توپا بىلەن 14 مېتىر ئېگىزلىكتە سوقۇپ چىقىپ ئۇنىڭ ئۈستىگە ئوتتۇرىنى لەمپە قىلىپ ئىككى

تەرەپكە (شىمال - جەنۇب) بەزىسى بىر قەۋەت، بەزىسى ئىككى قەۋەت، بەزىسى ياپما، بەزىسى كېمىر قىلىپ ئۆي سالغان. ئاسما كۆۋرۈك تارتىۋېلىنسا ھەر قانداق قىلىپمۇ ئوردىغا كىرگىلى بولمايدۇ. ئاسما كۆۋرۈك ئارقىلىق ئوردىغا كىرگەندە كەڭلىكى 26 مېتر، ئۇزۇنلۇقى 50 مېتر دائىرىدە ھەشەمەتلىك لەمپە ياسالغان.

ئوردا ئىچىدە ۋاڭ ئۆزىنىڭ خوتۇن باللىرى تۇرىدىغان ئۆي، ئىش بېجىرىش خانىلىرى، شاھنىشىن (مەسچىت) سۇ تارتىدىغان قۇدۇق، زىندان، ئىگىز ئوردىدىن گۈلباققا چىققىلى بولىدىغان يەر ئاستى يولى بولغان.

ۋاڭلىققا تەۋە ئىگىزدە ۋە پەستە بولۇپ 260 ئېغىز ئۆي بولغان.

ئىمىن خوجا ۋە ئۇنىڭ ئەۋلادلىرى مۇشۇ ھەشەمەتلىك ئوردىدا ھۆكۈم سۈرگەن.

ئىگىز ئوردىنىڭ قاچان ياسالغانلىقى توغرىسىدا ئېنىق مەلۇمات يوق، پەقەت 1775 - يىلى رېمونت قىلىنغانلىقىنىلا بىلىمىز.

مېنىڭچە بۇ ھەشەمەتلىك ئېگىز ئوردىنى ئىمىن خوجا ياكى ئۇنىڭ ئەۋلادلىرى ياسىغان ئەمەس. بۇ مۇسۇلمان بولغان چاغاتاي ئەۋلادلىرىدىن قالغان. چۈنكى، تۇرپان جۇملىدىن لۈكچۈن شەرقىي مۇغۇلىستانىنىڭ پايتەختى بولغان. سەئىدىيە خانلىقىنى قۇرغان سەئىد خانمۇ مۇشۇ ئوردىدا تۇغۇلغان.

تارىخچىلىرىمىز بۇ ئىگىز ئوردىنىڭ ئەخمەت ئالاچى خان دەۋرىدىمۇ، ياكى يونۇسخان دەۋرىدە قۇرۇلغانمۇ تەكشۈرۈپ - تەتقىق قىلىپ باقسا بولىدۇ. تەخمىنەن 5 - 6 يۈز يىللىق تارىخقا ئىگە ھەيۋەتلىك ئوردا 1934-يىلى بىر قېتىم بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىغان. ئۆيلىرى ئاساسەن ساق ئىدى، 1968 - يىلى مەدەنىيەت ئىنقىلابىدا تۆت كونا قاتارىدا بۇزىۋېتىلدى. كېيىن توپىسى

بۆتكۆلۈپ قاتتىق ۋەيران بولدى.

1820 - يىللار ئەتراپىدا ئەفرىدىن ۋاڭ تەرىپىدىن بىنا قىلىنغان دۆلەتباغ، 1958 - يىلى لۈكچۈن ئوتتۇرا مەكتەپكە بېرىلگەچكە، دۆلەتباغنىڭ شۇ چاغدىكى راۋىقى ھېلىمۇ ساقلىنىپ تۇرۇپتۇ.

پايدىلانغان ماتېرىياللار:

«شىنجاڭ داشۆ ئىلمىي ژۇرنىلى»

ئىلى دەرياسى ژۇرنىلى

«ئۇيغۇرلارنىڭ قىسقىچە تارىخى»

تارىخى ھەمىدىيە

قەشقەر ئەدەبىياتى قاتارلىقلار.

«چوڭ يىغىلىق» دا قانغا بويالغان پىچان

يۈسۈپ ھەسەن

تارىخىي ۋەقەلەر تارىخنىڭ چىنلىق ئاساسىنى ساقلاپ قالغان پاكىتى. ئۇنى خاھىشچا قاراپ ئۆزگەرتىشكىمۇ بولمايدۇ. كىمكى ئۇنى ئۆزگەرتىشكە ئۇرۇنىدىكەن ئۇ بىر كۈنى ھەقىقەت ئالدىدا تارىخنىڭ جازاسىغا ئۇچرايدۇ. لېكىن تارىخىي ۋەقە ھادىسىلەر كىشىلىك جەمئىيەتنىڭ مەلۇم ئىجتىمائىي شارائىتىدا يۈز بەرگەچكە سىنىپىي مۇناسىۋەتلەر تۈپەيلىدىن ئۇنىڭغا باھا بېرىش، ئۇنى يورۇتۇپ بېرىش سىنىپىي چەكلىمىگە ئۇچراپ، بەلگىلىك سەۋەنلىكلەرنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. شۇنى ئېيتىش كېرەككى تارىخ ھامان تارىخ، تارىخقا ساداقەتلىك بىلەن مۇئامىلە قىلىش كېرەك.

مەن تارىخىي چىنلىقنى ئاساسى پاكىت قىلىپ تۇرۇپ ناھىيىمىزنىڭ يېقىنقى زامان تارىخىدا بوپ ئۆتكەن قانلىق پاجىئەنى «چوڭ يېغىلىق» تا قانغا بويالغان پىچان ناملىق ماقالەم ئارقىلىق كىتابخانلارغا تەقدىم قىلىمەن.

فېئوداللىق ئىجتىمائىي تۈزۈمنىڭ زۇلمى ۋە ئېكسپلاتاتسىيەسى ھەم ياڭ زېڭشىڭ، جىن شۇرېن ھاكىمىيىتىنىڭ قاتمۇ - قات زۇلمى ناھىيىمىزدىكى ھەر مىللەت خەلقىنى چىدىغۇسىز ئېغىر كۈنلەرگە دۇچار قىلدى. خەلق بۇ ئېغىر كۈنلەرگە قارشى بىر قانچە قېتىم قوزغىلاڭ كۆتەردى.

بۇ ۋەقەلەرنى پىچان خەلقى ئاددىي قىلىپ «يېغىلىق» دەپ ئاتاپ كەلمەكتە. مەسىلەن: «لىڭا يېغىلىقى» (1887) يىل «ئامىر

ۋالى ئوردىسىغا يېزىلغان بىر پارچە شېئىر

ئابدۇراخمان مۇسا

1964 - يىلى 11 - ئاينىڭ 13 - كۈنى لۈكچۈن گۇڭشېغا بې-رىپ بىر قىسىم پېشقەدەم يولداشلارنىڭ تەشەببۇسى بىلەن لۈك-چۈن ۋاڭ ئوردىسىنى تولۇق كۆرۈشكە مۇيەسسەر بولدۇم. ھەممە نۇرغۇن يېڭى تەسىرات، يېڭى چۈشەنچىلەرگە ئىگە بولدۇم. دەل شۇ پەيتتە لۈكچۈن ئوردىسىدىكى ئاستى - ئۈستىلىرى تۈرلۈك نەقىشلەر بىلەن كاتتا بېزەلگەن بىر ئېغىز ئۆينىڭ جەنۇب تېمىغا «زېرەك» دېگەن بىر شائىرنىڭ 1946 - يىلى يازغان شېئىرىنى كۆ-رۈپ ۋە قايتا - قايتا ئوقۇپ چىقىپ، «يازغان ئەستە قالار، ياز-مىغان يەردە قالار» دېگەن ماقالىنىڭ ئىلھامى بىلەن خاتىرە دەپ-تىرىمگە كۆچۈرۈۋالغان ئىدىم. ئۇ مۇنداق يېزىلغان:

بۈگۈن كەلسەم ھوزۇرۇڭغا، مۈڭلۈنۈپ تۇرىدۇ ئوردا،
دەريالىرىڭ جۇشقۇن ئۇرادۇر بىلىقلىرىڭ چايقىلىپ سۇدا.

ئاجايىپ تىلغا كىردىڭ سەن گويا جانلىنىپ شەيئىدەك،
سۆزۈڭ ئاڭلاپ غېمىم ئاشتى كۆزدە ياشىم سىماپتەك.

زېرەك 1949 - يىل

تەسىرى بىلەن 1932 - يىلى يىل ئاخىرىدىن باشلاپ پىچان، تۇر-
پان، تۇخسۇن ناھىيەلىرىدە دېھقانلار تەشكىللىنىپ غوجىنىياز ھاجى-
غا ھەمداشلىق قىلدى ۋە ئىنقىلابىي پائالىيەتلەر بىلەن شۇغۇللان-
دى. شىنجاڭنى ئۆزىمىنىڭ مۇستەقىل قورغىنى دەپ كۆرەڭلەپ
يۈرگەن جىن شۇرېن شەرقتىكى بىر تېمىنىڭ تەۋرەپ غۇلاش
ھالىتىگە كەلگەنلىكىنى كۆرگەندىن كېيىن ئالدىراپ ھاكىمىيىتىنى
ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن جىددىي قوشۇنلىرىنى تەرتىپكە سېلىشقا
ئۇتتۇش قىلدى. ئۇ ئالدى بىلەن ياپونىيىدە ھەربىي ئىنىس-
تىتۇتنى پۈتتۈرۈپ فاشىستىك ھەربىي تەربىيە ئالغان ھىلىگەر،
سىياسىي قارنىيەت، ئالدامچى، مەككار، شىڭ سىسەينى قوماندانلىققا
كۆتەردى. شىنجاڭنىڭ خاقانى بولۇشقا ئىنتىلىپ يۈرگەن شىڭ
سىسەي پۇرسەتنى غەنىمەت بىلىپ ئەسكەر كۆپەيتىپ، ئەسكەرلەر-
نىڭ قورال ياراق ھەربىي ئەسلىھەلىرىنى تولۇقلاش، ئىلغارسەۋىيەگە
كۆتۈرۈش تەدبىرىنى قوللاندى. ئۇ چەت ئەلدىن كۆپلەپ قورال-
ياراق سېتىۋالدى. ھەممە شىنجاڭدا باندىتلىق قىلىپ يۈرگەن
قاچاق چاررۇسىيە ئەسكەرلىرىنى يىغىپ بىر پولك باشقىلاردىن
بىر پولك (تۈمەن) قوشۇن تەشكىللىدى. ئەسكەرلەرنى زامانىۋى
قوراللار بىلەن قوراللاندۇرۇپ قۇمۇل يولىدىكى 7 قۇدۇق (چىگا-
چىگزا) غا ئاپىرىپ ئىستىھكام قۇردى. پىچان، تۇرپانغا بىر لۈيدىن
ئەسكەر تۇرغازدى. پىچان، تۇرپاندىكى ئەسكەرلەر شەھەرنىڭ
سېپىل پوتەيلىرىنى رېمونت قىلىش بىلەن بىللە شەھەر ئىچىگە،
خەلققە ئالۋاڭ سېلىپ يېمەك - ئىچمەك، دوزۇق - تۇلۇك، ئۈچۈن
زاپاس ئاشلىق ۋە باشقا ئىستېمال بۇيۇملىرىنى تەييارلىدى. بۇن-
دىن سىرت ئەسكەرلەرنىڭ كۈندىلىك ئاشلىق، گۆش، ماي، مال
بوغۇزى، ئوتۇن - كۆمۈر، كۈكتاتلىرى جەھەتتىكى ھەممە تەمىناتى
خەلقنىڭ زىممىسىگە يۈكلەندى. مۇشۇ مەزگىلدە لۈكچۈن ۋاڭىنىڭ

يېغىلىقى» (1911) يىل. «چىلان يېغىلىقى» (1925) يىل. «شەلگەن يېغىلىقى» (1926) يىل. قاتارلىقلار، بۇ يېغىلىقلار ئىچىدە ئەڭ چوڭ يېغىلىق «چوڭ يېغىلىق» تۇر. 1932 - يىلدىن 1933 - يىل 4 - ئايغىچە ناھىيىمىز ئاسمىنىنى بىر قارا تۈتەك قاپلىدى. بۇ قارا تۈتەك خەلقىمىزنى بوغدى. بۇنداق دەھشەتلىك بوغۇش ئىنسانىيەت تارىخىدىمۇ ئاز ئۇچرىسا كېرەك. مۇشۇ قېتىمقى «چوڭ يېغىلىق» تا شىڭ سىسەي قوشۇنى ۋە چار روسىيەنىڭ شىنجاڭغا قېچىپ كەلگەن قورچاق ئەسكەرلىرى تەرىپىدىن 20000 كىشى بىگۇناھ رەھىمسىزلەرچە قىرغىنچىلىققا ئۇچرىدى. شۇڭا يىچان خەلقىنىڭ بېشىغا كەلگەن بۇ پاجىئەنى يىچاندا «چوڭ يېغىلىق» دەپ ئاتايدۇ.

يىچانلىقلارنىڭ پىشقەدەملىرى ئۆزلىرىنىڭ ياشلىرىنىمۇ «چوڭ يېغىلىق» نى ئۆلچەم قىلىپ ھېسابلايدۇ.

1 - «يېغىلىقنىڭ باشلىنىشى»

ياڭ زىڭشىن ھاكىمىيىتى ئاغدۇرۇلۇپ، جىن شۇرېن ھاكىمىيەت ئۈستىگە چىقتى. ئۇ تەختكە چىققاندىن كېيىن ئۆزىنى شىنجاڭنىڭ مۇستەقىل پادىشاسى ھېسابلاپ، تېخىمۇ ئىستىبدات سىياسەت يۈرگۈزۈپ، خەلق ئۈستىدىكى ئالۋاڭ - ياساقنى ھەسسىلەپ ئاشۇرۇۋەتتى.

خەلقنىڭ كۈن ئالغۇدەك ماجالى قالمىدى، زۇلۇم ۋە ئېكسپىلاتاتسىيەدىن جاق تويغان خەلق چىقىش يولى تاپالماي تۇرغاندا، قۇمۇلدا غوجى نىياز ھاجى باشچىلىقىدىكى دېھقانلار قوزغىلىڭى باشلاندى. 1930 - يىلدىن باشلانغان ئىنقىلاب ئۇچقۇنى كۈچلۈك يالقۇنغا ئايلاندى. كىچىك دائىرىدىن چوڭ دائىرىگە كېڭەيىپ قۇمۇل ئەتراپىدىكى 12 تاغنىڭ ھەممە يېرىگە تۇتاشتى. بۇ ئىنقىلاب

ھەر قالداق ئىش ۋە ھەرىكەت بولغاندا پۇرسەت پەرەسلەرمۇ چىقىپ تۇرىدۇ. ئۇلار «تۇپىلاڭدىن توغاچ ئوغۇرلاپ» ئۆزلىرىنىڭ تويماس نەپسى ئۈچۈن ھەممە ئەسكىلىكلەرنى قىلىشقا تەييار تۇرىدۇ. مۇشۇ مەزگىلدە جازانىخورلار ئەپيۇن ئىشلەپچىقارغۇچى ۋە ساتقۇچىلار جىن شورىن ئەمەلدارلىرىغا يان - تاياق بولۇپ، پۇقرالى ئىقتىسادىي ياقتىن بوغدى. جازانىخورلار قەرز بەدىلىگە قەرزدارلارنىڭ ئۆي - جاي، يەر - مۈلۈكلىرى ھەتتا ياش قىزلىرىنىمۇ تارتىۋالدى. بۇنداق ھەددىدىن ئاشقان ئىشلار پۈتۈن پىچان ۋە تۇرپان ناھىيىلىرىنى قاپلىدى.

يۇقىرىقىدەك ئاتمۇ - قات زۇلۇم ۋە ئېكسپىلاتاتسىيە پۇقرالى ئۆزىنىڭ شېرىن جانلىرىدىن كېچىپ ئەركىنلىك جاللاتلىرىغا قارشى قوزغۇلاڭ كۆتۈرۈشكە مەجبۇر قىلدى. ئازاتلىققا ئىنتىلىش تەشناسى خەلقنىڭ قەلبىدىن ئورۇن ئالدى.

غوجىنىياز ھاجى قوزغۇلاڭچى قوشۇنلىرىنىڭ جەنۇبىي ۋە شىمالىي شىنجاڭغا يۈرۈش ئېغىزى پىچان ناھايىتى مۇھىم ستراتېگىيىلىك ئورۇن بولغاچقا، بۇ يەرنىڭ ھاكىمىيىتىنى مۇستەھكەملەش جىن شورىننىڭ بېشىنى قاتتىق ئۇرۇۋاتقان ئىش ئىدى. دەل شۇنداق پەيتتە پەيزۇللاخان ھاكىملىقنى تاشلىدى. بۇ جىن شۇرىننىڭ مۇددىئاسىغا تازىمۇ باپ كەلدى. ئۇ ئالدىراپ - تېنەپ ئۆزىگە سادىق چوڭ يەر ئىگىسى ماتىگراڭنى پىچاننىڭ ھاكىملىقىغا، ئۇۋونكوك (خەنزۇ) نى مۇئاۋىن ھاكىم قىلىپ تەيىنلىدى.

2 • ماشىمىڭنىڭ پىچانغا چىقىشى

1932 - يىلى 11 - ئاينىڭ ئاخىرى (بۇ ۋاقىتتا رامىزان باشلانغان ئىدى) قۇمۇلدا ماجۇڭ يىڭنىڭ ھەربىي ئەمەلدارى ماشىمىڭ (سوي يىڭجاڭ) غوجى نىياز ھاجى ئادىمىدىن تۇمۇر يىڭجاڭ،

ئۇلجىغا كىرىشىپ كەتتى. ئۇلجا ئېلىش تازا قىزىدى. بۇنداق
بولاش، ئوت قويۇش، ئۆچ كۆن داۋاملاشتى. بۇ خەۋەر ناھايىتى
تېزلا ئاستانىغا يېتىپ بارغاچقا، ئاستانىدىمۇ قوزغولاڭ كۆتۈرۈلۈپ
جازانىخور، زالىملارغا قاقشاتقۇچ زەربە بېرىلگەن. بۇ ۋاقىتتا
تۇرپان، توخسۇننىڭ ھەممە يېرىدە «غوجىنىياز ھاجى پىچاننى
ئېلىپتۇدەك، ئەمدى تۇرپاننى ئالغۇدەك، ئاندىن پۈتۈن ئالتە
شەھەرنى، ئۇنىڭدىن كېيىن كۆچ توپلاپ ئۈرۈمچىنى ئالغۇدەك»
دېيىدىغان پاراڭ تارقىلىپ، پۈتۈن خەلقنىڭ دىققىتىنى قوزغىدى.
تۇرپان ئاستانىدا مەخسۇت مۇھىتى، مامۇت باي، موسول بايلارمۇ
غوجىنىياز ھاجى كەلگىنىگە پەخىرلىنىپ، ئۆزلىرىنىڭ بارلىق
مال - مۈلۈك دۇنياسىدىن كېچىپ، قوزغولاڭغا قاتنىشىشقا تەييار-
لاندى بولاردىن تەسىرلەنگەن دېھقان ياشلىرى ئۆزلىكىدىن
پەيدائىلىقا تېزىمغا ئالدۇرۇپ، قوشۇنغا كىردى. ئۇلار دەسلەپتە
ئوغاقلارنى تۈزلەپ، قىلىچ بىلەن قوراللاندى. مەخسۇت مۇھىتى
پەيدائىلار قوشۇنىغا «جەڭ - ئۆلۈم دېگەنلىكتۇر. ئاقىلانە نىشان
بىلەن دۈشمەننى يوقاتىمىز، دۈشمەن بىزنى يوقىتىدۇ، ئالدىراق-
سانلىق، تارقاقچىلىق بولمىسۇن، تەييارلىنىپ تۇرۇڭلار، غوجىنىياز
ھاجىنىڭ پىچانغا كەلگىنى راستمۇ بىلىپ كېلەي». - دەپ
مۇھاپىزەتچىلەر بىلەن لۈكچۈنگە كېلىدۇ. شۇ كۈنى پىچان
قوزغولاڭچىلار قوشۇننى لۈكچۈنى ئېلىش ھەققىدە مەسلىھەت
قىلىشۋاتقاندا، چىڭگاچىڭزىدا تۇرۇشلۇق شىيوڭ تۇەنجاڭ قول
ئاستىدىكى بىر تۇەن ئەسكىرى ۋە ئاق ئوروس ئەسكەرلىرىنى
باشلاپ كېلىدۇ. ئۇلار پىچانغا كېلىپ ئۇچىرغانلا كىشىگە ئوق
ياغدۇرىدۇ. روس ئەسكەرلىرىنىڭ بوم ئاۋازلىق پىلىموت ئاۋازى-
نى ئاڭلىغان ھاشىمنىڭ بىر قىسىم ئاتلىق ئەسكەرنى ئېلىپ
لۈكچۈنگە قېچىپ، دىغار يېزىسىغا بېرىۋالىدۇ. بۇنىڭدىن خەۋەر

تۇرسۇن پالۋان قاتارلىق 50 ئادەم چىقتىمىنىڭ ئەخول مەھەللىسىگە يېتىپ كەلدى. شۇ كۈنى ئۇلار پىچاندىن چارىلاشقا بارغان چىڭ شىۋرىن ئەسكەرلىرى بىلەن دوقۇرۇشۇپ قېلىپ ماشىمىڭ، تۇمۇرلەر ئۇلار بىلەن تۇتۇشۇپ قالدى ۋە مەغلۇپ قىلدى. ئۇلارنىڭ ئات، قورال ۋە دۇربۇنلىرىنى غەنىمەت ئالدى ۋە داۋاملىق ئالغا ئىلگىرىلەپ خۇپىيانە ھالدا دۆك بازار خۇيزۇ يېزىسىغا كېلىپ چوڭ يەر ئىگىسى شىڭ لونگوەن (مارەجوڭ) نىڭ چوڭ ئوغلى ماەو ۋە شوتاڭدا ئىرقۇغان نورلويى قاتارلىقلارغا «بىزنى غوجى نىياز ھاجى بىلەن گاسىلىڭ ئېۋەتتى. بىز بۇ يەردە كۈچ توپلاپ پىچاننى ئالماقچى بولدۇق. ئەسكەر يېغىش سىلەرنىڭ ۋەزىپەڭلەر» دېگەن سۆزنى قىلىپ بۇنىڭ راستلىقى ئۈچۈن قۇرئاننى قولىغا ئېلىپ، پېشانىسىغا يۆلەپ قەسەم قىلدى. كۈندە 5 ۋاخ ناماز ئوقۇپ خەلقنىڭ ھىمايىسىگە ئېرىشتى ماەو بىلەن نورلوبى كۆڭلى تاتقان ئائىلىلەرگە بېرىپ، غوجىنىياز ھاجى قوشۇنىغا قاتنىشىشنىڭ ئەۋزەللىكىنى سۆزلەپ، 300 ئادەمنى يىغدى. بۇ ئادەملەرنىڭ مەرگەنلىرىگە مىلتىق تۇتقازدى، چەمباش- چىلىرىغا قىلىچ، نەيزە بەردى. يەنە بىر قىسمىنى ئوغاق، توقماق (كالتەك) بىلەن قوراللاندۇرۇپ، بىر كېچىسى تۇيۇقسىز ھالدا شەھەر سېپىلىغا ھۇجۇم قىلىپ، سېپىل ئۈستىدىكى قاراۋۇللارنى نېرە - پىرەڭ قىلىۋەتتى. شەھەر ئىچىدىكى قالغان ئەسكەرلەر لۈيبۇغا كىرىۋېلىپ قاتتىق مۇداپىئەدە تۇرۇپ سىرتقا چىقمىدى. ماشىمىڭ ئەسكەرلىرى پىچان بازىرى قارا پوزۇلدىكى ۋاڭجا جازانىخورلار ئائىلىسىنى جاڭ توزانىڭ ئەپيۇن دۇكانلىرىنى بۇلاپ ئوت قويدى. ئۇلارنىڭ ئۆي لىملىرىغا كاۋاك قىلىپ تىقىۋاتقان (يوشۇرغان) يامبۇ، لىنېردولىرى لىملار كۆيگەندىن كېيىن يەرگە چۈشۈشكە باشلىدى. بۇنى كۆرگەن كىشىلەرمۇ

تاپقان مەخسۇت مۇھىتى ئاستانىغا قايتىدۇ، ئۇ ئاستانىغا بارغىچە ئاستانىدىكى جازانىغا ئېغىر بوغۇلۇپ كەتكەن، زۇلۇم، ھاقارەتكە چىدىغۇسىز ئۇچرىغان خەلق فېئودال جازانىخورلارغا، ئەپيون سودىگەرلىرىگە ۋە زالىم ئەمەلدارلارغا قارشى كۆرەشنى باشلىۋېتىدۇ. ئۇلارنىڭ جازانە، قەرز دەپتەرلىرىنى كۆيدۈرىدۇ، مال - مۈلۈكىنى ئولجا قىلىدۇ، بەزىلىرىنى دارغا ئېسىپ قىينايدۇ. بۇنداق كۆرەش پۈتۈن ئاستانىدا ئەۋج ئالىدۇ، مەخسۇت مۇھىتى كېلىپمۇ بۇنداق ھەرىكەتنى توسۇۋالالمايدۇ. بۇنداق ئەھۋالدىن خەۋەر تاپقان تۇرپان لۈيىبۇسى 200 ئاتلىق ئەسكەرنى ئاتلاندۇرىدۇ. لېكىن ئۇلار يول بويى مۈكۈپ دۈشمەننى كۈزۈتىۋاتقان پىدائىيلار قوشۇنى تەرىپىدىن ئاستانىغا يېتىپ كەلمەيلا قورشاۋ ئىچىدە قېلىپ مىلتىقلىرىنى بەتلەشكىمۇ ئۈلگۈرەلمەي يوقىلىدۇ. داھايىتى ئاز بىر قىسمى قېچىپ كېتىدۇ. بۇ ئەھۋالدىن تەمتىرەپ كەتكەن جىن شورېن ئەسكەرلىرى شەھەر مۇداپىئەسىنى كۈچەيتىدۇ. بۇ 1932 - يىلى 12 - ئاينىڭ 17 - كۈنى بولغان ئۇرۇش بولۇپ، تۇرپاندا يېڭى باشلىنىشنىڭ بىرىنچى كۈنى ئىدى.

شىيوڭ تۇڭجاڭ (شىيوڭ فايو) چىگاچىگىزدىن پىچانغا كەلگەندە دەسلەپ يېڭى ئېرىقتىكى ئۇرايىم قارىمنىڭ جاڭزىسىدىكى ئەسكەرخانىغا ھۇجۇم قىلىدۇ. ئۇلار ئەسكەر بولسۇن، ئاشپەز - ناۋاي بولسۇن، ئەر بولسۇن، ئايال بولسۇن ئۇچرىغان ئادەمنى ئوققا تۇتىدۇ. مۇشۇ قىرغىنچىلىقتا 1000 دىن ئارتۇق بىگۇنا پۇقرا ئۆلۈپ كېتىدۇ. خەلق قاچ - قاچقا چۈشىدۇ. دۆڭ بازار خەلقى قۇمتاققا، غەربىي بازار خەلقىمۇ يوغان قالغاچ (قار يېغاچ) مەھەللىسىدىن ئۆتۈپ قۇمتاققا قاچىدۇ. قېرى، ئاغرىق، ئاجىز ئادەملەر جىن شورېن ئەسكەرلىرىنىڭ ئوقىغا يەم بولىدۇ. ماشىمىڭ بولسا، جىن شورېن قوشۇنىغا قارشى ئوق ئاتماي، قېچىپ 1000

دىن ئارتۇق ئادەمنىڭ جېنىغا زامىن بولۇپ، دىغارغا بېرىپ يېتىۋالىدۇ. شۇ مەزگىلدە قومۇلدا ۋەزىيەت كەسكىنلىشىپ، جەڭ جىددىيلىشىپ كەتكەچكە، شىيوڭ تۇۋەنجاڭ ئەسكەرلىرىنى ئېلىپ قومۇلغا قايتىدۇ. چىڭ تۇۋەنجاڭ (چىڭ چىڭ يو) ئەسكىرى پىچاندا قالىدۇ.

11 كۈنلۈك قانلىق جەڭ ۋە قان قىساسىنىڭ ئېلىنىشى

جىن شۇرېنىڭ تۇرپان لۈيبۇدىن قارغۇچا - ئاستانە قوزغۇلاڭچىلارنى باستۇرۇشقا ئەۋەتكەن قوشۇنلىرىنىڭ مەغلۇبىيەتكە ئۇچرىغانلىق خەۋىرى تۇرپان، پىچان، توخسۇن خەلقلىرىدە چوڭ روھى مەدەت ھاسىل قىلدى. بۇنىڭ بىلەن ئۈچ ناھىيە تەۋەسىدىكى ھەر قايسى جايلاردىن تۈركۈم - تۈركۈملەپ پىدائىيلار ئاستانىغا يېغىلىشقا باشلىدى. پىچان لۈكچۈندىن شىرۋەك، ياڭخى-تويۇق يېزىلىرىدىن ئىبراھىم دورغا قاتارلىق كىشىلەر ئۆز قوشۇنىنى باشلاپ ئاستانىغا كەلدى. تۇرپان، توخسۇن، لۈكچۈندىن 5000 پىدائىي ئاستانىدىكى مەخسۇت مۇھىتىنىڭ قوروسىغا يېغىلدى. ئۇلار غەنىمەت ئالغان 200 تال قورال ۋە ئەسلى بار بولغان قوراللار بىلەن قوراللىنىپ، تۇرپانغا قاراپ غەلىبىلىك يۈرۈش باشلىدى ۋە تۇرپان شەھىرىنى پۈتۈنلەي ئىگەللىۋالدى. پىدائىيلار ئۆز ئىلكىگە ئۆتكەن تۇرپان شەھىرىنى تەسلىم بولغان مالويجاڭنىڭ مۇھاپىزەت قىلىشىغا تاپشۇرۇپ، يەنە ئاستانىغا قايتىپ كېلىپ، كېيىنكى ئۇرۇش نۇقتىلىرىنى، دۈشمەن بىلەن ئۆزىنىڭ كۈچ سېلىشتۇرمىسىنى، ستراتېگىيىلىك ئورۇنلارنى، ھەربىي چارە - تەدبىرلىرىگىچە ئەتراپلىق مۇھاكىمە قىلدى ۋە تەپسىلىي پىلانلىدى، ئورۇنلاشتۇردى.

تۇرپان شەھىرىنىڭ قولدىن كەتكەنلىكى پىچاندىكى چىڭ تۇەنجاڭ-

نى ئالاقزادە قىلىۋەتتى. ئۇ ئۆز مۇداپىئەسىنى تېخىمۇ كۈچەيتتى.
ئىمدادىيلار قوشۇنى: «تۇرپاننى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن تېزلىكتە ئىچاننى ئېلىش كېرەك» دېگەن قارارغا كەلدى ھەم ئىچاندىكى ئەسكەرلەرنىڭ سانى ئاز، ھەربىي قوراللار كۆپ، ئۆزلىرىنىڭ سانى كۆپ، قورال ئاز بولۇشتەك ئەھۋالنى نەزەرگە ئېلىپ، ماشىمىڭنىڭ پۇرسەتپەرەسلىك قىلىدىغان ماھىيىتىنى بىلىپ تۇرسىمۇ، ئىتتىپاقلىق ئارزۇسىنى چىقىش قىلىپ، ئۇنى دىغاردىن چاقىرىۋالدى.

ئىمدادىيلار ئىچانغا يۈرۈش قىلىشتىن بۇرۇن ھەربىي كېڭەش چاقىرىپ قىسمىنى يەنە بىر قېتىم رەتكە سالدى. ئىمدادىيلار نەدىن كەلگەن بولسا، شۇلارنىڭ ئىچىدىكى قابىلىيەتلىك ئادەم بولسىلا، شۇنى باشلىقلىققا تەيىنلىدى. ئۇرايىم دورغىنى تويۇق - ياغچى ئىمدادىيلىرىغا، شىرۋەكنى لۈكچۈن ئىمدادىيلىرىغا مەسئۇل قىلدى. دىغارلىق تايىپ زاھىرى، ھاپىز مىراپ، سىتنىياز لەنجاڭ قاتارلىق 12 كىشى يىڭجاڭلىققا بەلگىلەندى. ماشىمىڭ خۇيزۇ قوشۇنىنىڭ شىجاڭلىقىغا، ماھو تۇەنجاڭ قىلىندى. ئۈچ ناھىيە ئىمدادىيلار قوشۇنىنىڭ باش قوماندانلىقىغا مەخسۇت مۇھىتى سايلاندى. تۇرپانلىق ھەمدۇللا ئەلەم ئاخۇنۇم، ئاستانىلىق مۇسۇل باي، ئىمىن باي ھاجىلار باش مەسلىھەتچى، مامۇت مۇھىتى لۇيجاڭلىققا بەلگۈلىنىپ، پۈتۈن ئىمدادىيلارغا ئېلان قىلىندى. شۇ كېڭەشتە «ئىمداي» دېگەن نامنى «ئەسكەر» دېگەن نام بىلەن ئاتاشنى قارار قىلىشتى. قوماندانلىق شتابى مەخسۇت مۇھىتىنىڭ قورۇسى قىلىپ بېكىتىلدى.

قوشۇن رەتلەنگەندىن كېيىن قورال مەسىلىسى مۇزاكىرە قىلىنىپ، نەتىجە شۇ بولدىكى، ھەر كىم ئۆزى كۆتۈرۈپ كەلگەن قورالنى ئۆزى تۇتۇشى، غەنىمەت ئالغان قوراللارنى مەرگەنلەر-

دىن ئىمتىھان ئېلىپ نىشانغا تەككۈزەلىگەنلەرگە بېرىشى، ئوق-دورىلارنى تۇەن يىڭ رەھبەرلىرى تەمىنلەش، مىلتىق يېتىشمىگەنلىرى قىلىچ، نەيزە، ئوغاق، توقماق تۇتۇش، بىرەۋ كىشى قورالسىز دۈشمەنگە ھۇجۇم قىلماسلىق، قارار قىلىندى. ئىنتىزام مەسىلىسىدە پۈتۈن قوشۇن قوماندانلىققا ئىتائەت قىلىش، قاراملىق، ئۆز بېشىمچىلىق قىلماسلىق، تەرتىپ تۈزۈمگە مۇلايىم بويسۇنۇش، ئولجا قىلماسلىق بەلگىلەندى.

ئىمدادىيلار ئاستانىغا يىغىلىشتىن بۇرۇن ئۆز مەھەللىرىدىن ئىمدادىيلىققا جېنىنى ئاتاپ، تەكبىر ئوقۇپ يولغا چىققان ئىدى.

ئۇلار يۇرتتىن ئايرىلغاندىن كېيىن ئىمدادىيلارنىڭ ئائىلە - تاۋابىئاتلىرى، شۇ يەردىكى مۆتىۋەرلەر گۆش، نان، ماي قاتارلىق يېمەكلىكلەرنى ئېلىپ تەرەپ - تەرەپتىن ھال سوراپ كەلدى. مەسلىھەتچى ھەمدۇللا ئەلەم ئاخۇنۇمۇ قۇرئاننى تۇتۇپ: «ۋەتەن ئۈچۈن فى سەبى لىللا جەڭ قىلماق پەرز، ئۆلسەك شېھىد بولۇپ شەك - شۈبھىسىز جەننەتكە كىرىمىز. قالساق غازى بولۇپ تۈگىمەس ساۋاپ تاپىمىز. مىلتىق تۇتقانلار بىسمىللا ئوقۇپ ئاتسا، ئاتقان ئوق زايا كەتمەيدۇ، مىلتىقى يوقلار قەلبىمىزنى ئاللاغا بېغىشلاپ دۈشمەنگە ھۇجۇم قىلغاندا يۈرىكىمىزدىن «ئاللا» دېگەن سۆز چىقسا ئۇ غايىبانە ئوق بولۇپ، دۈشمەننىڭ يۈرىكىنى تىترىتىدۇ. دۈشمەنگە غالىب كەلسەك ئۇلارنىڭ قوراللىرى بىزنىڭ قولىمىزغا چىقىدۇ» دەپ قۇرئان كەرىمدىن ئايەتلەر ئوقۇپ، ۋەزخانلىق قىلىپ ئەسكەرلەرگە روھى كۈچ بىرەر ئىدى. ھەقىقەتەن ھەمدۇللا ئەلەم ئاخۇنۇم يۇقىرى ئابرويغا ئىگە زات بولۇپ، ئۇنىڭ سەللە پەرىجە بىلەن ئۇ تىتۇرىغا چىقىپ، ئەسكەرلەرگە كۆرۈنىشى بەئەينى پەرىشتىنىڭ ئاق كۆگۈل بىر بىچارىنىڭ بېشىنى سىلاپ ئۇنىڭغا بەخت ئاتا

قىلغىنىغا ئوخشاش ئىدى.

1933 - يىلى 1 - ئاينىڭ 7 - كۈنى ھەممە تەييارلىقنى تۈگىتىپ، 8 - كۈنى سەھەردە پۈتۈن ئەسكەرلەر مۇنتىزىم ھالدا سەپكە تىزىلىپ، ئۈچ قېتىم تەكبىر ئوقۇپ، پىچانغا قاراپ ئاتلاندى. قوشۇن يول ئۈستىدە لۈكچۈن، دىخانسۇ، سىپانسۇ، ئامانشاھ، سىركىپ، لەڭگەر، شۇگۇرلەردىن يېڭى پىدائىيلارنى، لەمجىن، خاندو تەرەپتىن جازانىخورلارنىڭ قەرز دەپتەرلىرىنى كۆيدۈرۈپ 107 زالىمنى ئۆلتۈرگەن مەتنىياز داموللا باشچىلىقىدىكى 300 دىن ئارتۇق پىدائىينى يېڭى جەڭچىلىككە قوبۇل قىلدى. بۇنىڭ بىلەن پىچانغا يۈرۈش قىلغان پۈتۈن قوشۇن 6000 دىن ئاشتى.

پىچانغا يۈرۈش قىلغاندا قوشۇن باشلىقلىرى ئات ئۈستىدە كېتىۋېتىپ، قانداق جەڭ قىلىش، ئورۇنلاشتۇرۇشنى قانداق قىلىش، ئوزۇق - تۈلۈك، تۇرمۇشنى قانداق ئورۇنلاشتۇرۇش قاتارلىق ئەمەلىي مەسىلىلەرنى مۇزاكىرىلىشىپ، پىچان شەھىرىگە يېقىن يوغان قالغاچ مەھەللە ئايىغىدىكى تېرەن يولدا توختىدى، بۇ جاي يەر يۈزىدىن 3 مېتىردەك چوڭقۇر يول بولغانلىقتىن، سوغۇق شامالدىن ساقلىنىشقا ئەپلىك ئىدى. بۇ يەردە ئەسكەر ۋە ئات - ئۇلاقلارنى توپلىغۇزۇپ مەسلىھەت قارار بويىچە 3000 ئەسكەر بۈگۈن كېچە شەھەر سېپىلىغا ھۇجۇم قىلىش، تاڭغا يېقىن يەنە 3000 ئەسكەر ھۇجۇمغا ئۆتۈپ، ئەۋەلقىلىرى ھاردۇق ئېلىش، دۈشمەننى دەم ئالدۇرماي تەسلىم بولۇشقا قىستاش، ھەر بىر تۈمەن ئۆزىنىڭ تۇرمۇشىنى ئۆزى باشقۇرۇش قاتارلىق تەدبىرلەر بەلگىلەندى. سېپىلغا چىقىش ئۈچۈن ئائىلىلەرنى چارلاپ، ئۇزۇن تاتما (شوتا) يىغىپ بۇنى قورالسىز ئەسكەرلەرگە تۇتقازدى. لۈكچۈن، تۇيوق، ياڭخې قىسىملىرى تۆۋەن (جەنۇب) قوۋۇق (شەھەر دەرۋازىسى) دىن تۇرپان قىسىملىرى يۇقىرىقى

(شىمالىي تەرەپ) قوۋۇقتىن، توخسۇن قىسىملىرى كۈن چىقىش قوۋۇقتىن، ماشىمىڭ قىسىملىرى غەربىي قوۋۇق تەرەپتىن ھۇجۇمغا ئۆتۈشكە بۇيرۇق بېرىلدى.

قوزغىلاڭچى قىسىملار سانىنىڭ كۆپلىكىدىن خەۋەر تاپقان چىڭ تۈەنجاڭ جىددىي قوغدىنىش تەدبىرى قوللىنىپ، پۈتۈن ئەسكىرى كۈچىنى سېپىل ئۈستىگە ئورۇنلاشتۇرۇپ، شەھەر دەرۋازىلىرىنى مەھكەم تاقاپ، ئىچىدىن تام قوپۇرۇپ، سىرتقا ھۇجۇم قىلماسلىق، سىرتتىن ھۇجۇم قىلمىسا ئوق چىقارماسلىق، ئۇچار - جانىۋارنىمۇ سېپىل ئىچىگە كىرگۈزمەسلىك چارىسىنى قوللاندى. چىڭ تۈەنجاڭ قوغدىنىش تەدبىرىنى ئەنە شۇنداق پۇختا ئورۇنلاشتۇرغان ئىدى. تۈن نىسپىدا ئاخۇننىڭ تەلىپى بويىچە قورالسىز ئەسكەرلەر تەكبىر ئوقۇپ، تاتما كۆتۈرۈپ، شەھەرگە ماڭدى. ھەر بىر تۈمەن ھۇجۇم نۇقتىسىغا قاراپ ئىلگىرىلىدى. تاتما كۆتەرگەنلەر ئوقتەك ئېتىلىپ «ئاللاھ» دەپ سېپىلغا يامىشىشقا باشلىدى. سېپىل ئۈستىدىكى چىڭ ئەسكەرلىرى بۇيرۇق بويىچە يامغۇردەك ئوق ياغدۇردى. «ئاللاھ» دەپ ۋاقىراپ ئاغزىدا ئوق ئاتقۇچى «قەھرىمان» لار ئەجەل ئوقىغا يەم بولدى. سېپىل ئۈستىگە ئېرق چىقىرىپ ھۇجۇم قىلغان ئەسكەرلەر ئوقنىڭ تەككەن - تەگمىگەنلىكىدىن گۇمانلىنىپ ئوقنى زايا قىلغۇسى كەلمىدى. چوڭ غەلىبىنى ئۈمىد قىلغان دەسلەپكى كېچە 7 - 8 يۈزدەك پىدائىينىڭ قۇربان بولۇشى بىلەن ئاخىرلاشتى.

بۇ چوڭ يوقۇتۇش پىدائىيلارنىڭ تېخىمۇ غەزىپىنى قوزغىدى. ئۇلار كېچە - كۈندۈز نۆۋەتلىشىپ توختىماي سېپىلغا ھۇجۇم قىلىشۋەردى. دۈشمەن تەرەپ پىدائىيلار ھۇجۇم قىلسا، ئوق ياغدۇرۇپ، ئۇلارنى قىردى، ھۇجۇم قىلمىسا جىم تۇرۇۋالدى. پىدائىي قىسىملار كۈندىن - كۈنگە ئازلىدى. ھۇجۇمنىڭ ھېچ

رولى بولمىدى. سېپىلغا ئوت قويماقچى بولۇپ، ھارۋىدا يانتاق ئېلىپ كەلگەن ئاتلارنىمۇ ئېتىپ يېقىن كەلتۈرمىدى. شۇنداق بولسىمۇ سوقۇش يەنە داۋام قىلىۋەردى، مۇھاسىرە بوشاپ قالمىدى.

بۇ ئۇرۇشتا ئىبراھىم تۇۋەنجاڭنىڭ قىنائاغىسى ئىبراھىم قارى قۇربان بولغان ئىدى. ئىبراھىم تۇۋەنجاڭ پىچان ماچاڭدىكى قىنائاتىسى نىياز باينىڭ ئۆيىگە پاتىھەگە بېرىپ، تەزىيە بىلدۈرگەچ ئۇرۇش ئەھۋالى، ئەسكەرلەرنىڭ تەمىناتى جەھەتتىكى قىيىنچىلىق ئەھۋاللارنىمۇ بايان قىلدى. بۇنى ئاڭلىغان نىياز باي، ئىسمايىل باي، تۇختى ئىمام، مويدىن باي قاتارلىق ھاللىق ئائىلىلەر نۇرغۇن ئۇن، قوي، كالا، ياردەم قىلىپ پىدائىي ئەسكەرلەرنىڭ تۇرمۇشىدىن خەۋەر ئالدى. ئۇرۇش بەزگىللىدە مەخسۇت مۇھىتى ئازراقمۇ ئارام ئالماي، كۆك بوز ئېتىغا مىنىپ، سېپىلنىڭ 4 تەرىپىدىكى ئەسكەرلەر ئەھۋالىنى ئىگىلەپ، تەدبىر بەلگىلەپ يولىيورۇق بېرىش بىلەن بولدى.

شۇ كۈنلەردە قۇمۇلدا خوجىنىياز ھاجى ئەسكەرلىرى كۈچىيىپ، دۈشمەننى سارسىمىگە سېلىپ ئۇلارنى خېلى ئاجىزلاشتۇرغان. پىچاندىكى بۇ چوڭ جەڭ چىگاچىڭزىدىكى شىڭ سىسەينى قايسى تەرەپكە بېرىش مەسىلىسىدە باش قاتتۇرتقان. شىڭ سىسەي شىيۇڭ فايۇتۇۋەنجاڭنى چاقىرىپ:

— مەن قۇمۇلغا بارمىسام بولمايدۇ، سەن پىچاندىكى قوزغىلاڭچىلارنى يوقۇتۇپ كېلەلەمسەن؟

شىيۇڭ فايۇ:

— پىچاندا 5000 ئادەمنىڭ كاللىسىنى كېسىپ ئالدىڭغا قويىمەن.

شىڭ سىسەي:

— ئەگەر 5000 ئادەمنىڭ كاللىسىنى كېسەلىسەڭ مەرتىۋەڭنى سىلىڭلىقا ئۆستۈرىمەن، — دەپ ۋەدە قىلغان. مانا بۇ ئىككى يۇقىرى دەرىجىلىك ھەربىي ئەمەلدارنىڭ ئوتتۇرىسىدا بولغان گەپ ۋە ۋەدىلەر.

شۇ سۆھبەتتىن كېيىن شىيوڭ تۇۋەنجاڭ ئۆزىنىڭ بىر تۇۋەن ئەسكىرىگە يەنە بىر تۇۋەن روس ئەسكىرىنى قوشۇپ ئىككى تۇۋەن ئەسكەر بىلەن پىچانغا ماڭدى. شىڭ سىسەي قالغان ئەسكەرلىرى بىلەن قۇمۇلغا يۈرۈش قىلدى.

1933 - يىلى 1 - ئاينىڭ 19 - كۈنى شىيوڭ تۇۋەنجاڭ تۆمۈر كونكا (بىرونىۋىك) ئاپتوموبىل، توپ، زەمبىرەك پىلىموتلىرىنى ئېلىپ، ئاتلىق قوشۇن بىلەن كەچتە پىچاننىڭ چوقتام يېزىسىغا كېلىپ، شۇ يەردىن يېڭى ئېرىقتىكى ئىبراھىم قارى چاڭزىسىغا ھۇجۇم قىلدى. ئۇ يەردە تۇرۇشلۇق پىدائىي ئەسكەرلەر بەرداشلىق بېرەلمەي پاتپاراق بولۇپ، بىر قىسمى يوغان قالغاچ تەرەپكە، يەنە بىر قىسمىلىرى ئۆزلىرىگە ئوڭاي كەلگەن تەرەپلەرگە چېكىندى. ماھۇت سىجاڭ ۋە ماشىمىڭ قىسىملىرى شىيۇڭ تۇۋەنجاڭ ئەسكەرلىرىگە زەربە بېرىش ئۈچۈن دۆڭ بازاردىن يۈنجىن كارىزغىچە خابا بويلاپ مۇداپىئەدە تۇردى، قوزغىلاڭچىلارنىڭ ئەسكىرى كۈچى ئىككىگە بۆلۈندى. بۇ پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلگەن چىڭ تۇۋەنجاڭ شەپە چىقارماي بوش قالغان غەربىي قوۋۇقنى ئېچىپ، ئۆستەڭ بويلاپ تېرەن يولدىكى زاپاس قوشۇن تۇرار جايىغا بېرىپ ئەتراپنى قورشاپ، 60 - 50 يەرگە گۈلخان يېقىپ، گۈلخان ئەتراپىدا ھاردۇق ئېلىۋاتقان قوزغىلاڭچى قوشۇنغا مىلتىق، پىلىموتلاردىن تۇيۇقسىز ئوق ئاچتى. يامغۇردەك ياققان ئوق ئۇلار ئۆزلىرىنى ئوڭشاپ بولغىچە بىر قىسمىغا ئەجەل ئوزۇغىنى يېگۈزدى. تەلىيى ئوڭدىن كېلىپ ساق

قالغانلىرى ھەر تەرەپكە قاچقان بولسىمۇ، نەگىلا ماڭمىسۇن ئوققا دۇچ كەلدى. ئىلاجىسىز تەۋەككۇل قىلىپ غەربىي ئۆستەڭ تەرەپكە قاچقانلاردىن ئوق - تەگمىگەنلىرى ئاق تېرەك مازار بىلەن قۇم تاققا قېچىپ كەتتى. قاچالمىغانلىرىغا ئوق تېگىپ تېرەن يول ئۆلۈك دۆۋىلىرى بىلەن تولۇپ، ئۆلۈكلەر بىر - بىرى بىلەن ئارتىلىشىپ ماڭغىدەك بوشلۇقمۇ قالمىدى. ئوق چالا تەككەنلەرنىڭ ئاھ - زارلىرى، دۈشمەنگە لەنەت ئېيتقان غەزەپلىك سۆزلىرى تېرەن يولنى بىر ئالدى.

شەھەرگە ھۇجۇم قىلىۋاتقان پىدائىي ئەسكەرلەرنىڭ پۈتۈن دىققىتى شەرقتىن كەلگەن شىيوڭ تۈەنجاڭ قىسىملىرىغا مەركەزلەشكەن ئىدى. تېرەن يولدىكى زور قىرغىنچىلىق، قوماندان مەخسۇت مۇھىتى ۋە لۈيجاڭ ماھىر سىنجاڭلارغا ئەندى ئۇرۇشنى داۋاملاشتۇرۇشقا بولمايدىغانلىقىنى كۆرسەتتى. شۇڭا: «بارلىق پىدائىيلار ئاستانىغا چېكىنسۇن!» دەپ بۇيرۇق قىلدى. بۇ بۇيرۇقنى ھەر قايسى قىسىملارغا يەتكۈزۈپ بولغىچە ماشىمىڭ ئاللىقاچان ئەسكەرلىرىنى چېكىندۈرۈپ توخسۇنغا قېچىپ كەتكەن ئىدى. ماشىمىڭنىڭ ئۇرۇش مەيدانلىرىدىكى جەڭ قىزىغاندا ئارقىغا مۈكۈپ، غەلىبە يېقىنلاشقاندا ئالدىغا ئۆتىۋالىدىغان، غەنىمەتنىڭ ياخشىسىنى ئېلىشقا ئامراق پوزۇتسىيەسى ۋە مىجەزىمۇ ئىلگىرى بايقالغان ئىدى. ئۇ مۇشۇ قېتىمدا ھەربىي ئىنتىزامنى بۇزۇپ باش قوماندانىمۇ قىلچە كۆزگە ئىلماي يەنە قاچتى. لېكىن پىدائىيلارنىڭ ئىچىدىكى ئىتتىپاقلىق مۇھىم بولغاشقا ئۇ يەنىلا كەڭ قوساقلىقنىڭ ئىلتىپاتىغا ئېرىشتى.

پىدائىي قىسىملار ئاستانىغا چېكىنىشتىن ئىلگىرى ئۇلارنىڭ كۈچلۈكرەكى يۇقىرىقى قوۋۇق تەرەپتە ئىدى. بۇ قېتىم ئۇلار ئاق ئۇرۇس ئەسكەرلىرى بىلەن كۆپرەك تىركەشتى. پىدائىيلار ئۆلۈمدىن قوقماي جەڭگىۋارلىق بىلەن جەڭ قىلدى. لېكىن ئۇلار

جەڭدە تەجرىبىسىز بولغاچقا بىھۇدە قۇربان بېرىشلەردىن خالىي بولالمىدى. 1000 دىن ئارتۇق ئادەمدىن ئايرىلدى.

بۇيرۇق بويىچە قوشۇن چېكىنگەندە 200 دەك ئاتلىق رۇس ئەسكەرلىرى ئۇلارنى قوغلىدى. بۇ ۋاقىتتا لەمجىننىڭ تۆشۈك تاغ ئېدىرلىرىغا مۆكۈنۈپ ياتقان تۇرپان، توخسۇن مەرگەنلىرى رۇس ئەسكەرلىرىنى بىر پاي ئوقتا بىرنى يىقىتىپ 60 - 50 نى يەر چىشلەتتى. قالغانلىرى قاچتى. پىدائىيلار ئۆلگەن رۇسلارنىڭ ئات ۋە قۇراللىرىنى غەنىمەت ئالدى. بۇ قېتىمقى ئۇرۇشتا قاتتىق مەغلۇبىيەتكە ئۇچرىغان رۇسلار باشلىرىغا سەللە ئوراش ھىلىسىنى ئىشلىتىپ، قايتارما ھۇجۇمغا ئۆتكەندە، لەمجىننىڭ يۇقىرىسىدىكى ياداڭ كەينىدە بىر سوتكا ئۇرۇش بولۇپ يەنە چېكىندۈرۈلدى. يۇقىرىقىدەك قىسقا ئۇرۇشلاردىن كېيىن مەخسۇت مۇھىتىنىڭ پىدائىيلار قوشۇنى سىڭگىم ئېغىز، قارغوجا ئارقىلىق ئاستانىغا قايتىپ كەلدى. ئۇلار پىچاندىكى ئۇرۇشتا شېھىت بولغانلارنىڭ روھىغا ئاتاپ قۇرئان تىلاۋەت، دۇئا - تەكبىر قىلىشتى. پىدائىيلار باشلىقلىرى تەجرىبە ساۋاقلارنى يەكۈنلەپ كېيىنكى ئىشلارنى پىلانلىدى. ئۇلار: «ماشىمىڭنىڭ ئىچ سىرىنى بىلدۇق، ئۇنىڭدىن بىزگە ياخشىلىق كەلمىگۈدەك بىزگە بىردىن بىر ھەقىقىي كۈچ، ياردەم قىلالايدىغىنى غوجىنىياز ھاجىم، بىز شۇنىڭ ئەسكىرىنى ئۆزىمىزگە قوشۇپ دۈشمەنگە ھۇجۇم قىلساق غەلىبە قىلالايمىز»، دېگەن قارارغا كېلىشتى. مەخسۇت مۇھىتى غوجىنىياز ھاجىنى ئەكىلىش ئۈچۈن ساپچىڭ ۋاڭ بىلەن بارماق بولدى. ئۇلارنى سىڭگىملىك پولات تۈەنجاڭ ئۇستا مەرگەنلىرى بىلەن مۇھاپىزەت قىلىپ بىللە ماڭدى. مامۇت سىجاڭ بولسا بارلىق پىدائىي قوشۇننى باشلاپ، توخسۇندىكى ماشىمىڭنى ئېلىپ، قاراشەھەرگە بېرىپ ئۇرۇش تەييارلىقىنى قىلىشقا يۈرمەك بولدى.

شىيوڭ تۇەنجاڭ پىچاندا 3 كۈن تۇرماقلىق بىلەن روس ئەسكەرلىرىنىڭ غالجىرلىقىغا يول قويدى. قۇمتاققا قاچقان ياش ئاياللارنىڭ ئەمچەكتىكى باللىرىنىمۇ ئېلىشقا ئۈلگۈرەلمىگەنلىرى خېلى كۆپ، ئۇلار قاتمۇ - قات قۇم بارخانلىرىدىن ئۆتۈپ دىغاردىكى مىلىك ھاجىنىڭ كارىزىغا يېتىپ بېرىپ جان ساقلىدى. قېرىلار، ناكىلار، كېسەللەر، مال - مۈلۈكنى جىنىدىن ئارتۇق كۆرگەنلەر يىراققا قاچالماي، گەمە، ئورا، قۇدۇقلارغا يوشۇرۇنۇۋالغان بولسىمۇ ئۇلارنى ئاقتۇرۇپ يۈرۈپ تېپىپ، قىلىچ بىلەن چېپىپ، نەيزە سانجىپ، ئېتىپ ئۆلتۈردى. روسلار قىزلارنى ئاتا - ئانىلىرى ئالدىدا سۆرەپ ماڭدى. ئەرلىرىگە كۆرسىتىپ تۇرۇپ ئاياللىرىنىڭ نومۇسىغا تەگدى، باللىرىغا قارىتىپ تۇرۇپ ئاتا - ئانىسىنى چاپتى. بەزى ئاياللارنىڭ كۆكسىنى كېسىپ ئازاپلىدى ۋە ئۆلتۈردى. بەزى ئەرلەرنىڭ تەناسىل ئەزاسىنى كېسىپ قىينىدى .... بۇنداق فاشىستىك ھەرىكەت پىچان تارىخىدا يۈز بەرگەن بىر قېتىملىق زوراۋانلارنىڭ ياۋايىلارچە يىرتقۇچ ھەرىكىتىدۇر.

3 كۈنلۈك قىرغىنچىلىقتا توڭلاپ ئۆلگەن بوۋاقلار 300 دىن ئارتۇق، قاچالماي يولدا توڭلاپ ئۆلگەن كېسەللەر 400دىن ئارتىدۇ.

شىيوڭ تۇەنجاڭ شىڭ رىنخۇيغا بەرگەن ۋەدىسى بويىچە ئادەملەرنىڭ كاللىسىنى بېغىشقا بۇيرۇق چۈشۈرۈپ، جەسەتلەرنىڭ بېشىنى كېسىشكە باشلىدى. ئەسكەرلەر ئايرىم ياتقان جەسەتلەرنىڭ باشلىرىنى كەسكەن، بەزىلىرى توڭلاپ كەتكەچكە قىلىچمۇ ئۆتمىگەن، بىر - بىرىگە ئارتىلىشىپ ئۆلۈپ قالغانلار چاپلىشىپ توڭلاپ كەتكەنلىكتىن جەسەتلەرنى ئاجرىتالمىغان، ئاخىرى ئۆلگەنلەرنىڭ تۇماق قۇلاقچىلىرىنى يىققان. تىرەن يولدىكى تۇماقلارنىڭ ئۆزىلا 2850 كە يەتكەن. جەسەت ئاستىدا بوسۇرلۇپ

قالغانلىرى بۇلۇڭ سىرتىدا. پىچان سېپىل ئەتراپى ۋە تىتىر مەھەللە ئەتراپلىرىدىن يىغىلغان تۇماق 2730 غا يەتكەن. ئۆلگەن بوۋاقلار بۇلۇڭ سىرتىدا. تىتىردىكى ئەۋەيت قازى، مورەندىكى كىبىر ئاخۇنزەلارنىڭ قانغا بويالغان ئاپئاق سەللىرىمۇ شۇ قاتاردا (قۇم تاغ ئىچىدە ئاچلىقتىن توڭلاپ ئۆلگەنلەرنىڭ سانى تەكشۈرۈلمىگەچكە ئېنىق ئەمەس) 6000 دىن ئارتۇق بىگۇنا خەلقنى قىرغىن قىلغان شىيوڭ تۇەنجاڭ ۋەزىپىسىنى ئاشۇرۇپ ئورۇنلىغانلىقى ئۈچۈن مەغرۇرلىنىپ، قوزغىلاڭچىلارنى تازىلاش نىيىتىدە لۈكچۈنگە باردى. ئۇ 1 - ئاينىڭ 23 - كۈنى بىر كۈن روس ئەسكەرلىرىنىڭ قىرغىنچىلىق ۋە بۇلاڭ - تالاڭ قىلىشىغا يول قويدى. شۇ كۈنى ئۇچۇرغانلا ئەرنى ئاتتى. چاپتى. بوۋاقلارنى نەيزە ئۇچىغا ئېلىپ يىراققا تاشلىدى. يەرلىك پۇخرالارنىڭ ھەممىسى ئۇلارنىڭ دۈشمىنى ھېسابلاندى.

لەمجىن، لۈكچۈن، ياڭخېلاردا روسلارنىڭ ۋەھشىيانە زىيانكەشلىكىگە ئۇچرىغان قىزلار ۋە ياش ئاياللاردىن ئۆلمەي دۈمچەك (دوك) ساقايغانلىرى 23 كە يەتكەن بۇ ۋەقەلەردە بۇ قېتىم ئۆلگەن ئادەم 1000 دىن ئاشىدۇ.

شىيوڭ تۇەنجاڭ پىچاقنى «تازىلاپ» بولغاندىن كېيىن ئاستانىغا بېرىشقا تەمشىلىپ تۇرغاندا، شىڭ سى سەي دىن دەرھال ئۈرۈمچىگە چىقىپ ئۈرۈمچىنى قوغداش ھەققىدە بۇيرۇق كەلدى. ئۇ بارلىق ئەسكىرى قىسمىنى ئۈرۈمچىگە مېڭىشقا بۇيرۇق چۈشۈردى.

1933 - يىلى 2 - ئاينىڭ 9 - كۈنى يولغا چىقىش كارنىيىنى چېلىپ، ئولجىلىرىنى ئېلىپ ئۈرۈمچىگە يۈرۈش باشلىدى. بۇ ئەھۋالدىن خەۋەر تاپقان تۇرپاندىكى يوشۇرۇن سىياسىي پائالىيەتلەر بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان ئابدىخالىق ئۇيغۇر، پۇلات قارى، تۇمۇ جى-

سا، قاتارلىق 20 نەچچە كىشى شىيوڭ تۆەنجاڭدىن قان قىساسىنى ئېلىشقا كىرىشتى. ئۇلار پىداﺋىي قوشۇنغا تەسلىم بولغان مالويجاڭنى قايىل قىلىپ، تۇرپان ھاكىمى دىڭ فىنۇوغا بىسىم ئىشلىتىش ئارقىلىق شىيوڭ فايۇنى تىرىك قولغا چۈشۈرۈشنى قارارلاشتۇردى. لويجاڭ دافۇدىڭ بۇ مەسلىھەتنى سەمىمىي قوبۇل قىلىپ، بىر پەي ئەسكەر بىلەن شەنجىڭفوغا كىردى. ۋە ھاكىم دىڭ فىنۇوغا مۇنداق بېسىم قىلدى. :«شىيوڭ تۆەنجاڭغا بىر پارچە تەكلىپ خەت يازسەن، خەتكە پىچان، لۈكچۈندىكى غەلبەڭ ئۈچۈن 50 سەر ئالتۇن ھەدىيە تەييارلاپ قويدۇم. ھەر قانچە ئالدىراش بولساڭمۇ شەنجىڭفوغا كېلىپ، زىياپىتىمگە داخىل بولۇپ، سوغامنى قوبۇل قىلىپ ئۈرۈمچىگە ماڭغايسەن، دەپ يېزىپ ئىشەنچىلىك ئادىمىڭنى ئالدىغا ئەۋەت. ئۇنىڭ ئاقىۋىتى بىلەن كارىڭ بولمىسۇن، دائىم شەنجاڭلىق قىلىۋەر شۇنداق قىلمايدىكەنسەن، شەنجاڭلىقىڭمۇ يوق ھاياتىڭ، مال - مۈلكۈڭمۇ يوق! قانداق قىلىسەن؟ دەپ ھەيۋە قىلدى. دىڭ شەنجاڭ شۇ بويىچە خەت يېزىپ، ھۆكۈمەت تامغىسىنى بېسىپ، ۋاڭ مىشوجاڭنى ئۆز ئورنىدا ۋەكىل قىلىپ لۈكچۈندىن كېلىدىغان يولغا ئەۋەتتى. شىيوڭ تۆەنجاڭ تۇرپان مۇنارىغا يېقىنلاشقاندا مىشوجاڭ خەتنى تاپشۇردى. ئۇ خەتنى كۆرۈپ، دەرھال ياردەمچىگە سەيدىخان مازىرىدا غىزالىنىپ، ئۈرۈمچىگە مېڭىپ تۇرۇشنى تاپىلاپ ئۆزى فوگۇەنلىرى بىلەن تۇرپان لوچىڭ يامۇلىغا كىردى. تەقمۇ - تەق تەييارلاپ قويۇلغان بىر پەيجەڭگىۋار ھالەتتە تۇرغان ئەسكەر بىلەن تۇرپان يەر ئاستى تەشكىلاتىنىڭ رەھبەرلىرى بۇ جاللاتنى ئات ئۈستىدىلا قۇرالسىزلاندۇرۇپ، ئاندىن يەرگە ياقىسىدىن تارتىپ چۈشۈردى ۋە ئۇنى چەمبەر - چەس باغلىۋېتىپ قاتتىق سوراقنى باشلىدى. قورقۇپ يۈرۈگى قېپىدىن چىقىپ كەتكەن بۇ خۇنخوردىن تەشكىلات رەھبەرلىرى پىچان، لۈكچۈندە

ئۆلتۈرۈلگەن بىگۇنا پۇقرالارنىڭ ھېسابىنى ئالدى، سانىڭالىق مەرتىۋىگە چىقىش ئۈچۈن 5000 ئادەمنىڭ كاللىسىنى كېسىشكە قەسەم قىلغانلىقىنى ئىقرار قىلدۇردى. ھەممە جىنايەتنى ئىقرار قىلدۇرۇپ بولغاندىن كېيىن ئۇنىڭ ئىككى كۆزىنى ئويىۋەتتى. قاتىللىققا قەسەم قىلغان تىلىنى، قورال تۇتقان قولىنى، قان تۆككۈشكە ماڭغان پۇتىنى كەستى. ۋە ۋەھشىيانە لۈكچەكلىك قىلغان ئەزايىنى كېسىپ ئاغزىغا چىشلەتتى. بىگۇنا خەلقنىڭ قان قەرزىگە بوغۇلغان بۇ مەلئۇندىن ئاخىرى قان قىساس ئېلىندى. شىيوڭ تۆەنجاڭ بىلەن «زىياپەتكە» بىللە كەلگەن 5 فوگۇەن بۇ غەمغۇزارنىڭ ئۆلۈمىنى كۆرۈپ تىرىك تۇرۇپ جىنى چىقىپ كەتكەندەك ھالغا كەلدى. ئۇلاردىن تۆتىنى چېپىپ ئۆلتۈرۈپ بىرسىنى بوشۇتۇپ: «سەن دەرھال باشلىقىڭغا ئېيت، بارلىق قورالنى بىزگە تاپشۇرۇپ تەسلىم بولسۇن! ئۇنداق بولمايدىكەن ئەسكەرلىرىمىز قوغلاپ بېرىپ يار ئاغزى ئېرىقىغا قىنىڭلارنى ئاقۇزىمىز! ......»، - دەپ تەھدىتكە سېلىپ قوغلىۋەتتى. شىيو فايۇنىڭ قىسىملىرى بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ تۇرپان تەۋەسىدىن بەدەر قاچتى.

3. غوجى نىياز ھاجىنىڭ پىچانغا چىقىشى

غوجى نىياز ھاجى ھەممىگە مەلۇمكى، 1931 - يىلى قومۇلدا كۆتۈرۈلگەن دېھقانلار قوزغىلىڭىنىڭ سەردارى.

مەشھۇر تارىخىي شەخس. مەن بۇ ماقالەمدە ئۇنىڭ ھاياتى ھەققىدە توختالمايمەن. پەقەت ئۇنىڭ پىچانغا قانداق تارىخىي شارائىتتا چىققانلىقى ۋە قانداق قارشى ئېلىنغانلىقى ھەققىدە ئىگەللىگەن ماتېرىياللىرىمغا ئاساسەن بەزى ۋەقەلەرنى بايان قىلىمەن.

1933 - يىلى 2 - ئاينىڭ 4 - كۈنى مەخسۇت مۇھىتى، پولات تۆەنجاڭلار تۇرپان، پىچان، توقسۇن ناھىيىلىرىدە كۆتۈرۈلگەن

دېھقانلار قوزغىلىڭىدا دۇچ كەلگەن مەسىلىلەرگە مەدەت ۋە ياردەم ئېلىش ئۈچۈن غوجىنىياز ھاجىنىڭ ھوزۇرىغا بارىدۇ. مەخسۇت مۇھىتى قۇمۇل يولىدىكى مۇھىم جاي، ئىندىرلارغا ئورۇنلاشقان شىڭ سىسەي ئەسكەرلىرى بار جايلاردىن ئەگىپ ئۆتۈپ يىراق جىم يوللار بىلەن مىڭ بىر مۇشەققەتلەردە رىيازەت چېكىپ غوجىنىياز ھاجى تۇرۇۋاتقان جاي قۇمۇل ئاستانىغا بارىدۇ. ھاجى ئۇلارنى قىزغىن قارشى ئېلىپ قۇچاقلىشىپ كۆرۈشىدۇ.

غوجىنىياز ھاجى 1907 - يىلىدىكى تۆرپاق موللاھاجى، مارجان سىدىق قاتارلىق كىشىلەر باشچىلىقىدا قۇمۇل شەھەر ئىچى سېپىلىنىڭ شەرقىي جەنۇبىي تەرىپىنىڭ سىرتىغا جايلاشقان گۇمبوز باغ دەپ ئاتالغان قەدىمقى قەبرىستانلىق يېنىدا كۆتۈرۈلگەن دېھقانلار قوزغىلىڭىغا قاتنىشىپ، كېيىن بۇ قوزغىلاڭ شا مەخسۇت ۋاڭنىڭ ئالداش ۋاستىسى بىلەن تىنجىتىلىپ، قوزغىلاڭ رەھبەرلىرىنى باستۇرۇشقا كىرىشكەندىن كېيىن ئانىسى ئايشە ئاپپاقنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى ۋە «نىياز شەنزۇ» نىڭ ياردىمى بىلەن تۇرپانغا كېلىپ، ئاستانە خانلىق مەدرىسىدە «ئىساق» دېگەن ئىسىم بىلەن ئوقۇۋاتقان چاغلاردىلا ساۋاقدىشى مەخسۇت مۇھىتى بىلەن تونۇشۇپ ئۇلارنىڭ ئۆيلىرىگە بېرىپ، مەخسۇت مۇھىت بىلەنمۇ ھەم سۆھبەتلەردە بولغان ئىدى. شۇڭا بۇ ئىككى رەھبەر قېرىنداشلارچە ئوچۇق-يورۇق ئەھۋاللاشتى مەخسۇت موھىتى پىچان، لۈكچۈن، تۇرپان، توخسۇن ئەھۋاللىرىنى، يۈز بەرگەن قانلىق ۋەقەلەرنى تەپسىلىي بايان قىلدى. پىچاندىلا 6000 دىن ئارتۇق بىگۇناھ ئادەمنىڭ قېنى تۆكۈلۈپ شەھەر ئىچى، سىرتى ۋە يېزىلاردا قان سۇدەك ئاققانلىقىنى سۆزلەپ كۆزىگە ياش ئالدى. غوجىنىياز ھاجى بۇ ئېچىنىشلىق ئەھۋالنى ئاڭلاپ مۇسىبەت دۇئاسى قىلدى. ھاجىم قۇمۇلدىكى ئەھۋالنى بايان قىلىپ كېلىپ، ماجوڭيىڭنىڭ نىيىتى بۇزۇقلىقىنى چوڭ گەپ بىلەن ھاكاۋۇرلۇق قىلىپ، ھېچ

قايسى رەھبەرنى كۆزگە ئىلماي، ئۆلچىگە قىزىقىپ قارامىلىق بىلەن ئىچكىرىسىگە ماڭدۇرۇۋاتقانلىقىنى دەلىل - ئىسپات بىلەن سۆزلىدى. ئاخىرىدا «ئىچى سېسىق لومودى»- دەپ تىللاپ قويدى.

غوجىنىياز ھاجىنىڭ مەخسىدى قۇمۇلدىكى دۈشمەننى تەلتۆكۈس تازىلاپ بولمىغىچە قۇمۇلدىن تەۋرەنمەي تۇرۇش كەندۇق. يىراق مەخسۇت موھىتىنىڭ پىچان جېڭىدە بىھۇدە قۇربان بولغان قېرىنداشلىرىغا ئىچى ئاغرىپ كۆز يېشى قىلىپ تۇرۇۋالغانلىقىنى، ھاجىم ئۇنىڭ تەلەپلىرىنى رەت قىلىشقا يۈز كېلەلمىدى. قۇمۇلدىكى ئىشلارنى قوزغىلاڭنىڭ تايانچ رەھبەرلىرىگە تاپشۇرىدىغان ۋەزىپىلەرنى تاپىلاپ، بىر قىسىم خىللانغان ئەسكەرلىرىنى ئېلىپ، 1933 - يىلى 3 - ئاينىڭ 1 - كۈنى پىچانغا قاراپ يولغا چىقتى. پىچاننىڭ چىقتىم يېزىسىغا يېتىپ كەلگەندە ئۇلار پىچان شەھەر ئىچىدىكى دۈشمەن بىلەن تۇتۇشۇپ بىھۇدە تۆكۈلۈشتىن ساقلىنىش ئۈچۈن كوكيا، خاندو، سىركىپ ئېغىزلىرىدىن ئۆتۈپ 3 - ئاينىڭ 5 - كۈنى لۈكچۈن بازىرىغا يېتىپ كەلدى، ۋە ئەسكەرلەرنى ۋاڭ ئوردىسىغا ئورۇنلاشتۇردى. ھاجىم لۈكچۈنگە كەلگەندە لۈكچۈننىڭ يۇرت مۆتىۋەرلىرىدىن يۇنۇس دوغا، ھېلىم بەگ دوغا، ھۈسەن مىراپلار ئالدىغا كىرىپ سالام بەردى. ھاجىمنىڭ كونا دوستى سەڭگى چۆردىكى موقىيت دوغا ۋە باشقا يېزا ئەمەلدارلىرى ھاردۇق سوراپ، سوغا - سالام بىلەن ئوردىغا كەلدى. ئوردا مەنسەپدارلىرىدىن گۆك غوجىدىن باشقىسى ئايرىم - ئايرىم ھال ئەھۋال سوراپ، سالامغا كەلدى. تۇرپان، توخسۇن ۋە باشقا يېزىلاردىكى مەشھۇر كىشىلەر تۈركۈم - تۈركۈم سالامغا كېلىپ ھال سورىدى. ھەمدۇللا ئەلەم ئاخۇنۇم، مامۇت سىجاڭ، موسول باي، ئىمىن بايھاجىلارمۇ ھاردۇق سوراپ سالامغا كەلدى. غوجىنىياز ھاجىنىڭ داڭقىنى ئاڭلاپ، ئۆزىنى كۆرۈپ باقمىغان كىشىلەر

بىر خىزدىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈپ ئۇنىڭ ئۇچۇن جىنىنى پىدا قىلىشقا تەييار ئىكەنلىكىنى بىلدۈرۈپ ئىمزىمىغا ئالدۇردى.

ھاجى پىچانغا چىققان مەزگىلدە ئۇرۇمچىدە ئۆلكە ھوقۇقىنى ئالىشتىن ئىبارەت جىددىي سىياسىي كۆرەش بولۇۋاتقان مەزگىللەر ئىدى. جىن شورىن تاپقان مال - مۈلۈك ۋە دۇنياسىنى ئېلىپ چۆچەك ئارقىلىق چەت ئەلگە قاچقان. ئۇرۇمچىدىكى تەڭ دەرىجىلىك ھۆكۈمرانلار شىنجاڭنىڭ ھەربىي، مەمۇرىي ھوقۇقىنى قارامدىشىپ بىر - بىرى بىلەن خىقىرىشىۋاتقان ۋە سۈيقەستلىك ھەرىكەتلەر ئەۋج ئالغان چاغلار ئىدى. شىنجاڭنىڭ ئالىي ھوقۇقىنى تالىشىدىغانلارنىڭ ئالدىن قاتاردىكىسى شېڭ شىسەي ئىدى. ئۇ قۇمۇل چىكا- چىڭزا، پىچان، تۇرپان، توخسۇنلاردىكى ئەسكىرى كۈچنى ئۇرۇمچىگە يېغىپ، يېڭى ھۆكۈمەت تەسىس قىلغانلىقىنى جاكارلاپ ئۆزىنى «دوبەن» دەپ ئېلان قىلدى. بۇ شىنجاڭنىڭ مەمۇرىي، ھەربى، ئىقتىسادىي جەھەتتىكى ھەممە ھوقۇقىنى مۇستەقىل بىجىرگۈچى دېگەن مەزمۇندىكى مەنسەپ ئىدى. ئۇ تەختىگە ئولتۇرۇپلا دۆلەت پۇلى دەپ ۋاقىتلىق قەغەز پۇل باستى. بۇ پۇلغا «دوبەن پۇلى» دەپ نام بېرىپ، گاسىلىڭنىڭ سامان قەغەزگە باسقان پاخال پۇلنىڭ ئورنىغا دەسسەتتى، بۇ پۇللار مەلۇم ۋاقىت بىر - بىرىنى چەكلەش ئېلىپ باردى. كىم نەدە ئىگەللىگەن بولسا شۇ پۇل ئۆتتى. شېڭ شىسەي ھاكىمىيەتنى ئىگەللەپ ئىككى ئايدىن كېيىن گاسىلىڭ پۇلى ئەمەلدىن قالدى.

ماجوڭيىڭنىڭ تۇرپان ۋە پىچانغا چىقىشى

ماجوڭيىڭ قۇمۇل لىياۋدوڭ ئۇرۇشىدا پۇتىغا ئوق تېگىپ يارىدار بولدى. ئۇ ئىككى تەرەپنىڭ كۈچ سېلىشتۇرمىسىدىكى پايدىسىز ئامىللار ۋە ئۆزىنىڭ سالامەتلىكى جەھەتتىكى ئەھۋالىنى

سەۋەب قىلىپ جوچۈەنگە چېكىندى. ئۇ ھەربىي جەھەتتە ئۆزىنى ئوڭشىۋالغاندىن كېيىن 1933 - يىلى 3 - ئاينىڭ 11 - كۈنى يەنە شىنجاڭغا چىقىپ پىچانغا كەلدى. ئۇ بۇ نۆۋەتتە ئۆزىنىڭ 5 سەر- لىك سامان قەغەز پۇلىنى بېسىشقا ئىلمىي جەھەتتە كۈچ چىقارغان جوچۈەنلىك جاڭ سوندى (خۇبىزۇ) دېگەن كىشىنىمۇ بىللە ئېلىپ كەلدى. ماجوڭيىڭ ھاجى پىچان لۈكچۈندە بولغاچقا ئۇ ئۆز شتابى- نى تۇرپان شېڭ چىڭ باداچو (پېيل بېسىش دۇكىنى) غا ئورۇنلاش- تۇرۇپ، ئۆزى پۇل باستۇرۇش، ئەسكەر توپلاش، ئەسكەر تەربىيە- لەش، ھەربىي پىلان تۈزەش ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللاندى. ماجوڭيىڭ يېڭى ئەسكەرلەرنى قاتتىق مەشىق قىلدۇرۇپ، ئۇلار ئىسترويدا تۇرغاندا مەيدىسىگە مۇشلاپ «تىڭ بوتىڭ؟» «لىڭ بولىڭ؟» «خەيپا بۇ خەيپا؟» دېگەندەك سوراقلار بىلەن ئۇلارنى سىنايتتى. بۇ سوئاللارغا توغرا جاۋاب بەرمىگەنلەرنى نەق مەيداندا رەھىمسىزلەرچە ئېتىپ تاشلاپ، قالغان ئەسكەرلەرنىڭ يۈرىكىنى مۇجۇپ قورقۇتۇپ ئىتائەتچان قىلاتتى.

ماجوڭيىڭ 3 - ئاينىڭ 19 - كۈنى ماجەنساڭ يىڭ جاڭنى تۇەنجاڭلىققا ئۆستۈرۈپ، 200 ئەسكەرنى قوشۇپ لۈكچۈنگە بىر پارچە خەت بىلەن ئەۋەتتى. بۇ خەت ھاجىغا يېزىلغان ئىدى. خەتتە كېيىنكى ئورۇنلاشتۇرۇشنىڭ پىلانى يېزىلغان بولۇپ ئۇنىڭدا: «ماجوڭيىڭ باش قوماندان، غوجىنىياز ھاجى مۇئاۋىن قوماندان، ساچىڭ ۋاڭ قوماندانلىق شتابىنىڭ مۇشاۋىرى، ئىسكەندەر خوجا چىڭ فاڭ سىلىڭ بولدى. چىڭ فاڭ سىلىڭغا تاغ ئاستى رايونىدىن 1000 ئەسكەر تۇتۇش ۋەزىپە قىلىندى. تۇتۇلغان ھەر بىر ئەسكەرنىڭ ئائىلىسىگە 800 سەر گاسىلىڭ پۇلى بېرىلسۇن ئاينىڭ ئاخىرى گاسىلىڭ مورى گوچىڭنى ئالدۇ. غوجىنىياز ھاجى جىمسار، فۇكاڭ- نى ئېلىپ بولغاندىن كېيىن ئىككى قوشۇن ئۇرۇمچىنى مۇھاسىرىگە

ئالىمىز، ئەسەرلەرنىڭ تەمىنات تەييارلىقى ياخشى بولسۇن!» دېگەن مەزمۇندا ئىدى. بۇ خەتنى كۆرۈپ هاجى گاسلىڭنى يەنە بۇرۇنقى ئادەتلەنگەن تىلى بىلەن بىر ئېغىز تىللىدى.

ماجەنساڭ تۇەنجاڭ لۈكچۈنگە كېلىپلا يۈسۈپ باي قورۇسىغا چىڭ فاڭ سىلىڭبۇ شتابى قۇردى.

ئىسكەندەر غوجىغا گېنېرال كىيىملىرىنى كىيگۈزۈپ، گاسلىڭ بۇيرۇق قىلغان 1000 ئەسكەرنى ئىككى كۈن ئىچىدە تۇتۇپ بولۇشقا قىستىدى. ئاتالمىش «چىڭ فاڭ سىلىڭ» يېزىلاردىكى دورغا شاڭيو قاتارلىق مەنسەپدارلارنى چاقىرىپ، هەر بىرىگە 100 دىن ئەسكەر تۇتۇپ، ئىككى كۈن ئىچىدە سىلىڭبۇغا يەتكۈزۈپ كەلسە هەر بىر ئەسكەر ئۈچۈن 800 سەردىن گاسلىڭ پۇلى بېرىدىغانلىقىنى، ئەگەر يەتكۈزۈپ كېلەلمىسە قاتتىق جازالاپ، ئۆزىنى ئەسكەرلىككە ئېلىپ ماڭىدىغانلىقىنى ئۇقتۇردى. هەر بىر دورغا ۋەزىپىنى ئورۇندالماي، ئۆزىنىڭ ئەسكەر بولۇشىدىن قورقۇپ، ماختاشقا ئېرىشىش ئۈچۈن گاسلىڭ ئەسكىرىدىن بىر نەچچىنى ئەگەشتۈرۈپ يۈرۈپ خەلققە هەيۋە قىلىپ، ئەسكەر تۇتۇش ۋەزىپىسىنى ئورۇندىدى. ئەسكەرلەرنىڭ تەميناتى ئۈچۈن بەگلەر ۋە بايلاردىن قوي، كالا، ئاشلىق ئېلىپ گاسلىڭنىڭ ماتۇەنجاڭىغا ياخشىچاق بولدى، يېڭى ئېلىنغان ئەسكەرلەر داۋانچىڭغا سوقۇشقا بارىدۇ دەپ كىيىمى يېنىك ئەسكەرلەرگە كىيدۈرۈش ئۈچۈن ناماز ۋاقىتلىرىدا مەسچىتلەرگە بېرىپ ناماز ئوقۇشقا كەلگەن كىشىلەرنىڭ قېلىن كىيىم، جۇۋىلىرىنى سالدۇرۇۋالدى. ماتۇەنجاڭ قىسقا ۋاقىت ئىچىدە يېڭى ئەسكەرلەرگە هەربىي تەلىم تەربىيەنى كۈچەيتىپ، ئۇلارنى چېنىقتۇرۇش مەشقىنى ئېلىپ باردى. هەم يول ئۈستىدە ۋە داۋانچىڭغا بارغاندا يەيدىغان ئوزۇقلۇقنىمۇ راسلىۋالدى. يۇقىرىقى بىر قاتار ئىشلارنى قىلىشتا ماتۇەنجاڭ خوجىنىياز هاجىدىن مەسلە-

هەت ۋە يوليورۇق سورىمىدى.

خوجىنىياز هاجى بولسا، ئەسكەرلىرىگە قولىدا بار هەر خىل قوراللىرىنى تازىلاتتۇرۇش، رېمونت قىلىش ۋە باشقا تەييارلىقلىرى بىلەن بولدى. ئۇنىڭ قوشۇنىمۇ جەڭگىۋار هالەتكە كەلگەن ئىدى. دەل شۇنداق بىر پەيتتە ئۇشتۇمتۇت تۇرپاندىكى گاسلىڭ قوماندانلىق شتابىدىن: «لۈكچۈندىكى هەممە ئەسكەر ئوزۇق - تۈلۈكىنى ئېلىپ، داۋانچىڭنىڭ خوگول ئېغىزىنى توساپ تۇرسۇن، بىز مورى، گۇچىڭنى ئېلىشقا ماڭىمىز، غوجىنىياز هاجى فوكاڭ جىمسارنى ئالسۇن، ماشىمىڭ قاراشەهەردىن كېلىپ، نەنسەننى توسايدۇ، كۈچنى يىغىپ ئۈرۈمچىنى قورشايمىز هەم ئالىمىز، تېز هەرىكەتلەنمەسەك خەتەرلىك» دەپ بۇيرۇق كەلدى.

مامۇت سىجاڭ بىلەن ماشىمىڭ بولسا بىرلىكتە قاراشەهەردىكى جىنشۇرېن ئەسكەرلىرىنى مەغلۇپ قىلىپ، قورال ۋە ئادەملىرىنىمۇ خېلىلا خىللىغان ئىدى.

3 - ئاينىڭ 24 - كۈنى ماتۇەنجاڭ بارلىق ئەسكىرىنى ئېلىپ، داۋانچىڭغا ماڭدى.

غوجىنىياز هاجى بولسا، مامۇت شىجاڭ قوشۇنىنىڭ تۇرپانغا كېلىشىنى كۈتۈپ، لۈكچۈندىن تەۋرىمىدى. گاسلىڭ 3 - ئاينىڭ 25 - كۈنى مورىغا قاراپ يۈرۈش باشلىدى.

شىڭ سى سەينىڭ قايتۇرما هۇجۇمى

شيوڭ تۇەنجاڭنىڭ قەتلى قىلىنغانلىقىنى ئۇنىڭ ئەسكەرلىرى ئۈرۈمچىگە چىقىپ، شىڭ سى سەيگە دوكلات قىلغاندىن كېيىن شىڭ سى سەي ئىككى تۈمەن هۆكۈمەت ئەسكىرى، ئىككى تۈمەن روس ياللانما قوشۇنىنى ياۋرۇپاچە يېڭى مىلتىق، توپ - زەمبىرەك تانكا بىرونۋىك قاتارلىق كۈچلۈك قورال بىلەن قوراللاندۇرۇپ يولغا

چىقتى. بۇ جازا يۈرۈشىگە روسىيەدىن سېتىۋالغان 4 ئايروپىلاننىمۇ ئىشقا سالدى.

قوزغىلاڭچى قوشۇننىڭ كۈچلىرى بولسا، قارا شەھەر، دەنسەن، مورى، داۋانچىڭ ۋە لۈكچۈنلەردە بولغاچقا كۈچى مەركەزلەشمىگەن چېچىلاڭغۇ ھالدا ئىدى.

ياللانما روس قوشۇنى داۋانچىڭغا كېلىپ، خوگۈل ئىچىگە نىشانسىز توپ، زەمبىرەك، پىلىموت ئاتتى. ماجەنساڭنىڭ قىمارغا قىزىپ كەتكەن ئوپىتسەر، ئەسكەرلىرى ئاتلىرىنى مىنىشقىلا ئارانلا ئۈلگۈرۈپ خابا بويلاپ توقسۇنغا قاچتى. ئايروپىلاندىن تاشلانغان بومبىلارنىڭ ئىس تۈتەكى خوگول ئاسمىنىنى قاپلىدى. لۈكچۈندىن يېڭى تۇتۇلغان خام ئەسكەرلەرنىڭ چەبدەسرەكلىرى تاغ جىلغىلىرىغا، يوغان تاشلارنىڭ كەينىلىرىگە مۆكۈۋېلىپ جېنىنى ساقلاپ قالدى. ئوق، بومبا زەربىسىگە ئۇچرىغانلىرى شېھىت بولدى. ئەسىرگە چۈشۈپ قالغانلىرىنىڭ ئۆلۈمى تولىمۇ ئېچىنىشلىق بولۇپ، ئۇلارنىڭ 10 نەپىرىنى بىر گۇرۇپپا قىلىپ دەرەخلەرگە باغلاپ بېنزىن چېچىپ، كۆيدۈردى. بۇ ئىنسانىيەتسىزلىك فاجىئەسىنى شۇ ۋاقىتتا تاغ جىلغىسىدا مۆكۈۋېلىپ ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەن لۈكچۈنلۈك موقۇيۇت چىڭ، يېڭى مەھەللىلىك پولات كېپشەلەر ئەسلەپ ئۇلار كۆيگەندە قورساقلىرى پارچە-پارچە پارتلىغاندەك ئاۋازلىق بولغانلىقىنى ئاللا - تەۋۋا، ۋاي - جان، يىغا - زارلىرى قىزىل قىيامەتتەك تاغنى بىر ئالغانلىقىنى ھەسرەتلىك كۆز ياشلىرى بىلەن بايان قىلىدۇ. قاچقۇن ماجەنساڭ ئۆزىنىڭ 200 ئەسكىرىنى خوراتماي، يېڭى ئەسكەرلەرنى روس ئەسكەرلىرىگە يەم قىلىۋېتىپ توقسۇنغا بېرىۋالىدۇ. تۇرپاندىكى مالۇيجاڭمۇ بۇ ئەھۋالدىن خەۋەر تېپىپ، بارلىق ئەسكەرلىرىنى توقسۇنغا يۆتكەپ، ماجەنساڭ بىلەن بىرلىشىپ، قارا شەھەرگە كېتىدۇ. روس ياللانما

قوشۇنى پاشىستلارچە ھۈنەرلىرىنى ئىشلىتىپ، تۇرپانغا كېلىپ، ئۇچرىغانلا ئاھالىنى ئاتتى، ئۇلاقلىق ماڭغانلار بولسا ئادەمنىمۇ ئات ئىشەكلىرىنىمۇ قىردى. ھارۋىدا كېتىۋاتقانلارنى بىرىنى قويماي ھارۋىسىدىلا ھايۋانلار بىلەن بىللىلا ئۆلتۈردى. بۇ قاتىللار مۇسابىقىلىشىپ، چوڭ بولسۇن، ئەر بولسۇن، ئايال بولسۇن ۋە ھەيلى ھايۋان بولسۇن ئۇلارنى ئۆز ماھارىتىنى سىناشقا نىشان قىلدى. تەككۈزەلىگەنلىرىنى تەبرىك كۈلكىسى بىلەن بارمىقىنى چىقىرىپ ماختىدى. تەككۈزەلمىگەنلىرىنى مەسخىرە كۈلكىسى بىلەن مۇرىسىنى قىسىپ قويدى. قىسقىسى ئادەم ۋە ھايۋانلارنى ئۆلتۈرۈش ئۇلارنىڭ تاماشىسى بولدى. بۇ پاجىئەلىك ھالەتلەرنى ئەينى ۋاقىتتا گەمىگە يوشۇرۇنۇپ، قاراپ كۆرۈپ تۇرغان تۇرپان يېڭى شەھەر غەربىدىكى ئابدۇللا قارى ئەسلەيدۇ. يولدا ياتقان ئۆلۈكلەر ۋە ھارۋىدىكى ئۆلۈكلەرنى ئالىدىغان ئادەم يوق. كىمكى ۋىجدانى ئازاپقا چىدىماي ئۆلگەنلەر قېشىغا بارسا، ئۇلارمۇ شۇلار قاتارىغا قوشۇلۇپ تۇردى.

روسلارنىڭ ئالدىنقى سەپ قىسىملىرى يۇقۇرقىدەك قىرغىنچىلىقلارنى كەلتۈرۈپ، بىگۇنا پۇقرالارنىڭ جېنىغا زامىن بولدى. شىڭ سى سەي تۆمۈر كونكا بىلەن كېيىنراق كەلدى. ئۇ تۇرپان تەۋەلىكىدىكى ئۆلۈكلەرنى كۆرۈپ: «تىنچ ئاھالىنى ئۆلتۈرۈشكە بولمايدۇ. قوراللىق قارشى چىققانلارغا ئوق چىقىرىڭلار» دەپ بۇيرۇق چۈشۈردى. شۇندىن كېيىنمۇ ئادەم ئۆلتۈرۈش بولدى، لېكىن بىر ئاز پەسەيدى.

تۇرپان كونا شەھەر، يېڭى شەھەرنىڭ ھېچ قايسىدا قۇراللىق تاقابىل تۇرىدىغان قارشى كۈچ بولمىغانلىقتىن سوقۇش بولمىدى. ئاھالىلەر جان قايغۇسى بىلەن قېچىپ كەتكەن ياكى يوشۇرۇنىۋالغاچقا شەھەر جىمجىتلىققا چۆمگەن ئىدى.

شىڭ سى سەي ئۆزىنىڭ ئىشەنچىلىك رازۋېتچىكلىرىنى يوشۇرۇن قالدۇرۇپ، تۇرپاندىكى سىياسىي تەشكىلاتىنىڭ ئەزالىرىنى تۇتۇپ، شىيوڭ تۆەنجاڭنىڭ ئىنتىقامىنى ئېلىشقا تاپشۇردى ۋە ئۆزى لۈكچۈنگە ماڭدى. شىڭ سى سەينىڭ تۇرپاندا قالدۇرغان كىشىلىرى يەرلىك مىللىي مۇناپىقلارنى سېتىۋېلىش ئۇسۇلىنى قوللىنىپ ئابدۇخالىق ئۇيغۇر، پولات قارى، تۆمۈر جىسا، خۇيزۇلاردىن ماجولىڭ، بى سىڭفو، گونۇۋۋ (قاساپ) قاتارلىق 17 كىشىنى تىرىك تۇتۇۋېلىپ، قىيناپ پارچىلاپ ئۆلتۈردى. ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ بېشىنى كېسىپ تۇرپان شەھرى ۋە ئاستانىلارغا ئاستى.

5. ئەمەلگە ئاشمىغان سۇيىقەست

غوجىنىياز ھاجى لۈكچۈندە مامۇت سىجاڭنىڭ قارا شەھەردىن كېلىشىنى 4 كۆزى بىلەن كۈتۈش بىلەن بىللە لۈكچۈن شەھرىنىڭ شەھەر مۇداپىئەسىنى مۇستەھكەملىدى. شەھەر قوۋۇقلىرىنى تاقاپ قېلىن تام قوپاردى. لۈكچۈن سېپىلى پىچان شەھەر سېپىلىدىن 2 مېتردەك ئېگىز ۋە بىر ھەسسە چوڭ ئىدى. غوجىنىياز ھاجى ئەسكەرلىرىنى سېپىل ئۈستىگە ئورۇنلاشتۇردى، پۈتۈن ئەسكەرلەرگە ھوشيار تۇرۇشنى تاپىلىدى. ئۇرۇش باشلانسا دۈشمەننىڭ بىرىنىمۇ شەھەرگە كىرگۈزمەسلىك، دۈشمەن چېكىنسە قوغلاپ ھۇجۇم قىلىماسلىق، مۇداپىئەنى كۈچەيتىش تەدبىرلىرىنى بېكىتتى. شۇ كۈنلەردە ساچىڭ ۋاڭ بىلەن ئىسكەندەر غوجىلار مال - مۈلكىنى يوشۇرۇپ، دىغار بىلەن چولتاغ تەرەپكە كەتكەن ئىدى.

ھاجى قوشۇنى ھەر قانچە مۇداپىئەنى كۈچەيتكەن ۋە كۈچلۈك بولسىمۇ، شىڭ سى سەينىڭ توپ - زەمبىرەك ۋە باشقا زامانىۋى قورال بىلەن قوراللانغان ھەربىي كۈچى ئالدىدا ئاجىز ئىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە شىڭ سى سەي ئالىي مەلۇماتلىق ھەربىي مۇتەخ-

خەسسىس ئىدى. بۇنىڭدىن سىرت كۆپ ئۇرۇشلارنى ئۆز بېشىدىن كەچۈرگەن تەجرىبىلىك رۇسلارنىڭ ئوپىتسېرلىرىمۇ بۇ ئۇرۇشتا قوماندانلىق قىلىۋاتاتتى.

شىڭ سى سەي ئەسكەرلىرى قارغوجا ئېغىز، تۇيۇق، ياڭخېلارنى ۋەيران قىلىپ ئۆتۈپ، لۈكچۈننىڭ ساقىر كەنتىگە كېلىپ توختىدى. ئۇلار شۇ يەردە تۇرۇپ لۈكچۈن ئوردىسىغا زەمبىرەك ئاتتى. ئېگىز ئوردىنىڭ ئەڭ ئۈستىدىكى «جاھاننامە» ناملىق مېھمانخانىسى زەمبىرەك ئوقىدا گۇم بولدى. ئۇلار ئوردىنى توپقا تۇتۇشنى توختاتمىدى ئوت ياللۇنجاپ، لۈكچۈن ئاسمىنىنى تۈتەك قاپلىدى. ئەمما سېپىل ئۈستىدىكى ھاجى ئەسكەرلىرى زىيانغا ئۇچرىمىدى. ئوردا ئۈستىدىن چۈشكىلى ئۇنىمىغان ئىمىن (سازاڭ) ۋاڭ ئوت ئىچىدە كۆيۈپ كۈل بولدى. ئۇنى مۇھاپىزەت قىلىپ بىللە تۇرغان مىرزىسى نىيازكا (ئوردا كاتىپى) نەچچە يۈز يىللىق تارىخ خاتىرلەنگەن دەپتەر - كىتابلارنى قۇچاقلىغان ھالدا كۆيۈپ كەتتى.

شەھەر ئىچىدىن قارشى ئوق ئاۋازى چىقمىغانلىقتىن دۈشمەننىڭ پىيادە قىسىملىرى سېپىلنىڭ ئەتراپىدىكى ئازگال، ئېرىق، قەبرىستانلىق قاتارلىق ئەۋزەل يەر شارائىتلىرىنى تاللاپ سېپىل يېنىغا كېلىشكە باشلىغان ئىدى. ھاجى ۋە مەخسۇت مۇھىتلار مەرگەنلەرگە ئىشارەت بۇيرۇقى بېرىپ ئوقنى زايا قىلماي 100 گە يېقىن ئورۇسنى جەھەننەمگە ئۇزاتتى. ئۇلارنىڭ قوراللىرىنى ئېلىشقا كەلگۈچىلەرگىمۇ ئەجەلنىڭ مۇكاپاتىنى بېرىپ يولغا سالدى. شۇنىڭ بىلەن چوڭ جەڭ باشلىنىپ كەتتى. ئۇلاردا دوربۇنلار كۆپ ئىكەن. ئۇلار دۇربۇن ئارقىلىق سېپىل ئۈستىدە دۈشمەننى نىشانغا ئېلىۋاتقان مەرگەنلىرىمىزنى كۆرۈپ، شۇلارغا قارىتا ئوق ئېتىشقا باشلىدى. سېپىل تاملىرىدا ھەر خىل تىپتىكى قوراللارنىڭ ساناقسىز ئوق ئىزى قالدى. لېكىن سېپىل مۇستەھكەم بولغاچقا

ئۇنى ۋەيران قىلالمىدى. سېپىل ئىچىدىن بولسا، ئوق كۆپ چىقمىدى. شىڭ سى سەي قوشۇنى يېقىن كېلەلمىگەنلىكتىن يىراقتا تۇرۇپ زەمبىرەك ئوقى بىلەن شەھەر ئىچىگە قارىتا توپ ئېتىشقا باشلىدى. بۇنىڭ بىلەن شەھەر ئىچىدىكى تىنچ ئاھالىلارنىڭ ئۆي-ماكانى ۋەيران بولدى. ئادەملەر كۆپلەپ ئۆلۈپ كەتتى. 3 كېچە-كۈندۈز مۇھاسىرە ئىچىدە تۇرۇپ، كۈچلۈك دۈشمەننى يېقىن كەلتۈرمىگەن ھاجى، بىگۇنا ئۆلۈۋاتقان خەلقنىڭ سانى ئېشىۋاتقىنىغا ئىچى چىدىماي ۋەيران بولغان ئوردا ئۈستىگە ئۇدا خىزمەتچىسى تېيىپكا بىلەن بىللە چىقىپ ساقىر تەرەپتىكى دۈشمەنگە دوربۇن بىلەن قاراۋاتقاندا، ئوردا ئىچىدىن بىر پاي ئوق چىقىپ، يېنىدا تۇرغان تېيىپكانى مۇللاق ئاتقۇزدى.①

شۇنچە كۈچلۈك دۈشمەندىن قورقمايۋاتقان ھاجى ئۆز ئىچىدىن چىققان بىر ئوقنى خەتەرلىك بىلىپ، تېز قايتىپ چۈشۈپ، شەھەر ئىچىدىن جەنۇبىي قوۋۇق بىلەن چېكىنىش بۇيرۇقىنى چۈشۈردى. ھەممە ئادەمگە شەھەرنىڭ تېشىغا چىقىۋېلىشنى ئۇقتۇردى. سېپىلنىڭ شىمالىي تەرىپىدىكى ئەسكەرلەر چېكىنىش بۇيرۇقى بويىچە سېپىل ئۈستىدىن چۈشۈۋاتقاندا، دۈشمەن ئەسكىرى ئەدەپ كەتتى. نۇرغۇن ئاتلىق، پىيادە ئەسكەرلەر ئۆلەڭ قوۋۇق (جەنۇبىي قوۋۇق) قا يۈگۈردى. قوۋۇق ئېچىلغاندا، «بىسمىللاھىررەھمانىررەھىم» دەپ ھاجى ئىككى قولىغا ئىككى تاپانچا ئېلىپ، ئىككى تەرەپكە ئاتقان بويىچە ئىلگىرىلەپ چىقىپ كەتتى. ئارقىدىن ئات-

① سۇلتان ماھمۇت ۋاڭنىڭ 2 - ئوغلى كوك غوجا ئوردىنىڭ ھەربىي ئىشلىرىغا مەسئۇل ئىدى. لېكىن ئۇ دۈشمەن شەھەرنى ئىسكەنجىسىگە ئالغاندا بىر كارى يوق ئەپيۇن چېكىپ ياتىدۇ. بۇنىڭدىن نەپرەتلەنگەن ھاجى ئۇنىڭغا بىر نەچچە ئىغىز قاتتىق گەپ قىلىدۇ. بۇنى ئاداۋەت قىلىپ، ھاجىنى قەتلى قىلماقچى بولىدۇ. ئۇ مەركىنىگە ھاجىنى ئېتىشقا بۇيرۇق بەرگەندە ئىگىزدە تۇرغان تېيىپكانى ھاجى دەپ ئېتىپ قويىدۇ.

لىقلار ئۇنىڭدىن كېيىن پىيادە ئەسكەرلەر چىقتى. شەھەر ئىچىدە ھايات قالغان پۇقرالارمۇ شەھەر سىرتىغا قاچتى. ئادەمنىڭ زىچلىقىدىن قوۋۇقتا كەپلىشىپ، بەزى قېرى، ئاجىز، كېسەل، بالىلار دەسسىلىپ ئاياق ئاستىدا ئۆلۈشمۇ كۆپ بولدى. ئەمما سېپىل سىرتىدا مەخسۇت مۇھىتى ئات ئۈستىدە تۇرۇپ، كىشىلەرنىڭ قوۋۇقتىن چىقىشىغا يېتەكچىلىك قىلىپ تۇردى. قۇرۇقدۇلۇپ قالغان شەھەر ئىچىگە شىڭ ئەسكەرلىرى كىرىپ، قېچىشقا ئۈلگۈرەلمىگەن پۇقرالارنىڭ ئۇچرىغىنىنى ئاتتى. چاپتى، ئۆيلىرىگە ئوت قويدى. قاچانكى دۈشمەن ئوقلىرى ۋىيۇلداپ ئۆتكەندە ئاندىن مەخسۇت مۇھىتى ھاجى تەرەپكە ئات چاپتى.

6 . مەخسۇت مۇھىتىنىڭ قۇربان بولۇشى ۋە ھاجىنىڭ ھازىسى

مەخسۇت مۇھىتى غوجىنىياز ھاجىنىڭ يېنىغا كېتىۋېتىپ گاسىلكا ئېرىقى بويىغا بارغاندا، ئارقىدا قالغان پۇقرالارغا قاراپ تۇرۇپ قالدى. شۇ ۋاقىتتا بىر پاي ئوق ئۇنىڭ كۆكرىكىگە تەگدى. خەلقنىڭ بۇ باتۇر ئوغلانى خەلقنىڭ ھاياتىنى قوغداش يولىدا ئەزىز جېنىنى قۇربان قىلدى.

غوجىنىياز ھاجى دىڭ جاكارىزىنىڭ ئەتراپىدا كەينىدىن كېلىۋاتقانلارنى كۈتۈپ تۇراتتى. يۈسۈپ پەيجاڭ خەلقلەر بىلەن كېلىۋېتىپ، ئېرىق ئىچىدە باشسىز بىر جەسەتنى كۆرۈپ قالدى. ئۇ جەسەتنىڭ تۈلكە تېرىسى ياقىلىق چۈۋىسىدىن مەخسۇت مۇھىتىنىڭ ئىكەنلىكىنى بىلدى. يۈسۈپ پەيجاڭ شۇ ھامان ئۇن سېلىپ يىغلاپ: «بىر تۈۋرۈكتىن ئايرىلىپتىمىز» دەپ نالە پەرياد قىلىپ، بۇ ئەھۋالنى ھاجىغا يەتكۈزدى. ھاجى بۇنى ئاڭلاپ كۆزلىرىدىن يامغۇردەك ياشلىرىنى تۆكۈپ تۇرۇپ: «ھەي قەدىرلىك دوستۇم! سەن ئۆلگەندىن مەن ئۆلگەن بولسام ياخشى بولۇر ئىدى»

دەپ ھازا ئاچتى ....

مەخسۇت مۇھىتىنىڭ مۇسىبىتىدىن كېيىنكى يىلى بىر خەۋەر ھەمدۇللا ئەلەم ئاخۇنۇمنىڭ شەھىد بولغانلىق خەۋىرى ئىدى مانا مۇشۇ قېتىمقى چېكىنىشتە ئىككى ئوغلان ۋە سەركەردە ئارقا-ئارقىدىن قۇربان بوپ كەتتى. (ئۇلارنىڭ پاك روھى جەننەتتە بولغاي!)

چېكىنگەن ئەسكەر ۋە خەلقلەرنى شىڭ سى سەي قوشۇنلىرى قوغلىمىدى. چۈنكى ئۇلار ئۇلجىغا قىزىقىپ كەتكەن ئىدى. خوجىنىياز ھاجى لۈكچۈن كارىز خەلقىنىڭ ھاياتى ۋە مال مۈلكىنى قوغداپ قېلىش ئۈچۈن ياڭجى ئارقىلىق تۇيۇق مازار ئالدىغا چىقتى. ۋە شۇ يەردە بىر پارچە خەت بىلەن ھەمدۇللا قارى ھاجى بىلەن ئىككى ئادەمنى لۈكچۈنگە ماڭدۇردى. ئۇ خەتتە: «شىڭ زىخۇي دارىن، خوجىنىياز ھاجى ئەسكىرى تۇيۇققا كېلىپ بىزنى پاراكەندە قىلىۋاتىدۇ. تېزرەك كېلىپ بىزنى قۇتۇلدۇرۇپ قويۇشىڭىزلارنى تەلەپ قىلىمىز. تۇيۇق پۇقرالىرى» دېيىلگەن بۇ خەتنىڭ مەزمۇنىنى چۈشۈنەلمىگەن تۇيۇق مۆتىۋەرلىرى ھەيران قېلىپ، ھاجىدىن سورىغاندا ھاجى: «بۇنىڭ ئىككى تۈرلۈك پايدىسى بار. بىرىنچى، لۈكچۈن كارىز تەرەپكە شىڭ سى سەي ئەسكەرلىرى بارمايدۇ، خەلق ئامان قالىدۇ، ئىككىنچى، تۇيۇق خەلقى بىزنى ھىمايە قىلىدىكەن دەپ سىلەرگە چېقىلمايدۇ. بىز يۇرت خەلقىنى ئامان قىلىپ يول ماڭمىساق قىساسقا قالىمىز»، — دەپ چۈشەنچە بېرىدۇ. شۇ ئاخشىمى كەشكىچە ھاجى ئەسكىرى كۆكيارغا چىقىپ كېتىدۇ.

7. شىڭ سى سەينىڭ پىچاندىن قايتىشى خەلقنىڭ زومىگەرلەردىن قىساس ئېلىشى

دىغار ۋە كارىز تەرەپلەرگە ھاجى ئەسكەرلىرىنىڭ كېيىندىن

قوغلاشقا تەييارلىنىپ تۇرغان شىڭ سى سەي ھاجى ئېلىپ كەتكەن خەلقنى كۆرۈپ ھاڭ-تاڭ قالدى ۋە كارىز تەرەپكە يۈرۈش قىلىشنى بىكار قىلدى. ئۇ بازار ئىچىدە ئۆزى بىۋاسىتە قوماندانلىق قىلىپ، جەسسەتلەرنى كۆرۈپ چىقتى. ئادەم ئۆلتۈرۈشنىمۇ چەكلىدى. شەھەرنى ئاقتۇرۇپ يوشۇرۇنغان ئادەملەرنى تېپىپ چىقىپ، ئەرلەرنى بىر قورادا، بالىلارنى بىر قورادا سولاپ قويدى ئاياللارغا تىل ياققۇزدى. ياشلارنى يالاپ ئەپچىقىپ، جەسەتلەرنى شەھەر سىرتىغا توشۇتتى.

ئاشپەز، داۋاي، تىۋىپ، سۇ باشقۇرغۇچى مىراپلارغا ۋە ھۆكۈمەت ئالۋاڭلىرىنى ئىجرا قىلغۇچى دورغا، شاڭيۇ ۋە باشقا يېزا مەنسەپدارلىرىغا ئاق كوبوغا بېسىلغان. «خەيبىيشىڭ» دەيدىغان خۇيجاڭزا چاپلاپ تونۇشلۇق يول ماڭالايدىغان قىلدى. شىڭ دوبەنگە ياخشىچاق بولۇشقا ئالدىراپ كەتكەن ھەمدۇل دورغا، سەيپۇل دورغا، باكقىر شاڭشو قاتارلىقلار تېخىمۇ غادىيىپ، قامچىسىدىن قان تامدۇرۇپ ئەسەبىلىشىپ كەتتى. شىڭ دوبەن مۇشۇ كىشىلەرگە تايىنىپ خېلى قىيپىندى.

شىڭ سى سەي لۈكچۈنگە كېلىپ 4 - كۈنى جىددىي بۇيرۇق بىلەن ئۈرۈمچىگە ماڭدى. شىڭ سى سەينىڭ شۇنچە ئالدىراپ ئۈرۈمچىگە چاقىرىلىشىدىكى سەۋەب شۇكى، خوجىنىياز ھاجى، ماجۇڭيى ۋە ئۇنىڭ ئىنىسى ماجۇڭجى (ئېرسىلىنىڭ) لار ھورى، گۇچۇڭ، جىمسار فۇكاڭلارنى ئېلىپ بولۇپ، ئۈرۈمچىگە كىرگۈدەك دېگەن خەۋەردىن بولغان. خوجىنىياز ھاجىنىڭ يۇلتۇز كۆچكەندەك 3 كۈن ھورىدا بۇنداق چوڭ پىلان بىلەن يۈرۈشى شىڭ سى سەينى ھاڭ-تاڭ قالدۇردى. شۇڭا ئۇ لۈكچۈننى تەرتىپكە سالمايلا ئۈرۈمچىگە يۈرۈپ كەتتى. شىڭ سى سەي مېڭىشتىن ئىلگىرى موقويۇت دورغا قاتارلىقلارنى چاقىرىپ، چولتاغدىن ۋاڭ، گوڭلارنى قايتۇرۇپ كېلىشنى تاپ-

شۇردى. لۈكچۈن ھۆكۈمەتسىز قالدى. تەرەپ - تەرەپكە قاچقان پۇقرالار ئۆيلىرىگە قايتىپ كېلىپ، ئۇرۇق - تۇغقانلىرىنىڭ جەسەتلىرىنى قەبرىستانغا دەپنە قىلىشتى ھەمدە ئۆزلىرىنىڭ تىرىكچىلىكىگە كىرىشىپ كەتتى. لېكىن لۈكچۈن خەلقىنىڭ شىڭ سىسەيىنىڭ قىرغىنچىلىقى، روس ياللانما قوشۇنىنىڭ پاشىستىك ھەركەتلىرىگە بولغان غەزىپى بېسىلمىغان ئىدى. كاززاپ گاسىلىڭ خەلقىنىڭ ئۆسۈۋاتقان ياش ئوغلانلىرىنى ئەسكەرلىككە تۇتۇپ داۋانچىڭنىڭ غولىدا توپ - زەمبىرەك، پىلىموت ئوقى ئاستىدا ئۆلتۈرۈپ، كۆيدۈرۈپ مىڭلىغان يۈرەك پارىلىرىنى يوقاتقان جىنايەتلىرىنى ئۇنتۇمىغان ئىدى. شۇڭا شىڭسىسەي لۈكچۈندىن چىقىپ كەتكەندىن كېيىنلا، ۋىجدانلىق، جىگەرلىك، قەيسەر كىشىلەر زالىم دورغا، شاگيۇ، يېزا ئەمەلدارلىرىغا قارشى كۈرەشكە ئاتلاندى. قىساسچىلار ئەڭ دەسلەپتە لۈكچۈن تۆۋەن مەلىدىكى ئەشەددى زالىم ھەمدۇل دورغىنى ئۆيىدىن تۇتۇپ ئەكىلىپ ئۇرۇپ سازايى قىلدى. چىننىدىن ئۆتكۈدەك ئاچچىق سۆزلەر بىلەن سوراق قىلىپ يۈزىگە بىگىز سانچىدى، ئاغزىغا نىجاسەت تىقتى. لۈكچۈن بازىرىدا تۆمۈرچىلەرنىڭ ئات تاقىلايدىغان دارىغا ئېسىپ ھەممە كىشى چالما - كېسەك قىلىپ، ئۆلتۈرۈپ قىساس ئالدى. خەلقنىڭ قېنىنى شوراپ يىققان مال - مۈلكىنى ئولجا قىلدى. ھاپىز دورغىنى دىغار يولىدا ئاتتىن يىقىتىپ ئۆيىدىكى مال - مۈلكىنى ئولجا قىلدى. بۇ ئەھۋاللارنى ئاڭلىغان يېزا مەنسەپدارلىرىنىڭ بەزىلىرى لوپنۇر ۋە بەزىلىرى سانجى، قۇتۇبى، ئۈرۈمچى، جىمسار، فۇكاڭ تەرەپلەرگە قېچىپ قۇتۇلدى. شۇ قېتىمقى يىغىلىشتا لۈكچۈن شەھەر ئىچىدە ئۆلگەن ئادەم تەخمىنەن 4000 دىن ئارتۇق. ئەسكەرلىككە تۇتۇلۇپ داۋانچىڭدا ئۆلگەنلىرى، يېزا سەھرالاردا قېچىپ يۈرۈپ

ئۆلگەنلىرى 3100 دا يېقىن بولۇپ يالغۇز لۈكچۈن خەلقىلا 7000 غا يەتتى.

8. پىچان ناھىيىسىدىن ۋىلايەت ناھىيىلەرگە ۋالى ھاكىم بولغان كىشىلەر

1933 - يىلى 4 - ئاينىڭ 12 - كۈنى شىڭ سىسەي «دوبەن» بولدى، ئۇ بىر مەزگىل ئىنقىلابچىلارنى قوللىغان قىياپەتكە كىرىۋېلىپ بىربۆلۈك كىشىلەرنى شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىغا ۋالى، ھاكىم قىلىپ بەلگىلىدى. پىچاندىن تەيىنلەنگەن كىشىلەر تۆۋەندىكىلەر:

نومۇرى	ئىسىم فامىلىسى	يۇرتى	بارغان ئورنى	ئەمىلى
1	تاھىر بەگ	لۈكچۈن	پىچان	ھاكىم
2	ئابلا داموللا	پىچان موزەن	يەركەن	مۇئاۋىن ۋالى
3	قەمەردىن سىراجىدىن	لۈكچۈن	يەركەن	ۋالى مەھكىمە باش كاتىپ
4	ئىبراھىم تۆمۈرجاڭ	ياڭخى	ئۈچ تۇرپان	ھاكىم
5	ئىبراھىم چىچەكچى	خاندۇ	مەكىت	ھاكىم
6	تىيىپ شويى	پىچان قۇم كارىز	لوپنۇر	ھاكىم
7	گاجىن شەن	لۈكچۈن	چاقىلىق	ھاكىم
8	ھاشۇت مەمەتوف	پىچان قورغان كارىز	ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت	تەرجىمان

شىڭ سىسەي ئىجتىمائىي تەرتىپنى ئوڭشاپ راۋۇرۇس تەييارلىق قىلىۋالغاندىن كېيىن، جاسۇسلار ئارقىلىق مەخپىي ئىگىلىگەن تىزىملىك بويىچە يېشىل پىكاپ بىلەن كېچىسى تۇتۇپ، ئۇلارنى

بىر - بىرلەپ يوقاتتى. پىچاندا بولغان بىر نەچچە قېتىملىق قىرغىنچىلىقتا 20000 خەلق قازا تاپتى.

9. ئاخىرقى سۆز

«چوڭ يىغىلىق» پىچان خەلقىنىڭ ئەجداتلىرى 30 - يىللاردا بېشىدىن ئۆتكۈزگەن بىر تىراگېدىيە. مەن بۇ قانلىق ۋەقەلەرنى ياشانغان كىشىلەرنىڭ ئەسلىمىسىدىن كۆپ ئاڭلىدىم. ئۆزەممۇ شۇ ۋاقىتلاردىكى سەرگۈزەشتىلەرنىڭ بىر قىسمىنى بېشىمدىن ئۆتكۈزگەن. پىچاندا يىغىلىق دەۋردە جېنىنى ئامان ساقلاپ قالغان كىشىلەر هازىرقى ياشلارنى كۆرۈپ «باش يېغىدىمۇ ياشلار شۇنداق توشقان ئىدى. لېكىن بىز هازىرقى ياشلاردەك ئەركىن، بەختىيار ئەمەس ئىدۇق. هازىرقى ياشلار نېمىدىگەن بەختلىك ....» دېگەن سۆزلىرى بىلەن دەۋرىمىزنى مەدھىيىلەيدۇ. ئەنە شۇ دەۋردە يېتىلگەن شۇنچە كۆپ ياشلار زۇلۇم ۋە ئېكسپلاتاتسىيىگە قارشى كۈرەشنىڭ قاينىمىدا بىگۇنا قۇربان بولۇپ كەتتى. دەۋر قېزغۇنلىرى ئۇلارنىڭ ياش هاياتىنى نابۇت قىلدى. شۇم ئەجەل ئۇلارنىڭ ئېزىز ئاتا - ئانىلىرى يارۇ - بۇرادەرلىرىدىن، جان - جىگەر پەرزەنتلىرىدىن ئايرىدى. مەن مۇشۇ ئەسلىمە ئارقىلىق بارلىق كىشىلەردىن بولۇپمۇ ياشلاردىن هازىرقى سوتسىيالىستىك دەۋرىمىزنى جېنىدىن سۆيۈشنى تىنچ - ئىتتىپاق بولغان ۋەزىيەتنى مۇستەهكەملەش ئۈچۈن كۈچ چىقىرىشنى تەۋسىيە قىلىمەن. بۇ مېنىڭ «چوڭ يىغىلىقتا قانغا بويالغان پىچان» نى يېزىشتىكى بىرىنچى مۇددىئايىم.

2. «چوڭ يىغىلىق» چوڭ قىرغىنچىلىق، مەن بۇ هەقتە بىرەر ئەسلىمە يېزىپ كېيىنكى ئەۋلادلارغا قالدۇرۇشنى نىيەت قىلىپ، خېلى يىللاردىن بۇيان ئاز بولمىغان كىشىلەر بىلەن سۆزلەشتىم

لېكىن يىغىلىق قارا بوراندەك يۆتكىلىپ تۇرغانلىقتىن بىر نەچچە ئادەم هەممىلا يەردە بولالمىغانلىقى ئۈچۈن ماتېرىيال يىغىش ئاسان بولمىدى. چۈنكى تارىخىي ماتېرىيال چىن بولۇشى لازىم. مۇنداق بولمىسا ئۇ تارىخىي ماتېرىياللىق قىممىتىنى يوقىتىدۇ. مەن مۇشۇ تونۇش ئاساسىدا شۇ قايىنام ئىچىدە بولغان، كۆرگەن، كىشىلەردىن يۈسۈپ پەيجاڭ (ئەسلى قۇمۇللۇق) ئابلا ئانار (پىچان ماچاڭلىق) پولات مامۇت (لۈكچۈن يېڭى مەهەللىلىك) قاتارلىق يىغىننى بېشىدىن كەچۈرگەن كىشىلەر بىلەن سۆزلىشىپ مۇهىم ئەھۋاللارنى ئىگىلىدىم. يىغىلىق هەققىدە يېزىلغان تارىخىي ماتېرىياللارنى كۆرۈپ، كىشىلەر سۆزلەپ بەرگەن پاكىتلارغا باغلاپ، ۋەقەلەرنى سان - سىپىرلار بىلەن تولۇقلۇدۇم شۇنداق قىلىپ بۇ ماتېرىياللارنى يېزىپ چىقتىم. مېنىڭ ماتېرىيالنى يېزىپ چىقىشىمغا ياردەم بەرگەن يولداشلارغا رەھمەت ئېيتىمەن! كام جەھەتلەرنى بىلگەن يولداشلارنىڭ تولۇقلىشىنى ئۈمىد قىلىمەن.

3 - ماتېرىياللارنى يېزىشتا بايان شەكلىدىن پايدىلاندىم شۇنداق يېزىشلا تارىخنى ئەينەن ئەكس ئەتتۈرىدۇ. دەپ قارىدىم، لېكىن ئىپادىلەش جەھەتتە سەۋىيەم تولىمۇ تۆۋەن، تىلغا ئاجىزمەن شۇ دەۋرنىڭ تىللىرى بىلەن ۋەقەنى بايان قىلىشتا تىل گادايلىقىغا ئۇچۇردۇم. ماتېرىيالنى ئوقۇغان يولداشلارنىڭ ئەپۇ قىلىشىنى سورايمەن.

چىقتىم يېزىسى توغرىسىدا

ھېمىت ھامدۇل

چىقتىم بىر قانچە ئەسىرلىك تارىخىي تەرەققىيات جەريانىدا بىزنىڭ قەدىمقى ئەمگەكچان، باتۇر، ئەقىل پاراسەتلىك ۋە ئىجادكار ئاتا بوۋىلىرىمىز تەرىپىدىن يارىتىلغان گۆھەر زېمىن. بۇ جاي يىپەك يولى بويىغا جايلاشقان بولۇپ، قەدىمدىن تارتىپ تا ھازىرغىچە شەرق ۋە غەربنىڭ سودا ۋە مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇشىدىكى مۇھىم قاتناش ئۆتەڭگى ۋە ئېغىزى بولۇپ كەلگەن. شۇڭا بارلىق سەيياھلارنىڭ بۇ جايغا كەلگەن ۋە كەتكەنلىرى بۇ گۈزەل ماكاننىڭ نامىنى «چىقتىم» نامى بىلەن ئاتاپ مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىغا مەشھۇر قىلغان.

چىقتىم پىچان ناھىيە بازىرىنىڭ شەرقىي شىمال تەرىپىگە جايلاشقان، شەرقى قۇمۇل ۋىلايىتى قۇمۇل ناھىيىسىنىڭ 7 قۇدۇق يېزىسى، شىمالىي تەڭرى تاغ تىزمىلىرى، غەرب تەرىپى پىچان ئۈزۈمچىلىك تەرەققىيات شىركىتى (قەدىمكى قوش تۈگمەن) نىڭ قاغىتۇر مەھەللىسى، جەنۇبىي تەرىپى ئەشمە چۆللىكى بىلەن چېگرىلىنىدۇ.

چىقتىمنىڭ جۇغراپىيىلىك جايلىشىشى شىمالىي پاراللىل 43° شەرقىي مېرىدىئان 90° بۇ يەرنىڭ ئىچكى قىسمى ئاساسەن تۈزلەڭلىك، دېڭىز يۈزىدىن 680 مېتر ئېگىز، شىمالىي تەرىپى ئېگىز، جەنۇبىي تەرىپى پەس. ناھىيە بازىرى بىلەن ئارىلىقى 35 كىلومېتر، لەنجۇ شىنجاڭ تۆمۈر يولى يېزىنىڭ شىمالىدىن، لەنجۇ شىنـ

جاڭ تاش يولى، ئۇزۇن يوللۇق تېلېفون سىم يولى. غەربتىن شەرققە يېزا مەركىزىدىن كېسىپ ئۆتىدۇ. يېزىنىڭ شەرقتىن غەربكە سوزۇلغان ئۇزۇنلۇقى 79 كىلومېتر، شىمالدىن جەنۇبقىچە بولغان كەڭلىكى 68 كىلومېتر كېلىدۇ. بۇ يېزىدا چۆل باياۋان كۆپ، سۈيى قىس بولۇپ ئاساسەن كارىز سۈيى بىلەن تېرىقچىلىق قىلىنىدۇ. چىقتىمنىڭ يەر ئاستى بايلىقى ئىنتايىن مول، ھازىرقى تۇرپان - قۇمۇل نېفىتلىكىمۇ چىقتىم يېزىسىغا جايلاشقان.

چىقتىم بۇنىدىن خېلى ئۇزۇن ئەسىرلەر ئىلگىرى قومۇش، يانتاق، توغراق، يۇلغۇن، چۈچۈك بۇيا، لوڭقاق قاتارلىق ئوت چۆپلەر، دەل - دەرەخلەر بىلەن قاپلانغان جاي بولۇپ، گۆشخور ۋە ئوتخور ھايۋاناتلارنىڭ پانالىنىش ۋە ياشىشىغا ئەپلىك، يەر ئاستى ۋە يەر ئۈستى سۈيى مول ئەلۋەك جاي ئىدى. يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن بوران، قۇم، شورلارنى ئۇچۇرۇپ، بەزى جايلارنى قۇم دۆڭ ۋە شور دۆڭلىرىگە ئايلاندۇرغان ۋە بۇلاقلارنى كۆمۈپ، ئۆزلىكىدىن چىقىدىغان سۇلار يوقالغان. كېيىنچە مال بېقىشقا كەلگەن چارۋىچىلار بۇلاقلارنى كولاپ، جاي تۇتۇپ، كۆل ياساپ بوز يەر ئېچىشقا كىرىشكەن. يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن تېرىلغۇ يەرلىرى كېڭىيىپ، ئوتلاق كۆلىمى تارىيىشقا باشلىغان، ئەسلىدىكى جاڭگاللىق بىر جاي ھۆنبەت ئېتىزلىقلارغا ئايلانغان.

چىقتىم يېزا يۇقىرىدا بايان قىلىپ ئۆتكەندەك يىپەك يولىدىكى ئۆتەڭ بولۇپ، سۈيى ۋە ئوتلىقى مول، مەنزىرلىك جاي بولغىنى ئۈچۈن غەربىي دىياردىن شەرققە يول ئالغان سودا كارۋانلىرى، دوسلۇق ۋە سودا ئەلچىلىرى بۇ يەرگە چۈشكىن قىلىشقا باشلىغان. چىقتىم تۇزۇلۇشى جەھەتتىن تۇرپان، پىچان، لۈكچۈن ۋە جەنۇبى چۆللۈك يولىدىن بىر ئاز ئېگىز بولغاچقا ھەر تەرەپتىن كەلگەن سودىگەر، يولۇچى، دىپلوماتلار بۇ جايغا كەلگەندە

«قارا سۇ بۇلاق» قا چىقتۇق. «چىقتىم» دېيىشىپ ئۆتتەن. باشقا جايدىكى قونالغۇلاردا ئۇچۇرشۇپ سۆزلەشكەندىمۇ چىقتىمدىن چىقتىم، چىقتىمدا قوندۇم، دەپ ئاتايدىغان بولغان. ھازىرمۇ ئۇيغۇر دېھقانلىرى باققا، تەيزە ئەتراپىدىن چىقتىم مەھەللىلەرگە بارسا چىقتىمغا باردىم. چىقتىملىقلار باشقا مەھەللىلەرگە بارسا چىقتىمدىن كەلدىم، دەپ ئاتاپ كەلمەكتە. شۇڭا بۇ جاينىڭ نامى ئۆزىنىڭ جۇغراپىيىلىك ئورنىغا قاراپ ئۆزىگە خاس «چىقتىم» دېگەن ئىسىم بولۇپ قالغان.

چىقتىمدىن تېپىلغان تارىخىي يادىكارلىقلار

چىقتىمدىن تېپىلغان تارىخىي يادىكارلىقلارغا ئاساسلانغاندا ئۇيغۇرلار ئۇزۇن ئەسىرلەر ئىلگىرىلا چىقتىمنى ئېچىپ، مەدەنىي ھاياتىنى جانلاندۇرغانلىقىنى ئىسپاتلايدۇ.

بۇندىن 1300 يىل ئىلگىرى چىقتىمدا قىزىل قورغان دەپ ئاتالغان بىر شەھەر بىنا قىلىنغان بۇ شەھەرنى خەنزۇچە «چىتىڭ» ئۇيغۇرچە «قالماق شەھىرى» دەپ ئاتاپ كەلمەكتە. بۇ جاي تۇرپان، پىچان شەھىرىنىڭ شەرقىي دەرۋازىسى بولۇپ، ستراتېگىيىلىك ئورنى مۇھىم بولغاچقا، سۇلالىلار ئەسكەر تۇرغۇزغان «شىچۇ خاتىرە» سى دېگەن كىتابتا چىتىڭ يولى مەزكۇر يول قۇچاڭدىن (پىچان) چىقىپ، تاش، قۇم ئارىلاشقان قۇرۇق ھەم بۇلاقلار بار دەپ يېزىلغان. تاڭ سۇلالىسى دەۋرىدىكى ئاتاغلىق شائىر سەنسەن ئىسىملىك بىر كىشى بۇ يەرگە كېلىپ: «ئوتتەك ئىسسىق بولدى ئالتىنچى ئايدا، يوق بولدى ئادەملەر چىتىڭ ئېغىزىدا» دەپ مەشھۇر شېئىرنى يېزىپ قالدۇرغان.

مىلادى 981 – 983 – يىللىرى تۇرپانغا كەلگەن خەنزۇ سەيياھ ۋاڭيەندى ئىدىقۇت (گاۋچاڭ) غا كېلىپ يازغان «تاڭ نامە»

دېگەن كىتابىدا «لۈخۇدىن غەربكە 90 يول مېڭىپ، چىتىڭغا باردۇق» دەپ يازغان. ئۇ يەنە «گاۋچاڭغا يۈرۈش» دېگەن كىتابىدا «گۈيگۇدىن غەرپكە مېڭىپ زەيتەن داسى (قىزىل تاغ چوققىسىنىڭ ئېتىكىدىكى بۇتخانا) غا باردۇق» دەپ يازغان. ھازىرمۇ بۇ جاينىڭ خارابى ۋە بۇتخانىنىڭ ئىزنالىرى بار.

يېزىمىزنىڭ پىنسىيىگە چىققان كادىرى لىيۇ ۋەييەنىنىڭ ئېيتىشىچە 1921 – يىلى قارا سۇ بۇلاقتا ئولتۇرۇشلۇق لالازى دېگەن كىشى قالماق شەھىرىدىن تۇپا قېزىپ بىر تۆمۈر چاپان تېپىۋالغان. ئۇنى لىيۇ ۋەييەن ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەن.

1941 – يىلى گومىنداڭ ئەسكەرلىرى ئاكوپ كولاۋېتىپ بىر دانە كىتابنى ئۇچراتقان. لېكىن شۇ ۋاقىتتا خەتنى بىلەلمەي يىرتىپ تاشلىغان. مادىرىڭ دېگەن كىشى 20 پارچىدەك ۋاراقنى يىغىۋېلىپ ئازادلىقتىن كېيىن 1951 – يىلى زاڭزۇ ۋەكىللىرى شىنجاڭغا چىققاندا يول ئۈستىدە ئۇلارغا كۆرسەتكەن. ئۇلار بۇنى كۆرۈپ 500 يىل ئىلگىرىكى يېزىق دەپ ئېلىپ كەتكەن.

1983 – يىلى مۇھەممەت سەنخۇر تۇپا قېزىۋېتىپ بىر دانە ئىدىش تېپىۋالغان ئىدىشنىڭ ئېگىزلىكى 1.20 مېتىر، يوغانلىقى 3 مېتىر ئېغىزىنىڭ دىئامېتىرى 30 سانتىمېتىر كېلىدۇ. بۇ ئىدىش ھازىرمۇ شۇ كىشىنىڭ ئۆيىدە ساقلانماقتا.

1984 – يىلى 9 – ئايى ئىچىدە ياققا مەھەللىدىن نىياز شايىت (ھازىر مائارىپ ئىشخانىسىدا) ياقۇپ نىياز، مەخمۇت نىياز قاتارلىق كىشىلەر قىزىل تاغ تۆپىسىنى ئېلىش ئۈچۈن كېلىپ (قالماق شەھىرىنى» زىيارەت قىلغان. زىيارەت جەريانىدا بىر سۇ جىراپ كەتكەن جىرادا بىر چىپار تاش تۇرغانلىقىنى كۆرگەن. تاشنى قومۇرۇپ كۆرسە ئاستىدىن بىر ئەسكى چاپاندەك نەرسە چىققان. ئۇنىڭ ئىچىدىن بىر دۈگلەك قەغەز چىققان. ئىچىدىكى يېزىقنى

كۆرۈپ، كونا ئۇيغۇر يېزىقى، ياكى موڭغۇل يېزىقى دەپ پەرەز قىلىشقان. يەنە ئۇيما تامغىلىق خەتلەرنىمۇ كۆرەلىگەن، چىرىپ كەتكەن پارچىلىرىنى شامال ئۇچۇرۇپ كەتكەن. بەزىلىرىنى كۆيدۈرۈپ كۆرگەن، ئاخىرى مەخمۇت ئائىلىسىگە ئېلىپ كېتىپ چايدانىنىڭ ئىچىدە ساقلىغان. كېيىن يېزىلىق تېرىك باشقۇرۇش پونكىتىدىكى ئابدىرېھىم ئىبراھىم، تەمىنلەش كوپېراتىپىدىكى جېيىمىر ئىككىسى مەخمۇت نىيازنىڭ ئائىلىسىگە بېرىپ، بۇ تېپىلغان يادىكارلىقلارنى سوراپ ئالغان. ئابدىرېھىم ئىبراھىم 1985 - يىلى ئۈرۈمچى ناھىيىلىك 3 - ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى ئۆمەر ئابلىز ئارقىلىق يولداش پەرھات ئەزىمگە مەلۇم قىلغان. بۇ كىشىنىڭ تونۇشتۇرۇشى بىلەن شىنجاڭ مەدەنىي يادىكارلىقلارنى باشقۇرۇش ئورنىدىكى قاھار باراتقا قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى 13 پارچە يازما يادىكارلىق تاپشۇرۇپ بېرىلگەن.

بۇ 13 پارچە يازما يادىكارلىق ئايرىم - ئايرىم 8 خىل ئەسەرنىڭ ئۈزۈندىلىرى ئىكەنلىكى مەلۇم بولغان. بۇلارنىڭ ئىچىدە ئىلىم ئەھلىلىرىگە تونۇشلۇق شىڭقۇ سەلى ئىسمى ۋە ئۇنىڭ ئەسىرى ئەڭ كۆپ بولغان. قەدىمكى ئۇيغۇر ئالىملىرىنىڭ ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدىغان بۇ ئالىمنىڭ ئىسمى يېزىلغان بىر پارچە ئەسەردە جۇڭگو بۇددا دىنىدىكى چىڭ تۇزۇڭ مەزھىپىنىڭ ئاساسچىسى خۈيييۈەن ئاچارنىڭ تەرجىمالى يېزىلغان بىر ۋاراق شىڭقۇ سەلىنىڭ ئىسمى بار پارچىنى ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلىپ، شىنجاڭ مەدەنىي يادىكارلىقلىرى ژۇرنىلى 1986 - يىلى 1 - سانىدا تونۇشتۇردى. بۇ ئەسەردە ئۇيغۇر يېزىقىنىڭ يۈەن دەۋرىگە خاس ئىملا خۇسۇسىيەتلىرى بولسىمۇ بۇنى شىڭقۇ سەلى ئەسىرىنىڭ يۈەن دەۋرىدىكى بىر كۆچۈرمىسى دەپ قاراشقا بولىدىكەن. قول يازما ناھايىتى رەتلىك كۆچۈرۈلگەن، 8، 12، 38 -

قۇرلاردىكى ئابزاستا بۇ خاننىڭ سۆزلىرى ئايرىم قىزىل قەلەم بىلەن يېزىلغان. تاۋۇش تەرجىمىسى بويىچە ئېلىنغان بىر نەچچە خەنزۇچە سۆزلەرگە قارىغاندا ئەسلى تېكىستى 10 - ئەسىردىكى ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئالاھىدىلىكىگە ئىگە دەپ كۆرسىتىلگەن. چىن تۇزۇڭ مەزھىپى 9 - ئەسىرلەردە ئوتتۇرا تاڭ دەۋرلەردىن كېيىن ئەۋج ئالغان. مەزكۇر تەرجىمىھالنىڭ تېپىلىشى قەدىمكى ئۇيغۇرلارنىڭ يەنە كېلىپ چىقىتىم ئۇيغۇرلىرىنىڭ جۇڭگو بۇددىزمى چىن تۇزۇڭ مەزھىپىدىكى بۇددىزم ئەسەرلىرىنى ئۆز تىلى بويىچە پايدىلانغانلىقىنىڭ دەلىلى.

قوچۇ ئۇيغۇر دۆلىتى «850 - 1250» دەۋردە ئەدەبىيات - سەنئەت يۈكسەك تەرەققىي قىلغان رەڭمۇ - رەڭ ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنى بارلىققا كەلتۈرگەن دەۋر بولغان ئىدى. كېيىنرەك بۇ دەۋرنىڭ مەدەنىيىتى ئىسلام دىنىنىڭ تەسىرىگە ئۇچۇرىدى. ئىدىقۇت ئۇيغۇر دۆلىتى دەۋرىدە ئۇيغۇرلار ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ، مانى دىنى ۋە بۇددا دىنىغا ئېتىقات قىلغان بولۇپ، سان سىكرىت، توخار، خەنزۇ، سوغدى ۋە كېيىن تىبەتچىدىن نۇرغۇن نوملار ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلىنغان. سىڭقۇ سەلى ئەنە شۇ تىللاردىكى ھەر خىل ئەسەرلەرنى تەرجىمە قىلغان ئالىمدۇر. ئۇيغۇرچە 8 يۈكمەك نىرمى ھازىرغىچە مەلۇم بولغان ئۇيغۇرچە نوملارنىڭ ئىچىدىكى نۇسخىسى ئەڭ كۆپ بولسىمۇ، تېخى تەرجىمانى كىم ئىكەنلىكى ئاشكارىلانماي كەلگەن ئىدى. كىشىنى ئىلھاملاندۇرىدىغان بۇ پاكىتنىڭ تېپىلىشى بىلەن شىڭقۇ سەلىنىڭ مەلۇم بولغان 6 پارچە ئەسىرى 8 يۈكمەك ئىكەنلىكى ۋە ئۇنىڭ تەتقىقات ئورنىغا يېتىپ كەلگەن يادىكارلىقنىڭ 1000 ۋاراقتىن ئاشقانلىقى ئېلان قىلىندى. بۇنداق تېپىلغۇسىز، قىممىتى تەڭداشسىز تارىخىي يادىكارلىق چىقتىم يېزىسىدىكى «قىزىل قورغان» (قالماق شەھىرى) دىن تېپىلدى. يۈ-

قىرىدىكى پاكىت ماتېرىياللار مىلادىيىنىڭ 690 - يىللىرىدىن ئىلگىرىلا ئۇيغۇرلار چىقتىمدا ياشىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ.

چىقتىمنى ئاچقۇچى ئەجداتلارنىڭ نەسەپلىرى

يول هامان بىر كىشى تەرىپىدىن ئېچىلغىنىدەك بىرەر يۇرت، بىرەر جايمۇ مەلۇم كىشىلەر تەرىپىدىن بىنا قىلىنىدۇ.

چىقتىم بىز يۇقىرىدا بايان قىلغىنىمىزدەك تۇپرىقى مۇنبەت، ئوت-چۆپى مول، تۇرمۇش كەچۈرۈشكە ئەپلىك، ئادەمنى مەھلىيا قىلغۇدەك جاي بولغاچقا، شۇ ۋاقىتتا مەلۇم كىشىلەرنى ئۆزىگە تارتقان ۋە بۇ يۇرتنى بىنا قىلغان. چىقتىمنى پەيدا قىلغان ئەجداتلار نەسەبىنى سۈرۈشتۈرۈپ، ئۇيغۇرلاردىكى 7 ئەۋلاتقىچە ئەۋلاتلىرىنى بىلمىسە ئەۋلاتقا يارىمايدۇ، دېگەن ئەقىدە بويىچە يەتتە ئەۋلاتنى ئۆلچەم بىرلىكى قىلىپ، ئەۋەلدىن هازىرغا سۈرۈپ، چىقتىم ئەۋلاتلىرىنىڭ ئىپتىدائىي كىشىلىرىنى ماتېرىيالدا ئاپىرىدە قىلدىم.

تۆۋەندىكى تەيزىنى بەرپا قىلغۇچى يارمى دېگەن كىشى ئىكەن. بۇ كىشى ئەسلى تۇرپان قاراغوجىلۇق بولۇپ، پىچان تىتىرغا كېلىپ ئولتۇراقلاشقان. بۇ كىشى باشقىلارنىڭ يېرىنى ئىجارىگە ئېلىپ قوغۇن، كۆكتات تېرىغان. تېرىغان كۆكتات، قوغۇنلىرىنى هارۋا بىلەن چىقتىمدىكى قارا بۇلاققا ئېلىپ بېرىپ دەندىكى كىشىلەرگە ساتقان. شۇ ۋاقىتتا چىقتىم قارا سۇ بۇلاقتا تۆت ئائىلىلىك ئۇيغۇر دېھقان ئولتۇراقلاشقان ئىكەن.① بۇلاردىن باشقا ئولتۇرۇشلۇق كىشىلەر يوق ئىكەن. لېكىن يولۇچىلار كۆپ ئىكەن. يارمى دېھقان قوغۇن، كۆكتاتلىرىنى سېتىپ بولۇپ، قايتىشىدا تەس بۇلاققا (ها-

① تۆت ئۆيلۈك ئۇيغۇر — بۇ تۆت ئۆيلۈك كىشىلەرنىڭ ئەۋلادلىرىنى ئىنقىلاپ كېيىنلىكىدىم ئىزدىنىشتىمەن.

زىرقى تەيزە) چۈشكەن قىلىپ، بۇ جايىنىڭ ياخشى شارائىتىغا قىزىقىپ چارۋا بېقىشنى كۆڭلىگە پۈككەچ قايتىپتۇ. ئائىلىسىگە بېرىپ ئايالىغا چىقتىمدا ياخشى بىر بۇلاق بارلىقىنى، بۇ جايغا ئورۇن تۇتۇش ئويىنى سۆزلەپتۇ. لېكىن ئايالى قوشۇلماپتۇ، كېيىنكى قېتىمدا يارمى دېھقان ئەپچىل بىر چارىنى ئويلاپ تېپىپتۇ.

مەن بۇلاق بېشىدا سۇ ئېچىپ ئولتۇرغىنىمدا بىر ئاق ساقاللىق كىشى پەيدا بولدى، بىز سالاملاشقاندىن كېيىن: «ئەي بالا ماڭغا (ماڭا) سۇ بەرگىن» دېدى. مەن ياغاچ چۆچەكتە سۇ بەردىم. ئۇ كىشى سۇنى ئىچىپ بولۇپ «سەن ياخشى بالا ئىكەنسەن. مۇشۇ بۇلاقنى جاي تۇتساڭ ھەم بالىلىق بولىسەن ھەم چارۋا ماللىرىڭ كۆپىيىدۇ، خۇدا بەختىڭنى بەرگەي، ئامىن» دەپ غايىپ بولدى. دەپ ئايالىغا بۇ هېكايىنى توقۇپ چىقىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئايالى «ساڭا خىزىر ئۇچراپتۇ» دەپ ئىشىنىپتۇ، بۇ جايغا كېلىشكە ئۇناپتۇ. شۇنىڭ بىلەن يارمى تىتىردىن تەس بۇلاققا كېلىپ ئورۇنلىشىپتۇ. شور ۋە قومۇشتىن ئالچۇق ياساپتۇ. بۇ جايىنىڭ يۇقىرىسى ئون كىلومېتىر ئەتراپىغىچە توغراقلىق، يۇلغۇنلۇق، يانتاقلىق، سازلىق بولۇپ قورقۇنۇچلۇق ئىكەن يىرتقۇچ هايۋانلارمۇ كۆپ ئىكەن. يارمى دېھقان بوز يەر ئېچىپ تېرىقچىلىق قىپتۇ، چارۋا بېقىپتۇ. يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئۇنىڭ چارۋىسى 7،6 يۈزگە يېتىپتۇ. ئۇنىڭ ئايالى بىر ئوغۇل تۇغۇپتۇ.

ئۇلارنىڭ نەسەبلىرى تۆۋەندىكىچە:

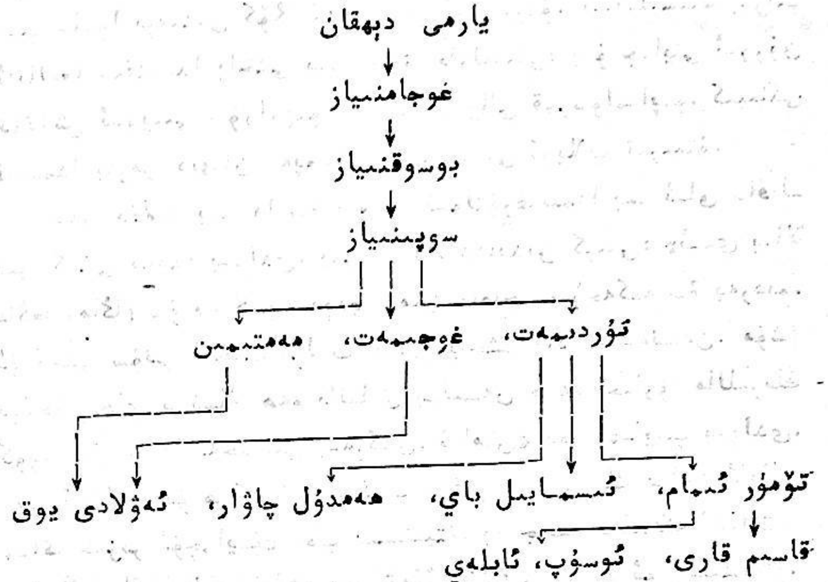

قاسىم قارىنىڭ ئوغۇل ۋە نەۋرىلىرى بار. تۇردىمەتنىڭ قىز نەۋرىسى ئەخمەت ئاخۇن 80 يېشىدا 1981 - يىلى ۋاپات بولغان، بۇ كىشىنىڭمۇ ھازىر نەۋرە - چەۋرىلىرى بار. يارمى دېھقاننىڭ ھازىرقىلار 11 - ئەۋلادى.

كېيىنكى ۋاقىتلاردا تەيزى مەھەللىسىدە روزى باقى ھاجى كارىز چېپىپ جاي تۇتقان. ئۇنىڭ نەسەبى

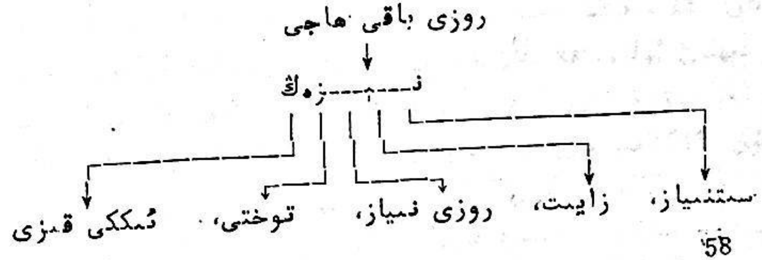

نىيازەك ھاجىنىڭ نەۋرە - چەۋرىلىرى .... 40 نەچچە كىشى بىر ئائىلىدە تۇرمۇش كەچۈرگەن. چىقىمدا ئەڭ باي ئائىلە بولۇپ قالغان، نىيازەك ھاجى 90 نەچچە ياش ياشاپ ۋاپات بولغان. بۇ كىشى ۋاپات بولۇپ كەتكەندىن كېيىن بالىلىرى بولۇشۇپ خىلمۇ - خىل ھەرىكەتلەر بىلەن شۇغۇللانغان. زايىت تەلۋە دېگىنى ھارۋا ياساپ، گۇدۇك ئېسىپ توي ئوينىغان. روزى نىياز - ئاسقال بولسا يەر ئىگىلەپ سوقما سوقۇپ چىگرا ياسىغان. توختى بولسا چىكەرمەنلىككە بېرىلىپ كەتكەن. ئۇ ماچاڭدىكى بىر باينىڭ قىزى بىلەن توي قىلغاندا تۆت يۈرۈش ناغرا بىلەن تۆت كېچە - كۈندۈز توي ئويناپ كۈنىگە بىردىن كالا ۋە ئىككىدىن يوغان ئېرىك سويۇپ مېھمان كۈتكەن.

شۇڭا خەلق ئىچىدە:

زايىت تەلۋە پۇل تاپسا قامچا سوقىدۇ،

روزى نىياز ئاسقال پۇل تاپسا سوقما سوقىدۇ.

توختى بەڭگە پۇل تاپسا ناغرا سوقىدۇ.

دەيدىغان سۆزلەر پەيدا بولغان.

بۇ كىشىلەرنىڭ ھازىرمۇ ئەۋلادلىرىدىن چەۋرىلىرىگىچە چىقىمدا ياشاپ كەلمەكتە، يۇقىرىقى كىشىلەر چىقىمنىڭ بۇرۇنقى ئەجدادلىرى ۋە ھازىرقى ئەۋلادلىرىدۇر.

نەخۇل سەيدىزىنىڭ پەيدا بولۇشى

تۇرپاندىكى قادىر بوۋا دېگەن كىشىنى ھۆكۈمەت چىقىم بۇلاقنى جاي تۇتۇپ بوز يەر ئېچىشقا ئەۋەتكەن، شۇ ۋاقىتتا بۇ ئادەمنىڭ و ئوغلى بار ئىكەن، لېكىن بۇ ئادەم چىقىم بۇلاقنى تۇتـ

ماي سەيەنزە بۇلاق بىلەن ماتىڭ① بۇلاقنى جاي تۇتقان. يەرلىرىگە كۆكتات تېرىپ كۆكتاتچىلىق بىلەن شۇغۇللانغان. كىشىلەر بۇ يەردىن كۆكتات سېتىۋېلىپ يېگەن، بىر يىلدىن كېيىن 6 ئۆيلۈك خۇيزۇلنى ئورۇنلاشتۇرغان. شۇنىڭ بىلەن بۇ يەر «سەيىيەنزە» دەپ ئاتىلىدىغان بولغان. ئۇيغۇرلارمۇ بۇ ئىسىمنى قوبۇل قىلغان. قادىر بوۋىنىڭ ئەۋلادلىرى غازى ئاسقال، ستىنىياز ئاسقال چۇردىغى چوڭلار بولۇپ، ئۇلار چىقتىم مەھەللە، ياقا مەھەللە، نەخۇل مەھەللىلىرىگە تارقالغان. 1887 - يىللارغا كەلگەندە ئەنجانلىقلار كېلىپ بۇ جاينى بېسىۋېلىپ ئۇ جايغا بىر قورغان سالغان. بۇ قورغان تاكى ئازاتلىق دەۋرگىچىلىك ساقلىنىپ گومىنداڭنىڭ ئەسكىرى تۇرىدىغان گازارمىسى بولۇپ كەلگەن. گومىنداڭ ئەسكىرى تۇرغان مەزگىلدە بۇ قورغاننىڭ نامى «يىڭپيەن» دېگەن نامغا ئالماشتۇرۇلغان. «يىڭپيەن» 1967 - يىلغىچە ساقلىنىپ «مەدەنىيەت ئىنقىلابىدا بۇزۇۋېتىلگەن». يىڭپيەننىڭ سېلىنغان ئورنى ستراتېگىيە جەھەتتىن ئەپلىك ئورۇن بولۇپ، 3 قات سېپىلدىن قورۇلغان، سېپىل ئىچىدە بۇلاقمۇ بار ئىدى.

يىرتقۇچ ھايۋانلار بىلەن ئېلىشقان باتۇرلار

چىقتىم ئېچىلىشتىن ئىلگىرى جاڭگاللىق بولغاچقا، يىرتقۇچ ھايۋانلارنىڭ ماكانى بولۇپ كەلگەن، بۇ يەردە يولۋاس، ياۋا چوشقا، يىلپىز، بۆرى، سۈلۈسۈن، تۈلكە، ياۋا مۈشۈك، كىيىك، توشقان، ئۇچار قۇشلاردىن بۈركۈت، شۇڭقار، لاچىن، قارچىغا، غاز، ئۆدەك، ئۇڭقار، ھاڭگىرت ... قاتارلىق ئۇچار قۇشلار ياشىغان. كېيىنكى ۋاقىتتا كىشىلەر بۇ يەرگە ئولتۇراقلىشىپ، ئىگىلىك بىلەن شۇغۇللانغاندىن كېيىن ھايۋانلار ئاستا - ئاستا كۆچۈپ كەتكەن.

① ماتىڭ بۇلاق ھېلىقى 6 ئۆيلۈك خەيزۇ دېھقاننىڭ ماتىڭ ئىسىملىك بىرىسى بۇ بۇلاق ئەتراپىدىكى يەرلەرنى ئىگىلىگەچكە ماتىڭ بۇلاق دەپ ئاتالغان

يېقىنقى ۋاقىتلارغىچىلىكلا يىرتقۇچ ھايۋانلارنىڭ تەھدىتى خەلقنىڭ خاتىرجەملىكىنى بۇزۇپ، ئۇلارنىڭ ھاياتىغىمۇ زىيان سالغان.

1946 - يىلى قوناق سوغۇرۇۋاتقان خودا بەردى ياۋا توڭگۇزنىڭ ھۇجۇمىغا ئۇچرىغان، توڭگۇز ئۇنىڭ ئىككى بارمىقىنى چاينىۋەتكەن، لېكىن ئۇ توڭگۇز بىلەن ئېلىشىپ قاچۇرغان. بى مازا دېگەن كىشىمۇ توڭگۇزنىڭ ھۇجۇمىغا ئۇچراپ، ئۇنىڭ قورسىقىنى يېرىۋەتكەنلىكىدىن ئۆلۈپ كەتكەن.

1951 - يىلى شىدەندىكى تۆمۈر رادىلنىڭ قوتىنىغا بۆرى چۈشكەندە قۇربان ئەخمەت بۆرى بىلەن ئېلىشىپ، بۆرىنى ئۆلتۈرگەن. 1962 - يىلى ئەتراپىغىچە بۆرى ساقلىنىپ ئادەم يېمىشكە ئادەتلەنگەن، ئىككى بالىنى يەپ كەتكەن، بىر قانچىسىنى يارىلاندۇرغان، يارىلانغان بالىلار ھازىرمۇ بار. پارتىيە، ھۆكۈمەت ئادەم تەشكىللەپ، ئادەم يەيدىغان بۆرىلەرنى يوقۇتۇپ، ئاممىنى خاتىرجەم قىلغان. 1962 - يىلى ئابدۇل كازىم ئىگەر تاغنىڭ ئىچىدە يىلپىز بىلەن ئېلىشىپ يىلپىزنى ئۆلتۈرۈپ، دادۇيگە تاپشۇرۇپ بەرگەن.

يۇقىرىقى ئەھۋاللار چىقتىم بۇرۇن ياۋايى يىرتقۇچ ھايۋانلارنىڭ ماكانى بولغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ.

چىقتىم تېيزىدىن چىققان نېفىت ۋە ئۇنىڭ ئاچقۇچىسى

بىز يۇقىرىدا تۇرپان قومۇل نېفىتلىكىمۇ چىقتىم يېزىنىڭ زېمىنى ئىچىدە ئىكەنلىكىنى ئېيتقان ئىدۇق. چىقتىمدا نېفىتنىڭ بارلىقى بۇندىن 47 يىل ئىلگىرى بايقالغان. 1945 - يىلى 4 - ئاينىڭ 20 - كۈنى چىقتىم تەيزىلىك ھامۇت دېگەن دېھقان تەيزىنىڭ جەنۇبىدىكى تار بوغۇزغا ئوتۇن ئالغىلى بارىدۇ. ھامۇت ئاكا تار بوغۇزدىن ئۆتۈپ، تاش ئالدى دېگەن جايغا كەلگەندە

ئۇنىڭ بۇرنىغا بىر خىل پۇراق ئۇرۇلىدۇ ۋە ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا يەرگە ماي تۆكۈلۈۋاتقاندەك قاپقارا مەنزىرە كۆرۈنىدۇ. ئۇ مۇشۇ قارا توپىدىن بىر سىقىم ئېلىپ، پۇراپ كۆرىدۇ؛ ۋە كىرسىن پۇرۇغىنى سېزىدۇ، ئاندىن ھۆللىكى يۇقىرىراق بىر قىسىم تۇپرىقنى بىر يەرگە يىغىپ ئوت ياقىدۇ. بۇ تۇپرا گۈپۈلدەپ كۆيۈشكە باشلايدۇ. شۇنىڭدىلا بۇ يەردە نېفىت بار ئىكەن دېگەن تونۇشقا كېلىدۇ. شۇ كۈنى ئاخشىمى ئۇ بىر ئولتۇرۇشقا بېرىپ بۇ ئەھۋالنى سورۇندىكىلەرگە دەيدۇ، لېكىن ئۇلار ئۇنى مەسخىرە قىلىپ، «سەن بۈگۈن كەندىر يېغىدا سالغان پوشكال يەپ مەس بولۇپ قاپسەن»، — دەپ ئىشەنمەيدۇ. ھامۇت ئاكا 4 - ئاينىڭ 21 - كۈنى تاش ئالدىغا بېرىپ، ئورەك كولايدۇ ھەم ئورەككە ھازىرقى ئاپتولغا ئوخشاش رەڭدىكى قويۇق نېفىت يىغىلىدۇ. بۇنى ئۆيىگە ئېلىپ چىقىپ جىن چىراققا قۇيۇپ ياندۇرغاندا قويۇق ئىسلىق يالقۇن جىن چىراقتا يالقۇنجايدۇ. بۇنى ھامۇت ئاكا خۇلۇم - خوشنا ئەل - ئاغىنىلىرىگە مەلۇم قىلىدۇ ۋە ئۇنى كۆرسىتىدۇ. شۇ كۈندىن باشلاپ ھەممە ئادەمنىڭ ئاغزىدا «تار بوغۇزدىكى تاش ئالدىدا ياغ چىقىپتۇ» دېگەن گەپ تارقىلىدۇ. بۇ ياغلىقنى شۇ چاغدىكى بايلار ۋە يۇرت مۆتىۋەرلىرى ئۆزىنىڭ قىلىۋالغۇسى كېلىپ دەتالاشقا چۈشىدۇ. ھامۇت ئاكا ۋە ئۇنىڭ ئۇرۇغ - تۇغقانلىرى بۇنىڭغا قەتئىي قارشى تۇرىدۇ. بۇنىڭ بىلەن بىر مەيدان كەسكىن جەڭ باشلىنىدۇ. بۇ ئەھۋال ھۆكۈمەتكىچە يېتىپ بارىدۇ. ھۆكۈمەت ئاخىرى بۇ نېفىتلىكنى ئەخمەت ئاخۇن بىلەن ھامۇت ئاكىنىڭ ئېچىشىنى كېلىشتۈرۈپ قويىدۇ. لېكىن بىر قۇدۇقنىڭ يىللىقىنى 90 دادەن بۇغدايغا توختىتىدۇ. ھامۇت مامۇتتا نەدە ئۇنچىلىك كۆپ ئاشلىق بولسۇن، ئاخىرى ئۇ «بۇ ياغلىقنى مەن ئاپسام بۇنىڭغا مەن يەنە ئاشلىق تاپشۇرالمايمەن» دەپ نارازىلىق قىلىدۇ. ھۆكۈمەتنىڭ بۇ بەلگىلە-

مىسىنى ھامۇت ئاكا قوبۇل قىلمىغاچقا، يامۇلغا ئەكىلىپ 3 ئاي سولايدۇ. ھامۇت مامۇت بۇ ئاشنى تاپشۇرمىسا بولمايدىغانلىقىغا كۆزى يەتكەندىن كېيىن، ئاخىرى ئۆيدە بار مال - ۋاران، بىساتلىرىنى سېتىپ، 90 دادەن ئاش تاپشۇرۇپ يامۇلدىن چىقىدۇ. ئۇ تۈرمىدىن چىقىپ باغ سېتىپ تىرىكچىلىك قىلىدۇ. شۇنىڭدىن باشلاپ ھامۇت ئاكا «ھامۇت ياغچى» دېگەن نام بىلەن ئاتىلىشقا باشلايدۇ.

تار بوغۇز تاش ئالدىدىن چىققان بۇ نېفىتنىڭ تەننەرخى ئەرزان بولغاچقا دېھقانلار بۇ نېفىتنى ھارۋىلىرىنىڭ ئوقلىرىنى مايلاشقا، كارىز چىراقلىرى ۋە ئۆي چىراقلىرىنىڭ يېقىلغۇ قىلىپ ئىشلىتىدۇ. بۇ نېفىت كېيىنچەرەك پىچان ناھىيىسىنىڭ ھەممە يېزىلىرىدا ھەممە خوشنا ناھىيىلەردىمۇ كەڭ كۆلەمدە سېتىلىدۇ. تار بوغۇز تاش ئالدىدىن چىققان بۇ نېفىتلىكنى ھامۇت ئاكا جوتۇ بىلەن قۇدۇق كولاپ ئالغان. ئۇ ۋاقىتتا ئەڭ تېرەن (چوڭقۇر) قۇدۇق 20 مېتىر ئىدى، ئازاتلىقتىن كېيىن ھامۇت ئاكىغا 60 يۈەن مائاش بېرىپ نېفىتلىكنىڭ ئىشچىلىقىغا قوبۇل قىلىدۇ. بۇ ۋاقىتتا قۇدۇق سانى يەنە كۆپىيىپ، جوتۇ بىلەن چېپىلغىنى 100 قۇدۇق بورۋاي بىلەن قېزىلغىنى 60 قا يەتتى. ئەينى ۋاقىتتا تېخنىكىلىق تەدبىر كەم بولغاچقا، ماينىڭ سۈپىتى تۆۋەن، مىقدارى كۆپ بولمىغانلىقتىن زىيان تارتتى. شۇڭا بۇ يەردىكى ئىشلەپچىقىرىش توختىلىپ ھامۇت ئاكىنىڭ ساقلاپ ئىگىدارچىلىق قىلىشىغا تاپشۇرۇپ بېرىلدى. 1959 - يىلىغا كەلگەندە بۇ نېفىتلىك خەلق گوڭشېسىنىڭ ئىگىدارچىلىقىغا ئۆتتى. خەلق گوڭشېسىمۇ بۇنىڭدىن ئۈنۈملۈك پايدىلىنالمىدى. 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېت 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن يەنە ھامۇت ئاكىغا قايتۇرۇپ بېرىلدى. ھازىر بۇ نېفىتلىكنىڭ بۇرۇنقى قۇدۇقلىرىنى تۇرپان قىزىل نېفىتلىكىدىكى نېفىت قازغۇچىلار يەنىمۇ چوڭقۇرلاشتۇرۇپ ئۈنۈملۈك پايدىلىنالماقتا.

ھامۇت ئاكا ھازىر 78 ياشقا كىردى، ئىنى ئاھايىتى ساغلام ۋە تېمەن تۇرۇپتۇ. بۇ كىشى چىقىتىمنى بەرپا قىلغۇچى ئەجداتلارنىڭ ئەۋلاتلىرىدۇر.

ئەۋلادلىرىدىن

مەن چىقىتىم يېزىسىنىڭ ئىچىلىشى، ئۇنىڭ ئۆتمۈشى ۋە ئاچقۇچلىرى ھەققىدە دەسلەپكى ئىزدىنىشىم ئاساسىدىكى ماتېرىياللىنى چامامىنىڭ يېتىشىچە يوقىرىدا تونۇشتۇردۇم. چىقىتىمنىڭ تارىخى ئۇزۇن تارىخ، بىزگىچە يېتىپ كەلگەن بىرەر يازما ماتېرىيالمۇ يوق. مەن پەقەت ئەۋلاد سۈرۈشتۈردۈم. ھېلىمۇ چىقىتىمنىڭ ئاچقۇچلىرىدىن بولغان ئەۋلادلارنىڭ ھەممىسى بىزگىچىلىك ئەۋلادمۇ ئەۋلاد نەسەبىنى ئۇنتۇماي كەلگەن. ئۇلار مېنى قىممەتلىك ماتېرىيال بىلەن تەمىنلىدى، مەن ئۇلارغا رەھمەت ئېيتىمەن.

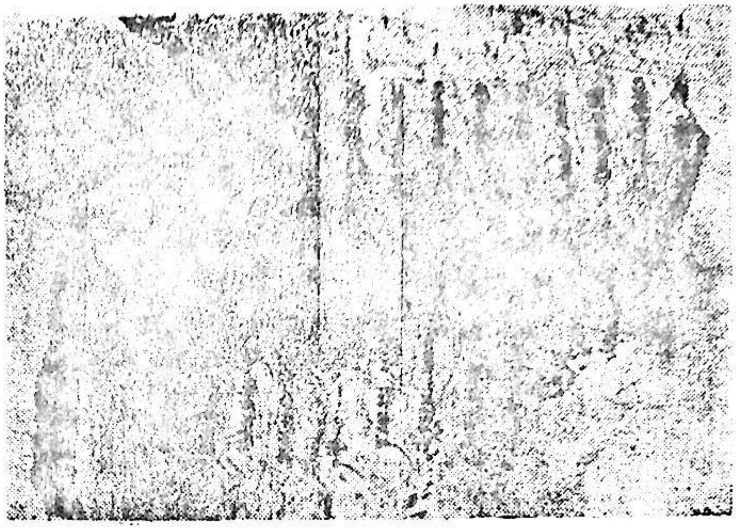

قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى

«سەككىز يۈكمەك»

نومىنىڭ پارچىسى

«خۇي يۈەن تەرجىمىھالى»

نىڭ بىر پارچىسى

(ئالدى يۈزى)

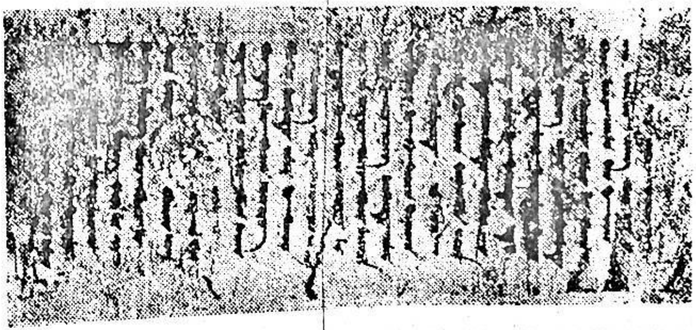

«خۇي يۈەن تەرجىمىھالى»

نىڭ بىر پارچىسى

(ئارقا يۈزى)

ترانسكرىپسىيەسى

(ئالدى يۈز)

1. (ئا) ل - (قۇ) شاستىر - لارىغ قاماغ نوم - لارىغ
2. ئۆتكۈرمىش. تىدىغسىز بىلمەك ئۇشماق-
3. تا ئۇلۇغ ئەردىكسىنمەك - كە تەگمىش
4. بودستۋ تايتو سامتسو ئاتلىغ ئاچارى
5. ئەنتكەك تىلىنتىن تاۋغاچ تىلىن-
6. چە ئاغتارمىش تاۋغاچ
7. تىلىنتىن يانا كىنكى
8. بوشغۇت - لۇق بىش بالىق - لىغ
9. شىڭقۇ سەلى تۇتۇڭ تەگرىكەن
10. تۈز - مىش توغرىل تىگىن تەگر (ىم)
11. ئۆتۈگىگە ياڭىرتى تۈرك (ئۇيغۇر)
12. تىلىنچە ئەۋىرمىش (تەگرىلى يىر -)
13. لى - تە سەكىز (يۈكمەك...)

(كەينى يۈزى)

يىتمىنچ ئىكى قىرىق

تەرجىمىسى

1. (بارلىق) شاستىرلارنى، پۈتۈن نوملارنى
2. ئىگەللىگەن: چەكسىز بىلىم ۋە ساۋاتلارغا
3. يۈكسەك پەللىگە يەتكەن

10. كۆز ـ ئەدىپ قۇت كۇسۇش ئۆرىتىپ
11. بىر گەرۇ سۇكاۋادى ئۇلۇس ـ تا تۇققۇ ـ
12. قا تانغارىپ: ئابىتا بۇرخان ـ ىغ ئۆگىك ـ
13. لىگ دىيان ـ ىتا بىشىرۇنۇ يۇدىيور ـ لار
14. ئەرتى: ئول ئۆدتە كۇيىن باخشى لىۇرىبىن
15. ئاتلىغ بەگ ـ ىك ئوقۇپ سۇكاۋادى ئۇلۇس ـ
16. تا تۇغقۇ ـ قا بىك ۋاتىغ ئانغارىغ ـ
17. لىغ بىتىگ قىلتۇردى: ئول ئانچا
18. كىشى ـ لەر بىك قاتىغ تانغارىمىش ـ ئىنتىن
19. تارالمادىن ياتىلمادىن بىرگەرۇ ـ ۋ
20. سۇكاۋادى ئۇلۇس ـ تا تۇغۇرداچى ئەدگۇ ـ
21. لۇگ ئىش كۇدۇگ ـ لەرتە قاتىغلانۇ ت ـ (ا) ۋراتۇ
22. بىشىرۇنۇ يېرىپ: ئالقۇ بارچا سۇكاۋادى
23. ئۇلۇس ـ تا تۇغقالى بۇلتى ـ لار: كۇيىن
24. باخشى لۇشان ئاتلىغ تاغ ـ تا ئوتۇز
25. يىل ئەرتىگىنچە تۇرۇپ كىنتۇ ئۆز ـ ى
26. ئول تاغ سى ـ نتىن تاشتىن

(كەينى يۈزى)

تۆرتۈنچ ئۇلۇش سەكىز

27. ئىنىپ بالىغ ـ قا ئۇلۇس ـ قا كىرمەدى
28. كۇدەن ـ لەرىگ ئۇز ـ ئاتىمىش مايۇ تاغ ئەدەگ ـ
29. (ىنتى)ەكى خوكى ئاتلىغ ئۆگۈز سى ـ ىنتىن
30. كەچەز ئەرتى، قاچان ئۆلگەشۇك تۇش ـ
31. قا تەگدۇكتە: تىشى ـ لارىن ئوقۇپ

4. بۇدساتۋا تايتو سامتسو① ئاتلىق ئاچارى②
5. ھىند ③ تىلىدىن خەنزۇ تىلىغا
6. تەرجىمە قىلغان، خەنزۇ④
7. تىلىدىن يەنە كېيىن
8. چۇشەنگەن بەشبالىقلىق
9. شىڭقۇسەلى تۇتۇڭ تەگرىنگەن
10. تۇزمىش (ۋە؟) تۇغرىل تىگىن تەگرىملەرنىڭ
11. تەلىۋگە ئاساسەن يېڭىباشتىن تۇرك (ئۇيغۇر)
12. تىلىغا ئۇرىگەن (ئاسماندا يەردە)
13. سەككىز (يۇكمەك........)⑤

(كەينى يۈزى)

يەتتىنچى (بۆلۈم) ئوتتۇز ئىككىنچى (ۋاراق)

ترانسكرپسىيەسى

(ئالدى يۈزى)

1. باشلاپ يۈز ئۈچ قىرىق كىشىلەر ئالقۇ
2. بارچە سۇكاۋادى ئۇلۇس - تا تۇغقالى
3. كۆسەپ: يىرتىنچۇ - لۇگ ئەرك - لەرىن تد - (ۇر) ك-
4. لەرىن قوتۇپ تىتىپ: كۆڭۈل - لەر - ىن
5. تىدىپ سەركۇرۇپ كۆيىن باخشى - قا
6. تاياغ - لىغىن بىشرۇنۇ يورد (يور -)
7. لار ئەرتى يانايمە ئول كىشىدە
8. لار بىر تەگ ئىبىت (ا) بۇرخاق -
9. نىڭ كۆركدەسى ئۇسكىنتە باچاغ سانۋار

3. نىيەت باغلاپ، دۇنياۋىي بەھرىمەنلىكلەردىن.
4. ۋاز كېچىپ، ئارزۇ - ھەۋەسلىرىنى
5. تىزگىنلەپ، خۇي يۈەن ⑧ ئۇستازغا ⑨
6. تايانغان ھالدا شەرتكە ئۇيغۇنلىشا.
7. ئىدى. يەنە، ئۇ كىشىلەر
8. بىردەك ھەممىسى ئامىتابا ⑩ بۇرخانىنىڭ
9. ھەيكىلى ⑪ ئالدىدا پەرھىز⑫ لىرىنى
10. تۇتۇپ، بەخت تىلەپ،
11. سۇكاۋادى ئۇلۇستا بىللە تۇغۇلۇشقا
12. ۋەدە⑬ بەردى. ئامىتابا بۇرخانغا ئىززەتلىك
13. دىيان⑭ بىلەن ئۇيغۇنلىشىپ ماگار
14. ئىدى. بۇ چاغدا خۇي يۈەن ئاچارى لىيۇيىمىن ⑮
15. دېگەن ئەربابنى چاقىرىپ، سۇكاۋادى ئۇلۇستا
16. تۇغۇلۇش ھەققىدە ناھايىتى قاتتىق قەسەميات
17. يازغۇزدى. ئاشۇ
18. كىشىلەر ناھايىتى چىڭ قەسەم بەرگەنلىكتىن
19. تارقىلىپ كەتمەي، چېچىلىپ كەتمەي بىرلىكتە
20. سۇكاۋادى ئۇلۇستا تۇغۇلدۇرىدىغان ياخشى
21. ئىش - ھەرىكەتلەر بىلەن مەشغۇل بولۇپ تىرىشىپ
22. چېنىقىپ ھەممىسىنى بىردەك سۇكاۋادى
23. ئۇلۇستا تۇغۇلۇشقا مۇيەسسەر بولۇشتى، خۇي يۈەن
24. ئاچارى لۇشەن⑯ ئاتلىق تاغدا ئوتتۇز
25. يىلدىن ئارتۇق تۇرۇپ، ئۆزى
26. شۇ تاغ چېگرىسىدىن، تاغدىن
تۆتىنچى (بۆلۈم) سەككىزىنچى (ۋاراق)
27. چۈشۈپ، شەھەرگە، ئەلگە كىرمىدى

32. ئىنچە تىپ خۇمارۇ ساۋ
33. تۇتۇز - دى مىن ئۆلمىش -
34. تە كمىن كۆدۇك ئەتنۆز -
35. ئۇمىن تەرسكۇ سۆكۇت ئالتىن - ئىنتا
36. ب (ە) كلەگ - لەر تىپ: ئۇچ توقۇز - ئۇن
37. ياش - منتا ئوك يانىن ياتىپ
38. ئاداقىن قاۋرۇشىدۇرۇپ ئابىتا بۇرخان -
39. نىلك ئۇترۇ كەلمىش - مىن كۆرۇ بەلگتەگ
40. ئەرتىپ بارتى يانا يىما سىنچىۇ
41. ئاتلىغ تابغاچ خان ئۆدىۇنتە ساكىلىغ
42. سىگسى ئاتلىغ باخشى بار ئەرتى: بۇ سىگسى
43. ئاتلىغ باخشى ئەرسەر: ئۆدگۇن سۆز - لەگۇچى
44. كۇيىن ئاتلىغ باخشى - نىلك تىتىم - سى ئەرۇر:
45. بۇ سىگسى باخشى يىرتىنچۇلۇگ سوقشۇ
46. بىتىگ - لەرىگ ئۇز - ىك - لەرىگە ئالقۇنى بارچا
47. تەرىنگىنچە بىلمىش ئۆتكۇرمىش ئەرىپ:
48. يانا يەمە كۇيىن باخشى - تىن بوشغۇت
49. ئالىپ: تايشىنىك سۆشىك ئالقۇ نوم - لارىغ
50. قالىمىز بارچا ئۆتكۇرمىش ت(ا) پلامىش ئەرۇر
51. كۇيىن ئاتلىغ باخشى - سى ئىستىم - م
52. ئۆگە كۇلەيۇ ئىنچە تىپ - ىپ

تەرجىمىسى:

1. باشچىلىقىدىكى بىر يۈز ئوتتۇز كىشى⑥ ھەممىسى
2. پۈتۈنلەي سۇكاۋادى ئۇلۇستا⑦ تۇغۇلۇشقا

«شەنگەن ئېرىقى» ۋاقىئەسى

ئىسمائىل رەجەپ

لۈكچۈندە بولۇپ ئۆتكەن «شەنگەن ئېرىقى» ۋاقىئەسى پىچان ناھىيە لۈكچۈن دېھقانلىرىنىڭ ھۆكۈمرانلارغا قارشى كۈرەش ئېلىپ بارغان بىر قېتىملىق زور ئىنقىلابىي ھەرىكىتىدۇر.

پىچان ناھىيە لەمجىن يېزىسىنىڭ شەرقىي تەرىپىدىكى مەھەللىسى چوۋانقىردا لۈكچۈننىڭ «چوۋانقىر كارىز» ي دەپ ئاتىلىدىغان بىر تاشلىقتا يېقىن سۇ چىقىدىغان شىمالدىن جەنۇبقا قارىتىپ چېپىلغان بىر كارىز بار. بۇ كارىزنى پىچاندىكى چوڭ يەر ئىگىسى ماشۇيى (ماتىڭ راڭ) چاپتۇرغان بولۇپ، شەنگەن ئېرىقى ۋاقىئەسى مۇشۇ كارىز سۈيى تۈپەيلىدىن كېلىپ چىققان. ماشۇيى بۇ كارىزنى چاپتۇرغاندا ناھىيىنىڭ ھاكىمى بولۇپ، ئۇ چوۋانقىر سېيىغا بىر، لەمجىنگە بىر كارىز چاپتۇرغان، بۇ ئىككى كارىزنىڭ چېپىلىشى لەمجىن ۋە چوۋانقىردىكى بۇلاقلارنىڭ سۈلىرىغا زور تەسىر كۆرسىتىدىغان بولغاچقا، مەزكۇر ئورۇندىكى دېھقانلار قارشىلىق قىلغانىدى. لېكىن ئۇلارنىڭ قارشىلىقى كۈچلۈك باستۇرۇشقا ئۇچرىدى. پۇقرالارنىڭ ھەققانىي بۇ تەلىپى قانداقمۇ بىر زوراۋان ھاكىمنىڭ مەنپەئىتىگە تېگىشكە تەڭ كېلەلىسۇن!

يۇقىرىقى كارىزلارنىڭ سۈيى چىققاندىن كېيىن ماشۇيى لۈكچۈننىڭ سىپانسو (سىپاھ سۇ)، دېھقان سودىكى يېزا ئەمەلدارلىرىنى چاقىرىپ، بۇ سۇنى لۈكچۈننىڭ چوڭ سۈيىگە قوشۇپ، سىركىپكە بارغاندىن كېيىن لۈكچۈننىڭ ئىككى ئېرىقىدىن يەنە ئىككى ئې-

28. مېھمانلارنى ئۇزاتقاندا تاغ ئېتىكى-

29. دىكى خۇشى⑱ دېگەن ئېرىق چېكرىسىدىن ⑰

30. كەچمەس ئىدى. قاچان ئۆلۈش ⑲ ۋاقتىغا يەت-

31. كەندە مۇرتلىرىنى⑳ چاقىرىپ

32. شۇنداق دەپ ۋەسىيەت سۆز

33. قىلدى: «مەن ئۆلگەندىن

34. كېيىن يالىڭاچ ㉑ جەسىدىمنى

35. قارىغاي دەرىخىنىڭ ㉒ ئاستىغا

36. قويۇڭلار» (دېدى) سەكسەن ئۈچ

37. يېشىدا ئۇنىڭ يېنى بىلەن يېتىپ (كۆز يۇمدى).

38. پۈتىنى قۇۋۇشتۇرۇپ ئامىتابا بۇرخانىنىڭ

39. ئۇدۇل كەلگەنلىكىنى كۆردى (ئۈنى) ھەيۋەت بىلەن

40. باشلاپ ئېلىپ باردى. جىنچاۋ (؟)

41. دېگەن تاۋغاچ خانىنىڭ ۋاقتىدا ساكىلىق (؟)

42. سىڭجى (؟) ئىسمىلىك ئۇستاز بار ئىدى. بۇ سىڭجى

43. ئىسمىلىك ئۇستاز بولسا ئالدىدا سۆزلەنگەن

44. خۇي يۈەن ئىسمىلىك ئۇستازنىڭ مۇرىتى ئىدى.

45. بۇ سىڭجى ئۇستاز دۇنياۋى شۇشۇ (؟)

46. كىتابلارنىڭ، خەتلەرنىڭ بارلىقىنى

47. چوڭقۇر بىلىپ ئۆزلەشتۈرۈش بىلەن بىللە

48. يەنە خۇي يۈەن ئۇستازدىن تەلىم ئالغان.

49. داچېن (ماخايانا)، شاۋچېن (خىنايا) دىكى بارلىق مەملارنى

50. قالدۇرماي پۈتۈنلەي ئۆزلەشتۈرگەن ۋە چوقۇنغان

51. خۇي يۈەن ئىسمىلىك ئۇستاز ئىستىم (؟)

52. شاتلىقىدا كۆلۈپ تۇرۇپ شۇنداق دەپ

سۈيى كېمەيمەي بىر خىلدا ئېقىپ تۇرغان. بۇنىڭغا پۈتۈن يۇرت قاتتىق نارازى بولغان. بۇ خىل ئادالەتسىزلىك ئېغىرلۇق كىشىلەر نۇرغۇن قېتىم ئۈرۈمچىگە بېرىپ، جاڭ جېڭ (ئۆلكە باشلىقى) غا ئەرز قىلغان بولسىمۇ، ھەل بولمايلا قالماي ئەكسىچە ئەرز قىلغۇ- چىلار سۈرۈشتۈرۈلۈپ جازالانغان. بۇ ئىشلارغا چىداپ تۇرۇشقا تا- قىتى قالمىغان خەلقنىڭ غەزەپ - نەپرىتى قايناپ، تېشىپ 1926- يىلى لۈكچۈندىكى ئەر - ئايال، قېرى - ياش دېھقانلار قوزغىلىپ، نەچچە مىڭ ئادەم قولىغا كەتمەن، گۈرجەك، پالتا، ئوراق (ئور- غاق)، كەكىلەرنى ئېلىپ، بىر كۈن ئىچىدە تومىلارنى چىقىپ ئېرىق بويىدىكى دەرەخلەرنى كېسىپ، ئېرىقلارنى تىندۇرۇپ، ئۈچ كۈن- گىچە دەرەخ يىلتىزلىرىنىمۇ قومۇرۇپ تاشلاپ «شەنگەن سۈيى»، «شەنگەن ئېرىقى» دېگەنلەرنى پۈتۈنلەي يوقىتىپ تاشلىغان.

تارىخنى ياد ئەتكۈچى ئەسلىمىچىلەرنىڭ «شەنگەن ئېرىقى» ۋەقەسىنىڭ پارتلاش ئالدىدىكى سەۋەبىنى بايان قىلىشىچە مۇن- داق بىر ۋەقە بولغان. 1926 - يىلى كۈزلۈك يىغىم ئاخىرلىشىپ، دېھقانلار ئازراق ئۆزلىرىنى ئوڭشىۋالغاندىن كېيىن بالاغەتكە يەت- كەن ئوغۇل - قىزلىرىنىڭ توي نىكاھ ئىشلىرىنى ئورۇنلاشتۇرۇپ، توي باشلىغان. «دەسلەپكى توي لۈكچۈننىڭ تۆۋەن مەھەللىدە باشلانغان. تويدا «شەنگەن ئېرىقى»نىڭ مىرابى ئەسمەتول (تويىنىڭ قائىدە - تەرتىپىنى بۇزۇپ، ئەسكى ئىش قىلىدۇ، دېھقان ياشلىرى- نى كۆزگە ئىلمايدۇ. ھەمىشە ئۆزىنىڭ مىراپلىقىنى كۆز-كۆز قىلىپ جاھانغا پاتمايدىغان ئەلپازدا بولىدۇ. ئۇنىڭ بۇقىلىقسىزلىقى ئوتقا ياغ سەپكەندەك ۋەزىيەتنى پەيدا قىلىدۇ. مۇشۇ تويدا يا- ماندىن قورقمايدىغان، يۈۋاشنى بوزەك ئەتمەيدىغان «گاڭگۇڭ» نامى بار سىدىق خەلپىمۇ بار بولۇپ، ئۇ ئەسمەتول بىلەن تۇتۇ-

رىق ئېلىپ، تۇما ئارقىلىق سۇنى بۆلۈپ، لۈكچۈن شەھرىنىڭ شىمالىدىكى ساي قىر، جەنۇبىدىكى «باۋاق قىر» دېگەن چايلاردا بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈشكە ماقۇل قىلغان. لۈكچۈندىكى دېھقانلارمۇ بۇنىڭغا نارازىلىق بىلدۈرگەن. لېكىن بۇمۇ باستۇرۇشقا ئۇچرىغان. مانا مۇشۇ سۇ «شەئەنگەن سۇيى» دەپ ئاتالغان.

«شەنگەن سۇيى «لۈكچۈن تەۋەلىكىگە ئۆتكەندىن كېيىن لۈكچۈن دېھقان سۇنىڭ تۆگمەن بويى مەھەللىسى ۋە سىپاندۇنىڭ ئامانشا مەھەللىسىدىكى دېھقانلارغا ئېرىق چېپىش ھاشاسى سالغان. ھەر بىر مەھەللىگە بەش كىلومېتىردىن ئارتۇق ئېرىق چېپىش مەجبۇرىيىتىنى ئارتقان. ئېرىق بويلىرىغا قارىياغاچ، تال، تېرەك جىگدە، جۈجەم ۋە باشقا دەرەخلەرنى تىكتۈرگەن. ھەر سۇغا 1000 موغا يېقىن بوز يەر ئاچقان. بۇ ئېرىقلار «شەنگەن ئېرىقى»، يەرلەر «شەنگەن يېرى» دەپ ئاتالغان.

يۇقىرىقى ئىككى يەردىكى يەرلەرگە مەخسۇس باشقۇرغۇچى (گەنجا) لارنى بەلگىلەپ، دورغىلار ئارقىلىق يەرلەرنى ئېغىر ئىجارە بىلەن دېھقانلارغا مەجبۇرى تېڭىپ، بۇغداي، قوناق، قوغۇن تاۋۇز، ۋە باشقا زىرائەتلەرنى تېرىتقان. دېھقانلار يېڭى ئېچىلغان بوز يەرلەردىن ئىجارىگىمۇ يەتكۈدەك مەھسۇلات ئالالمىغان. لېكىن بەلگىلەنگەن ئىجارە بويىچە ئاش ۋە ھەق تۆلەشكە مەجبۇر بولغان. ئىجارە ھەققىنى تاپشۇرالمىغان «دېھقانلارنى يېزا ئەمەلدارلىرى سولاپ، باغلاپ، ئېتىپ، قامچا ۋە توخماق (كالتەك) لەر بىلەن ئۇرۇپ، ئېغىر جەبىر زۇلۇم سالغان. نۇرغۇن دېھقانلار زۇلۇمغا چىدىماي ئۆي ـ ماكانلىرىنى تاشلاپ يۇرتىدىن چىقىپ كەتكەن. چوڭلۇق دېھقانلارنىڭمۇ يەرلىرى سۇ ئازلاپ كېتىپ، 70 — 80 كۈندە بىر قېتىم سۇ ئىچىشكە، توغرا كەلگەشكە زىرائەتلىرى قۇرۇپ كەتكەن. لېكىن «شەنگەن ئېرىقى» نىڭ

سايدا ھەر خىل سايمانلىق نورغۇن ئادەمنىڭ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرگەن ھاكىم قورقۇپ، ئادەملىرىنى باشلاپ ئارقىغا ياندى. بۇ ئەھۋالنى ئۇ: «لۈكچۈن خەلقى قوزغىلاڭ كۆتەردى» دەپ تۇرپانغا مەلۇم قىلدى. تۇرپاندىن بىر لەن ئەسكەر كېلىپ، ئەھۋالنى تەكشۈرۈپ كۆرگەندىن كېيىن: «بۇ ئىش ھۆكۈمەتكە قارشى قوزغىلاڭ ئەمەس ئىكەن» دەپ قايتىپ كېتىدۇ.

يۇقىرىقى ۋەقە ھازىرغىچە ياشانغان كىشىلەر ئاغزىدا «شەنگەن يىغىلىقى» دەپ ئاتىلىپ كەلمەكتە. پىچان تارىخىدىكى «شەنگەن يىغىلىقى» ياكى «شەنگەن ئىبرىقى ۋەقەسى» يۇقىرىقىدىن ئىبارەت.

شۇپ قالىدۇ. سىدىق خەلپە① ئەسمەتۇللىنى ئۇرۇپ يوتىسىنى سۇندۇرۇۋېتىدۇ. بۇ ئىش دېھقانلارنىڭ كۆڭلىگە بەك ياقىدۇ. ئىش مۇشۇنىڭدىن باشلىنىدۇ. يېزا ئەمەلدارلىرى مۇشۇ ۋەقەگە چېتىشلىق كىشىلەرنى سۈرۈشتۈرىدۇ. بۇنىڭغا دېھقانلارنىڭ قارشىلىقى كۈچىيىدۇ. بۇنىڭ بىلەن دېھقانلار بىرلا ۋاقىتتا شەنگەن ئېرىقىنى يوقىتىش ھەرىكىتىنى باشلايدۇ. «شەنگەن ئېرىقى» ۋەقەسى تويدىن بىرەر ھەپتە كېيىن بولىدۇ. بۇ ۋاقىتتا ھاۋا خېلىلا سوغاق بولۇپ قالغان مەزگىل ئىدى. كىشىلەر ئاللىقاچان قىشلىق كىيىملەرگە پۈركۈنۈپ بولغانىدى. «شەنگەن ئېرىقى» نىڭ توملىرىنى چېقىشتا دېھقانلار ھېچنېمىدىن قورقمايدىغان روھ بىلەن ئاجايىپ باتۇرلۇق كۆرسىتىدۇ.

دېھقان نۇرلۇق توختى دېگەن كىشى قىشلىق كىيىمى بىلەنلا سۇغا سەكرەپ چۈشۈپ تومنى پاچاقلايدۇ. ماشىنىنىڭ گەنجاسى بۇنىڭغا قارشىلىق قىلغاندا، دېھقانلار ئۇنىڭ ئەدىۋىنى تازا بېرىدۇ.

يۇقىرىقى ۋەقەدىن ناھىيىلىك ھۆكۈمەت خەۋەر تېپىپ، ئىككىنچى كۈنى ھاكىم ماشويى بىر مۇنچە ئادەم بىلەن لۈكچۈنگە كېلىپ «توغان ساق» دېگەن يەرگە يېقىنلاشقاندا، ئېرىقلارنى بۇزۇۋاتقان دېھقانلار ھەممىسى توپلۇشۇپ، ھاكىمنىڭ ئالدىغا ماڭىدۇ.

---

①سىدىق خەلپە — «شەنگەن ئېرىقى» ۋەقەسىدىن كېيىن قامالغان. 1933-يىلى غوجىنىياز ھاجى پىچانغا يىققاندا، ھاجىغا ئەسكەر بولۇپ، مورى، گۇچۇڭ ئەتراپلىرىدا جاڭ شورىن، شېڭ شىسەي بىلەن ئۇرۇشقا قاتناشقان. 1947-يىلى ئۈچ ناھىيە خەلقى گومىنداڭغا قارشى قوزغىلاڭ كۆتۈرگەندە ئاكتىپ قاتنىشىپ، ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي رايونىغا ئۆتۈپ كەتكەن. 1950-يىلى قايتىپ كېلىپ پارتىيە پىچاندا ئېلىپ بارغان تۈرلۈك ئىجتىمائىي ھەرىكەتلەرگە ئاكتىپ قاتناشقان. پىچاندا سىياسىي كېڭەش كومىتېتى قۇرۇلغاندا، سىياسىي كېڭەشنىڭ ئەزاسى بولغان. خەلق ئىچىدە يۇقىرى ئىناۋەتكە ئىگە زات. 1988-يىلى دېھقانسۇدا ئالەمدىن ئۆتكەن.

راپاتلىققا قارشى بىر قېتىملىق كۆرەش قانات يايدى، بۇ كۆرەشتە خەلقنىڭ دىلىنى يورۇتۇش، ئىلىم - مەرىپەت نۇرىنى چېچىش ئۈچۈن ئەكسىيەتچى ھۆكۈمەت ۋە جەمئىيەتتىكى مۇتەئەسسىپ كۈچلەرنىڭ بېسىمىغا تېز پۈكمەي، خەلق مائارىپ ئىشلىرىغا ئۆزىنى ئاتىغان ئاتاقلىق زىيالىي تاھىر بەگ، ئاجايىپ زور غەيرەت شىجائىتىنى ئىشقا سېلىپ، جاھالەتلىك، زۇلمەتلىك قالاق تۇرمۇشنى ئۆزگەرتىش يولىدا پەننى مەكتەپ ئېچىشتەك يېڭىلىق يارىتىش روھى بىلەن كۆكرەك كېرىپ مەردانىلارچە ئوتتۇرىغا چىقتى، ئۇنىڭ بۇ ھەرىكىتى خەلقنىڭ يېڭى مائارىپنىڭ باشلىنىشىغا يىقىلغان مەشئەل بولدى. گەرچە «تاھىرىيە مەكتىپى» ئۇزۇن داۋام قىلالمىغان بولسىمۇ، بىر نەچچە يىل ئىچىدە مەرىپەت ئۇرۇقلىرى، خەلقنىڭ قەلبىگە تېرىلدى. مۇنىيەت ئېتىزىغا تېرىلغان ئۇرۇق ئۈنمەي ۋە مەھسۇلات بەرمەي قالامدۇ؟ بۇ زاتنىڭ ۋە يېتىشتۈرگەن مۇئەللىملەرنىڭ ئەجرى بىكارغا كەتمىدى. نۇرغۇن بىلىملىك كىشىلەر يېتىشىپ چىقىپ، ئۆز كارامەتلىرىنى كۆرسەتتى، خەلقنىڭ كۆزى ئېچىلدى.

بۇ ماقالىدا مەن 1933 - يىلدىكى ئاپرېل ئۆزگىرىشىدىن كېيىن يېڭى قۇرۇلغان پەننى مەكتەپلەرنى نەزەردە تۇتۇپ، بۇ مەكتەپلەردە ئوقۇتقۇچى بولۇپ ئىشلىگەن پىشقەدەم مائارىپچىلارنى ئەسلەش يۈزىسىدىن دەسلەپكى قەدەمدە بىر قىسىم مائارىپچىلارنىڭ تەرجىمىھالىنى تونۇشتۇرىمەن.

نەمتۇللا رەشىدى

نەمتۇللا رەشىدى پىچان ناھىيە لەمجىن يېزىسىدا 1879 - يىلى دىنىي ئوقۇمۇشلۇق ئائىلىدە دۇنياغا كەلگەن. دەسلەپكى ساۋادىنى دادىسىنىڭ ياردىمىدە چىقارغان، ئۇ نەۋقىران ياشلىق چاغلىرىنى

مائارىپ مۇنبىرىدىكى پېشۋالار

ياقۇپ يۇسۇپ

ناھىيىمىزنىڭ يېقىنقى زامان مائارىپ تارىخىغا نەزەر سالغىنىمىزدا، يۇرت خەلقىنىڭ تەلىپى ۋە ئارزۇسىنى قانائەتلەندۈرۈش مۇددىئا ۋە ئىستىكىدە تەرەققىي پەرۋەر ئەمەلدارلار، يېڭىلىققا ھېرىسمەن كاتتا بايلار ئورغۇن سەۋەبلەر بىلەن چەت ئەلگە چىقتى، چەت ئەللەرنىڭ ئىلغار پەن - تېخنىكىسى ۋە مەدەنىي ھاياتىنى كۆردى. ئۇلار چەت ئەللەردىن ياخشى ۋە ئەجايىپ تەسىراتلارغا ئىگە بولۇپ، ئۆز يۇرتلىرىدىمۇ يېڭىلىق يارىتىش ئىگى بىلەن روھى دۇنياسىنى بېيىتىپ كەلدى. بۇلار يۇرتىنى گۈللەندۈرۈش ئۈچۈن ئالدى بىلەن بىلىملىك كىشىلەرنى يېتىشتۈرۈش لازىملىقىنى، مەدرىس ۋە مەكتەپلەرنى ئېچىش كېرەكلىكىنى تونىدى. شۇڭا بۇ كىشىلەر ئۆز زامانىغا لايىق مەشھۇر مەدرىسلەرنىڭ سېلىنىشىغا تۈرتكە بولدى. ئىقتىدارلىق تالىپلارنى خوشنا ئەللەرگە ئوقۇشقا ئەۋەتتى، قابىلىيەتلىك ئۆلىمالارنى مەدرىسلەرنىڭ مۇدەرىسلىكىگە تەيىنلىدى. ئوقۇ-ئوقۇتۇش ياخشى يولغا قويۇلغانلىقتىن بۇ مەدرىسلەردە ئىلىم تەھسىل قىلغانلاردىن ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ ئاتاقلىق شائىر، جامائەت ئەربابى، يۇقىرى دەرىجىلىك ئەمەلدار، خەلق پەرۋەر ئىنقىلابچىلار يېتىشىپ چىقىپ، ھەر قايسىسى ئۆز زامانىسىدا يۇرت ۋە خەلق ئۈچۈن كۆرۈنەرلىك تۆھپىلەرنى قوشتى. بۇ كونا مائارىپ بىزنىڭ يېڭى مائارىپقا ئېرىشكىچە بىسىپ ئۆتكەن يولىمىز بولدى. 1915 - يىللىرى پىچان خەلقى ئارىسىدا خۇ-

ئەپەندىلەردە ئوقۇتقان، باشلانغۇچ مەكتەپ سەۋىيىسىگە ئىگە بولغاندىن كېيىن تۇرپان ئاستانىدە شاھى مەردان قارىيدا ئوقىغان. ئاستانىدا يېڭى مەكتەپ ئېچىلغاندىن كېيىن ئابدۇرۇسۇل ئەپەندى دوگامەت ئەپەندى، ھەيدەر ئەپەندىلەردە ئوقىغان. 1934 - يىلى لۈكچۈنگە كۆچۈپ كېلىپ، لۈكچۈندە قۇرۇلغان يېڭى مەكتەپتە ئوقۇتقۇچى بولغان. 1938- يىلى پىچان بازار مەكتەپتە مۇدىر بولغان. 1943 - يىلى لەمجىن باشلانغۇچ مەكتەپكە يۆتكەلگەن. 1946 - يىلى لۈكچۈن بازار مەكتەپكە يۆتكىلىپ ئىشلىگەن. 1947 - يىلى پىچان دېھقانلار قوزغىلىڭىغا قاتنىشىپ پارتىزانلار بىلەن بىرگە غۇلجىغا ئۆتۈپ كېتىپ مىللىي ئارمىيىدە ھەربىي دوختۇر بولغان. 1957 - يىلدىن كېيىن 1977 - يىلغىچە تۇرپان ناھىيىلىك، گوچۇڭ ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانىسىنىڭ باشلىقى بولغان. ئۇنىڭدىن كېيىن بىڭتۇەن دوختۇرخانىسىغا يۆتكىلىپ چىقىپ ئىشلىگەن. 1992 - يىلى 5 - ئايدا ئۈرۈمچىدە كېسەل بولۇپ ئالەمدىن ئۆتكەن.

سىتنىياز ۋاجىدى

سىتنىياز ۋاجىدى، 1911 - يىلى پىچان ناھىيىسىنىڭ لۈكچۈن بازىرىدا ئۇششاق تىجارەتچى ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. ئوقۇش يېشىغا يەتكەندىن كېيىن موللىدا ئوقۇپ ساۋادىنى چىقىرىۋالغان. 1934 - يىلى تۇرپان ئاستانىدا ئېچىلغان مۇئەللىملەر تەربىيىلەش كۇرسىغا بېرىپ ئابدۇرۇسۇل ئەپەندى، ھەيدەر ئەپەندىلەردە ئوقىغان. 1934 - يىلى لۈكچۈندە پەننى مەكتەپ ئېچىلغاندا ئوقۇتقۇچى بولغان. 1938 - يىلى پىچان بازار مەكتەپكە يۆتكىلىپ چىقىپ ئوقۇتقۇچى بولغان. 1943 - يىلى لۈكچۈنگە قايتىپ بېرىپ ئىلگىرى - كېيىن ئوقۇتقۇچى، لۈكچۈن ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىدا كاتىپ، ئامانشاھ مەكتىپىنىڭ مۇدىرى قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆتىگەن. ئاز بىر

دېھقانچىلىق ۋە سودا تىجارەت بىلەن ئۆتكۈزگەن.

1934 - يىلى لەمجىندە بىر سىنىپ پەننى مەكتەپ تەشكىللەنگەندىن كېيىن ئوقۇتقۇچى كاملىقىنى نەزەردە تۇتۇپ، شۇ ۋاقىتتىكى يېزا باشلىقى مەردىپەت پەرۋەر زات يۈسۈپ ھوشۇرنىڭ تەشەببۇسى بىلەن تۇرپان ئاستانىدىكى ئوقۇتقۇچىلار يېتىشتۈرۈش كۇرسىغا ئوقۇشقا ئەۋەتىلگەن. شۇ يىل كۈزدە كۇرسنى پۈتتۈرۈپ كەلگەندىن كېيىن، ئۆزى بىلەن بىرگە ئوقۇغان ھەبىبۇللا ئامىر بىلەن مەكتەپنىڭ پۈتۈن ئوقۇتۇش ئىشىغا مەسئۇل بولۇپ ئىشلىگەن. ئۇ 1940 - يىلغا قەدەر لەمجىن مەكتىپىدىن 13 نەپەر ئوقۇتقۇچى يېتىشتۈرۈپ تاھىيىمىزنىڭ پىچان بازار، ماچاڭ، چوقتام، شوگە، خاندۇ، لەمجىن، چوۋاڭقىر، سۇ بېشى قاتارلىق جايلارغا 2 - ئەۋلاد مائارىپچىلارنى يېتىشتۈرۈپ بەرگەن، تەربىيىلىگەن 2 - ئەۋلات مائارىپچىلىرىدىن ھازىر ھايات بارلىرىدىن سەلىمە رەشىيدى ھەمدۇللا ھېۋىپ، تاھىيىمىزدىكى كونا مائارىپچىلارنىڭ ۋارىسى سۈپىتىدە پىنسىيە تۇرمۇش كەچۈرۋاتىدۇ. نەمتۇللا رەشىدى 1934-يىلىدىن 1951 - يىلىغا قەدەر ئوقۇتقۇچى، مەكتەپ مۇدىرى، تاھىيىلىك ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ رەئىسى، تاھىيىلىك مائارىپ بۆلۈم باشلىقى، تاھىيىلىك سىياسىي كېڭەش ھەيئىتى قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆتىگەن. نەمتۇللا رەشىدى 1972 - يىلى 93 يېشىدا ۋاپات بولدى.

مەخمۇت ھاسەن

مەخمۇت ھەسەن 1917 - يىلى چىمسار تاھىيىسىدە دېھقان ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. 1927 - يىلى گۇچۇڭ تاھىيىسىگە كۆچۈپ كەتكەن، ئوقۇش يېشىغا توشقاندىن كېيىن ئاتىسى ھەسەن توختىشىق تۇرمۇش قىيىنچىلىقىغا قارماي مۇھەممەدىن ئەپەندى، نۇرىيەدىن

ئوقۇغۇچىلارنىڭ بۇ شەپقەتچىسى 1920 - يىلى 10 - ئايدا پىچان ناھىيىسىنىڭ لەڭگەر مەھەللىسىدە دېھقان ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. ئۇ 1932 - يىلغىچە ئائىلە تەربىيىسىدە بولغان، 1932 - يىلدىن 1936 - يىلغىچە دىنىي مەكتەپتە ئوقۇغان. 1936 - يىل 2 - ئايدىن 1942 - يىلغىچە شۆگە باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇغان. ئۇ باشلانغۇچ مەكتەپتە ئەلا ئوقۇغاچقا مەكتەپ پۈتتۈرگەندىن كېيىن ئوقۇتقۇچىلىققا تەكلىپ قىلىنغان.

قاسىم مۇخپۇل ئوقۇتقۇچىغا ئەڭ ئېھتىياجلىق، تۇرمۇش شارائىتى بىر قەدەر قېيىن، ناھىيىنىڭ يىراق ۋە چەت يېزىسى — چىقتىم يېزىسىغا ئەۋەتىلگەن. ئۇ مەكتەپتە ھەر خىل قىيىنچىلىقلارنى يېڭىپ ناھايىتى تىرىشىپ ئىشلەيدۇ. ئوقۇغۇچىلارغا كۆيۈنىدۇ. ئۇ ئۆز كەسپىگە تازا بېرىلىپ ئىشلەۋاتقان مۇشۇ مەزگىلدە ئۆز ئوقۇغۇچىسىنى قوغداپ قالىمەن دەپ ئەسكەر بولۇشقا مەجبۇر بولىدۇ.

ئەسكەر بولغاندىن كېيىن ئۇ 1944 - يىل 3 - ئايدىن 10 - ئايغىچە ئۈرۈمچى، غۇلجا قاتارلىق جايلاردا تۇرىدۇ. 10 - ئايدا گومىنداڭ قوشۇنىدىكى 800 نەپەر ئەسكەر بىلەن بىللە ئۈچ ۋىلايەت مىللىي ئىنقىلابىي قوشۇنىغا قوشۇلۇپ كېتىدۇ. 1945- يىلى مىللىي ئارمىيىدە مۇئاۋىن بەنجاڭلىق ۋەزىپىسىنى ئۆتەيدۇ. ئۇ كەڭ ساي قاتارلىق جايلاردا گومىنداڭ قوشۇنى بىلەن بولغان قانلىق جەڭلەردە سول قولىغا ئوق تېگىپ يارىلىنىدۇ. ئۇ مۇشۇ سەۋەب بىلەن ھەربىي سەپتىن چېكىندۈرۈلىدۇ. قاسىم مۇخپۇل كەسىپ ئالماشقاندىن كېيىن 1945 - يىل 10 - ئايدىن 1946 - يىلى 8 - ئايغىچە غۇلجا مەجرۇھلار جەمئىيىتىدە كاتىپ بولۇپ ئىشلەيدۇ.

قاسىم مۇخپۇل ئارمىيىدە ۋە يەرلىكتە زور پىداكارلىق ۋە ساداقەتلىك بىلەن ئىشلىگەچكە بىر قېتىم 207 - نومۇرلۇق «پىدائىي» دېگەن مېدال بىلەن يەنە بىر قېتىم 339 - نومۇرلۇق «سادا-

ۋاقىت خىزمەتتىن ئايرىلىپ قالغان. 1954 - يىلى يېچان ناھىيىلىك خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭەشى قۇرۇلغاندا مۇئاۋىن رەئىس بولغان. 1966 - يىلى مەدەنىيەت ئىنقىلابىدا تارتىپ چىقىرىلغان. 1968 - يىلى 6 - ئايدا سازايى قىلىنىپ زىيانكەشلىككە ئۇچراپ 57 يېشىدا ۋاپات بولغان.

شاپقالچى ئۇستاز — قاسىم مۇخپۇل

— سىتىنىياز تۇرسۇن

ئوقۇتقۇچى قەلبىنىڭ ئالىي جاناپلىقى ئۆزىنىڭ تەربىيە ئىلىكىگە ئۆتكەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ ھايات يولىنى يورۇتىش ۋە ئۇلارنىڭ ئىستىقبالى ئۈچۈن كۆيۈنۈشتە ئىپادىلىنىدۇ. ئۇ ئۆز پەرزەنتلىرىنى قانداق سۆيسە ۋە قانداق ھىمايە قىلسا، ئوقۇغۇچىلىرىنىمۇ شۇنداق سۆيىدۇ ۋە ھىمايە قىلىدۇ. ئۆزىنىڭ ئەڭ قىممەتلىك نەرسىسىنى قۇربان قىلىشقا تەييار تۇرىدۇ. قاسىم مۇخپۇل ئەنە شۇنداق ئوقۇتقۇچى.

قاسىم مۇخپۇل 1942 - يىلدىن 1944 - يىلى 3 - ئايغىچە چىقتىم باشلانغۇچ مەكتەپتە مۇئەللىم ۋە مۇدىر بولۇپ ئىشلىگەن مەزگىلدە بىر ئىش يۈز بېرىدۇ. يەنى گومىنداڭ ھۆكۈمىتى ۋە ھەربىي دائىرىلىرى مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان بىر ئوقۇغۇچىنى ئەسكەرلىككە تۇتماقچى بولىدۇ. قاسىم مۇخپۇل بۇ ئىشقا نارازىلىق قىلىپ، ناھىيىلىك ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىغا كېلىپ، ئۇيۇشمىنىڭ رەئىسى نۇر ھېۋىزۇلغا ئەرز قىلىدۇ. نۇر ھېۋىزول: «ئۇنداق بولسا ئوقۇغۇچى قالسۇن، ئۇنىڭ ئورنىغا سەن ئەسكەر بول»، - دەپ قاسىم مۇخپۇلنى ئەسكەرلىككە تۇتۇپ بېرىدۇ. شۇنداق قىلىپ قاسىم مۇخپۇل ئۆز ئوقۇغۇچىسىنى قوغداش يولىدا ئەسكەرلىككە تۇتۇلۇپ كېتىدۇ.

پاجىئەسى بىلەن بىزدىن ئايرىلىدۇ.

يولداش قاسىم مۇخپۇل مائارىپچىلار ئىچىدىن چىققان ئىنقىلابىي قەھرىمان، ئۇ جۇڭگو دېموكراتىك ئىنقىلابىنىڭ تەركىبىي قىسمى ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا قاتنىشىپ، ئەكسىيەتچى گومىنداڭ ھۆكۈمىتىگە قارشى جان پىدالىق بىلەن كۆرەش ئېلىپ بېرىپ ئىككى ئوردىن بىلەن مۇكاپاتلانغان ئازاتلىق جەڭچىسىدۇر.

قەت» مېدال بىلەن مۇكاپاتلىنىدۇ.

قاسىم مۇخپۇل 1946 - يىل 7 - ئاينىڭ 1 - كۈنى 11 ماددىلىق تېنچلىق بىتىم ئىمزالانغاندىن كېيىن 7 - ئاينىڭ 17 - كۈنى ئائىلىسى پىچان ناھىيىسىگە قايتىدۇ. ئۇ قايتىش سەپىرىدە مالداسقا كەلگەندە گومىنداڭ دائىرىلىرى تەرىپىدىن قولغا ئېلىنىدۇ. ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي تەرەپ بۇ ئىشتىن خەۋەر تېپىپ، گومىنداڭ دائىرىلىرى بىلەن سۆزلىشىپ، ئۇنى قۇتقۇزۇۋېلىپ قالىدۇ. ئۇ گومىنداڭ تەرىپىدىن تۇتۇلغاندا، ئۇلار بىلەن تىغمۇ - تىغ كۆرەش قىلىپ، بىر خەلق چەۋەندىسىگە خاس باتۇرلۇق روھىنى ئىپادىلەيدۇ.

قاسىم مۇخپۇل 1946 - يىل 11 - ئايدا ئائىلىسىگە قايتىپ كېلىپ 1947 - يىلى 11 - ئايغىچە شۆگە باشلانغۇچ مەكتەپتە يەنە ئوقۇتقۇچىلىق كەسپىنى باشلايدۇ. 1947 - يىل 3 - ئايدا ئۈچ ناھىيىدە دېھقانلار ئىنقىلابىي پارتىلىغاندا، قاسىم مۇخپۇل بۇ ئىنقىلابقا قاتنىشىدۇ. گومىنداڭ ھۆكۈمىتى قاسىم مۇخپۇلنىڭ ئۈچ ۋىلايەت ئارمىيىسىگە قاتناشقانلىقى ۋە ناھىيىمىزدىكى دېھقانلارنىڭ ئىنقىلابىي ھەرىكەتلىرىدە ئاكتىپ رول ئوينىغانلىقى ئۈچۈن ئۇنى تۇتقىن قىلىپ، ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىشنى قارار قىلغان بولسىمۇ ئۇ يوشۇرۇنۇپ يۈرۈپ، بۇ سۇيىقەستتىن قۇتۇلۇپ قالىدۇ.

قاسىم مۇخپۇل شىنجاڭ تېنچلىق بىلەن ئازات بولغاندىن كېيىن 1950 - يىلى 1 - ئايغىچە دېھقانچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. 1950 - يىلى ئۇ يەنە ئۆزى قىزغىن سۆيگەن مائارىپ سېپىگە كىرىپ خىزمەت ئىشلەشكە باشلايدۇ. ئۇ ئىلگىرى - ئاخىرى بولۇپ، بازار مەكتەپ، ھوڭ، شۆگە، لەمگەر مەكتەپلەردە بەزىدە ئوقۇتقۇچى، ۋە بەزىدە مەكتەپ مۇدىرى بولۇپ، پىچان ناھىيىسى مىللىي مائارىپنىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن كۆرۈنەرلىك تۆھپە قوشىدۇ.

1986 - يىل خەلقىنىڭ بۇ ياخشى مائارىپچىسى تام بېسىۋېلىش

چارىگاھ، مۇشاۋرەك، چەبىيات، ئۇششاق، دۇلان، راك،
ئىبارەت 10 تۈرنىڭ تېكىستلىرىنى شېرىپ سازۇت ئۇ
ئاۋۇت روزىمەت ئاكا؛ «گۈليار مۇقامى» نىڭ تېكىستىن
روزى، «ئۆزھال» نىڭ تېكىستىنى - ئىبراھىم كامىل
ئۇلاشتۇردى. بىز ئۇلارغا چىن كۆڭلىمىزدىن رەخمەت ئې

بۇ كىشىلەرنىڭ قىسقىچە تەرجىمە ھالى تۆۋەندىك

شېرىپ ئۇستا - 1924 - يىلى پىچان ناھىيە لۇكچۇ
نىڭ سىرقىپ (سىركىپ) مەھەللىسىدە ئولتۇرۇشلۇق بىر
لادىدىن نەغمە كەشلىك بىلەن شۇغۇللىنىپ كەلگەن.
نىڭ نادىر سەنئەتكارى - ساۋۇت ئاخۇننىڭ ئائىلىسىدە
ئوقۇش يېشىغا يەتكەندە ئۆز مەھەللىسىدىكى باشلانغۇ
ئوقۇغان. شۇ چاغلاردىلا ئاتىسىنىڭ تەسىرى بىلەن ناخ
ھېرىس بولۇپ ئۆسكەن. 12 ياشقا كىرگەندە ئاتىس
ئاخۇن ئۆلۈپ كېتىپ، دادىسى - ساۋۇق ئاخۇن تەر
باشلىغان. شېرىپ ساۋۇت دادىسىنىڭ مەسلىھىتى بىلە
نەي، كېيىن سۇناي چېلىشنى ئۆگەنگەن. ئەپسۇسكى ئ
كىرگەندە چېرىكلىككە تۇتۇلغان. ئۇنىڭ زالىم شىڭ سىي
مىتىگە چېرىك بولغۇسى كەلمىگەنلىكتىن 4 قېتىم قاچق
ھەر قېتىمدا تۇتۇلۇپ قاتتىق جازالانغان بولسىمۇ
يانمىغان. شۇ سەۋەپتىن ھەربىي قىسىم ئۇنىڭغا كى
قىلىش ئۈچۈن يەرلىك سوتقا ئۆتكۈزۈپ بەرگەن.

نەتىجىدە ئۈرۈمچى يەرلىك سوت مەھكىمىسى ئۇنى
قاماق جازاسىغا ھۆكۈم قىلغان. تۈرمە دائىرىلىرى ئۇن
مۇددىتىنى تولدۇرۇش ئۈچۈن پىچان ناھىيىسىنىڭ يانقى
سىدە كارىز چاپتۇرغان. 1946 - يىلى جازا مۇددىتى
قويۇپ بېرىلگەن. شېرىپ ساۋۇت ئائىلىسىگە قايتىپ كەلگە

ئۇيغۇر كلاسسىك 12 مۇقامىنىڭ پىچان ۋاريانتى تېكىستلىرى

ئۇيغۇر كلاسسىك 12 موقامىنىڭ پىچان ۋاريانتى تېكىستلىرى بىلەن مېلىس ناخشا تېكىستلىرى ھەققىدە قىسقىچە ئىزاھات

ئەخمەت ھۈسەيىن

پىچان ناھىيەسى - يېقىنقى زامان ئۇيغۇر خەلقى تارىخىدىكى كونا تۇرپان نامى بىلەن ئاتىلىپ كەلگەن تەسىرى، رولى چوڭ بولغان مەدەنىيەت مەركەزلىرىدىن بىرسى. قولىمىزدىكى - ئۇيغۇر كلاسسىك 12 مۇقامىنىڭ پىچان ۋارىيانتى (نۇسخە) تېكىستلىرى بىلەن مېلىس ناخشا تېكىستلىرى، - ئۇزاق زامان ۋە قانچە ئەسىر - يىللارنى ئاتلاپ ئېغىزدىن - ئېغىزغا، قۇلاقتىن - قۇلاققا كۆچۈپ دەۋرىمىزگىچە يېتىپ كەلگەن، سەنئەت بېغىمىزدىكى تۈرلۈك تۈمەن رەنا گۈللەرنىڭ بىرى بولغان، مۇقامدىن ئىبارەت بىر تۈپنىڭ 12 تال شېخىدا ئەڭ نەپىس، ئەڭ چىرايلىق، ئەڭ خۇشپۇراق ئېچىلغان بىر دەستىسى.

ئەنە شۇ دەستە گۈلدىن ئىبارەت بولغان مۇقام تېكىستلىرىنى كۆڭۈل قاتلىرىدا ساقلاپ، يۈرەك ئوتىدا تاۋلاپ زامانىمىزغا ئۇلاشتۇرغۇچىلار - بىزنىڭ سەنئەت بېغىمىزدىكى ئەڭ سۆيۈملۈك كىشىلەر. شۇنداقلا ئەڭ سۆيۈملۈك باغۋەنلەردۇر.

ناھىيەمىزدىكى مۇقام تۈرلىرىدىن: سابا، ناۋا، پەنجىگاھ،

لىق ئۇنىڭ كەسپى بولۇپ. كىم، نەدىكى تويى ياكى مەشرەپكە تەكلىپ قىلسا، شۇ يەرگە بارغان. توي - تۆكۈنلەردە ئۇنىڭ سۇنىيىنىڭ ئاۋازى ياڭرىسا، ئەلنەغمە مەشرەپ سورۇنلىرىدا ئاتا مىراس تەۋەررۈك ساتتارى بىلەن ناخشا - كۈيلىرى ياڭرىغان.

يىللار كەينى - كەينىدىن قاتار تىزىلغان يۈكلۈك تۆگىلەردەك ئۆتتى. بۇ جەرياندا شېرىپ سۇنايچى تېخىمۇ كامالەتكە يېتىپ، شان - شۆھرەت قازىنىشقا باشلىدى. خەلق ئاممىسى ئەندى ئۇنى شېرىپ ئۇستا (ئۇستاز) نامى بىلەن ئاتايدىغان بولۇشتى. ئەپسۇس - ئەپسۇسكى 1966 - يىلى باشلانغان «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» راستىن زورلىقنى كۆرسىتىشكە باشلىدى. ئۇستام شۇنچە ئۇزاق يىللاردىن ئىجدىھات بىلەن ئۆگەنگەن 12 مۇقام - «سېرىق ناخشا» «جىن - شەيتانلار نەغمىسى»، «زەھەرلىك چۆپ» - دېگەندەك بەدناملار بىلەن ھاقارەتلەندى.

دۇنيادا مەدەنىيىتى يوقمۇ مىللەت بولامدۇ؟ مىللەت ئىكەن مەدەنىيىتى بولۇشى كېرەكقۇ! ئەگەر پېقىرلارنىڭ ئۆز مىللىتىنىڭ مەدەنىيىتىگە ۋارىسلىق قىلىشىغا يول قويۇلمىسا، ئۇ مەدەنىيەت مۇستەبىتلىكى ئەمەسمۇ! شۇنداق ئۇ ئىسمى - جىسمىغا لايىق مۇستەبىتلىك! شۇ سەۋەپتىن شېرىپ ئۇستام: «تۆت كونىنىڭ جارچىسى!» دېگەن بەدنام بىلەن ئەيىپلەندى. ئۇنىڭ ئاشكارا سورۇنلاردا ناخشا ئېيتىشقا يول قويۇلمىدى......

دەۋر بۆلگۈچ شانلىق ئەھمىيەتكە ئىگە 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن لەمجىن، تويۇق، لۈكچۈن، دالانكارىز، دىغار قاتارلىق جايلاردىكى مىڭلىغان يىگىت - قىزلارنىڭ شادلىق ۋىسال تويىنى قىزىتىپ كەلگەن شېرىپ ئۇستام ئورنىدىن دەس تۇردى. قارا بۇلۇتلار سۈزۈلدى. ئۇنىڭ مەدەنىيەت ھوقۇقى ئۆز قولىغا قايتىپ كەلدى. شۇ سەۋەپتىن ئۇنىڭ ئاتا مىراس ساتتارى بىلەن

ياغاچچىلىق كەسپىنى ئۆگىنىش ئۈچۈن لەمجىنگە چىقىپ تۇققانلىرى-
غا شاگىرت بولغان. ئۇنىڭ قەلبىگە گۇدەك چاغلىرىدا تۇتاشقان -
مۇزىكىغا ھېرىسلىق ئوتى ئۆچمىگەنلىكتىن شۇ دەۋردىكى،
مەشھۇر مۇقامچى نىياز (شەيتان) غا شاگىرت بولۇپ 12 مۇقامنى
قايتىدىن پىششىقلاپ ئۆگەنگەن. ئۇنىڭ ئىقتىدارلىق ناخشىسى. ساتار-
نىڭ مۇڭلۇق كۈيى لەمجىن باشلانغۇچ مەكتىپىنىڭ مۇدىرىنى
قاتتىق تەسىرلەندۈرگەنلىكتىن ئۇ مەكتەپ سەنئەت ئۆمىكىگە
تەكلىپ قىلىنغان. شېرىپ ساۋۇت لەمجىن مەكتىپىدىكى بىر يو-
رۇش ناغرىنى كۆرۈپ: «ساتارىم - سۇناي بولسا. داپ - ناغرا
بولسا. مەن 12 مۇقامنى يەنە ياڭراتقىدەكمەن» - دېگەن تۇيغۇغا
كەلگەن. ئىككى نەپەر شاگىرتقا، ناغرىنى داپ ئورنىدا خىزمەت
قىلدۇرۇش ئۈچۈن 16 خىل پەدىگە ناغرا چالالايدىغان قىلىپ
تەربىيىلىگەن. دېمەك، مۇقامدىكى 16 خىل ئورۇلىدىغان داپ
ئۇدارى - ناغرىغا كۆچۈرۈلگەن. شېرىپ ساۋۇت مۇقام ناخشىلىرىنى
سۇنىيى بىلەن چېلىشۇرگەن. نەتىجىدە ئۇ كۆزلىگەن مەخسىتىگە
يەتكەن. شېرىپ ساۋۇت - ئۇدۇم بولۇپ كېلىۋاتقان ئادەت بويىچە
ئىسمى، جىسمىغا لايىق سۇنايچى بولۇپ يېتىشكەن. بىزنىڭ
ماكانىمىزدا سۇنايچى بولۇش ئۈچۈن مۇقامنى بىلىشى مۇقام ناخشى-
لىرىغا سۇناي چالالايدىغان بولۇشى لازىم. ناغرىچى بولۇش
ئۈچۈن مۇقامدىكى داپ ئۇدارى بويىچە 16 خىل پەدىدە ناغرا
ئورالىشىڭىز كېرەك. ئۇنداق بولمىغاندا كىشىلەر سىزنى «مۇقامدا
يوق!» - دەپ كۆزىگە ئىلمايدۇ. شېرىپ ساۋۇت ئەندى كىشىلەر
قەلبىدىكى «مۇقامدا بار» سۇنايچى بولغان ئىدى.

شېرىپ سۇنايچى 1949 - يىلىنىڭ ئاخىرىقى ئايلىرىدا ئۆز
مەھەللىسىگە قايتىپ كەلگەن ۋە بىر يۈرۈش ناغرا قويدۇرۇپ
يۈرۈشلەشتۈرگەن. ئەنە شۇ كۈندىن ئىبارەت ناغرا - سۇنايچى-

شېرىپ ئۇستام ھازىر ياشىنىپ قالغان بولسىمۇ، ئەجدادىمىزنىڭ مەدەنىيەت بايلىقىنى ئەۋلادلىرىمىزغا قالدۇرۇش ئۈچۈن تىرىشماقتا.

يەنە بىر مۇقامچىمىز ئاۋۇت روزىمەت 1927 - يىلى پىچان ناھىيە لۈكچۈن بازىرىنىڭ تۆۋەن مەھەللە كەنتىدە كەمبەغەل دېھقان ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. دىنىي ۋە باشلانغۇچ مەكتەپلەردە ئوقۇپ ساۋادىنى چىقارغان. ئۇ ئۆز مەھەللىسىدىكى نىياز ئاكىنى ئۇستاز تۇتۇپ مۇقام ئۆگىنىشكە كىرىشكەن.

ئۇ ئۇزۇن يىللار مۇزدوزلۇق ھۈنىرى بىلەن جان باققان بولسىمۇ، مۇقام ناخشىلىرىدىن مېھرىنى ئۈزەلمىگەن. ئۇنىڭ مۇزدوزخانىسى ناخشا سەھنىسىگە ئايلىنىپ، كىشىلەر قەلبىنى لەرزىگە سالغان. نەتىجىدە ئۇ تالانتلىق ناخشىچى، مەشھۇر داپەندى بولۇپ يېتىشكەن. مەشرەپ سورۇنلىرىنىڭ كام بولسا بولمايدىغان ئەھلىگە ئايلانغان.....

ئاۋۇت ئاكا 1987 - يىلى لۈكچۈن ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ سەنئەت ئوقۇتقۇچىسى - مۇھەممەت ئىبراھىم قۇرغان «ئىشتىن سىرتقى مۇقام ئۆگىنىش سەنئەت ئۆمىكى» گە ئۇستازلىققا تەكلىپ قىلىنغان. شۇندىن ئېتىبارەن بۇ پىشقەدەم ئۇستاز، ياش ئەۋلادلارغا مۇقام ناخشىلىرىنى ئۆگىتىپ تەربىيىلەپ كەلمەكتە. بۇ ئىشتىن سىرتقى مۇقام ئۆگىنىش سەنئەت ئۆمىكى 1991 - يىلى پىچان ناھىيىسىدە ئۆتكۈزۈلگەن مۇقام كۆرىكى مۇسابىقىسىدە 2 - لىككە؛ 1992 - يىلى ئۈزۈم بايرىمى مۇناسىۋىتى بىلەن ئۆتكۈزۈلگەن ۋىلايەتلىك مۇقام مۇسابىقىسىدە 1 - لىككە ئېرىشىپ، جامائەتچىلىكنىڭ ئالقىشىغا سازاۋەر بولدى.

ئاۋۇت ئۇستام پۈتۈن ئىشتىياقى بىلەن بۇ سەنئەت گۇرۇپپى-

سۇنىيى يەنە ياڭراشقا باشلىدى. ئۇنىڭ جاپالىق ئەمگىكى كىشىلەر نەزەرىدىن چەتتە قالمىدى. مۇناسىۋەتلىك رەھبەرلەرمۇ ئۇنىڭغا كۆڭۈل بۆلدى. نەتىجىدە ئۇنىڭ ياڭراق سۇنىيىنىڭ ئاۋازى ـ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى قۇرۇلغانلىقىنىڭ 30 يىللىقىنى تەبرىكلەش بايرىمىدا ئۈرۈمچى خەلق مەيدانىدا ياڭرىدى. ئۇ شۇ كۈنى بەخت قۇشى بېشىغا قونغاندەك خۇشاللاندى. چۈنكى ئۇ شۇ كۈنى ئۆز ئەمگىكىنىڭ شانلىق نەتىجىسىنى كۆردى. ئۇنىڭ لەززىتىنى تېتىدى. بۇ كۈن ئۇستامنىڭ ئۆمۈر دەپتىرىنىڭ بىر سەلتەنەتلىك بېتى بولۇپ قالدى.

1990 ـ يىلى ئۇستامنىڭ سۇنىيى «تۇرپان ئۈزۈم بايرىمى» دا يەنە بىر قېتىم جاراڭلىدى. ئۇنىڭ ئەمگىكى كىشىلەر قەلبىدىن يەنىمۇ چوڭقۇر ئورۇن ئالدى.

«گۆھەرمۇ سۈركىمىسە پاقىرماپتۇ» ـ دېگەندەك، ئۇستامنىڭ ئۇزاق يىللاردىن كۆڭۈل قاتلىرىدا ساقلاپ كەلگەن مۇقام تېكىستلىرى توپلىنىپ، رەتلەنگەندىن كېيىن ئۇنىڭ كىشىلەر قەلبىدىكى ئوبرازى تېخىمۇ نۇرلاندى. مۇناسىۋەتلىك رەھبەرلەرنىڭ دىققەت ـ ئېتىبارىنى قوزغىدى. شۇنىڭ بىلەن شېرىپ ئۇستام بۇ يىل (1992 ـ يىل) 5 ـ ئايدا شىمالىي شىنجاڭ بويىچە غۇلجىدا ئۆتكۈزۈلگەن ناخشا ـ ئۇسسۇل كۆرىكىگە، 8 ـ ئايدا تۇرپان ۋىلايىتى بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن مۇقام مۇسابىقىسىگە، 11 ـ ئايدا ئىككى نەپەر شاگىرتى بىلەن بىرلىكتە بېيجىڭدا ئۆتكۈزۈلگەن مۇقام پائالىيىتىگە قاتناشتى. ھازىر پىچان ناھىيىلىك مەدەنىيەت ئىدارىسى ئۇستامنىڭ يېرىم ئەسىردىن كۆپرەك ۋاقىت ئىچىدە ئېيتىپ كەلگەن ناغرا ۋە سۇناي بىلەن ئورۇنلانغان. داپ ۋە ساتار ئارقىلىق ئورۇنلانغان ئىككى يۈرۈشلۈك مۇقام ـ كۈيلىرىنى لېنتىغا ئېلىش خىزمىتىنى ئورۇنلاش ئۈچۈن تەييارلىق كۆرمەكتە.

بۇ ۋادىغا سولىھى تەلەپ قىلىپ كەلگىنىدە پىچان ۋە تۇرپان خەلق
مىلىس ناخشىلىرىنى ئېيتىپ قارشى ئالدى». - دەپ يېزىلغان ئىكەن
ئەگەر يۇقىرىقى پاكىت يازما مەنبەگە ئاساس، دەپ قارالسا، ئاغز
كى مەنبەلىرىمىزدە مىلىس ناخشىلىرى تېخىمۇ ئۇزاق تارىخق
ئىگە. ①

بىز بۇ قېتىم مەتنىياز ھىدىت(شەلەگزە)، توختى ئاكا (تەئىنەك
ئىلىياز (شاگجاك)، ئابدۇرازاق ھامۇت، نىياز لىتىپ (يۇقىرىقى ك
شىلەر تۇرپانغا ردىسى مەھەللىسىدىن). تۆمۈر ئەخمەت (پ-وچ-
يىڭىيەر ماھەللىسىدىن، ھەمدۇللا مەڭنۇك (ئەپەندى)، ئەبەي-دۇل
لېتىپ (تۆمۈرچى) بۇ ئىككى كىشى چوڭ كۆۋرۈك مەھەللىسىدىن
ئىبراھىم ئاكا، ئەخمەت ئاكا (تۆگە)، سىراجىدىن سېتىنىياز (يۇقىر
قى ئۈچ نەپەر كىشى چوقىتام مەھەللىسىدىن) قاتارلىق كىشلە
كۆڭۈل قاتلىرىدا ساقلاپ كەلگەن. مىلىس ناخشا تېكىستلىرىنى توپ
لاپ رەتلىدۇق.

مىلىس ناخشا تېكىستلىرىنى رەتلىگىچە ناخشىنىڭ ئەسلى نامى
ساقلاپ قېلىندى. ھەر بىر ناخشىدا بىر نەچچە ئۆزگىرىش بولۇپ
بېيىتلىرىنىڭ رېتىم-ئۇدارلىرى ۋە ئاھاڭمۇ ئوخشاش بولمىغاچق
ئۇ «ئۆزگىرىش» دېگەن نام بىلەن ئاتالدى.

مۇقام تېكىستلىرى: مۇقام نامى، مۇقەددىمە تېكىستى، چېكىتم
تېكىستى، جۇلا ناخشىلىرى تېكىستى، سەلىقە (چۇشۇرگە) ناخش
تېكىستلىرىگە جەم قىلىندى. خەلق ئىچىگە كەڭ-كۆلەمدە تارقىل
كەتكەن ناخشىلارنىڭ ئەسلىدىكى ماۋزۇسى ساقلاپ قېلىندى. ئۆز
گىرىش ئىچىدىكى باشقا ناخشىلارغا تېكىس مەزمۇنى ئاساس قىل
نىپ ماۋزۇ قويۇلدى.

① بۇ مەسىلىنى تەپسىلىي ئۇقماقچى بولسىڭىز، پىچان تارىخ ماتېرىياللىرى (4 - كىتاب)، پىچان ئەلنەغمىلىرىگە مۇقەددىمە» دېگەن ماقالىغا قارالڭ.

سىدىكى ياشلارغا مۇقام ناخشىلىرىنى ئۆگەتمەكتە ۋە ئۇلارنى تەر-
بىيىلىمەكتە.

ئابدۇللا روزى يېڭى ناھىيىسىنىڭ يېڭى بازىرى سۇ بېشى
مەھەللىسىدە ئولتۇرۇشلۇق روزى ئاكىنىڭ ئائىلىسىدە 1935 - يىلى
دۇنياغا كەلگەن.

15. يېشىدىن باشلاپلا يېڭى ناھىيىلىك مەدەنىيەت يۇرتىنىڭ
قارمىقىدىكى ئىشتىن سىرتقى سەنئەت ئۆمىكىنىڭ ئارتىسى بو-
لۇپ، مەشھۇر تەمبۇرچى ۋە ناخشىچى بولۇپ يېتىشكەن. ئۇ گەر-
چە ناھىيىلىك چاي - چارۋا شىركىتىنىڭ پىشقەدەم ئىشچىسى بول-
سىمۇ، ئۇنىڭ كىشىچىلىك ھۈنىرىگە ناخشىچىلىقى زىت كەلمىگەن.
شۇڭا ئۇ گۈليار مۇقامنى زامانىمىزغىچە ساقلاپ كەلگەن.

ئىبراھىم كامىل - 1939 - يىلى يېڭى ناھىيىسىنىڭ لەمجىن
يېزىسىدا دىنىي مۆتىۋەر زات ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. ئۇنىڭ
ئاتىسى كامىل ئىمام ئۆز دەۋرىنىڭ مەشھۇر مۇقامچىلىرىدىن بىرى-
سى ئىدى. ئىبراھىم تۇرپان ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرگەندىن كې-
يىن يېڭى ناھىيىلىك مەدەنىيەت يۇرتىدا، كادىر، گەنجاڭ ۋە شۇ-
جى بولۇپ ئىشلىگەن. ئۇ ئاتا كەسپىگە ۋارىسلىق قىلىپ دەۋرىمىز-
گە «ئۆز ھال» مۇقامىنى يەتكۈزدى........

يېڭى ناھىيىسىدە مېلىس ناخشىلىرىنىڭ ئېيتىلىشى مىلادى-
دىن بۇرۇنقى 5 - 6 - ئەسىرلەردە باشلانغان. مۇقام ناخشىلىرى
ئەنە شۇ مېلىس ناخشىلىرىدىن كېلىپ چىققان، دېگەن قاراش كىشى-
لەر ئېچىدا مۇقۇملاشماقتا.

شىنجاڭ داشۆ تىل - ئەدەبىيات فاكولتېتىنىڭ دوتسېنتى، تىل-
شۇناسى، تەتقىقاتچىسى ئابدىكېرىم راخمان ئەپەندىنىڭ ئەسكە ئې-
لىشىچە، يۇنان تارىخچىسى ھېرودوكسى يازغان «تارىخنامە» دېگەن
كىتابتا: «ئىسكەندەر زۇلقەرنەين (مىلادىدىن ئۆچ ئەسىر ئىلگىرى

I سابا مۇقامى

مۇقەددىمە تېكىستى:

مېنىڭ يازۇقلىرىم بىھەد نىچۈك قىلغايمەن ئەي ئاللا،
ساڭا ئەيتۇرغا يوقتۇر ھەد نىچۈك قىلغايمەن ئەي ئاللا؟!

ياراتقۇچى ئىلاھىم سەن، كېرەملىك پادىشاھىم سەن،
كەچۈرمىسەڭ گۇناھىمنى نىچۈك قىلغايمەن ئەي ئاللا؟!

بۇ دەمدە ئاخىرى راخمان، ماڭا بەرگىل نېسىپ ئىمان،
كى ئەزرائىل ئالۇلەرجان نىچۈك قىلغايمەن ئەي ئاللا؟!

تېنىمنى تابۇتقا سالغايلەر، بالا-پەرزەندى قالغايلەر،
گۆر ئىچرە قويۇپ يانغايلەر نىچۈك قىلغايمەن ئەي ئاللا؟!

سوراق قىلغاي خۇدايىڭ كىم، رەسۇلۇڭ پېشۋايىڭ كىم؟
دىلىڭدە رەھنەمايىڭ كىم، نىچۈك قىلغايمەن ئەي ئاللا؟!

①..

① كېيىنكى مىسرالار ئۆلتۈلۈپ كەتكەن.

خەلق ناخشا - قوشاقلىرى، روسىيە پرولېتارىياتىنىڭ ئۇلۇغ يازغۇچىسى ئا. م گوركى كۆرسىتىپ ئۆتكەندەك خەلقنىڭ تارىخىدىن ئىبارەت» بولغاچقا خەلقىمىزنىڭ بۇ مەنىۋى بايلىقىنى «پىچان تارىخ ماتېرىياللىرى» غا كىرگۈزدۇق. بۇنىڭدىن مەخسىتىمىز خەلقىمىزنىڭ مەدەنىي مىراسلىرىنى ساقلاپ قېلىشتىن ئىبارەت.

بىزنىڭ بۇ توپلامنى تۈزىگەنلىكىمىز ئىشىمىزنىڭ ئاخىرلاشقانلىقىنى ئەمەس، يېڭىدىن باشلانغانلىقىنىڭ بەلگىسى. كەڭ خەلق ئاممىسىنىڭ بىزگە ياردەملىشىپ، تېكىست مەزمۇنلىرىنى تولۇقلىشىنى، بېيىتىشىنى، ئۈمىد قىلىمىز.

2. ناخشا:

خار قىلماسمەن

هاۋانى تۇمان باستى،
ئاينى كۆرگىلى بولماس.
كۆڭلۈمگە گۇمان چۈشتى،
يارنى سۆيگىلى بولماس.

هاۋانىڭ تۇمانىدىن،
باشىم ئايلىنىپ كەلدىم.
كۆرسەڭلەر سورىماڭلار،
ياردىن ئايرىلىپ كەلدىم.

هاۋادا بۇلۇت كۆڭلۈم،
دۇنيادا ئۈمىد كۆڭلۈم.
يار ئەندى باقماس بولدى،
شۇ يارنى ئۇنۇت كۆڭلۈم.

ساماندەك ساغار ماسمەن،
بۇلۇتتەك ئاقار ماسمەن.
بۇ جاننى خۇدا بەرگەن،
يامانغا خار قىلماسمەن.

3. ناخشا:

ئاتام بولسا، ئانام بولسا

جان دوستۇم، جىنىم دوستۇم،
خوش كەلدىڭ بۇ يانىمغا.

سابا مۇقامىنىڭ چېكىتمە تېكىستلىرى

1. ناخشا:

ئەل ئامان

ئەل ئامان، ئالەم ئامان،
چوڭ ـ كىچىك ئادەم ئامان.
كۈن چۈشسە ئەل باشىغا،
ھەر كۈنى ماتەم ھامان.

كۈن چۈشسە ئەر باشىغا،
سۇ كېچەر ئۆتۈك بىلەن.
كۈن چۈشسە ئات باشىغا،
سۇ ئىچەر يۈگەن بىلەن.

ئانا يۇرت ئامان بولسا،
رەڭگىمۇ سامان بولماس.
ئەل ـ ماكانىنى سۆيمەستە،
زەررىچە ئىمان بولماس.

ئەل سۆيسەڭ ئاتاڭ رازى،
خەق بىرلە ئاناڭ رازى.
كەتكەنلەر شېھىد كەتسە،
قالغانلار تامام غازى.

ئالتۇنۇم بار، كۆمۈشۈم بار،
سالاي بىلەككە.
يارىم ئۆزى دورا بولدى،
تاڭاي يۈرەككە.

يۈرۈگۈمنىڭ ياراسى كۆپ،
دەرمانى يوقتۇر.
سەن يارىمنى كۆرمۇالسام،
ئارمانى يوقتۇر.

ياتسام - ياتسام ياز بولمايدۇ،
قوپسام زىمىستان.
مېنىڭ كۈنۈم كۈن بولۇرمۇ،
سەندىن ئايرىلسام؟!

2. ناخشا:

ئاي يۈزۈڭنى كۈندە كۆرسەم

يېڭى ئۈنگەن قومۇشتەك،
قىشىڭىزنىڭ قاراسى.
شۈنچە يىراق بولۇرمۇ،
ئىككىمىزنىڭ ئاراسى.

ئىككىمىزنىڭ ئاراسىدا،
يۈرەكلەر بىرلدى كاۋاپ.
شېشىدەك بويۇڭ كۆرۈپ،
«مەككە» دەپ قىلدىم تاۋاپ.

ھەسرەتتە ئۆتەرمەدىمۇ،
يەغلايمەن خۇدايىمغا!؟

ئاتامىۇ ئۆلۈپ كەتتى،
ئانامىۇ ئۆلۈپ كەتتى.
بۇ يېتىملىق ئالىمى،
ھالىمنى خاراپ ئەتتى.

ئاتىلىق - ئانىلىقلار،
دەستە - دەستە گۈل ئىكەن.
ئاتاسىز، ئاناسىزلار،
كۆيۈپ ئۆچكەن كۈل ئىكەن.

ئاتام بولسا كۆرسەممەن.
ئانام بولسا كۆرسەممەن.
ئاتام بىلەن ئانامنىڭ،
ئاياقىدا ئۆلسەممەن.

سابا مۇقامىنىڭ جۇلا تېكىستلىرى

1. ناخشا:

كۈندە كۆرەلمەي

ئاي يۈزۈڭنى ئايدا كۆردۈم،
كۈندە كۆرەلمەي.
كۈنلىرىڭدە كۆيەدۇرمەن،
يالغۇز كۆنەلمەي.

غۇلچىدەك يارى تۇرۇپ،
ئۆزگىسىنى دەرمۇ كىشى؟

4. ناخشا:

ئاي بولامدۇ

ئاھ ئۇرۇپ يىغلاغىچە،
مەن غېرىپ تاغ باشىدا.
شاھنىڭ كۆنى ئەمەسمۇ،
ئولتۇرسام يار قاشىدا.

قىزىلگۈل يېنىدا چاي،
قويۇپ بولدۇم ئاۋارە.
بىۋاپا نادان يارغا،
كۆيۈپ بولدۇم چاك ـ پارە.

چاكاندىنى سالغانغا،
قازاندا چاي بولامدۇ؟
ۋاپاسىزنى يادلىسا،
كۆڭۈلدە ئاي بولامدۇ؟

ئىچىم ئەجەپ قاينايدۇ،
قايناۋەرگەن دۇغ سۇدەك.
ھالىم مېنىڭ پەرىشان،
سارغايغان قىزىل گۈلدەك.

مەن مەلەڭگە بارمايمەن،
بۇ يەردىمۇ مەككە بار.
كۆرسەم ئاي جامالىڭنى،
مەككىگە بارغانچە بار.

3. ناخشا:

ئۆزگىنى دەرمۇ كىشى

— بارسىلا بىللە باراي،
ئۆيدە يالغۇز قالغان يامان.
ئايرىلغانغا كىم ئۆلۈر،
ھەممىدىنمۇ بالغان يامان.

كەتسىلە كەلمەيدىلا،
ياغلىقلىرى قالسۇن ماڭا.
يېغلىسام يېشىم ئېتاي،
ھەمراھ بولۇپ تۇرسۇن ماڭا.

— «كەتتى» دەپ كۆڭلىڭ بۇزما،
كەتمىسەم نە ئىلاج ماڭا.
مەن ئۆزەم كەتكەن بىلەن،
مەيلىم قالىدۇ يارىم ساڭا.

ئالمىلىق باغقا كىرىپ،
بىر ئالمىنى يەرمۇ كىشى.

2. ناخشا:

جاننىڭ سادىغىسى

ئاتام مېنى، ئانام مېنى،
نادان دېمىسۇن.
خۇدا سەپتۇ شۇ بۇ كويغا،
يامان دېمىسۇن.

سېنى دېدىم، سېنى دېدىم،
كەچتىم بۇ جاندىن.
يۈرەك باغرىم پارە ، پارە،
كۆز ياشىم قاندىن.

ئالا قاغا، قارا قاغا،
تاغنىڭ قاغىسى.
قارا كۆزگە، مېنىڭ جانىم،
جاننىڭ سادىغىسى.

سەن ئۇ قاتتا، مەن بۇ قاتتا،
قاچان كۆرەرمەن؟،
ئەزىز باشىم ئامان بولسا،
بىر كۈن سۆيەرمەن.

سابا مۇقامىنىڭ سەلىقە (چۇشۇرگە) تېكىستلىرى

1. ناخشا:

كۆڭلى قالغاندا

سايىسىز بوستان دەرەختىن،
چۆل باياۋان ياخشىراق.
قەدىر بىلمەس ئادەمىدىن،
بىلسە هايۋان ياخشىراق.

سايە بەرمەيدۇ دەرەخ،
شاخنى كەسكەندىن كېيىن.
يارى كەلمەس چىللىسا،
كۆڭلى قالغاندىن كېيىن.

ئۆز يۇرتىدا بۇزغىنەك،
هەم غاز ئالۇر، هەم ئۆردەك.
ئۆزگە يۇرتتا بۇز لاچىن،
نە غاز ئالۇر نە ئۆردەك.

غەمدە سالغان ئىمارەت،
نە بولۇر مىڭ يادىلىق؟!
ئاغرىتىپ ئالغان كۆڭۆلدىن،
تىلەپ بولماس شادىلىق.

4. ناخشا:

ياخشى

ئىبادەت بىرلە بولساڭ،
دائىم دەۋرى پانا ياخشى.
رىئالـلىقتا ئىتىڭدىن،
ئۆرگىلىگەن ساما ياخشى.

كىشى ئەيىبىنى ئېيتىپ،
ئاشكارە غەيبەت ئەتكەندىن.
بۇ غەيبەت گۇناھلاردىن،
پىنھاندا زىنا ياخشى.

جاھانغا ئىشقىيار ھاكىم،
نە قازى مۇپتى بولغاندىن،
بىساتى بورىيا ئىچىدە،
مۇشەققەتلىك گادا ياخشى.

«يىغى ياندىن قوپۇر» ئەرمىشە
«بالا كەلسە قېرىنداشتىن»
مۇزامەتلىك قېرىنداشتىن،
ۋاپادار ئاشنا ياخشى.

ئىككى ئالەم ئەگلىن كېيىپ،
پەرىجەڭگە ئەمەل قىلغىل.
ھۆ ۋەيدابى ئەمەل كىيگەن،
پەرىجەڭدىن جالا ياخشى.

3. ناخشا:

ئىشقى پىراقىڭ

كەپتەر بولسا كۆككىنە.
كۈندە - كۈندە كەلگىلى،
ئايدا - ئايدا مەن ئاران.
كېلەلەيمەن كۆرگىلى.

ئاي يۈزۈڭنىڭ شولىسى،
چۈشتى چىنە - پىيالىگە.
رەھىمىڭىز كەلمەيدىكەن.
مەن يېتىم بىچارىگە.

رەھىمىسى كەلگەنلەرنىڭ،
ھەر تەرەپتە يارى بار.
مەن يېتىم بىچارىگە،
زادى كىمنىڭ كارى بار؟

سەككىز ئايدىن مەن بۇيان،
جۇدا بولدۇم ۋىسالىڭ.
يۈرەككە خۇن تولدۇردى،
سېنىڭ ئىشقى پىراقىڭ.

6. ناخشا:

جان ئانا نۇرخان

ئەجەپمۇ كەلمىدىڭ يارىم،
ئۆزەم بارغۇدەك بولدۇم.
قولغا قوش پىچاق ئالىپ،
يۈرەكنى يارغىدەك بولدۇم.

دىلغا تۈككەن تۈگۈچنى،
قولدا بولماسكەن يېشىپ.
بۇ ئەپلەشكەن كۆڭۈلنى،
تىغدا بولماسكەن كېسىپ.

دەرد كەلدى بۇ باشىمغا،
كىشى كەلمەس قاشىمغا.
كىشى كەلسە قاشىمغا،
خەت بەرسەم قاياشىمغا.

دەرد كەلدى، ـ دەپ باشىمغا،
مەن ناھەمنى ساتماسمەن.
بۇ دۇنيادا تاتقاننى،
ئاخىرەتتە تاتماسمەن.

5. ناخشا:

بارەمكەن

يارنىڭ كويىدا يۈرگەن،
بارمىكىن جان بارمىكىن؟
ئۆلۈپ يەنە تىرىلگەن،
بارمىكىن جان بارمىكىن؟

ئاتىم ئىغناپ سۇندۇردى،
قوشباشلىق ئىگەرىمنى.
يار ئوتى يامان ئىكەن،
كۆيدۈردى جىگەرىمنى.

ئېرىقىڭنىڭ ئىچىدىن،
تېرىۋالدىم ماجاننى.
قاش - كۆزۈڭنى ئوينۇتۇپ،
سەن ئالامسەن بۇ جاننى.

چىقتى يارىم ئۆيىدىن،
ئىللىق كۈلۈپ نازلىنىپ؛
تەستە يەتتىم يارىمغا،
مىڭ ئۆلۈپ، مىڭ تىرىلىپ.

❀ ❀ ❀ II ناۋا مۇقامى ❀ ❀ ❀

مۇقەددىمە تېكىستى:

خۇداۋەندە تۆمەن تۈرلۈك بالادىن ئاسرىغىل يارەپ،
جەمئىي بەندىلەرنى ھەم قازادىن ئاسرىغىل يارەپ.
پاناھ بەرگىل ھەر بىچارىگە ۋەس - ۋەسى شەيتانىدىن
بېرىپ تەۋپىق تا ئېتىمنى بىھايادىن ئاسرىغىل يارەپ.
مەنگى ئاجىز قۇلۇڭنى پىتنەئى ئاخىر زامانىدىن،
بالانى دەپنى ئەيلەپ ھەم رىبادىن ئاسرىغىل يارەپ.
مۇرەككەپ ئەيلىدى ھەر سۇ ھاۋاغا نەپسى شەيتانىدىن،
تەرەھھۇم ئەيلىدى نەپسى ھاۋادىن ئاسرىغىل يارەپ.
ئىلاھى بەندىگە زوقى مۇ تەھىرىر ئەيلىگىل روزى.
كى مەنكى بىچارىنى زوقى رىيادىن ئاسرىغىل يارەپ.
جەمئىي بەندىلەرنى ئافىيەت تۇت، مۇپتى ئىلەردىن،
كى نامەھرەم زىنى شۇمبى بى ھايادىن ئاسرىغىل يارەپ،
ھەر ۋاقىتىكى ھەر زامان قىلغىل كىشىگە ياخشىلىق بېھىش.
تۇتۇپ كۆز ياخشىلىقتىن تۇخۇمى يامانىدىن ئاسرىغىل يارەپ.
ھەر كېچە، كۈندۈز خۇداغا بەندىلىكنى قىل مەدام،
ئاخىرى گۆردە بولۇرسەن مۇساپىردىن ئاسرىغىل يارەپ.
ئىلاھە مەغپىرەت قىلغىل ھۇۋەيدانىڭ گۇناھىنى،
ئىجابەت قىل دۇئاسىنى گۇناھىدىن ئاسرىغىل يارەپ.

7. ناخشا

مەن ھەيران

ماڭا بىر ئات ئەۋەتتىلەر،
ئىگەر، يۈگەنى يوقتۇرلەر.
مىنۇرمىز ئاقىبەت بىر كۈن،
مەن ھەيران ساڭا يارىم.

ساڭا بىر تون تىكىپتۇرلەر،
ئېتەك، ياقاسى يوقتۇرلەر.
كىيۇرمىز ئاقىبەت بىر كۈن،
مەن ھەيران ساڭا يارىم.

ماڭا بىر ئۆي سېلىپتۇرلەر،
قۇۋۇق، تۈنلۈگى يوقتۇرلەر.
ياتۇرمىز ئاقىبەت بىر كۈن،
مەن ھەيران ساڭا يارىم.

2 . ناخشا:

كۆز يېشىم.

يار دەپمەن ئادا بولدۇم،
غەمگە مۇپتىلا بولدۇم.
بىر كۆرۈپ جامالىڭنى،
ئاشىق بىقارار بولدۇم.
مەندە بولسا چىن كۆڭلىڭ،
نان ئۆرۈپ يەي بېشىڭدىن.
بولسا مېنىڭ مەيلىمچە،
قويمىسام يار قېشىڭدىن.

يارىم سېنىڭ دەردىڭدە،
دىل سۇنۇق، رەڭگىم سېرىق.
تۆكۈلگەن كۆز يېشىمدا،
بى مالال ئۆزەر بېلىق.
ئەي جانان گۈلى رەنا،
ھالىمنى خاراپ ئەتمە.
ئىچىمگە سېلىپ ئوتنى،
باغرىمنى كاۋاپ ئەتمە.

3 . ناخشا:

شۇ بىلور

جانىمكارنىڭ ھالىنى،
قونغان دەرەخلەردىن سوراڭ.

ناۋا مۇقامىنىڭ چەكتىمە ناخشىلىرىنىڭ تېكىستلىرى

1. ناخشا:

جۇدا

نى ناۋا ساز ئەيلىگەي بۇلبۇل گۈلىستاندىن جۇدا،
دەيلىمەس توتى نەكەللۇم شەكەر ستاندىن جۇدا.

ئول قۇياش ھىجرىدە قورقارمەن پەلەكنى ئۆرتىگەي،
ھەر شەرارىكىم بولۇر ئول ئوتلۇق ئەپغاندىن جۇدا.

دېمە ھىجرانىمدا چەكمە سەن پىغانۇ - ناله كۆپ،
جىسمى ئەيلەرمۇ پىغان بولغان نەپەس جاندىن جۇدا.

ھەجرى ئۆلۈمدىن تەلخ ئىمىش مۇندىن بۆك ئەيكەر،
دۇن مېنى ئەيلىگىل جاندىن جۇدا قىلغۇچە جانانىدىن جۇدا.

بولسا يۈز مىڭ جانىم ئال، ئەي ھىجرى لېكىن قىلماغىل،
يارنى مەندىن جۇدا، يا خۇدا مېنى ئاندىن جۇدا.

ۋەسلارا پەرۋانە ئۆرتەندى ھامانە بولدىكىم،
قىلغۇدەكتۇر سۇبھى ئانى شەمئى شەبىستاندىن جۇدا.

بىر ئىنگە سىز ئىت بولۇپ ئەردى ناۋائىي يارى سىز،
بولمىسۇن يارەپكى ھەرگىز بەندە سۇلتاندىن جۇدا.

گۈل تېرەدىم بېغىڭغا مەن،
بىر گۈلىڭنى ئۈزمىدىم،
ئىككى ياقتا ئىككىمىز.
لېكىن ئۈمىدنى ئۈزمىدىم.

پەس سايان ئاققان سۇدەك،
ئاقتى كۆزۈمدىن ياشلىرىم.
يار ئۈچۈن تارتىپ ئەلەم،
ئاقاردى قارا چاشلىرىم.

5 . ناخشا:

ئالدىدا

ھەر كىشىنىڭ دەردى بولسا،
يىغلىسۇن يار ئالدىدا.
قالمىسۇن ئارمان يۈرەكتە،
ئېيتسۇن ئىزھار ئالدىدا.

ئەندەلىبى بى① ناۋادەك،
نالەيۇ ئەپغان بىلەن.
دائىما بىخلاپ تۇرۇرمەن،
ئەينى گۈلزار ئالدىدا.

مەنسۇرى ئەلا جىددەك،
ئىچىپ شارابو ئەنتەھور.

① ئەندەلىپ - بۇلبۇل.

مەن يىتىمنىڭ ھالىنى،
كۆڭلى يېقىن ياردىن سوراڭ.

بىر قىزىل ئالما ئۈچۈن،
باغچىغا چۈشتۈم سەكرىبان.
ئەلدى مەن ئالما ئۈزەي،
بولغاچقا يارىم مېھرىبان.

ئەي يارىم ئالدىرما،
ياخشى - يامانىنى كىم بىلۈر؟!
كىمكى يەتسە قەدرىڭگە،
سارغايغىنىمنى شۇ بىلۈر.

4 . ناخشا:

ئۈمىدىمنى ئۈزمىدىم

— قانداق بىلىسەن موللىنى؟
— دەستەرىدە دۇر قەلىمى.
يېڭى يار پەيدا بولسا،
كونا يارنىڭ ئەلىمى.

جاندۇر مېنىڭ يارىم،
جانانىمدۇر مېنىڭ يارىم.
چىققىلى چارەسى يوق،
بىچارىمدۇر مېنىڭ يارىم.

سەن تېرەك دەمسەن مېنى،
مەن تېرەك ئۆلكەلمەن.
ئايرىلغان تېرەك يارنىڭ،
ئوتىدا كۆيگەنى مەن.

7 . ناخشا:

قالغاچ

قالغاچ قارا بولۇر،
ئۇچقاندا ئالا بولۇر.
ياشلىقتا بەرگەن كۆڭۈل،
ئۇنتۇلماس بالا بولۇر.

قالغاچ ئۇچساڭ ئەگەر،
ئەگىگىن يېنىمدىن ئۇچ.
خەت پۈتەي قاناتىڭغا،
ئەپ بېرىپ يارىمغا تۇت.

تۈڭلۈكۈمدىن زورت كىرىپ،
زورت چىقادۇر قالغاچ.
كەلدىم يارىم يېنىڭغا،
قاپاغىڭنى تۇرمە ئاچ.

قالغاچ قارا نېمە،
قاناتىدىن ئايرىلمىسۇن.
قىز بالا ئاجىز نېمە،
ئاناسىدىن ئايرىلمىسۇن.

چەرخ ئۇرۇپ يىغلاپ تۇرۇرمەن،
ئۇشبۇ دەم دار ئالدىدا.

ھەر كىشى بىر جۇردەتى،
نوش ئەيلىسە بۇبادەدىن.
ئول قىياپەتتە قىلۇر،
ئەرزىنى جاپپار ئالدىدا،

تەلۋە مەشرەپ قىلماغىل،
سىرىڭنى زاھىدغا ئايان.
ئەيتىپ - ئەيتىپ يىغلاغايسەن،
ئاشىقى زار ئالدىدا.

6. ناخشا:

دەرد - ئەلام

مەن سايىدە سەگىدىسەم،
كىم مېنى ياد ئەيلىسۇن؟
دۈشمىنىم غەمكىن بۆلۈپ،
دوسلۇرۇم شاد ئەيلىسۇن.

كىمە سېلىپ ئۆتسىلەر،
كۆزدىن ئاققان يېشىمغا.
كەلدى شۇنچە دەرد - ئەلەم،
كىچىك تۇرۇپ بېشىمغا.

2 . ناخشا:

سۇبھىدە كۆرسەم

لائىلاھە لام ئېلىپتەك،
قاپقارادۇر قاشىڭىز.
ھۆسنىڭىز تولۇنئايدەك،
ئېقىن سۇدۇر چاچىڭىز.

ئالتۇن ئىكەن بويىڭىز،
ئەنبەر ئىكەن خۇيىڭىز.
قايناپ تۇرغان بۇلاقتەك،
ئويناپ تۇرۇر كۆزىڭىز.

قارا كۆز قاۋۇل يارىنىڭ،
سۆلىتى سۇلتانچە بار.
سۇبھىدە كۆرسەم ئۇنى،
ناشتىمدا سۆيگەنچە بار.

يارىمنىڭ ئېتى ئايخان،
ئايخانغا كۆيەدۇرجان.
كىيگەن كۆينىكى ئەتلەس،
بويىندا قاتار مارجان.

3 . ناخشا:

قانداق قىلاي

تال دەپتىمەن، تال دەپتىمەن،
تېرەك ئىكەنسەن.

ئاۋا مۇقاۋىنىڭ جۇلا ئاخشىلىرىنىڭ تېكىستلىرى

1 . ئاخشا:

كاككۇك

كاككۇك ئاشىقى زېنەپ،
بىرى باغدا، بىرى تاغدا.
بۇلبۇل سايرىغان چاغدا،
مەن يايرىم بىلەن باغدا.

كاككۇكلار كېلىپ قوندى،
ياشارغان تېرەكلەرگە.
سەن يارنى خىيال قىلسام،
ئوت كەتتى يۈرەكلەرگە.

كاككۇك تولا سايرايدۇ،
باھار بولغان ئوخشايدۇ.
يۈرىكىم جىغىلدايدۇ،
يارىم كەلگەن ئوخشايدۇ.

كاككۇك سايرىدى كەتتى،
بۇلبۇل سايرىدى كەتتى.
ئون بەش كۈنلۈك ئالەمدە،
كىم مىرادىغا يەتتى؟!......

كىشى مېنى كىشى دېسە،
كىشى بىلەن بولار ئىشىم.
كىشى مېنى كىشى دېمىسە،
كىشى بىلەن نېمە ئىشىم.

يادلىنىپ تازىم ئەتسەڭ،
يارىم سېنىڭ يېنىڭدىمەن.
يادلانمىساڭ كېتەي يىراق،
تاپالمايسەن يەمەندە مەن.

ئىگىلگەنگە ئىگىلگەيمەن،
بېشىم يەرگە تەككىنىچە.
گىدەيگەنگە گىدەيگەيمەن،
بېشىم كۆككە يەتكىنىچە.

5 . ناخشا:

يار ئوتى

قارا قاش ئولتۇرىسەن،
باغدا ئېچىلغان گۈلدەك.
خويما ئىچىم پۇشىدۇ،
قەپەزدىكى بۇلبۇلدەك.

قارىسام كۆزۈم يەتمەس،
قىچقارسام ئۈنۈم يەتمەس.

كۆڭلى يىقىن يار دەپتىمەن،
يىراق ئىكەنسەن.

ئاتلىرىنى ھايدايدىكەن،
مۇز داۋان بىلەن.
بىر ياخشىنى قىينايدىكەن،
بىر يامان بىلەن.

ئۈچتىن ئالتە تۆگمە تۈگدۈم،
بىكار ئەمەسمۇ.
بىرنى كۆرۈپ بىردىن كەچكەن،
سەن يار ئەمەسمۇ.

قانداق قىلاي، نە ئىلاج قىلاي،
بۇ ھەيرانلىقنى.
پېشانەمگە پۈتكەنمىكىن،
سەرگەردانلىقنى.

4 . ناخشا:

كىشى مېنى كىشى دېسە

يۈقىرى - تۆۋەنگە بېرىپ،
يارنى كۆرمەمدۇ كىشى.
كۆرۈپ تۇرۇپ كۆرمەسكە سالسا،
تىرىكلا ئۆلمەمدۇ كىشى.

بالا كەلسەمۇ، كەلسۇن،
ئالىمى كەلسۇن قېشىمغا.

ئۆرۈك باشىدا غورا،
مورا قاشىدا كورا.
بىز ئىككىمىز كۈيۈشتۇق،
كۆيۈككە نېمە دورا؟

باغنىڭ ئىچىدە غورا،
ئۆينىڭ تېمىدا مورا.
مېنىڭ ئاشىق كۆڭلۈمگە،
ئالىم يار ئۆزى دورا.

2. ناخشا:

خەقنىڭ يارى

ئاينى - ئايغا تاتايمۇ؟
ئاينى - كۈنگە تاتايمۇ؟!
ئون بەش كۈنلۈك ئالەمدە،
يار دەردىڭنى تاتايمۇ؟

چىنە بەرمە نادانغا،
چىكىپ ئويناپ سۇندۇرۇر.
بىۋاپا كىشى يارى،
قاچان كۆڭۈل تىندۇرۇر؟

سەن يارنى خىيال قىلسام،
گىلىمدىن غىزا ئۆتمەس.

باغدا گۈل ئۆسمەيدىكەن،
شاخىنى كەسمەيدىكەن.
باشقا ئوت ئۆچكەن بىلەن،
يار ئوتى ئۆچمەيدىكەن.

دۇتارىمنى چالىمەن،
كۆڭلۈمدىكى پەردىگە.
قانداق چىداي ئەندىمەن،
سەن يارىمنىڭ دەردىگە.

ناۋا مۇقامىنىڭ سالىقە ناخشىلىرىنىڭ تېكىستلىرى

1 . ناخشا:

ئىككى يار

مېنىڭ ئىككى يارىم بار،
بىرى ئالىم، بىرى زالىم.
بىرىگە ئەسلى مەيلىم يوق،
بىرىگە كۆيەر جانىم.

زالىم كەلدى قېشىمغا،
بالا كەلدى بېشىمغا.

سېغىندىڭمۇ سەن مېنى،
خوي سېغىندىم مەن سېنى.
قەيەردىڭدە سېغىندىڭ،
يۈرەكىمدە مەن سېنى.

4 . ناخشا:

قانچىگە بۆلدي جانىم

دۇنيادا مەن تاتىمىغان،
جەۋرى جاپا قالمىدى.
قولسىلىپ ئاقتۇرمىغان،
خۇرجۇن قاچا قالمىدى.

«كەل!» ـ دېگەندە كەلمىدىڭ،
جانانە يارىم قېشىمغا.
بۇ مالامەت تاغلىرى،
سېرىلدى مېنىڭ بېشىمغا.

ئاتام بارمىدۇ مېنىڭ،
ئانام بارمىدۇ مېنىڭ.
تاغنىڭ سۈزۈك سۈيىدەك،
ئاقمىدۇ ياشىم مېنىڭ.

زەپەرەك مېنىڭ ھالىم،
قانچىگە بۆلەي جانىم.
تامچىدىن تەقسىم قىسام،
يېتەمدۇ مېنىڭ قانىم!؟

ئالما گۈلى گۈل بولماس،
باشقا سانجىسا بىر قوچاق.
خەقنىڭ يارى يار بولماس،
ئۆلگىچە جانغا پىچاق.

سارايىڭدا ياتمايمەن،
ئايۋانىڭغا پاتمايمەن.
راست گېپىڭنى ئېيت يارىم،
مەن دەردىڭنى تاتمايمەن.

3 . ناخشا

سېغىنىش

توغچى شەھىرى ئىچىنى،
پارە قىلغان ئايجامال.
چوك - كىچىكنى كۆيدۈرۈپ،
زارە قىلغان ئايجامال.

چاينى ئىچتىم بىر چۆگۈن،
قالدى ماڭا شامىسى.
يۈرىكۈمنىڭ تېگى يوق،
كەتتى ساڭا يامىسى.

ئۈچۈپ ئۇينار بېغىڭدا،
قارا قۇشقاچ، ئاققۇشقاچ.
كۆزلىرىمگە ياش كەلدى،
يۈرىكۈمگە دەرد تۇشقاچ.

6 . ناخشا:

مەن خېرىدار شەيدايى

يارىم مېنىڭ گۈل - لالە،
مەن - بۇلبۇلى بىچارە.
يارىم شەمئىي نۇر چىراق،
مەن ئىشقىدا پەرۋانە.

ئاللا ئىكەن يارىمغا،
بەرسە نۇرى ئىمكانە.
خەستە كۆڭلۈم ئېچىلسا،
كۈلسەم مەنمۇ خەندانە.

قىغان قەلەم قاشلىرى،
تولۇنئايدۇر جامالى.
كۆيەر ئۇتقا سەپ قويدى،
نەدۇر ئۇنىڭ خىيالى؟

دىلبەر مېنى كۈلدۈرسە،
لەۋلىرىگە سۆيدۈرسە.
نازى بىلەن كۆيدۈرسە،
مەن خېرىدار شەيدايى.

5 . ئاخشا:

كەتسەڭ كېتەمۇەر

گۈل كەتتى گۈلۈم كەتتى.
قولدىن بۇلبۇلۇم كەتتى.
تاشلىدى مەيخانىگە،
ئىپار سۇمبۇلۇم كەتتى.

كەتتى يار كۆگلى قارا،
كېتەمسە يارىم دېمىدى.
چېنىگە چايىنى قۇيۇپ،
ئىچەمسە يارىم دېمىدى.

كەتسەڭ كېتمۇە يارىم،
سەن بىلەن نە پەرۋايىم.
ئەزىز باش ئامان بولسا،
ھەر جايدا مېنىڭ يارىم.

گۈل قىستىم جالايىڭغا،
كىرمىدىڭ سالايىمغا.
سەن قىساڭ يامانلىقنى،
مەن قويدۇم خۇدايىمغا.

8 . ناخشا:

ئادەمى ھەرگىز ئۇنۇتماس

ئەسسالام! - دەپ ئۆيگە كىرسەم،
تۆردە مېھمان ئولتۇرۇر.
قاشلىرى قىيىنغان قەلەمدەك،
كۆزى چولپان ئولتۇرۇر.

تالى مەجنۇن تال ئىگىلدى،
يار ئىگىلمەيدۇ ماڭا.
يا كېلىپ جېنىمنى ئالغىن،
يا كۆڭۈل بەرگىن ماڭا.

بۇ بىۋاپا بۇ گۇن باردۇر،
تەڭنە ئۇنۇتقاي يارىنى.
ئادەمى ھەرگىز ئۇنۇتماس،
ئەسلى سۆيگەن يارىنى.

ئالما شېخى، گۈلنىڭ شېخى،
سۇنغۇنچە قايرىلماس.
چىن يۈرەكتىن سۆيگەن يارىڭ،
ئۆلمىگۈنچە ئايرىلماس.

7 . ناخشا:

جانىم ئادا بولدى ساڭا

كۆيدۇ جانىم مېنىڭ
يوق خەۋەردارىڭ سېنىڭ.
رەھىم قىلساڭ ئوتنى ئال،
كۆيمىسۇن جانىم مېنىڭ،

دىلبىرىم جان دىلبىرىم،
جانىم ئادا بولدى ساڭا.
جانىدىن كەچكەن كىشى،
ئاشنا بولسۇن ساڭا.

ئوتمۇسەن، ئاتەشمۇسەن،
خوپ تۇتاشتى ئوت ماڭا.
ياقىسىكەن پەرۋەردىگار،
مەندىكى ئوتنى ساڭا.

ئۇخلىماي بۇلبۇل كەبى،
قونايمۇ بىلەگىڭگە.
ئوتلىرىڭ يامان ئىكەن،
ئۆلەيمۇ كۆيەگىڭگە.

III پەنجىگاھ مۇقامى

مۇقەددىمە تېكىستى:

ئىلاھە سەن كېرەم بىرلەن كەچۈرگىل ئەي خۇداۋەندا،
گۇناھى جۇملە مۇمىننى ئايا مەبۇدى. بى ھەم تا.
ئۇ شول سەھرادا قاينار مەگزى سەرمىسلى قازان يەڭلىغ،
تىلىم تېز چۆشەرىپ تەشنا ئەيلەپ قىلمىغىل رەسۋا.
كىلۇر نەيزە بۆيى خۇرىشىد تابان پەرقى سەر ئۆزرە،
ئۇشۇل كۈن باشىمىزغا چادرى رەھمەدنى قىل پەيدا.
قۇرۇلـا ئول بەمەل - يەمەل مىزانى سەبۇك قىلماق،
گـۇناھىمىدىن ساۋابىمنى ئايا ساتتارو مەيۇبا.
سىرات ئۆزرە قەدەم قويسام سىراتەل موستەقىم ئۆزرە،
گىرىبدارى جەھىم ئەيلەپ ئىلاھىم قىلمىغىل رەسۋا.
نە بەختى سائادەتتۇر مۇھەممەت ئۈممۇتىم دېسە،
سېنىڭدەك ئۈممۇتىم يوق دېسىلەر پەريادى ۋا ۋەيلا.
قۇرۇق قول بىرلە ئەيتۇرمىز «مۇھەممەت ئۈممىتى بىز!» دەپ،
يېمەك - ئىچمەك ئىشىم بولدى قېنى تا ئەت، قېنى تەقۋا.
شاپائەت مېھرىبدىن① مېنى سەيرابە قىلغىل جۇملە مۇمىننى،
تۆپەيلى ياخشى قوللاردىن قىلغىل مەن يامانىنى يارەسۇلىللا.
دېدىڭ: «لا تەقلىنتومىن رەھمىتۇللاردىن ئۆمىدىم كۆپتۇر»،
ئەگەر چەندان گىناشايىن ئىشنى ئەيلىسەم بەرپا.
ئايا ئەھمەد ماگا بەرگىل شاپائەتتىن دەرىخ ئەتمە.
ئەگەر بولـامۇ مەن ئاسىي گۇناھكار گۇمرا،

① بەھرىدىن

ناۋا مۇقامىنىڭ مارغۇلى تېكىستى

ناخشا:

خار قىلما مېنى

دەرد ـ ئەلەملەر كېلىدۇ،
ئوغۇل بالا باشىغا.
سايىدا تۈگمەنلەر يۈرەر،
كۆزدىن ئاققان ياشىغا.

بارغىچە ئاسان باردىم،
يولنى يانداپ يان بىلەن.
ياندىم ياردار كىيىكتەك،
ئىككى كۆزۈم قان بىلەن.

سۇلار شاقىراپ ئاقسا،
تۈگمەننىڭ نۇرى دەيمەن.
يار ئۈچۈن ئۆلۈپ كەتسەم،
ئۆزەمنىڭ شورى دەيمەن.

2 . ناخشا:

دەردلەرىم

ئاق ئالما، قىزىل ئالما،
پىشمىغىنى كۆك ئالما.
ئەقلىڭ بولسا ئۇق يارىم،
دەردىڭدە ئۆگۈم چالما.

ئالما سۆزۈكلىكىدىن،
كۆرىنىدۇ دانىسى.
ئاھ ئۇرۇپ يىغلاي دېسەم،
نە قىلاي خەق ئارىسى.

خەت ئاراسى بولمىسا،
ھەر كۈنى كۆرسەم سېنى.
بارغاندا يېشىلڭ ئەرتىپ،
قانغىچە سۆيسەم سېنى.

ئالما ئاتتىم تەك ئىچىكە،
چىقار تەكنى ئاچقاندا.
ئىچىمدىكى دەردلەرىم،
چىقارجان تالاشقاندا.

پەنجىگاھ مۇقامىنىڭ چىكەتمە ناخشىلىرىنىڭ تېكىستلىرى

1 . ناخشا:

بىر كۆرۈپ①

بىر كۆرۈپ ھەسرەتتە قالدىم ئول پەرى رۇخسارىنى،
ئىككى كۆرسەم دەپ تىلەيمەن كۆزلىرى خۇمارىنى.
ئۈچ كۆرۈپ نېسىپ ئېتەرمۇ خۇدا بىزگە خالىنى،
تۆت كۆرۈشكەندە ئېتەيمەن خەنجىرى تەييارىنى.

بەش بېرىپ يار ئىشقىداقولغا ئالسام مەيلىنى،
ئالتە بارغاندا كۆرۈرمەن يارىنىڭ دىدارىنى.
يەتتى ئىقلىمدا تېپىلماس سەن كەبى نازۇك بەدەن،
سەككىز ئۇچماقلىق بىلەن تاپسام سېنىڭدەك يارىنى.

توققۇز ئۆرۈلسەم بېشىڭدىن جانلىرىم بولسا كاۋاپ،
ئون قولۇم بىرلە ياساپ قويسام كىپەن جايىنى.
ئون بىر ئاي بىرلىدى ناۋائى ياردىن ئايرىلغىلى،
يىل ئون ئىككى ئايدا تاپۇر سەن پەرى غەمخارىنى.

① يۇقىرقى تېكىستنىڭ جۈملىدىكى بارلىق مۇقەددىمە تېكىستلىرىنىڭ ئەسلى نۇسخىلىرىنى تېپىشقا بولمىغىنى ئۈچۈن ئېيتقۇچىنىڭ ئۆزلەشتۈرگىنى بويىچە ئېلىندى (نەشرگە تەييارلىغۇچىدىن)

بېغىمىدىن ئۈزۈۋالغان،
لالە رەيھانىم سېنى.

بارايلى دېمىدۇقمۇ،
يانايلى دېمىدۇقمۇ.
شەرتىمىز قىزىل ئالما،
چىشلىشىپ يېمىدۇقمۇ؟!

دوستقا دوست قىلدىڭ مېنى،
ياۋغا دوست قىلدىڭ مېنى.
سۆرە يـاسىنىنى ئوقۇپ،
ئايرىلماس قىلدىڭ مېنى.

ماڭدىدىم يېتالمىدىم،
چاپدىدىم كېتالمىدىم.
يار ئوتتۇق يامان ئىكەن،
تاشلاپمۇ كېتالمىدىم.

5 . ناخشا:

جۆرەڭ بولاي

سىم - سىم ئارىلاپ يامغۇر ياغدى،
دەريانى بويلاپ.
كۆزلىرىمدىن ياشىم ئاقتى،
سەن يارنى ئويلاپ.

3 . ناخشا:

ئەندىش قىل

ئەي بالا گۈل ۋاقتىدا گۈلزارىدىن ئەندىش قىل،
ئۈزمە گۈل بىھۇدە گۈل، گۈل كارىدىن ئەندىش قىل.

كىمكى كىردى بۇ چىمەنگە گۈلنى ئۈزمەي قويمىدى،
ئارا - ئارا گۈل ئۈزەر سەن خارىدىن ئەندىش قىل.

پاشا كىم بىدارلىقتىن ئىچتى ئادەم قېنىنى،
بەزى - بەزى مەردىمۇ بىدارىدىن ئەندىش قىل.

رازى دىلنى ئېيتمىغىن ھەر كىمنى مەھرۇم بىلىپ،
ئاقىل بولساڭ مەھرەمى ئەسرارىدىن ئەندىش قىل.

گەنج تاپساڭ زاھىر ئەتمە تۆت ناھان ئالغىن ئۈنى،
تاپسا شۆھرەت زالىمە بەد كارىدىن ئەندىش قىل.

ئى ھۇۋەيدا ئېيتمىغىل مەنسۇرىدەك سىرىڭنى پاش،
ئەيلىسەڭ ھۆر ئۈنەر ھەقدارىدىن ئەندىش قىل.

4 . ناخشا:

ئۈنتالمىدىم

تاغقا چىقىپ تاللىغان،
تالى چوكانىم سېنى.

سۇندى ئاتنىڭ ئاياغى،
باھانە بولدى كەلمىدى.

سۇنسا ئاتنى ئاياغى،
ئات ئېلىپ مىنمەسمىدى.
بولسام يارنىڭ كۆڭلىدە،
بىر كېلىپ كۆرمەسمىدى!؟

مەن بارايمىكىن ئۇندا،
يار كېلەمدىكىن مۇندا.
يارغا يار كېرەك بولسا،
قول سېلىپ كېلەر مۇندا.

2 . ناخشا

يارىم بىلەن ئىككەيلەن

ئاسمانىدا ئاي بولۇپ،
چىمى ئالەمنى تەك كۆرسەم.
پىيالەدە چاي بولۇپ،
لەۋلىرىڭنى كۆيدۈرسەم.

يارىم بىلەن ئىككەيلەن.
بىر مەلىدە چوك بولغان.
باشتا ۋەدىمىز شۇنداق،
ئايرىلماسقا دوست بولغان.

سىم - سىم ئارىلاپ قارلار ياغدى،
تاغنىڭ بېشىغا.
مىڭ تەسلىكتە ئاران كەلدىم.
يارنىڭ قېشىغا.

سىم - سىم دەيدۇ، سىم - سىم دەيدۇ،
سىم بار قوينۇمدا.
قىلچە گۇناھ مەندە بولسا،
قىلىچ بوينۇمدا.

ئاۋۋال باشلاپ ئېيتمىدىڭمۇ،
چۆرەڭ بولاي دەپ.
ئەندى كۆڭلۈم ئۇنىمايدۇ،
جۆرەڭ بولاي دەپ.

پەنجىگاھ مۇقامىنىڭ جۇلا ناخشا تېكىستلىرى

1 . ناخشا:

كېلەرمۇندا

مەن مۇڭلۇنۇپ تۇرغاندا،
يارىم ئات مىنىپ ئۆتتى.
دەردلىرىمنى ئۇلغايتىپ،
يۈرەكنى چىكىپ ئۆتتى.

كەلمىدى يار كەلمىدى،
نە بولدى يارىم كەلمىدى.

ناخشا ئېيتسا ياڭرىتىپ،
زىۋانىمەن تىلى دەمەن.

يارىم چالغان دۇتارنىڭ،
تارى ھەرگىز ئۈزۈلمەس.
سۆيگۈ ئوتى جاھاندا،
يالقۇنلىنار كۆمۈلمەس.

4 . ناخشا:

ئاقبوز ئات

قولانتايىنىڭ ياخشىسى،
ئاتلار كۆزىدۇر.
سۆزلەتمىسەڭ سۆزلەتكەن،
يارنىڭ ئۆزىدۇر.

ئاقبوز ئاتىم، ئاقبوز ئات،
يايلىغىنى ئۈزات.
بۈگۈن كېچە يارقاشىغا،
يەتكۈزگىن بوز ئات.

بۈگۈن كېچە يار قېشىغا،
يەتكۈزسەڭ بوز ئات.
ئىگەر، توقۇم سېرىپ ئېلىپ،
قويۇرمەن ئازات.

تەڭرى تەقدىرى بىرلە،
بېغىمدا ئانار بولدى.
ئانارىڭنى يېسەممەن،
يۈرەككە مادار بولدى.

كۈندە كۆرمىدىم يارنى،
«كۈندە كۆرەرمەن» - دەپ.
ئۈمىد ئۈزمىدىم ياردىن.
«ئۆلمىسەم سۆيەرمەن» - دەپ.

3 . ناخشا:

سۆيگۈ ئوتى

دۇتار چېلىپ ئولتۇرسام،
خىيالىمغا سەن كەلدىڭ.
دەردىڭ بولسا ئېيت يارىم،
مۇڭداشقىلى مەن كەلدىم.

دۇتارىمنى ساز قىلغان،
پەردە بىلەن قۇشتارى.
ئايرىلمايمەن يارىمدىن،
ئۇ كۆڭلۈمنىڭ خۇشتارى.

يارىم چالسا دۇتارنى،
قوشتارىنىڭ زىلى - مەن.

دەردلىرىدە كۆيدۈرۈپ،
ئۆتنى قالداق ئالدىلا؟!...

6 . ناخشا:

ئۆرگىلەمدى جان

ئۆرگىلىدى جان! چۆرگىلىدى جان!!
قارا كۆز بىچارىخان!
ئۆرگىلىدى جان! چۆرگىلەمدى جان!
قارا كۆز زەيتۇنخان!

شالدىر - شۇلدۇر قومۇشقا.
شەبنەم چۈشتى نېمىشقا؟
سىناشمىغان چوكانغا،
كۆڭلۈم چۈشۈن نېمىشقا؟!

شالدىراڭدا ئۆيۈم بار،
زەيتۇنەمنى سۆيگۈم بار.
قومۇشلۇقنىڭ ئىچىدە،
ئاڭا ئېيتار سۆزۈم بار.

ئەلدىن پەرمان غازىمەن،
ئۆز يۇرتۇمنىڭ سازىمەن.
زەيتۇنەمنىڭ ئىشقىدا،
ئۆلۈپ كەتسەم رازىمەن.

ئەگەر ـ توقۇم سەرگەن يەردە،
قامچام قىلىپتۇ.
سەۋرى بويلۇق يار قېشىدا،
چامچام قىلىپتۇ.

5 . ناخشا:

مەن قاچان تاڭ بولمەن؟

مەن قاچان چوڭ بولىمەن،
يارىم بىلەن تەڭ بولىمەن؟!
سۆزىگە سۆز ياندۇرۇپ،
دەردىگە دەرمان بولىمەن؟!..

ئاتىنىڭ ئاتلىغى بارمۇ؟
جانىنىڭ ئاچچىغى بارمۇ؟
سەن مېنى ياراتمايسەن،
مەندىن تاتلىغى بارمۇ؟

ئاي مەسەللىك يارىم سەن،
كۈن مەسەللىك يارىم سەن،
چۈشۈمگە كىرىپ قاپسەن،
بۇ دۇنيادا بارمۇ سەن؟

ئاللا ـ ئاللا يارىلا،
ئىچىمگە ئوت سالدىلا.

چىرايلىققا كۆيمەك يارىم،
كۆيۈپ ئۆلەرسىز.

ئىگىز - ئىگىز تاغ باشىدىن،
سېرىلدىم تۈزگە.
قىزىلگۈلنىڭ غۇنچىسىدەك،
ئىگىلدىم سىزگە.

خايى بىلىڭ، خايى بىلمەڭ،
ئاشىقمەن سىزگە.
ئاشىقلىقتا ئۆلۈپ كەتسەم،
ئۇۋالىم سىزگە.

پەنجىگاھ مۇقامىنىڭ سەلىقە ناخشا تېكىستلىرى

1 . ناخشا:

كېسىۋالغىن تۇمالىق

سەن قاياقتىن كېلىسەن،
چىرايلىغىم كۆزى خۇمار.
ساڭا تىلىم تەگمىسۇن،
ئېسىۋالغىن تىل تۇمار.

تىزماپىيانغۇ گۈلدەستە،
تالدىمۇ بېلەكلىرىڭ.

7 . ناخشا:

نازىركۇم

ئالتە كەپتەر، يەتتە كەپتەر،
قوندى تېرەككە.
يۇگرۇپ - يۇگرۇپ تەستە يەتتىم،
شەلپەر كۆينەككە.

شەلپەر كۆينەك كىر بوپقالسا،
يۇيسا بولمامدۇ.
يارنىڭ كۆڭلى ئىگىز بولسا،
ئەگسە بولمامدۇ..................

*

سەنمۇ ئادەم، مەنمۇ ئادەم،
بىلسەڭ بولمامدۇ.
شېرىن جاننى قىيىنغۇنچە،
چاپساڭ بولمامدۇ.

*

ئىگىز - ئىگىز تاغ باشىدا،
چىراق كۆيىدۇ.
چىراق ئەمەس يارنىڭ ئوتى،
باغرىم كۆيىدۇ.

ئىگىز تاققا چىقماڭ يارىم،
ئۇچۇپ ئۆلەرسىز.

كۆيدۈم ئايدەك يۈزۈڭگە،
كېچەيچۇ مۇنداق جانىمدىن.
كەچسەممۇ كېچەي جاندىن،
كېچەلمەسمەن جانانىمدىن.

ئوت كۆيمەيدۇ دېدىڭىز،
دىلدارىمنىڭ ئۈچىغىدا.
ئۆلسەم ئارمىنىم يوقتۇر،
ئاينىگارىنىڭ قۇچىغىدا.

بىر قاراپمۇ قويمايسەن،
تاشمىدۇ يۈرەكلىرىڭ.

سەھەردىكى شامالدىن،
يارىم سېنى سورايمۇ؟
يېقىن كەلسەڭ يېنىمغا،
ئويىنۇغۇچتەك پۈرايمۇ؟

بىزنىڭ مەلە ھاۋالىق،
ئويناپ كۈلگىن خۇمالىق.
يۈرىكۈمنىڭ قېتىدىن،
كېسىۋالغىن تۇمالىق.

2 . ناخشا:

كاچمەيمان

ئايىنگارىم بېرى كەل،
ئېچىمدىكى رەنجىمنى يەش!
مەن ساڭا يار بولمۇسام،
خەنجىرىمدە بوينۇمنى كەس!

بولسا مېنىڭ مەيلىمچە،
قويمىسامەن يار قاشىدىن.
خەلقى ئالەم ئالدىدا،
پەرۋانە بولسام باشىدىن.

چارىگاھ مۇقامىنىڭ چېكىنمە ناخشا تېكىستلىرى

1 . ناخشا:

تامغۇز ئىشقى شارابى

تامغۇز ئىشقى شارابىڭ،
بۇ كۆڭلۈمگە بىر قەترە.
بولمىسا قەترەڭ ئەگەر،
بولسىمۇ مەيلى بىر چەكرە.①

كۆيدۈم ئوت - پىراقىڭدا،
كۆيگەندە بىلەرسەن يار.
ھەر نەپەس بىكار ئەمەس،
كۆڭۈلدىن چىقاردۇر زار.

چەمىكى ئاشىق ئوخشاش،
چىسىم ئۇرتتاساپ ئىبرىق.②
ئىشقىڭ پەريادى بىرلە،
مۇم كەبى رەڭگىم سېرىق.

كۆڭۈلگە نەقىش چەكتى.
پەقەتلا زار بۇ ئىشىق.
ئۇنتاي دەيمەن پىراقنى،
ئەيلە زاھىر ساز ئىشىق.

---

① چەكرە - چاچراندى.
② ئىبرىق - پاكىزە، تازا.

IV چارىگاھ مۇقامى

مۇقاددىمە تېكىستى:

ئىشتىگلار ئايا دوستلار بۇ پانىدىن ۋاپا كەتتى،
ۋاپاسى يوق ئالىمدىن ھەزرىتى ئادەم ئاتا كەتتى.
شۇنداق بىر سەرۋەرى ئالەم روسۇلى مۇستاپا كەتتى،
شازادىلەرنىڭ كۆنەيىنى دەشتىكەر بالا كەتتى.

دەرىخائەي ئادىمزاد بۇ پانىنىڭ ۋاپاسى يوق،
ئەجەل شەربىتى ئىچمىگەن نەشاھى نە گاداسى يوق.
ئىشتىگلەر ئەي بۇرادەرلەر بۇ دەردنىڭ داۋاسى يوق.
قارا يەر ئاستىغا كىرمەكتىن ئۆزگە مۇددىئاسى يوق.

قېنى شىشى نەبىيوللا، قېنى ئول نوھى پەيغەمبەر،
قېنى مۇسا، قېنى يەھيا، قېنى ئول شاھى ئىسكەندەر.
....
تۈمەنىنىڭ ھەسرەتتە ئالەمدىن سۇلايمان پادىشا كەتتى.

قېنى كەيكاۋۇس يا بەھرام، قېنى جەمشىدى جامۇ - جام،
قېنى جاۋۇر پەرىدۇن شاھ، قېنى خىسراۋ قېنى ھاتەم؟!
①..

① كۆپ چىكىت ئورنىدىكى مىسرالار ئېيتقۇچىنىڭ ئەس - يادىدا قالمىغان.

3 . ناخشا:

مەن ئاتامدىن ئايرىلىپ

ئاتا ـ ئانىسى بارلار،
خوشما ئېتىبار باللار.
ئاتا ـ ئانىسى يوقلار،
ھەر زاماندا خار باللار.

مەن ئاتامدىن ئايرىلىپ،
سۇندى قاناتىم قايرىلىپ.
مەن يىغلىماي كىم يىغلار،
جان ئانامدىن ئايرىلىپ.

ئاتا ـ ئانام ئۆستۈرۈپ،
قاتارغا مېنى قاتقان.
بەختىمنى شانىمنى دەپ،
مازارغا چىراق ياققان،

سەھەردە ئويغۇنارمەن،
ئىلاندەك تولغۇنارمەن.
مىرادغا يەتكۈزسە، دەپ،
تەڭرىمگە سېغىنارمەن.

4. ناخشا:

ياتلار مېنى ياتلايدۇ

سەھەر سايرىغان بۇلبۇل،
گۈلگە نالە قىلماسمۇ؟

2 . ناخشا:

سۈغا سالسام

سۈغا سالسام سۈ كۆتەرمەس،
مسقال تۆمۈرنى.
ئالتۇن بېرىپ ئېلىپ بولماس،
قالغان كۆكۈلنى.

ئېگىز تاغنىڭ كۆلەڭگىسى،
سايىنى تالاشۇر.
ياخشى بىرلە يولداش بولسا،
خويما ياراشۇر.

ئارپا - بۇغداي سامىنىنى،
شامال ئايرىيدۇ.
ئۇرۇغ - تۇغقان، قېرىنداشنى،
ئەجەل ئايرىيدۇ.

بارغان بىلەن ئېلىپ بولماس،
سايىنىڭ تاشىنى.
دەرد كەلگەندە سۈرىپ بولماس،
كۆزنىڭ ياشىنى.

ئېتىمنى تۇتۇپ قويدۇم،
ئۆمكەتلىك بىلەن چاتماي،
بۇ دەردلەرنى كىم تاتسۇن،
سېنىڭ بىلەن مەن تاتماي.

ئات مىندىم ئىگەر بىلەن،
باشقۇردۇم يۈگەن بىلەن.
ئىچىمدە دەردىم تولا،
مەن مۇنداق يۈرگەن بىلەن.

ئېتىم ئالدىدا كەتتى،
قامچام يانىدا كەتتى.
«ئۆز يۇرتۇم»- دېگەن بىلەن،
غېرىبلىق ماڭا يەتتى.

چارىگاھ مۇقامىنىڭ جۇلا ناخشا تېكىستلىرى

1 . ناخشا،

مەرادىغا يەتتىمۇ:

ئىنتىزار ئەتتى خۇدا،
سېنى ئۇندا، مېنى مۇندا.
بەندىسىگە سالمىسۇن،
ئاللا ئىگەم مۇنداق جۇدا.

ئېتىمنى بەختىيار قويسا،
خۇدا بەرمىدى بەختىمنى.

ئاتا ـ ئانىمىز يوقتۇر،
ئاللا رەھىم قىلماسمۇ؟!

ئاتامۇ ئۆلۈپ كەتتى،
ئانامۇ ئۆلۈپ كەتتى.
تۇققانلار بولغان بىلەن،
كۆڭلى بۆلۈنۈپ كەتتى.

مېنى ياتلار ياتلايدۇ،
ھەر كىملەرگە دادلايدۇ.
مەن يېتىمنى بوزەكلەپ،
باشلىرىمدىن ئاتلايدۇ.

ئاللا ـ ئاللا خۇدايىم،
ئاڭلا مېنىڭ مۇڭزارىم.
رەھمىتىڭدىن قۇرسۇن،
نادامەتلىك ياشلىرىم.

5. ناخشا:

غېرىبلىق يەتتى

ناخشىنى تولا ئېيتسام،
بەزىلەر «سارالڭ» ـ دەيدۇ.
ئۆزەمنىڭ ئانام بولسا،
«دەردى بار بالام» ـ دەيدۇ.

مېنىڭ ئەجەپ يايىرىم بار،
ئالتۇن بىلەن كۆمۈشتەك.
مەن ئۇنىڭدا كۆيىمەن،
گۆر ـ گۆر قىلىپ قومۇشتەك.

بۇلبۇل ئەجەپ سارايدۇ،
قىزىلگۈلنىڭ شاخىدا،
كۆڭلۈمدىكى يـارىمنىڭ.
جان بەرسەم قۇچاغىدا.

3 . ناخشا:

يارنىڭ كۈلكىسى

سايدا يۈرگەن سېرىق تۈلكە،
سايىنىڭ تۈلكىسى.
كۆيدۈرەمدۇ، كۈلدۈرەمدۇ،
يارنىڭ كۈلكىسى.
كەتتى ـ كەتتى مېنىڭ يارىم،
نەلەرگە يەتتى.
ـــ كېلەمدۇ؟ـ دەپ تاما قىلماڭ،
قەرەلدىن ئۆتتى.
باراي دېسەم مەن كەينىدىن،
ئوقەتنىڭ ۋاقتى.
كېلەر بولسا چاققان كەلسۇن،
غېرىبلىق يەتتى.

خۇدا بەرسىدى بەختىمنى،
ئالسام تاجۇ - تەختىمنى.

ئەتىياز كەلمىگۈنچە،
بۇلبۇل چىمەنسىز سايرىماس.
دەردۇ - ئەلەم كەلمىگۈنچە،
خەق خۇدا دەپ يىغلىماس.

لاچىن ئەگىپ ئۆتتىمۇ،
قورغۇي تىمىسقاپ كەتتىمۇ.
بىزنى يامان دېگەنلەر،
مەقسەت - مۇرادقا يەتتىمۇ؟

2 . ناخشا:

ئۇيقىدا ياتقان كۆڭۈل

يارنى يار دەمدۇ كىشى،
يامانىنى يار دەمدۇ كىشى.
ياخشى يار ياندا تۇرۇپ،
يامانىنى خالامدۇ كىشى.

يار بولسا ياراشقىدەك،
دوست - دۈشمەن قاراشقىدەك.
ئۇيقىدا ياتقان كۆڭۈل،
ئويغۇنۇپ كۆز ئاچقىدەك.

5 . ناخشا:

قولدا ئالتۇن چۆكەم بار

قولدا ئالتۇن چۆكەم بار،
يېشىل ئۈزۈم پارلايمەن.
ئالەمدە كىشى يوقتەك،
يارىم سېنى خالايمەن.

قارا - قارا قاشلىرىڭ،
يەلپۈنەمدۇ چاشلىرىڭ،
سېغىنغاندا سەن مېنى،
تۆكۈلەمدۇ ياشلىرىڭ،

سېنىڭ مەڭگۇ - سېنىڭ مەن،
سېنىڭ بولماي كىمنىڭ مەن؟
ئىشلەتسەڭمۇ پۇلۇڭمەن،
سېتىپ يېسەڭ قۇلۇڭمەن.

ئىگىز تاققا چىققاندا،
ئاياغىڭغا تاش قوياي.
ئۆز ۋەدەڭدە چىڭ تۇرسىن،
بىر ياستۇققا باش قوياي.

6 . ناخشا:

تۇنجى سۆيگىنىڭ

كۆرگىلى كەلدىڭمۇ يار،
كۆيدۈرگىلى كەلدىڭمۇ يار.

كەتكەن كىشى قالداق كەتسۇن،
يارىنى تاشلاپ.
مەيلى بولسا ئالغاچ كەلسۇن،
ئۆيىگە باشلاپ.
ئايدا كۆرسەم، يادا كۆرسەم،
كوينىدا يۇرسەم.
يار قوينىدا چىقسا جانىم،
ئەجەلدىن ئۆلسەم.

4 . ناخشا:

ئاشىقنىڭ يادىكارى

تەمتەمگۇلنىڭ نۇر چېچەكى،
يارىمنىڭ يۇزى.
مېھرى - ۋاپا ئوتى يانغان،
يايرىمنىڭ كۆزى.

ئاشىقلارنىڭ يادىكارى،
مەشۇقىقا ئۆزى.
ۋىسال تېگى ئاتقۇزىدۇ،
ۋەدىسى، سۆزى.

گۇل چېچەكى، گۇل چېچەكى،
گۇلنىڭ چېچەكى.
مېنىڭ يايرىم قىزىلگۇلدۇر،
جانىنىڭ چېچەكى.

باقڧا كىرمەك تەس ئەمەس،
شورى بولغاندىن كېيىن.
يارنى سۆيمەك تەس ئەمەس،
جورى بولغاندىن كېيىن.

باقڧا كىردىم شوراڭدىن،
بىرنى ئۈزدۈم غوراڭدىن.
تەكتەكچى يامان ئىكەن،
ئايردۇەتتى جورامدىن.

ئاخشىمى بولسا ياتمايدۇ،
جىلڭ ـ جىلڭ بىلەن تاكتاكچى.
سورىماس نېمە قانچە،
جېسا دېگەن ماراقچى.

8 . ناخشا:

كۆزنىڭ يېغىنى يەيدۇ

ئاقدۇڭدىكى ئېتىزدا،
ئورۇپ قويغان ئۈنچە بار.
دوقمۇشتىكى هويلىدا،
مېنىڭ يارىم غۇنچە بار.

ئاق ئالما قىزارغاندەك،
قىزىل يۈزلىكىم يايرىم.

كۆيۈپ ئۆچكەن ئوتلارنى،
ياندۇرغىلى كەلدىڭمۇ يار.

كۆرگىلى كەلگەن بولساڭ،
ئولتۇر قېشىمدا بىر زامان.
بىر زامان ئولتۇرمىساڭ،
پۇشمان قىلۇرسەن ھەر زامان.

ئاق بولۇتقا دالدا قىلغان،
قارا بولۇتنىڭ سايىسى.
ئايرىلغان بىلەن ياردىن،
ساقايماس دىلنىڭ يارىسى.

ئاسماننى يىراق دەيدۇ،
يۇلتۇزلارنى چىراق دەيدۇ.
تۈنجى تاللاپ سۆيگىنىڭ،
مەڭگۈلۈككە يىراق دەيدۇ.

7 . ناخشا:

ئاخشەم ياتمايدۇ

ئوڭ قولۇمدا تاشىم بار،
سول قولۇمدا چاقمىقىم.
ئەجەپمىغۇ تەس ئىكەن،
تۈنلەردە ئوت ياقمىقىم.

تاغلاردا تولا ئىكەن،
جۈپ - جۈپى بىلەن كەكلىك.
يارىمنىڭ تال - تال چېچى،
ئوينىاپ سۆيگىلى ئەپلىك.

ئاتاڭ قىشقارىدىمۇ كەكلىك.
ئاناڭ قىشقارىدىمۇ كەكلىك.
كىم، نېمە دېسە دېسۇن،
مەن يارىم بىلەن ئەپلىك.

چارىگاھ مۇقامىنىڭ سەلىقە ناخشا تېكىستلىرى

1. ناخشا

ئىجىرماس بولسا:

ئىشىك ئالدى بىر تۇپ چىنار،
ئىگىلمەس بولسا.
يېشىل - يېشىل يوپۇرماغى،
يىگىلمەس بولسا.

بىر ياخشىغا بىر يامانىنى،
بۇيىرىماس بولسا.
ئىككى ياخشى بىر بولغاندا،
ئىجىرماس بولسا.

بۇ جاھاندا گۈل ئېچىلسا،
غازاڭ بولمىسا.

ناۋاتتا يوقارغاندەك،
شېردىن سۆزلىگىم يارىم.

ئاق تىككەنگە ئوت ياقسام،
ئىسسى ئاسمان ـ پەلەكتە.
يارنىڭ ئېيتقان ھەر سۆزى،
ساقلىنىدۇ يۈرەكتە.

ئاتنىڭ بالىسى تايدۇر،
ئوتنىڭ ئۇچىنى يەيدۇ.
چىنىمغىنا شۇ يارىم،
كۆزنىڭ يېغىنى يەيدۇ.

و. ناخشا:

يارنىڭ چېچى

خەنجىردىنىڭ دەستىسى،
ئىلانباش، كەكلىك قېشى.
مەجنۇنتالغا ئوخشايدۇ،
نازىنىن يارنىڭ چېچى.

باغنىڭ چۆرىسى جىگدە،
جىگدىنىڭ چېچەكى بار،
يارنىڭ سۇمبۇل چېچىنىڭ
چاچتەگگە پوپەكى بار،

مۇشاۋرەك مۇقامى

مۇقەددىمە تېكىستى

ئىددەتسىز ھەمدىلەر ئېيتاي خۇدايا يۈز زىبان بىرلەن،
سېنىڭ ھەمدىڭگە ھەمدە ئېيتقىلى بولغان زىبانلاربۇ.
ياراتىپسەن پەلەك ئەپلاكىنى ئۆز قۇدرىتىڭ بىرلەن،
سېنىڭ ھۆكمىڭ بىرلە يارالغان زېمىنۇ ـ ئاسمانلاربۇ.

كى پالچۇقتىن ياراتىپسەن ھەزرىتى ئادەم بىلەن ھاۋانى،
دەمىدە ئەيلىگەن روھى بۇبەخشىش ئەيلىگەن جان بۇ.
سېنىڭ سۇلشي سىپاتىڭنى بايان قىلماق ماڭا ھەددى،
كى بەندە ئاجىزى دۇرمەن ماڭا شۈكرى شەكەردوربۇ.

تامامۇ ئەنبىيا روھى نېمەر بود تېپىپ ئاندىن،
زوھورى ئەنبىيار بىرلەمۇنەۋۋەر بولغان ئالەم بۇ.
تەقى تۆت يارىنىڭ ئەۋۋىلى سىدىق ئەكبەردۇر،
ئۆمەر، ئوسمانى، زىننورەي ئەلىگە رەھبەردۇربۇ.

كى ئول ئىككى جاھاننىڭ تاجىدۇر ھەزرىتى ئەخمەد،
جەمئي ئەنبىياگو ئەۋلىياغا رەھبەردۇر بۇ.
كى بىر دەمدە يېتىپ ئاۋۋال قابى قاۋسەيى مۇقامىگە،
چىقۇركى قۇربەتلەر تېپىپ ئاندىن ئاتالغان ئول مۇستاپادۇربۇ.

ئالتۇن ئۇرغا تولسا ئالەم،
زاۋال بولمىسا.

2. ناخشا:

گۈلشادەم

ئۇنداقمۇ بولۇرمەنمۇ،
مۇنداقمۇ بولۇرمەنمۇ؟
ئامرىقىم گۈلشەدىخان،
مەن سېنى كۆرەرمەنمۇ؟!

سېنى مەن كۆرەلمەستىن،
ئوتتۇغدا ئۆلەرمەنمۇ؟
ئىشقىڭدا ئۆلۈپ كەتسەم،
جەننەتنى كۆرەرمەنمۇ؟

ئېرىقتا ئېقىپ بارسام،
سەن مېنى كۆرەرسەنمۇ؟
زار يىغلاپ هازا ئېچىپ،
نامىزىمغا كېلەرسەنمۇ؟

جېنىم يارىم گۈلشەدەم،
رەڭمۇ - رەڭدە گۈل قىسقان.
ناخشىنى مەن ئېتىمدىم،
گۈلشەدەم ئۆزى ئېيتقان.

مەستانە قىلغان شەھلا كۆزۈڭدۇر،
دىۋانە قىلغان شېرىن سۆزۈڭدۇر.
ئەپسانە قىلغان ئايدەك يۈزۈڭدۇر،
كۆردۈم يۈزۈڭنى ئەلھەمدۇلىللا.

ئىزدەپ يۈرۈمەن شامۇ ـ ئىراقى،
تاپمىدىم ئەسلا يارنىڭ سوراقى.
كۆيدۈردى دوستلار يارنىڭ پىراقى،
كۆردۈم يۈزۈڭنى ئەلھەمدۇلىللا.

مەشرەپكە تەگدى ئاھونادامەت،
ھەر يەردە بولساڭ بولغىن سالامەت.
تاروزى مەھشەر③ ئىبتۇر داۋامەت،
كۆردۈم يۈزۈڭنى ئەلھەمدۇلىللا.

2. ناخشا:

زىمىستان كۆرمىگەن بۇلبۇل

زىمىستان كۆرمىگەن بۇلبۇل،
باھار قەدرىنى بىلمەس،
جاپانى چەكمىگەن ئاشىق،
ۋاپا قەدرىنى بىلمەس.

دەردىنىمۇ دەرد تارتقان بىلۇر،
كەتمەننىمۇ چاپقان بىلۇر.

③ ئا ئىيامەتكىچە

ئۇنىڭ بىر كەنتىدە ھەقنىڭ دەرگاھىغا لايىقتۇر،
ئوتتۇز ئۈچ مىڭ ساھابىلەر بارچىسىغا پىشۋادۇربۇ.
قورەيشكە مۆجىز كۆرسەتتى ھەقنىڭ قۇدرىتى بىرلە،
ئىشارەت بىرلە پارە ئەيلىگەن شەق-قۇل قەمەردۇربۇ.

* * *

ئىلاھەسەن ئۇنىڭ ئۈممەتلىرىگە لۇتپى-ئېھسان قىل،
ئىجابەت قىل دۇئاسىنى گۇناھلاردىن غۇپران قىل.
ۋە لېكىن بار ئۈمىدىم رەھمىتىڭنىڭ پەزلىدىن يا رەپ،
نىجات ئەتكىل بىر بۇ دۇنيادىن كى جەننەتتە ئەسلى مېھمان قىل.

مۇشاۋرەك مۇقامىنىڭ چېكىتمە ناخشىلىرىنىڭ تېكىستلىرى

1. ناخشا:

ئەلھەمدۇلىللاھ①

بەندەڭ ئېرۇرمەن ۋەللاھى بىللا،
شامۇ-سەھەرلەر مەن ساڭا شەيدا.
كەلدىم ئىشىككە دەپ شەيئەن لىللا.②
كۆردۇم يۈزۈڭنى ئەلھەمدۇلىللا.

باقساڭ مېنىڭدەك دىۋانىلەرگە،
ئەقلى ھۇشىدىن بىگانىلەرگە.
ئېسىيان چۆلىدە ئاۋارىلەرگە،
كۆردۇم يۈزۈڭنى ئەلھەمدۇلىللا.

① بارلىق ماختاش ئاللاغا خاس.
② خۇدا يولىدا سەدىقە بېرىش.

ھەسەن، ھەستالىمەن،
ئىشقىڭدا ئاۋارىمەن.
سېنەمنى چاك ئەتمەستە،
بولسالىڭ ئىدىلىڭ غەمخانە.

ناز - كېرەشمە جىلۋەڭ بىلەن،
كەلسەڭ ئەگەر ياد ئېتىپ،
قەلبىمدەك ئوچۇق ھەر چاغ،
ساڭا ساراي - ئايۋانە.

4 . ناخشا:

دەس تۇرۇپ

كېلىڭلار يارۇ دەردمەنلەر،
سارايدا مەشرەپ ئوينايمىز.
كۆزىڭگە ئىلىمغان يارنىڭ،
بېشىنى دەسسەپ ئوينايمىز.

باغدىكى چار ئىلانلارنىڭ،
بوينىغا زەنجىر سالارمىز.
قەھرىمىزنى شەمشەر قىلىپ،
كۆكسىگە تېغلار ئۇرارمىز.

«مەستۇرە» نىڭ كوچاسىدا،
تازا رەسۋا قىلارمىز.
جىمى ئاشىق مۆمىن ئۈچۈن،
دەس تۇرۇپ ئۆچ ئالارمىز.

كۈچ بىلەكتە، دەرد يۈرەكتە.
دەردنى سارغايغان بىلۈر،

بىۋاپاغا كۆيگىنىمىڭ.
تېرىك تۇرۇپلا ئۆلگىنىمىڭ،
ئەسقاتىدۇ ھەر زاماندا.
تۈنجى تاللاپ سۆيگىنىمىڭ،

گۈلگە بۇلبۇل قونىدۇ.
كېپىنەكلەرمۇ قونىدۇ،
كىم نېمىنى تېرىپ قويسا.
ئۇزاق ئۆتمەي ئۈنىدۇ.

3 . ناخشا:

ياد ئېتىپ كەلسەڭ

ئەي يارىم گۈلى رەنا،
قەددىڭ قىلدى ھەيرانە.
جاھاندا ئىزدىسەم يوقتۇر،
سەن كەبى گۈل رەيھانە.

ئەس - يادىم، كۆڭۈل شادىم،
باغلاندى شوخ زۇلپىڭگە.
يېتەلمىگەچ ۋەسلىڭگە،
بولدى ئۈلپەت مەيخانە.

مەلدىن دۇ ئايى،
سەلدىن ئىجابەت.
جانىم تەسەددۇق،
جانانىلەرگە.

ئەي باغرى قاتتىق،
رەھمە ئەيلىگەيسەن:
سالغىن تەزەرنى
بىچارىلەرگە.

مەشرەپ سېنى دەپ،
كەچتى جاھاندىن.
باشنى قويدى،
ئاستانىلەرگە.

7 . ناخشا:

سالام دەگەر

دۇنيادا نېمە ياخشى،
ئاتا بىرلە ئانا ياخشى.
بىۋاپا قېرىنداشتىن،
ۋاپادار ئاشنا ياخشى.

يارىم ئوتتۇك ئۆچمەيدۇ،
كۆيمەسكە ئىلاجىم يوق.
ئالەمنى كىزىپ چىقسام،
سەندىن ئۆزگە يارىم يوق.

5 . ناخشا:

كېلىدۇ يار كېلىدۇ

كېلىدۇ يار كېلىدۇ،
شاهزادە يار كېلىدۇ.
قولىدا يەلپۈگۈچى،
جانانە يار كېلىدۇ.

ھۆسنى ئاي، بويى زىلۋا،
لىۋى غۇنچە كېلىدۇ.
مەڭزى ھال، چېچى سۇمبۇل،
چېشى ئۈنچە كېلىدۇ.

قاشلىرى بەرگى قىياق،
كۆزلىرى قات كېلىدۇ،
مەن يارنىڭ ئېيل تۇمارى،
سۆزى ناۋات كېلىدۇ.

6 . ناخشا:

كۆرسەت جامالىڭ

كۆرسەت جامالىڭنى
مەستانىلەرگە.
ئىشقىڭدا كۆيگەن،
پەرۋانىلەرگە.

خۇدا قوشقان يارىمنى،
دۈشمەن قالداق ئايرىدۇ.

قىلۋىدىن شامال چىقىپ،
ئۆرۈۋەتتى باراڭنى.
باغلاپ قويسا تۇرامدۇ،
«كۆڭۈل» - دېگەن ساراڭنى.

٩. ناخشا:

ئېتىم بولسا

ئېتىمنىڭ ئاراسىدا،
مېنىڭدەك ئېتىڭ بارمۇ؟
نېمە ئانچە قارايسەن،
ماڭا بىر گېپىڭ بارمۇ؟

تاغدا يايلىغان ئاتلار،
تاغنى ياد قىلىپ كەتتى.
باشتا ئوينىغان يارلار،
ئەندى ئايرىلىپ كەتتى.

سېغىنغان بىلەن يارنى،
ئات بولمىسا مىنگىلى.
ئېتىم بولسا باراتتىم،
يارنى كۈندە كۆرگىلى.

يار بار چاغدا ياخشىدى،
يار كېتىپ يامان بولدى.
ياردەردى يامان ئىكەن،
چىرايىم سامان بولدى.

ئېتىمنى قويۇپ بەردىم.
كۆرۈلگەن دالا - تۈزگە.
كۆرسەگلەر سالام دەگلەر،
شۇ يارىم قارا كۆزگە.

8 . ناخشا:

يار شامىلى

قىلۇىدىن شامال چىقتى،
سايباغنىڭ شامالىمۇ؟
قولۇم ئىشقا بارمايدۇ،
سەن يارنىڭ خۇمارىمۇ؟

قىلۇىدىن شامال چىقسا،
«يار شامىلى بۇ» - دەيدۇ.
كېيتو ئەجەپ شامىلى،
يار ئىسمىنىشكە كەلمەيدۇ؟

قىلۇىدىن شامال چىقسا،
گۈل شاخىنى قارىدۇ.

مۇشاۋرەك مۇقامىنىڭ جۇلا ناخشا تېكىستلىرى

1. ناخشا:

يارنى قانداق ئۇنۇتاي؟

ئالتۇن بىلەن رەڭدار،
يارىمغا تۇتاي دەيمەن.
مەشۇقۇم چىرايلىقنى،
سۇ بىلەن يۇتاي دەيمەن.

بىر يۇتاي ئىككى يۇتاي،
يارنى قانداق ئۇنۇتاي؟
باغ ئېتىپ، باغباغ ئېتىپ،
جانلىرىمنى يايرىتاي.

لۇڭگىنى قەدەھ قىلىپ،
بال - شاراپ ئىچەي يارىم.
سەن ئۆچۈن بىر سەن ئۆچۈن،
جانىمدىن كېچەي يارىم.

2. ناخشا:

جانىم كۆيەر

يار قېشىغا مەن بېرىپ،
كېتەيلى دېسەم تاغقا.

ئېتىم بولسا مىنسەممەن،
يارىم بولسا كۆرسەممەن.
بوينىغا گىرە سېلىپ،
لەۋلىرىگە سۆيسەممەن.

10. ناخشا:

ئاخىرى جۇدارلىقتا

يارىمنىڭ ئېتى ئايسە،
خىيالىمدىن چىقمايسە.
سېنىڭ باشقا ئويۇڭ بار،
مەندىن ئايرىلاي دەيسە.

كەتمەكنى خىيال ئەيلەپ،
باغچاڭ بىلەن مەن ماڭغان.
مەشرەپنى تولا ئويناپ،
جانىڭغا ئادا سالغان.

ۋاپا كىلەر دەپتىمەن،
بۇ جاپانى كىم بىلدى.
ئاخىرى جۇدالىقتا،
ئايرىلارنى كىم بىلدى.

دوستلار مەندىن زېرىكتى،
دۇشمىنىم سەنمۇ زېرىك.
سەن ئۇشەنگەن تاغلاردا،
بىرمۇ ياتمايدۇ كىيىك.

ئالما بېرەي قولۇڭغا،
كۆيۈپ قالدىم بويۇڭغا.
ئۈچ كۈن بولدى كەلمەيسەن،
قاراپ قالدىم يولۇڭغا.

كەلگىن يارىم يېنىمغا،
ساقلىدىم ئالما ساڭا.
شۇ ئالما قانچە نېمە،
جاندىن ئارتۇق سەن ماڭا.

ساقلىغان شۇ ئالمىنى،
باشقىلارغا ئاتمايمەن.
سەن كەلگىچە قارا كۆز،
يۈرىكىمدە ساقلايمەن.

4. ناخشا:

ئېچىلۇرمەن غۇنچىدەك

يانچۇقۇمدا تاشىم بار،
چىنتاخسىمدا ئاشىم بار.
مېنى يالغۇز دەپ قالما،
قورغۇيدەك ئاداشىم بار.

مەن كېتۇرمەن باش ئېلىپ،
ئەككى قولغا تاش ئېلىپ.
مەن كېتۇرمەن يار قالۇر،
قارا كۆزگە ياش ئېلىپ.

ئۇ گۈللەرنى كۆرسىتىپ،
ئىشرەت قىلىندۇ باغقا.

يامغۇر سۈيى تاغ ئوتى،
ئالمىلىق باغنىڭ ئوتى.
كۆيـەم كۆيدۈرىدۇ،
قارا قاش يارنىڭ ئوتى.

يار ئىشەنگەن ـ تېخىمكەن،
گۈل ئېچىلغان بېغىمسەن.
تاغلاردىمۇ، باغدىمۇ،
ۋاپادارىم جېنىمسەن.

سەنلا بولساڭ يېنىمدا،
تالمايدۇ بىلەكلەرىم.
قوپساڭ جانىم كۆيەدۇر،
ئولتۇرساڭ يۈرەكىم.

3. ناخشا:

يۈرەكىمدە ساقلايمەن

ئالما ئاتتىم ئاتقانغا،
مەيلى ماڭا ئاتقانغا.
تۇتىپ خاپا بولماسمەن،
ئويناپ ـ كۈلۈپ ئاتقانغا.

6. ناخشا:

سۇلتان بۇغراخان

سۆلىتى بار بىر ئەر ئىدى،
دۆلىتى بار بىر ئەر ئىدى.
يۇرۇشلەردە تاۋلانغان،
شۆھرىتى بار ئەر ئىدى.

جەك - چىلىشقا ماڭغاندا،
خەلقى باتۇر مەردانە،
ھىممىتى بار ئەر ئىدى.

جەسۇر پەلۋان خەلقىگە،
ئانا تۇپراق يېرىگە،
چىن ئىشتىياق باغلىغان،
رەھىمىتى بار ئەر ئىدى.

سېنى مەڭگۈ ئەسلەيمىز،
ئۇنتۇمايمىز ياتلايمىز.
قانچە قىلساق ئەرزىگىدەك،
قىممىتى بار ئەر ئىدى.

7. ناخشا:

جامالىڭغا ئىشىنىمە

جامالىڭغا ئىشەنمە،
جامالىڭدىن ئەل بىزار.

كۇتىدۇ يار كۇتىدۇ،
يارىم هايات بولسىلا.
ئېچىلۇرمەن غۇنچىدەك،
بىرلا قاراپ قويسىلا.

5. ناخشا:

كۆز ياشى قۇرار

ئاسماندىكى قاتار تۇرنا،
نەگە ئۇچقاندۇ.
مەن يارىمغا خالتا بەرسەم،
ئالغاچ كېتەمدۇ!

شۇ يارىمغا بەرگەن خالتا،
قاشتاشى تۇمار.
قوللىرىغا ئالغان هامان،
كۆز ياشى قۇرار.

چىراقنىڭ پەرگەندىسى①
ئوتتىن يانۇرمۇ.
سۆيگەن كىشى ئۆز يارىدىن،
جاننى ئايارمۇ؟!

---

① پەرمانە

مەن ئەندى نادان ئەمەس،
قەدرىڭنى بىلمىگىلى.
باشقا سەنچاي گۈل قىلىپ،
سەندىن ئايرىلمىغىلى.

يۈرىگىمنىڭ قىزىلقى،
قايىنغان چوگۈنچە بار.
ئىندىسەڭ ئىندەكتىمەن،
سۆلتىم قۇرغۇيچە بار.

ھاۋا - ھاۋاغا ئوخشاش،
بۇلۇت نېمىگە ئوخشاش.
ياش ۋاقتىدا سۆيگەن يار،
شېشە قۇتىغا ئوخشاش.

و. ناخشا:

قاش كىرپىك ئاراسىدا

مىنگەن ئاشۇ ئېتىمنىڭ،
تىزگىنى قايان قالدى.
بىر قاراپ، ئىككى قاراپ،
يار يۈرەككە ئوت سالدى.

ئىشىگىدىن ئۆتتۈمەن،
ئاتنى مىنىپ يۆتۈلۈپ.

يۇسۇپ ① قانچە ئەزىمىزدى،
بولدى قانچە خارۇ - زار.

زورلۇغۇڭغا ئىشەنمە،
زورلۇقۇڭدىن ئەل بىزار.
شۇ زورلۇقۇڭ ئاخىرى،
بولغۇسىدۇر ساڭا دار.

كۆرەڭلىمە ھىچقاچان،
كۆرەڭلىكتىن ئەل بىزار.
كۆرەڭلىكنىڭ ئاخىرى،
تەقدىرىدۇر ئەسلى خار.

سەن بىزار، مەنمۇ بىزار،
نادانلىقتىن ئەل بىزار.
كۆڭۇل بىزار بولغاندا،
بولماس قىلچە ئېتىبار.

8. ناخشا:

تۇمارىم سەن

سەن مېنىڭ باھارىم سەن،
بوينۇمدا تۇمارىم سەن.
قاراڭغۇ كېچەلەردە،
ياندۇرغان چىراغىم سەن.

---

① يۇسۇپ ئەلەيھىسسالام

شۇڭا يارنىڭ بېغىدا،
بىر گۈل قايرىلاي دەپتۇ.
بىۋاپا، نادان يايرىم،
مەلدىن ئايرىلاي دەپتۇ.

ئېچىلمىخان گۈللەردىن،
ئېچىلسا تىكەن ياخشى.
بىۋاپا يار سۆيگەندىن،
تەنهالىقىمۇ مىڭ ياخشى.

11. ناخشا:

ئەپ قاچتى باھارىمنى

شاپىغىم سەككىز تالا،
تۆتى ئاق، تۆتى قارا.
ئوتىدا كۆيسەم سەككىز ئاي،
بىلمىدى كۆڭلى قارا.

مەن ئۇنى تال دەپتىمەن،
قىشىمدىكى خال دەپتىمەن.
بىر يامان ئالدامچىغا،
ئۇچراشنى بىلمەپتىمەن.

تۈنلەر بىدار ئۇيقا يوق،
باغرىم كۆيۈپ «پاھ» - دەپتىمەن.

مەيلىڭ بولسا چىقمامسەن،
چېنىدا چاي كۆتۈرۈپ.

ئېرىق-قىنىڭ كىچىكلىكى،
سۆيمىنىڭ سۈزۈكلىكى.
مېنى مۇنچە كۆيدۈرگەن،
خۇيۇڭنىڭ تۈزۈكلىكى.

قاش - كىرپىك ئاراسىدا،
كۆزلىرىڭگە كۆيدۈمەن.
بوينۇڭغا گىرە سېلىپ،
لەۋلىرىڭگە سۆيدۈمەن.

10. ناخشا:

بەۋاپانى سۆيگەندىن

يارىم كېلىدۇ قاراپ،
سۇمبۇل چېچىنى تاراپ.
مەن يارغا نېمە قىلغان،
يامان كۆزىدە قاراپ.

باغقا كىرسەم كىشى باركەن،
گۈلنى ئۈزسەم ئىشى باركەن.
ئىككىمىز ئاراسىدا،
بىر دۈشمەن كىشى باركەن.

ئاتام مەككە، ئانام مەككە،
تۇغۇلدۇق بىر كۈن ئۆلمەككە.
ئاتالاردىن قالدى مىراس،
قارا يەرگە كۆمۈلمەككە.

مۇشاۋرەك مۇقامىنىڭ سىلىقە ناخشا تېكىستلىرى

1. ناخشا:

ئۇزاق بىلمە

ئۆمرىنى ئۇزاق بىلمە،
ئۆلۈمنى يىراق بىلمە.
يۇمۇپ كۆزى ئاچقىچە،
تامام بولۇر ئۆمرى ئاخىر.

چوڭ - كىچىكنى ھۆرمەتلە،
يەت قەدرىگە ئىززەتلە.
يۇمۇپ كۆزنى ئاچقىچە،
تامام بولۇر ئۆمۈر ئاخىر.

نۇرلۇق بولسۇن پىشانەڭ،
قالسۇن نامۇ - نىشانەڭ.
يۇمۇپ كۆزنى ئاچقىچە،
تامام بولۇر ئۆمۈر ئاخىر.

زار يىغلاپ، سۇلار ئىچىپ،
پىراقىدا «ئاھ» دەپتىمەن.

كۆرۈڭلار خالايىقلار،
بۇ يالغانچى يارىمىنى.
ئوغۇرلاپ تۇمارىمنى،
ئەپ قاچتى باھارىمنى.

12. ناخشا:

جان قەدرى

كىمكى باشى ياستۇققا يەتمەي،
بىلمەسمۇ جان قەدرىنى.
كىم ئۆلەر ھالەتكە يەتسە،
شۇ بىلۇر ئۇ جان قەدرىنى.

ئاقاردى باش، قۇيۇلار ياش،
نەدە قالدى ياشلىقىم.
قويدى مېنى بەك خورلۇقتا،
شۇ نادان بەڭۋاشلىقىم.

يارالغانمۇ ئالەم شۇنداق،
بولارمىكىن ئادەم شۇنداق.
تۇگىمەيدۇ بۇ جاھاندا،
نە سەۋەپتىن خۇغا مۇنداق!

ئادار يوزلۇك چىقمايدۇ،
ئۆيدىن ئالاغا.

كۆيزپ قالدىم ئۇنىڭغا،
قالدىم بالاغا.
ئىزھار قىلىپ ئەرزىمنى،
ئېيتاي ئاللاغا.

سامانىدەك ساغىرىپ،
تۆكسەم يېشىمنى.
تاپاي ۋىسال بېغىدا،
قەلەم قېشىمنى.

4. ناخشا:

يۇلتۇزلار شالاڭلاپتۇ

قېشىڭ ئەسلا قارادۇر،
ماڭا دەردنى سالادۇر.
خۇدا ئالمىغان جاننى،
بەندە قانداق ئالادۇر؟

ئالەم ئايلىناي دەيدۇ،
مەنمۇ ئايلىنامەنمۇ.
دوست - دۈشمەنىنىڭ ئىچىدە،
ياردىن ئايرىلارمەنمۇ؟

2. ناخشا:

ياش ـ قىرىغا باقمايدۇ

تورغاي تولا سايرايدۇ،
داۋانچىڭنىڭ قولىدا.
ئۆلمەيمەن دېگەن بىلەن،
جان خۇدانىڭ قولىدا.

سايرامنىڭ كۆلى،ـ دەيدۇ،
يا ئاقمايدۇ، تاشمايدۇ.
ئۆلۈم ئەلچىسى كەلسە،
ياش ـ قېرىغا باقمايدۇ.

ئۆلۈمگىمۇ ھىلە قىلغان،
نەدە ئۇ ھەزرەت لۇقمان.
توشقاندا ئەجەل پەيتى،
ئەزرائىل ئالۇرلەرجان.

تىرىكلىكتە قىل تائەت،
دىلدا قالمىسۇن ئارمان.
ئەسقاتمايدۇ ھىچقاچان،
كېيىن قىلغان پۇشايمان.

3. ناخشا:

ئەرزىمنى ئېيتاي

مەن ناخشامنى پۇتتۇردۇم،
زەردىن تۇگاغا.

مەن يارىمنى قىچقىرسام،
ئۆلى بوستاندىن چىقۇر.

چىنە - چىنداندىن چىقۇر،
غىدىرە قۇمداندىن چىقۇر.
سەن يارىمنىڭ كۆيىكى،
جان تالاشقاندىن چىقۇر.

6. ناخشا:

ئاسماندا تولا يۇلتۇز

ئاسماندا تولا يۇلتۇز،
چولپاننىڭ ھەمراسى يوق.
تەنھا ئۆتكەن تۇرمۇشنىڭ،
لەززىتى مەناسى يوق.

ئاسماندا تولا يۇلتۇز،
سانىغى ھامان ئوتتۇز.
مەندىن ئەنسىرەپ كەتمەي،
ئۆزەڭنى - ئۆزەڭ قۇتقۇز.

ئاسماندا تولا يۇلتۇز،
سانىنى توققۇز دېمە.
ئۇيقۇنى تەرك ئەيلەپ،
تۈنلەردە مېنى كۈتمە.

ئاسمانلار ئالاگلاپتۇ،
يۇلتۇزلار شالاگلاپتۇ.
ئاگلاگلار خالايىقلار،
يار مەندىن يامانلاپتۇ.

ئاشقىن كەلسە ئاشقىدەك،
قاشنى ئەتكىنىم - ئەتكەن.
خوشۇم يوق سەن يار بىلەن،
ئەندى كەچكىنىم - كەچكەن.

5. ناخشا:

چىقۇر

چىنە - چىنداندىن چىقۇر،
غىدىرە قۇمداندىن چىقۇر.
قارا قاش جانان يارلار،
ئىگىز دالاندىن چىقۇر.

چىنە - چىنداندىن چىقۇر،
غىدىرە قۇمانداندىن چىقۇر.
ئالمىدەك مانتا تاماكا،
لەمجىن - ئاستاندىن چىقۇر.

چىنە - چىنداندىن چىقۇر،
غىدىرە قۇمانداندىن چىقۇر.

8. ناخشا:

زامانىڭ تار

ئىقلىمىڭنى كەڭ ياراتتىڭ،
زامانەڭنى تار.
بەگلىرىڭنى ئىت ياراتتىڭ،
ئاددىمىڭنى خار.

تۈلكىلەرنى تەيجى قىلدىڭ،
مۈشۈكلەرنى كار①
ئىشكىمىدىن ئالدى چۈجە،
قاناتى يوق سار.

ئامبال بىلەن دارىن دېگەن،
ئەلنىڭ دۈشمىنى.
هارام دېمەي يەر ئىددىمەن،
ئۇلار گۆشىنى.

تامسا سۇلار، ئاقسا سۇلار،
دەريانىڭ بەختى.
قاچان كېتەر، قاچان تۈگەر،
زۇلۇمنىڭ ۋاقتى؟! ....

① كار ـ خىزمەتكار، ئىش بېجىرگۈچى. ئۇردا خىزمەتكارى مەنىسىدە ئېيتىلغان سۆز.

ئاسماندا تولا يۇلتۇز،
سەن ماڭا يۇلتۇز ئەمەس.
ئەندى كەلمە قېشىمغا،
مەن هازىر يالغۇز ئەمەس.

۰7 ناخشا:

جۇدالىق دەردى

بىر قاتار تۇرنا كېلىپتۇ،
گۈل شاخىغا قونغىلى.
گۈل شېخى ئاجىز ئەمەسمۇ،
تۇرنىنى قوندۇرغىلى.

شۇندىن بۇيان كۈنۈ - تۈن،
كۆڭلۈم گۈلدە تېزىمادۇ.
رەڭگىمنى سېرىق دەيدۇ،
جۇدالىق دەردى بولمامدۇ.

ئاھ پەلەك، زالىم پەلەك،
تېتتى گۈلنى زارلىتىپ.
قىلدى مىنى بىچارە،
گۈل ئىشقىدا يىغلىتىپ.

ئۆتسەممۇ مەن، ھەسرەتتە،
دىل ئايرىلماس گۈلۈمدىن.
ئايرىلمىسۇن ئۆلسەممۇ،
قەبرە تاشىم ئۈنىمگەدىن.

ئاتمىسىدىن قارشىش ئالغان،
ئىلگىرى كەلمەس.

تەقدىر ئاللا، تەقدىر ئاللا،
تاغنى ياراتتى.
تاغ ئىچىنى قاراڭغۇ - دەپ،
ئاينى ياراتتى.

ئاتلار ئورۇق، يوللار يىراق،
گوۋى ئەمەسمۇ!
جەزرىدىكى بىزنىڭ يارغا،
ئۈزگال ئەمەسمۇ!

ئېتىم بولسا، ئېتىم بولسا،
بوز ئېتىم بولسا.
سەن يارىمنى سىغىنغاندا،
قاناتىم بولسا.

9. ناخشا:

باشقىسىنى سۆيمەيمەن

ئاخشىمى بولسا ياتمايدۇ،
تېرەك باشىدا قارغا.
نېمە ئانچە قىلسەن،
ۋاپا قىلمىغان يارغا.

ئېتىڭلار مېنى يارغا،
چېقىڭلار مېنى يارغا.
ناخشا ئېيتقان گۇنايىمغا،
ئېسىڭلار مېنى دارغا.

بۇ تاغلار ئېگىز تاغلار،
غېرىپ يولىنى باغلار.
غېرىپ ئۆلسە كىم يىغلار،
غېرىپقا - غېرىپ يىغلار.

قىزىل گۈلدىن باشقىنى،
باغقا كىرسەم ئۈزمەيمەن.
كۆڭلۈمدىكى يارىم بار،
باشقىسىنى سۆيمەيمەن.

10. ناخشا:

قاناتىم بولسا

يامان يولۋاس يولدا يېتىپ،
شىرغا يول بەرمەس.

ھەزرىتى ئادەمنى پەيدا قىلدىڭ ئول كۈن بەردى جان،
شۈكرى ئېيتتى، قوپتى كەلتۈردى ئىمان ئول زامان.
ھەتتا ئاللا ئەمرى قىلدى «سەجدە قىل» دەپ ئەي مالايىك -
بى گۇمان،
چۈن ئەزازۇل ئەيلىدىلەر تۇپراقى سەن نۇرى ئەيان.
لەنتى سەت لەنتى ئول بولدى مىنەششەيتانىررەجىم.

لەنتا رانى دەيدۇ مۇسا كۆرەلمەسسەن سەن جامال.
رەببى ئەربى دەيدۇ مۇسا كۆرەلمەسسەن سەن جامال.
بازى تەڭرى دېدىكىم: كۆرمەك جامالىمنى مەھال،
ھەزرىتى مۇسانىڭ بۇ سۆزلەردىن بولۇپ ئەقلى لال،
مىڭ سوئال ئەيلەپ ئۆيىگە ياندى مۇسايى كەلىم.

چەبىياد مۇقامىنىڭ چېكىتمە ناخشىلىرىنىڭ تېكىستلىرى

1. ناخشا:

ئايلىناي

بىر كۆرۈپ ئىككى كۆزۈڭنى بېشىڭدىن ئۈچ ئايلىناي،
تۆت كۆرۈپ قانىداق چىداي، جانىدىن كېچىپ بەش ئايلىناي.

ئالتە كۆرسەم مەن بۇيۇڭنى يەتتى تۈرلۈك دەرد بىلەن،
سەكرىبا سەككىز بېرىپ بېشىڭدىن توققۇز ئايلىناي.

ئون قېتىم كۆرۈپ بويۇڭنى مەن يۈگۈردۈم ئاھ ئۇرۇپ،
ئوتتۇز ئەيلەپ مەن پىغان بېشىڭدىن قىرىق ئايلىناي.

❋ VI چەبىياد مۇقامى ❋

مۇقەددىمە تېكستى:

ئېپتىدا قىلدىمكى بىسمىللاھىررەھمانىر رەھىم،
قۇلھۇۋەللاھۇ ئەھەد زاتىڭ ئىرۇر ئىسمىڭ ئەزەم.
كۇنتۇكەززەن مەخپىيەن ھەر بەندە كۆڭلىدىن مۇقىم،
مىڭ بىر ئىسمىڭ، سىپاتىڭ بىرىدۇر ئەرمىش كەزىم.
ئالەمۇ - ئادەمنى پەيدا قىلماستا بار ئىدىڭ سەن قەدىم.

جۇملە ئالەم پادىشاھى سەن ئىرۇرسەن زۇل - جالال.
بارچىلەر پانى بولۇر بولماس ساڭا ھەرگىز زاۋال.
راستى كەلمەيدۇ سىنىڭ ۋە سىپىڭنى قىلسام خىيال،
ئارسەن ۋەھدەردكى يەكتايى خۇدايى كىم بىسى مىسال
بارچە ئەشيا كەلدىلەر جۇنبۇشقى سەندىن ئەي ھەكىم.

قۇدرىتىڭ بىرلە ياراتتىڭ خەلقنى پەرۋەردىگار،
ئەرشى كۇرسى نوھى پەلەك پەزلىڭدىن ئەرمىش بى قارار.
بىرنى قىلدىڭ سەن ئەزىز ۋە بىرنى قىلدىڭ خارۇ - زار،
تا خۇدالىق ئىسمى زاتىڭ بولدى ئۇدەم ئاشكار،
كاپىرو - مۆمىنگە نىمەت بەرگۇچى سەن - سەن كەرىم.

مەن بىلىمنى باغلىۋالدىم،
قىل بىلەلمۇ سىم بىلەن،
سەن قالۇرسەن مەلۇم ساڭا.
مېنىڭ ئەس يادىم بىلەن.

3 . ناخشا:

ئەقىدە

يۇقايىندا سەن يارىم،
تۆۋەيىندە مەن يارىم.
قىزىلگۈلى سەن بولساڭ،
يوپۇرمىغى مەن يارىم.

كۆزلىرىڭنىڭ قېتىدا،
گۈل ساقلاپسەن يار ماڭا.
شۇ ئەقىدەڭ بەدىلىگە،
قۇربان بولسۇن جان ساڭا.

سەن كەلگەندە قېشىمغا،
دۆلەت قونۇر بېشىمغا.
ئاپپاق چېچىم تۆكۈلۈپ،
مەن ياشۇرمەن يېشىمغا.

سەن كۆزۈمنىڭ قارىسى،
يۈرۈكۈمنىڭ پارىسى.
زىدە يۈرەك ساقىيۇر،
سەن كۆڭۈلنىڭ دارىسى.

بولسا دۈشمەن ئەللىك - ئاتمىش مەڭكى - مەن بىچارىگە،
قىلىپ سەكسەن پارىمەن بېشىڭدىن توقسەن ئايلىناي.

يۈز كىشى دۈشمەن بولۇپ گەر ئىككى يۈز تۇرسا قاراپ،
ئۈچ يۈز ئەيلەپ مەن پىغان بېشىڭدىن تۆت يۈز ئايلىناي.

باشىمغا بەش يۈز قىلىچ، گەر ئالتە يۈز تىغ تەگسە،
يەتتى يۈز پەرياد ئۇزۇپ بېشىڭدىن مىڭ بىر ئايلىناي.

2. ناخشا:

مەن بېلىمنى باغلىدىم

مەن بېلىمنى باغلىۋالدىم،
قىل بىلەنمۇ سىم بىلەن.
مەن كېتەرمەن سەن قالۇرسەن،
ئۆيدە يالغۇز كىم بىلەن؟

مەن بېلىمنى باغلىۋالدىم،
قىل بىلەنمۇ سىم بىلەن.
مەن كەتمىدىم يار قېشىڭدىن،
ھېچقاچان رەنجىم بىلەن.

مەن بېلىمنى باغلىۋالدىم،
قىل بىلەنمۇ سىم بىلەن.
تاللاپ سۆيگەن ئامرىغىم سەن،
دىلدا ئىخلاسىم بىلەن.

كىچىككىنە قارا كۆز،
يارنىڭ خېلى مەن، — دەيدۇ.

چىرىغىمنى ياندۇرۇپ،
قوناي مورا بېشىدا.
ياغ قويۇپ پىلەك سالاي،
ئاشۇ يارىم ئىشقىدا.

كۆردۈڭلارمۇ شۇ يارنى،
باشتىن - ئايىغى گۈلدۇر.
گۈل تۇۋىدە ئولتۇرغان.
لەۋلىرى قىزىلگۈلدۇر.

ئىشىك ئالدىغا كەلدىمەن،
ئايجامالنى كۆرەي، — دەپ.
ئەگىيمەن، كېتەلمەيمەن،
مەنمۇ ئاشىق بولاي، — دەپ.

6 . ناخشا:

يارىمنى كۆردۈم

يارىمنى كۆردۈم مەستانە بولدۇم.
خەقتىن يوشۇرۇپ ئاشكارا بولدۇم.

ئاشكارا قىلغان قارا كۆزىدۇر.
ئاۋارە قىلغان شېرىن-سۆزىدۇر.

4 . ناخشا:

بۇلبۇلدەك قونغۇم كېلۇر

گۈل شېخىدا ئېچىلغان،
ئەككى گۈلنىڭ بىرىسەن.
مەن بۇلبۇلنى كۆيدۇرگەن،
رەنا گۈلنىڭ ئۆزىسەن.

قوەدا ئۆسكەن تېرەكتەك،
بويلىرىڭنىڭ تۈزلىكى.
باغدا پىشقان سايۋىدەك،
لەۋلىرىڭنىڭ سۈزىكى.

تال ئەگىلدى پەس بولدى،
كۈن قايرىلدى كەش بولدى.
ئىنتىزار مېنىڭ كۆڭلۈم،
يار دەردىدە مەس بولدى.

يارىم گۈل بولۇپ ئۈنسەڭ،
بۇلبۇلدەك قونغۇم كېلۇر.
بىر قاراپ كۈلۈپ قويساڭ،
لېۋىڭگە سۆيگۈم كېلۇر.

5 . ناخشا:

لەۋلىرى قىزىل گۈلدۇر

يۇلتۇز چاقناپ ئاسماندا،
ئاينىڭ گۈلى مەن، — دەيدۇ.

ئۈزۈملۈكتە باراڭدا،
ساڭا ئېيتار سۆزۈم بار.

8 . ناخشا:

زىدە يۈرەك

يارىم بەردى قولياغلىق،
گۈلكەشتە تاۋار ياغلىق.
مەن يارغا تازا كۆيدۈم،
ئۇنىڭ كۆيگىنى چاغلىق.

مەن يارىمغا ھەيرانمەن،
پىراقىدا ۋەيرانمەن.
ئۆزى ئوينار بېغىدا،
مەن چۆللەردە سەرسانمەن.

كېرەي بۈگۈن گۈللۈككە،
گۈل ياپرىغى كېرەككە.
گۈل ياپرىغى دورىكەن،
زىدە بولغان يۈرەككە.

يارىم كۆزۈڭ ئويناپدۇ،
شېرىن جاننى قىيناپدۇ.
كۆڭۈل بەرمە باشقىغا،
ساڭا ۋاپا قىلماپدۇ.

بىر دانە ئىدىم مىڭ دانە بولدۇم.
ئەقلى ھوشۇمدىن يىگانە بولدۇم.

سۆلارنى چاچتىم پارە يۈرەككە.
ئۆزۈڭ قىل ئەندى چارە يۈرەككە.

7 . ناخشا:

كۆڭۈلدىكى يار كەلسە

بېغىمدىكى گۈللەردىن،
يارغا تىزدىم گۈلدەستە.
مېنى ئۇنتقا سەپ قويۇپ،
ئۆزى يۈرەر بىخەستە.

يار كۆينىكى بېنەپشە،
مەيلىنى ماڭا بەرسە.
يۈرەك شىپا تاپالمادۇ،
كۆڭۈلدىكى يار كەلسە.

بۇلبۇل بارۇ بۇلبۇل بار،
گۈل شېخىدا بۇلبۇل بار.
ئالەمدە كىشى يوقتەك،
بۇ كۆڭلۈمدە سەن گۈل بار.

چۆش مەزگىلدە باقا كەل،
ساقلاپ قويغان ئۈزۈم بار.

چەبىياد مۇقامىنىڭ چوڭ ناخشىلىرىنىڭ تېكىستلىرى

1. ناخشا:

سەندىن كۆڭلۈم ئاغرىدى

دەرىزىنى ئاچتىمەن،
شامالّلارنى كىرسۇن، — دەپ.
دۇتار چېلىپ ناخشا ئېيتتىم،
يارىم سېنى ئويغانسۇن، — دەپ.

دۇتارنى چېلىۋەرسەم،
مېنىڭ پەدەم تۈگىمەس.
ئارا يىراق بولسىمۇ،
مېنىڭ ۋەدەم ئۈزۈلمەس.

يار سانىسام ئولتۇرۇپ،
كىرپىكىمنىڭ تالىنى.
چۈشەنمىدىڭ ئەجەپمۇ،
مەن غېرىبىنىڭ ھالىنى.

دۇتارىنى ئۆزەم چالدىم،
يېرىلىپ كەتسە يەملەيمەن،
ياردىن كۆڭلۈم ئاغرىدى،
ئەندى كەتسەم كەلمەيمەن.

و . ناخشا:

ئايغا بۇلۇت دالدامدۇ؟

قۇرغۇيۇم ئۇچۇپ كەتتى،
بىر غۇلاچ يىپى بىلەن.
باغلىنامدۇ بۇ كۆڭۈل،
چوكاننىڭ چەچى بىلەن.

كۆيگىنىدىن چىرايلىق،
كۆيمىگىنى ياخشىراق.
سۆيگىنىدىن بىۋاپا،
سۆيمىگىنى ياخشىراق.

ئاي ئاسماندا ئويىنارمۇ،
ئايغا بۇلۇت دالدامۇ.
يۈرگەن بىلەن ئاي كۆيۈپ،
كۈنگە يۇلتۇز ھەمرامۇ!؟

ئالما بەرمىگەن يارنى،
ئالما بەردى دەرمەنمۇ.
كۆڭۈل بەرمىگەن يارنىڭ،
ئىشقىدا ئۆلەرمەنمۇ؟

كەلگىن يارىم ئوينايلى،
كەلدى كۆڭۈل خۇمارى.

باشىڭدىكى رومالنى،
چىنارغا ئىلاي دەمسەن.
قاراپ كۆزۈم تەلمۈردى،
يۈرەكنى تىلاي دەمسەن؟

ئېرىقىڭدا كۆرۈك يوق،
سۇدىن قانداق ئۆتەرمەن.
يار ئوتتۇك يامان ئىكەن،
قانداق تاشلاپ كېتەرمەن.

ئۆگزەڭگە چىقىۋاپسەن،
قىزىل گۈل ئېچىلغاندەك.
كەلگىن يارىم ئوينايلى،
سۇغا سۇ قېتىلغاندەك.

4 . ناخشا:

كۆڭلى كۆكسۈك تار ئىكەن

ئاق ئالمىنى ئۈزمەيمەن،
قورۇقتامدىن ئارتىلىپ.
ئەمدى سېنى سۆيمەيمەن،
مەن ئۆزەمنى خار قىلىپ.

2 . ناخشا:

سەنمۇ بولما دىلخەستە

ــ ئۇلۇق قولۇمدا ئاغامچا،
سالىمىنى ئاتاي دەيمەن.
يارىمىڭ كۆڭلى بەك نازۇك،
چاي قۇيۇپ ئالاي دەيمەن.

ــ ئۇلۇق قولۇمدا ئاغامچا،
سالىمىنى سالالمايسەن.
يارىمىڭ كۆڭلى بەك نازۇك،
چاي قۇيۇپ ئالالمايسەن.

ــ ئۇلۇق قولۇمدا ئاغامچا،
سالىمىنى تاشلاي دەيمەن.
باغدا گۈل ئاراسىغا،
يارىمنى باشلاي دەيمەن.

ــ ئۇلۇق قولۇمدا ئاغامچا،
سول قولۇمدا گۈلدەستە.
چۈشەي ئەندى سالماڭغا،
سەنمۇ بولما دىلخەستە.

3 . ناخشا:

قىزىلگۈل ئېچىلغاندەك

ئايىمخاننىڭ رومالى،
چاچ باغىدا تۇمارى.

كۆللەر ئۆتەر مىلىڭ تەستە،
يارىم بۇلدىن كەتكىلى.

تۆللەر بىدا ئۆيقا يوق،
مەن تۆلەككە قارايمەن.
بولسامچۇ كاشكى ئامال،
يار يېنىغا يەتكىلى.

خىيال دېگەن خىيالدە،
چېكى يوقكەن سەۋرىنىڭ.
ئارمانىم بار دەرمان يوق،
يارىم سېنى كۆرگىلى.

6 . ناخشا:

ئوتتۇردا كۆيمەن

قېشىڭ قارا قۇندۇزمۇ،
كۆزۈڭ چولپان يۇلتۇزمۇ.
يارىم مېنى كەل،- دەيسەن،
كەچ بارايمۇ، كۈندۈزمۇ؟

ئېتىم سۇنى ئىچمەيدۇ،
غازى بارمىدۇ كۆلدە؟
يار تالاغا چىقمايدۇ.
كىشى بارمىدۇ ئۆيدە؟

ئاپپاق ئايدىڭ كېچىدە،
ئاي كۆرەنگەن مەن ساڭا.
جانان چىنەك ئىچىدە،
چاي كۆرەنگەن مەن ساڭا.

سۇغا بارساڭ بۇلاققا،
تال كۆرەنگەن مەن ساڭا.
ئاي ھۆسنىڭگە قارىساڭ،
خال كۆرەنگەن مەن ساڭا.

سىناپ باقسام مەن سېنى،
كۆڭلى كۆكسىڭ تار ئىكەن.
قېتىغۇرنى سۆيمەكەۋ،
يىگىتلەرگە ھار ئىكەن.

5 . ناخشا:

دەرمان يوق

باردىم دەريا كەچكىلى،
ئولتۇردۇم سۇ ئىچكىلى.
خەۋەر كەلسە يارىمدىن،
قاناتىم يوق ئۇچقىلى.

مۇڭ چۈشتى بۇ بېشىمغا،
تاغلاردىنمۇ بەك ئېغىر.

8 . ناخشا:

كەتكۆزگەلى قويمايمەن

يارىم كەتكۆدەك ئەمدى،
كەتكۆزگىلى قويمايمەن.
نا ئېنىق مەنزىل سايان،
يەتكۆزگىلى قويمايمەن.

ئۆزگە يەر زەرگاھىدىن،
ئۆز ئېلىڭدە زار ياخشى؛
دوست، يار - ئاشنا مېھرىدىن.
كەتكۆزگىلى قويمايمەن،

ئەلدىن كەتمەك ئار - نۇمۇس،
كەتكەندە يوق پەزىلەت.
شان - شۆھرىتى نامى يوق،
بولدۇرغىلى قويمايمەن.

سەيلە گاھىڭ ئۆز ئېلىڭ،
قىبلە گاھىڭ ئۆز ئېلىڭ.
ئالدىڭغا ھۇنار سېلىپ،
ئۆتكۆزگىلى قويمايمەن.

9 . ناخشا:

ئالدىدا

ئوت ياقىملا قارارىمغا،
مەنزىل سايان بازارىمغا.

ئەي يارىم گۈلى رەنا،
ئۆيۈڭنى مازار دەمسەن؟
مەن ئوتتۇڭدا كۆيمەن،
يۈرەكنى تازا دەمسەن؟

يانغاننى چىراق دەيمۇ؟
كۆيگەننى چىراق دەيمۇ؟!
ئۆيدىن چىقمىغان يارنى،
كۆڭۈلدىن يىراق دەيمۇ!؟

7 . ناخشا:

يار كېتەمدىكى بىللە

كەتمەكچى بىلۇپ قالدۇق،
يار كېتەمدىكىن بىللە.
كۆزلىكەن مەنزىل سايان،
يار كېتەمدىكىن بىللە.

يار كەتسە بىللە كەتسۇن،
ئويۇن كۈلكىسى بىللە.
ئاتا - ئانا قاياشى،
ئىجىل يەڭگىسى بىللە.

بولغۇسىدۇر ھەر چاغدا،
سەيلى گاھىمىز بىللە.
قارارۇ - مەخسەت نىشان،
قىبلە گاھىمىز بىللە.

ئاسمانلىكى تولۇنئايىم،
بېغىمدىكى گۈلنادارىم.
دىلپارىسى ۋاپادارىم،
سېغىندىممەن قالدىڭ قايان.

ئەلە - ھەلە قېرىنداشلار،
تەڭتۇشلىرىم ئاغىنىلەر.
ھۆكۈ - ھۆكۈلەڭ ئويناغانلار،
سېغىندىممەن قالدىڭ قايان؟

ئىگىز قارلىق تاغلىرىمنى،
يېشىل بوستان باغلىرىمنى.
ئارام گاھى چاغلىرىمنى،
سېغىندىممەن قالدىڭ قايان؟

11 . ناخشا:

جان سەيدەم.

جان سەيدەم جېنىم سەيدەم،
قانداقتۇر سېنىڭ ھالىڭ.
ئويلايمەن كېچە - كۈندۈز،
مەن سېنىڭ ئاھۇ زارىڭ.

جان سەيدەم، جېنىم سەيدەم،
ئېغىردۇر مېنىڭ ھالىم.
تۈگىمەيدۇ دەردىڭدە،
ھەسرىتىم ئاھۇ - زارىم.

قىلغان بارچە گۈلنايىمغا،
تۆۋە قىلاي مەن ئالدىدا.

بەيتۇللاغا بىھرىسپ كېلەي،
پەيغەمبەرنى كۆرۈپ كېلەي.
شەيتانغا تاش ئېتىپ كېلەي،
تۆۋە قىلاي مەن ئالدىدا.

ئىمانىمنى يېڭىلايمەن،
نىشانەمنى توغۇرلايمەن.
مۇشكۇللۇككە بەل باغلايمەن،
تۆۋە قىلاي مەن ئالدىدا.

١٢ . ناخشا:

قالدىڭ قايان

مىڭ تەسلىكتە كەلدىم بۇيان،
ھەممە ئىشلار بولدى ئايان.
قايرىلىمەن ئىلىم سايان،
ئەزىز ماكان قالدىڭ قايان؟

يۆلەنچۈكۈم كۆڭۈل شادىم،
تەندە قۇۋۋەت ئەشۇ يارىم.
ئاتا - ئانا غەمگۇزارىم،
سېغىنىدىمەن قالدىڭ قايان.

يۈرىگىمنىڭ ئوتىدا،
چاي قايناپدۇ چەينەكتەك.
قاچانغىچە ئۆتەرمىز،
كاككۇك بىلەن زەينەپتەك.

13 . ناخشا:
كۆزۈم سەندە.

ساماۋەرىم بولسىدى،
چايلار قايناپ تۇرسىدى.
بىر چىنە چاينى ئىچكىچە،
يارىم قاراپ تۇرسىدى،

چاينى ئىچتىم جوزىدا،
تولدۇرۇپ پىيالىدا.
سوراپ بېقىڭ يارىمدىن،
كىم باردۇر خىيالىدا.

يېڭى ئايدەك كۆرۈنۈپ،
ئۆتەرىڭنى بىلمىدىم.
بىر چىنە چاينى ئىچكىچە،
كېتەرىڭنى بىلمىدىم.

ساڭا ئەجەپ كۆيىمەن،
كۆيەرىمنى بىلەمسەن؟
كۆزۈم سەندە تەلمۈرۈپ.
قاراپ تۇرساڭ ئۆلەمسەن؟

جان سەيدەم، جېنىم سەيدەم،
سەن مېنىڭ تولۇلئايىم.
ئىشقىڭدا ئۆلۈپ كەتسەم،
سەندە قالۇر ئۇۋالىم.

جان سەيدەم، جېنىم سەيدەم،
ئاغرىيدۇ مېنىڭ مەيدەم.
سەن بىرلا قاراپ قويساڭ،
ساقىيىدۇ مېنىڭ مەيدەم.

12. ناخشا:

ئانار گۈلى سەن بولساڭ

ئۇ قاتتىمۇ يايرىم بار،
بۇ قاتتىمۇ يايرىم بار.
ئۇ قاتتىكى يارىمدىن،
ئۆلگىچە تامايىم بار.

ئۇ قېتىمدا سەن يايرىم،
بۇ قېتىمدا مەن يارىم.
ئانار گۈلى سەن بولساڭ،
يىلتىز غولى مەن يارىم؟

ئۇ قاتتا يارنىڭ ئۆيى،
ئاردا ئۆستەڭ غولى.
باغرىمدا ئوتى كۆيەر،
ئۇستىخانىمدا چوغى.

2 . ناخشا:

قارلىق پۇتا

كاككۇكنىڭ مۇڭزارىنى،
يىراقتىن ئاڭلاپ كەلدىم.
قارلىق چىككەن پۇتىنى،
بىلىمگە باغلاپ كەلدىم.

كاككۇكنىڭ زار ئاۋازى،
يارىم سېنى ئەسلەتتى.
كۆڭلىنىڭ ئەينەكىدە،
جامالىڭنى كۆرسەتتى.

كاككۇكنىڭ زار ئاۋازى،
دىلدا پىغان ئويغاتتى.
مۇڭلۇق بېشىم ئېگىلىپ،
كۆزلىرىمدىن ياش ئاقتى.

شۇم پەلەكنىڭ تەقدىرى،
يارىم سېنى ئەپكەتتى.
قارلىق چىككەن پۇتامنى،
مەھشەرگىچە چېگىتتى.

چەبىيات مۇقاۋىمىنىڭ سەلىقە ناخشا تېكىستلىرى.

. ناخشا:

ئايرىلىش دەردى

قالغاچنىڭ يوپۇرمىقى،
قاتمۇ ـ قات بولار ئىكەن.
ئايرىلساڭ ۋاپادارىدىن،
خوشمۇ دەرد بولار ئىكەن.

يۈرىكىم غالۋۇر كەبى،
توختىماس قويسام تېرىق.
ئايرىلىش دەرد ـ داغىدىن،
رەڭگىم مومدەك ساپ سېرىق.

سەن بېغىمدا گۈل ئىدىڭ،
مەن شېخىڭدا سايرىغان.
بۇ قانداقمۇ تەقدىردۇ.
بۇلبۇلنى گۈلدىن ئايرىغان.

سەن كەتسەڭمۇ باقىغا،
ئوت ـ پىراقىڭ كەتمىدى.
ئاھ ئۇرۇپ قان يىغلىسام،
دادىم خۇداغا يەتمىدى.

ئۇ بائىسىتىن جاھانغا تولدى ئۇل كۈن نۇر بىلەن رەھمەت،
تامامۇ ئۇمىبىتىمگە سەن ئاتا قىلغۇل جامالىللا.

ئۇشبۇ ئاتى ئامىنە رەسۇلغا سۈت بېرەر ئەردى،
بىلىپ ئايرىنشۇرىنى سۈتلىرىنى ئەممىدى ئەسلا.

يىگىرمە بەش كۈن ئۆتتىلەر ئانىنىڭ سۈتلىرىنى ئەممەي،
ئاناسى ھەم ۋاپات بولدى يېتىم قالدى رەسۇلىللا.

قۇچاغىڭغا ئېلىپ ئابدۇل مۇتەللىپ زار يىغلايدۇ،
يېتىم قالغان بۇ تامىنى ساڭا تاپشۇردۇق خۇداۋەندە.

ئانا سېنىڭ يۈزلىرىنى كۆرمەي يېتىم قالغاچقا بۇ ئوغلان،
ئۇنىڭ ھالىغا يىغلايدۇ تامامۇ دەشتىلەر سەھرا.

ئابۇ تالىپ بىلەن ھەمزە قۇچاشىغا ئېلىپ يىغلاپ،
مۇھەممەتكە يۈرەك داغلاپ يىغانلار قىلدى ۋە ۋايلا.

بۇۋى ئاتىكەم كېلىپ ئۇل كۈن مۇھەممەتنى سۆيۈپ يىغلاپ،
پەيدا بولسۇن غېرىپ جانىم يولۇڭدا فى سەبى لىللا.

مۇھەممەت ئۇ مىبىتىمدىن يارلىق بىچارىلەر جۆرەمى،
شەبى قىلدىم بۇ كۈن يارەب بى ھەققى سۈرىئى تاھا.

X ئۇششاق مۇقامى

مۇقەددىمە تېكستى:

بۇگۈن نە تېگىنى ئېيتاي يار بەرگىل سەيدىل بەردا،
تۆپەيلىگىدىن بەنا بولدى زېمىنمۇ ـ ئاسمان بەرپا.

مېنىڭ ھەددىم نەدىدۇر نەتىڭ سىپاتىڭنى بايان قىلماق،
خۇدا لۇتپى كېرەم ئەيلەپ زىبانىم ئەيلىدى گويا.

ئانا بەدىنىدىن چۇشكەن ھامان دېدى يىغلاپ ئۇممەت:
«تامامۇ ئۇ مىبتىمنى ساڭا تاپشۇردۇم خۇداۋەندە،

ئاناسىدىن تۇغۇلدىلەر بۇ دۇنياغا رەسۇلىللا.
تامامۇ خەن بولۇپ بۇتلار كۇپپارلىق قالمىدى ئەسلا.

تامامۇ ئەنبىيا روھ كېلىپ بىر ـ بىر سالام قىلدى،
تۇرۇپ خىزمەتلىرىدە ھەزرىتى ئادەم بىلەن ھاۋا.

بولۇپ خادەم ئۇشبۇ كۈن جەبىر ئىللار ئىللەندى خىزمەت،
بۇ ئالەمنى يورۇتتى نۇرى پاك ئۇ ھەبىبۇللا.

مالا ئىكلار قورشاپ ئەتراپىدا سەپ ـ سەپ بولۇپ تۇردى،
زېمىنۇ ئاسماندا بىر مالا ئىك قالمىدى ئەسلا.

2 . ناخشا:

جانانني ئارزۇ قىلدى

يار ئۆزى گۆھەر تۇرۇپ،
مارجانني ئارزۇ قىلدى.
ئەس ـ يادى ئاشۇ تاشتا،
گويا جانني ئارزۇقىلدى.

ياردىمنىڭ نىرقسانى يوق،
سۈپىتى پەرى يەڭلىغ.
جەننەتنى قويۇپ ياندا،
رىزۋانني ئارزۇ قىلدى.

كۆرسەڭ شامال يارغا ئېيت،
ئۇ قەلبىمدە يېگانە.
مېنىڭ كۆڭلۈم شۇ تاپتا،
رەيھانني ئارزۇ قىلدى.

مېنى تىرىك دېمەڭلار،
بۇ زىبا قەددىم كۆرۈپ.
ياشاشنى ئىستەپ يۈرەك،
جانانني ئارزۇ قىلدى.

3. ناخشا:

سايرىمساڭ نە بولاي

ئاقسارايدىن چىقتى يار،
ئاق بولۇتتەك ئاقىرىپ.

ئۇششاق مۇقامىنىڭ چېكىتمە ناخشا تېكىستلىرى

1 . ناخشا:

مەندىن ئايرىما

بېغىمدا گۈل ئاراسىدا،
كۈتتۈم سەن جانانىمنى.
نېمە بولدى چىقمىدىڭ،
ئازاپلىدىڭ جانىمنى.

ئىشقىڭ پەريادى بىرلە،
باغرىمىمۇ كاۋاپ بولدى.
كۆرگىن يارىم كۆزلەردىن،
تۆكۈلگەن ياش ـ قانىمنى.

مېنى شۇنداق بىر زامان،
ئوتلۇرۇڭدا كۆيدۈرسەڭ.
جاھاندىن تاپالمايدۇ،
خەقلەر نام ـ نىشانىمنى.

يار ماڭا جاپا قىلسا،
ۋاپايى ئىمكەن بىلسەم.
ئايرىمىغىن خۇدايىم،
مەندىن مېھرىبانىمنى.

كۆكۈش كۈيىنەك كېيىپسەن،
كۆك تىكەنلەر ئېلىمسۇن.
ئېلسا ـ ئېلسۇن كۆك تىكەن،
ۋەدە يالغان بولمىسۇن.

مېنىڭ يارىم قارا كۆز،
ئەگىم يولدا ئوينايدۇ.
بولۇپ كۈندە ھەر ياڭزا،
شېرىن جاننى قىينايدۇ.

بىزنىڭ يارنىڭ بىغىدا،
ئالمىدىن ئانار تولا.
مېنى تەشنا قىلغىچە،
ئۆزى كەلسە نە بولا!

5. ناخشا:

ماڭا بولدى بەقشاندە

مەن يارىمنى باغدا كۆردۈم،
ئاق تۇخۇم پەيىنەگىدە.
يارىم مېنى كۆردىمىكىن،
ئۇسما قويۇپ ئەيىنەكىدە.

بارغىنىمدا باغدا كۆردۈم،
يانغىنىمدا كوچىدا.
كوچىدا باسقان ئىزىنىڭ،
توپىسى ياغلىغىم ئۇچىدا.

ئارقىسىدىن مەدەمۇ چىقتىم،
زەپەرەڭدەك سارغىيىپ.

— زەپەرەڭ نەدە بولۇر؟
— سۇ ئىچى لايدا بولۇر.
ئەقلى بولسا ھەر كىشىنىڭ،
يارنىڭ كويىدا بولۇر.

ئاسماندىكى تولۇنئاي،
ئون بەش كۈندە بىر تولۇر.
يارىمىدىكى ناز - خۇلۇق،
يەنە كىمدىن تېپىلۇر؟

ئاسماندىكى بوز تورغاي،
سايرىمىساڭ نە بولغاي.
كىچىككىنە چېنىمنى،
قىينىمىساڭ نە بولغاي!؟

4. ناخشا:

ئۆزى كەلسە

ئاققۇش كۆينەك كېيىپسەن،
ئاق تېكەنلەر ئېلىمسۇن.
ئېلسا - ئېلسۇن ئاق تىكەن،
كىشى - قارا بىلمىسۇن.

ئويغىنارمەن، سەسكىنەرمەن،
دەردمەن يۈرەگىم كۆيدى،- دەپ.

كېتەردە خوشلۇشۇپ كەتسەڭ،
پېشىڭگە ئېسىلىۋالماستىم.
قېشىڭنى ئوينۇتۇپ كۈلسەڭ.
لىۋىڭنى چىشلىۋالماستىم.

7. ناخشا:

تولۇنئايىم

سىرىق زەپەر تولۇنئايىم،
يۈزىڭگە نۇر يارىشىپتۇ.
سېنى كۆرگەن چاغلاردا،
يۈرەككە ئوت تۇتاشىپتۇ.

قېشىڭ دەيمۇ، كۆزۈڭ دەيمۇ،
سىياقىڭ قىلدى دىۋانە.
جاھاندا ئىزدىسەم يوقتۇر،
سېنىڭدەك لالە رەيھانە.

گۈل تېرىسام مايسا بولۇپ،
شاخ چىقاردى رەڭمۇ - رەڭ.
يارىم يۈرەر خەۋەرى يوق،
مەن ئوتىدا سەۋزە رەڭ.

ئۈمىدىمنى ئۈزمىدىم،
شاختا دىلدار ىڭدىمەن.
باغدا كۆرسەم، يولدا كۆرسەم،
ئاشۇ ئىسكەتىمدىمەن.

سانىقى سەككىز ئاي بولدى،
جۇدا بولدۇم ۋىسالىڭدىن.
يۈرىكىم خۇن بولۇپ ئاقتى،
سېنىڭ ئىشقى پەراقىڭدىن.

6. ناخشا:

پېشىڭگە ئېسىلىۋالماستىم

چىمەن دوپپاڭنى مەن كەيسەم،
ئەجەپ ياراشتى باشىمغا.
كۆڭلۈم تاغدەك ئۆسمەسىمىدى،
كەلسەڭ جانانىم قاشىمغا.

مەن ئىچەرمەن ئاچچىق شاراپ،
يارىم سېنىڭ ۋەسلىڭ ئويلاپ.
يۈرىكىم كۆيۈپ خۇن بولدى،
يىغانلىق كاككۇكتەك سايراپ.

بى هۇش بولۇپ چۈش كۆرەرمەن،
يارىم سېنى قوينۇمدا،- دەپ.

ئىشقى - پىراق ئوتلىرىدا،
يۈرىكىمۇ ئادا بولدى.

٩ . ناخشا:

قاچان كېلىسەن يارىم

كېتىپ بارىسەن يارىم،
قاچان كېلىسەن يارىم.
سېنىڭ كەلمىكىڭ مۈشكۈل،
مەن بېرىپ كۆرەي يارىم.

كەچ بولسا تاڭ ئاتمايدۇ،
مەن بىلەن قىرىشقاندەك.
ئايرىۋەتتى يارىمنى،
لاچىن سوققان توشقاندەك.

مېنىڭ دەردىمنى سەن تاتقان،
سېنىڭ دەردىڭنى مەن تارقان.
يۈگۈمەچتەك چىرمىشىپ،
يار قوينۇڭدا مەن ياتقان.

سېغىزخان شاراقلايدۇ،
قار ياغاچنىڭ شاخىدا.
جېنىمنى پىدا ئەيلەي،
سەن يارىمنىڭ ئىشقىدا.

مەن يارىمنى باغدا كۆردۈم،
يارىم مېنى كۆرمىگەن.
ئىنتىزارمەن كېچە - كۈندۈز،
يارىم ئۇنى بىلمىگەن.

8. ناخشا:

يۈرۈكۈم ئادا بولدى

خەت پۈتۈپ نامە ئەۋەتتىم،
مېھرىبانىم يارىم ساڭا.
ئوقۇتۇپ ئالساڭ يادىڭغا،
مەلۇم بولۇر ھالىم ساڭا.

ئاشىقنىڭ يادىكارى،
مەشۇققا ئۆزى بولۇر.
بولمىغاندا ئۆزى ئۇنىڭ،
شېكەر لەۋزى سۆزى بولۇر.

شۇ سەۋەپتىن نامە يازدىم،
مەن يارىمنىڭ ئۆزىگە.
بەرگەيمىكىن، دەپ مەيلىنى،
مەن يېتىمى بىچارىگە.

پۈتكىچىلىك مەن خېتىمنى،
كۆز ياشلىرىم سىيا بولدى.

ئۇششاق مۇقامىنىڭ جۇلا ناخشا تېكىستلىرى:

1. ناخشا:

كۆڭلى قالمىسۇن

يارىم بىلەن ئوينايمەن، - دەپ،
قالمىدى ھالى — ھولۇم.
بەگۋاشلىق قىلىپ قويۇپ،
ئېتىلدى ماڭار يولۇم.

يارىمنىڭ قارا چاچى،
چۈشۈپتۇ ياڭاقىغا.
مەن قەستەن سۆيۈپ قويۇپ،
قاپقالدىم تاياقىغا.

گۈل قىسىپ چىقماپتۇ يار،
بېغىدا گۈلى يوقمۇ؟
چىرايى ئېچىلماپتۇ،
مېنىڭدەك قۇلى يوقمۇ؟

گۈل ئۈزسەم تازا ئۈزەي،
شاختا گۈلى قالمىسۇن.
ئەندى سۆيسەم راست سۆيەي،
يارىنىڭ كۆڭلى قالمىسۇن.

10 . ناخشا:

ئاران تاپتىم

ئاق قۇشقاچ كېلىپ قوندى،
ئاقچۇ چەمنىڭ شېخىغا.
يارىم مېنى چىللىدى.
گۈلىستانلىق بېغىغا.

يارىم بىلەن مەن باردىم،
باغدىن گۈل ئۈزۈپ ياندىم.
ئاي ھۆسنى جامالىنى،
قانغىچە كۆرۈپ ياندىم.

يار ئۆيدە ياتقاندۇ،
يېنى چاڭغا پاتقاندۇ.
پاتسىمىغۇ پاتقاندۇ،
خىيال قىلىپ ياتقاندۇ.

كۈن پېتىشتا ئاي كۆردۈم،
كۈن چىقاردىن يارنى.
يىل ئىزدەپ ئاران تاپتىم،
سەن ۋاپادار يارنى.

يار ئۇتىغا پايلىماي،
بافرىم كۆيۈپ سۇ دەپتىمەن.

كۆككىنە كەپتەر بولۇپ،
قوندۇم نىگار قېشىغا.
كىرپىكى ئوقتەك كېلىپ،
قادالدى يۈرگىم قېتىغا.

مەن كۆككىنە كەپتەرىڭنى،
«يەھ - يەھ» دېگىن دان چېچىپ.
ئۇگىنەيمەن هويلاڭغا،
يۈرەڭگىن ئەندى قېچىپ........

مەن كۆككىنە كەپتەرىڭنى،
ئۇچۇردۇڭغۇ تاش ئېتىپ.
شۇندىن بۇيان سايدەمەن،
كۆزلىرىمدىن ياش ئېقىپ.

4. ناخشا:

ئاي بولمىسا يۇلتۇز بار

سايدىكى كىيىك ئوخشاش،
تاشنى ئارىلاپ ياتسام.
ياخشىمدۇ ياردەمغا،
مەن ئۇمىەت ئۈزۈپ يانسام؟

2 . ناخشا:

يارىنى تاپسا كىشى

ئالمىدەك رەڭلىك ئىدىم،
رەڭگىمنى سارغايتتى پىراق.
ئوق يېنىمدا شام كۆيەر،
سول يېنىمدا ئىشتىياق.

ئىشتىياقنى تارتا ـ تارتا،
ھېچ مادارىم قالمىدى.
رو چىۋىندەك سارغىيىپ،
ئۇچارغا ھالىم قالمىدى.

رو چەۋەن بولسام ئىدىم،
ئۇچاتتىم قانات ياساپ.
بۇ كۆڭلۈم قانداق چىدار،
يارىمدىن ئۇمىدەت ئۈزۈپ.

رو چىۋىن بولسا كىشى،
ئۇنىڭدەك ئۇچسا كىشى.
دۇنيانى مىلك ئايلىنىپ،
يارىنى تاپسا كىشى.

3. ناخشا:

ھەسرەت

كۆككىنە كەپتەر كەبى،
سايدا گۇگۇكلاپتىمەن.

ئاقجۇجەمنىڭ يېنىدا،
ساقلىدىم ھاردىم.

ئايمۇ پاتتى، كەڭ ئالەمنى،
قاراڭغۇ باستى.
قايغۇلارنى تۇمار ياساپ،
بوينۇمغا ئاستى.

قاراڭغۇ تۈن ئاقسارمۇ،
بۇلۇتلار كەتسە.
يارنىڭ كۆڭلى نېمە بولۇر،
شۇ ھالدا ئۆتسە.

6. ناخشا:

غۇنچە بويلىرى زىلۋا

باغنىڭ ئەتراپى سايە،
سايىسى ئۈزۈمنىڭ گۈلدۈر،
شۇ سايىدا ئولتۇرغان،
ئامرىغىم قىزىل گۈلدۈر.

يارنىڭ يولى ياردىن،
ياردىن بولمىسا قايدىن.
غۇنچە بويلىرى زىلۋا،
ئايدەك يۈزلىرى ئاندىن،

ئىككى تاغ ئاراسىدا،
قاما بىرلە قۇندۇز بار.
قاراڭغۇدىن قورقما يار،
ئاي بولمىسا يۇلتۇز بار.

ئاق قۇشقاچ، قارا قۇشقاچ،
ناۋات يەمدۇ، شېكەر يەمدۇ؟
ياشلىقتا تۇتقان ياردىن،
كۆڭۈل ئۈمىدىت ئۈزەرمۇ؟

چۆپتىن ئۈركمەس توشقان،
چىغدىن ئۈركمەس توشقان.
كىم، نېمە دېسە، دىسۇن،
خۇدايىم بىزنى قوشقان.

5. ناخشا:

يارنىڭ كۆنى نېمە بولاۋر

بىر قەدەھمۇ مەي ئىچمىدىم،
يارىم سەن بىلەن.
ئايرىلماسقا ۋەدىلىشىپ،
يۈردىڭ مەن بىلەن.

بۈگۈن كېچە مەن مەلەڭگە،
سېغىنىپ باردىم.

ئاتا بىرلە ئانا لازىم،
چىن دوستقا ۋاپا لازىم.
ۋاپادار يارىڭ بولسا،
باشقىسى نېمە لازىم!؟

8. ناخشا:

ئامرىغىم سېنى بار دەپ

يارىم بار مىغان تويغا،
مەن سورىماي بارالمايمەن.
يارىڭ كۆڭلى بەك نازۇك،
چاي قۇيۇپ ئالالمايمەن.

ئايۋانىڭنى بىلمەيمەن،
سارايىڭغا كىرمەيمەن.
قاچان كېلىسەن يارىم،
قارارىڭنى بىلمەيمەن.

بۇغداي تاختا بولۇپتۇ،
دان سۈيى قۇياي دەيمەن.
سەن كەلسەڭ تولۇنئايدەك،
مەن يۇلتۇز بولاي دەيمەن.

ئامرىغىم سېنى بار دەپ،
مەن مەلىگدە ئوينايمەن.
سەن مەلىگدە بولمىساڭ،
تاڭ ئاتقىچە يىغلايمەن.

جان ئىگارىم ئالما يەڭ،
باغنىڭ ئالمىسى بىزنىڭ.
كۆڭۈل بەردىڭىز ماڭا،
جاندىن ئۆزگىسى سىزنىڭ

باغدا گۈل ئاراسىدىن،
تاللىدىم جانانىمنى.
سەن گۈلۈم ۋاپادارغا،
سادىغا قىلاي جانىمنى.

7. ناخشا:

ۋاپادار يارىڭ بولسا

گۈل تېرىدىم يارىمغا،
ئوسما تېرىدىم يارىمغا.
ئوسمىسى ئۈنمەي قېلىپ،
يالغانچى بولدۇم يارىمغا.

ئەندىمەن قانداق قىلاي،
شۇ يارىمنىڭ دەردىگە.
تۇرامدىكىن قارا كۆز،
قىلغان سۆزى - لەۋزىگە.

ئەقلى بولسا ئىشىنەر،
پەمى بولسا چۈشىنەر.
بولسا يارىم ۋاپاسى،
پەرمانىدەك تەلپۈنەر.

ئاۋازىڭنى ئاڭلايمەن،
كۆرمەيمەندىغۇ ياڭزاڭنى.

قوغۇن تېرىدىم ئەلۋەك،
ئەلمۇ تېرىسۇن مەندەك.
خەق سۆيگەننى سۆيمەيمەن،
ئۆزەمنىڭ سۆيگىنى قەندەك.

ھاۋادىكى لاچىننى،
قوندۇراي بىلەگىمگە.
يارنىڭ سۆزلىرى دورا،
سېڭدۈرەي بىلەگىمگە.

سەن چىمەن گۈلى بولساڭ
مەن چىمەننىڭ بۇلبۇلى.
سەن گۈلنىڭ ئۆزى بولساڭ،
مەن گۈلنىڭ شاخى - غولى.

11. ناخشا:

سەن قەپەزدە

قارا - قارا قاشلىرىڭغا،
ھەۋەستە مەنا.
شاتۇتىنىڭ بالىسىدەك،
قەپەزدە سەنا.

9. ناخشا:

ئامرىغىم ئاستانىدە

بۇلبۇل دېگەن بىر قۇشتۇر،
سايرىسا ئۇنى خۇشتۇر.
ئون بەش كۈنلۈك ئالەمدە،
يار بىلەن كۆڭۈل خوشتۇر.

قىزىل گۈلۈم ئېچىلار،
شاخ - شېخىغا يەتكەندە.
يار قەدرى ئۆتىلەر،
يار يىراققا كەتكەندە.

مەن ئۆزەم بۇ يەرلەردە،
ئامرىغىم ئاستانىدە.
بارساڭلار سالام دەڭلار،
كۆزلىرى مەستانىگە.

يار قاشىدا مەن بولسام،
ئاغزىم بىلەن دان بەرسەم.
شۇ ئايىم جانان يارنىڭ،
قۇچاقىدا جان بەرسەم.

10. ناخشا:

مەن چىمەننىڭ بۇلبۇلى

قۇرغۇي بولۇپ ئەگىشمەن،
يارىم سېنىڭ جاڭگاڭنى.

ئۇيان ئۆتۈپ، بۇيان ئۆتۈپ،
ئالاي كۆڭلۈڭنى.
قارچۇغىنىڭ بالىسىدەك،
ئىگەي بويىنۇمنى.

13 . ناخشا:

ۋەدەڭگە ئىشەنمەيمەن

ساغىرىپ ئۆلمەس كىشى،
ياردىن ئايرىلغان بىلەن.
مەنمۇ ئۆلمەسمەن يارىم،
سەندىن ئايرىلغان بىلەن.

كۆيدۈمغۇ مەن كۆيدۈمغۇ،
يارىم ساڭا كۆيدىمغۇ!
كۆيگەنگە ئىشەنمەسەن،
دەرد كۆيۈڭدا يۈردۈمغۇ!

نازىڭ بىلەن قارىغان،
زۇلپۇڭ بىلەن باغلىغان.
مەن ساڭا نېمە قىلغان،
سەن يامان دەپ قارىغان.

ئىگىز تاققا چىقتىممەن،
سىرىلماي چۈشەلمەيمەن.
قىلىقىڭغا كۆيدۈممەن،
ۋەدەڭگە ئىشەنمەيمەن.

تالا - تالا شادملارنى،
بوزسام چىقامسەن.
توگۈن - توگۈن يەشمىلەرنى،
يەزسەم چىقامسەن.

قوللىرىمغا شەمشەر ئېلىپ،
كەسسەم چىقامسەن.
چىنەستىدەك لەۋلىرىڭگە،
ئۆپسەم چىقامسەن.

ۋەدە قىلغان ئىشلىرىمنى،
ئىجرا قىلالامەن.
مىرادىڭنى هاسىل قىلىپ،
ئادا قىلالامەن.

12. ناخشا:

ئالاي كۆڭلۈڭنى

قارا - قارا قارچۇغىنىڭ،
بالىسى بولسام.
ئىگىز - ئىگىز چىنالارنىڭ،
شېخىغا قونسام.

جان ئالغۇچى ئەززائىلنىڭ،
شاگىرتى بولسام.
دوستلىرىمغا قەست قىلغاننىڭ،
جېنىنى ئالسام.

تۈگىمەيدۇ قەلبىمنىڭ،
نادامەتلىك زار ئاھى.

كۆڭلۈم تولدى ھەسرەتكە،
ئۇلار ۋاپات بولغاندا.
زار يىغلايمەن ھەسرەتتە،
دىلغا پەريات تولغاندا.

بېشىمدىكى ئالمىلار،
تاشقىندا ئېقىپ كەتتى.
ئۇچتى باشتىن ھۇما قۇش،
بەختىمىز قېچىپ كەتتى.

ئىگىز تاغدىن سۇ كەلسە،
قۇم بىلەن تاش ئاقىدۇ.
بۇ يېتىملىك دەردىدە،
كۆزۈمدىن ياش ئاقىدۇ.

ئۇششاق مۇقامىنىڭ سەلىقە ناخشا تېكىستلىرى

1 . ناخشا:

گۈلنايىم

ئاللا - ئاللا گۈلنايىم،
نېمە ئىدى گۇنايىم.
مەيلىڭ بولسا كەلمەمسەن،
قېشى قارا مۇنايىم.

14 . ناخشا:

ئىزدىمەس كۆڭلۈم مېنىڭ

قاشىنىڭ قاراسى سەندە،
دەردىنىڭ تولىسى مەندە.
مەيلىڭنى خەققە بېرىپ،
يۈز ئۆرىدىڭ شەرمەندە.

ئىزدىمەس كۆڭلۈم مېنىڭ،
ئىزدىگەنىڭ يارى بول.
كىم سېنى يارىم دېسە،
سەن شۇنىڭ گۇۋازارى بول.

بىۋاپالىق قىلدىڭ سەن،
ھەرگىز سېنى دېمەسمەن.
ئالمىسا خۇدا جانىنى،
دەردىلىرىڭدە ئۆلمەسمەن.

بېغىڭدىكى ئالماڭنى،
چىشلەپ يەيمەن ئۈزمەيمەن.
بىۋاپا نادان يارنى،
چولام تەگمەيدۇ سۆيمەيمەن.

15 . ناخشا:

يېتىملىك دەردى

ئاتام بىرلە ئانام كەتتى،
جاھاندىن بولۇپ باقى.

قاچان ئېيتسام بولىدۇ،
ناخشامنىڭ قازاسى يوق.
يارغا كۆيگەندىن بۇيان،
يۈرەكنىڭ تازاسى يوق.

ئوڭ يانىمدىن ئاي چىقتى،
سول يانىمدىن كۈن - چولپان.
مېنىڭ ئايدەك يارىمنى،
خۇدايىم ئۆزى قوشقان.

3. ناخشا:

ۋاپادارىم بار مېنىڭ

قارا قاشىم بار مېنىڭ
قاشلىقى لازىم ئەمەس.
ۋاپادارىم بار مېنىڭ،
باشقىسى لازىم ئەمەس.

كۆردۈڭمۇ قەلەم قاشنى،
چاپىناپ بېرىدۇ ماشنى.
ئىچ دېسەڭمۇ ئىچمەيمەن،
يارىم ئەتمىگەن ئاشنى،

گۈل چىمەنلەر ئىچىدىن،
ئالدىم قولغا تال - چىۋىق،

ئەتكى كۆزۈڭ ئوخشايدۇ،
چىمەندىكى بۇلاققا.
بىر كۆرۈپ جامالىڭنى،
ئەجەپ قالدىم پىراققا.

سەن قېشىمدا ئولتۇرساڭ،
گۈل تېرىپ مۇنار قىلسام.
ئايرىلماسقا مېنىڭدىن،
كۆڭلۈمگە تۇمار قىلسام.

ئاسماندىكى ئايىم سەن،
كۆڭلۈمدىكى يارىم سەن.
ئوتلىرىڭدا كۆيدۈرگەن،
گۈل - غۇنچە نىگارىم سەن.

2 . ناخشا:

يەرچاندا مېنىڭ جايىم

ئاسماندا تولۇنئايىم،
يەرچاندا مېنىڭ جايىم.
ئاڭلاڭلار خالايىقلار،
گۈل قىسقان مېنىڭ يارىم.

گۈل غۇنچىسى بۇلبۇلنى،
كۆرگەندە ئېچىلغۇدەك.
يار تەلمۈرۈپ قارىسا،
ئالتۇن نۇر چېچىلغۇدەك.

❀ ❀ VIII دولان مۇقامى ❀ ❀

مۇقەددىمە تېكىستى:

ئىلاھە ئۇلۇغ زاتىڭ، سىپاتىڭ كىبرىيا ھەققى.
ھەببە مۇستاپاگو چاھار يارو باساپا ھەققى،
خۇسۇسەن روھ بۇ بەكرى ئۆمەر، ئوسمان، زەينورەي.
شەمى ساھىپ قىران يەنى ئەلىيول مىرتىزا ھەققى،

مەن بىچارە ۋەسەر ۋەشتىنى ئاۋارە ھالىغە.
ئىنايەت قىل ھەسەن بىرلە ھۆسەينى كەر بالا ھەققى.
نە بولغايكى ئانايەت كۆزى بىرلە بىر نەزەر قىلساڭ،
روسولۇڭ ھۆرمىتىدىن دۇئايى مۇستەجىپ ھەققى.

مۇ ھەممەت كىم ئىرور ئىككى جاھانىنىڭ سەرۋىرى خادەم،
ئۈنىڭ شەنىگە كەلگەن ۋەھى ئايەت دۇئا ھەققى.
كەردىما قاددرا پەرۋەر دىگاراھى قەييۇما،
راۋاقىل ھاجىتىمنى ئول شەپى ئىلتىجا ھەققى.

ساپا مەرۋەردىدۇر زەمزەم ھەرەمى كەبى ئەزەم،
مەدىنە روزەن ئەلىيول مۇجتىبا ھەققى.
خەزىنە كۆڭلۇمنى شاد ئەتكىل كۆرەر كۆزنى كۇشاد ئەتكىل،
كى تۇقسەن تۇققۇز ئاتىڭ، سىپاتىڭ كىبرىيا ھەققى.

سەن ياردىمىڭ دەردىدە.
رەڭگىم سېرىق، تەن ئىزىڭ،

تېڭىپ ئالاي ياردىمنى.
كۆيۈپ تۇرغان باغرىمغا،
يارنى دەپ ئۆلۈپ كەتسەم،
ئاغرىنمايمەن جېنىمغا.

4. ناخشا:

يار بېغى باراڭلىقتا

يار بېغى باراڭلىقتا.
چۆشكەن چۆمۈچى زىلۋا.
چۆمۈچى پۇلاڭلايدۇ.
يارنىڭ قېشىدا كىم بار؟

ئېتىمغا بېدە بېرىڭ.
گاچۇر - گۇچۇر چاينىسۇن.
كىمنىڭ مەيلى كىمدە بولسا،
قويۇپ بېرىڭ ئوينىسۇن.

مەيلى بولسا گۈلنى ئۈزسۇن،
مەيلى بولسا غۇنچىنى.
خۇدايىم يىراق قىلسۇن.
نېيىتى بۇزۇق كۈنچىنى.

2 . ناخشا:

قىرسايلارمۇ بەيتۇللا

كەرچى تاغى ئارقىسى،
كۆزۈلۈڭ يەتمەس قىر - قىرساي
شۇ سايلىقتىن كېلىدۇ.
مېنىڭ يارىم تولۇنئاي،

يارىمنىڭ ئېتى - ئاينۇر،
كۆزى چولپان يۇلتۇزدەك.
قاشلىرى بەرگى قىياق،
سۇمبۇل چېچى قۇندۇزدەك.

يارىمنىڭ ئىككى مەڭزى،
باغدا پىشقان ئانارد‍ەك.
ئۇنى كۆرسەم دىل يورۇر،
تۇندە ياققان پانارد‍ەك.

يارىمنىڭ كىيگەن تونى،
تۇگار بىلەن تەيتۇللا.
ئىككىمىز بىللە بولساق،
قىرسايلارمۇ بەيتۇللا.

3 . ناخشا:

كۆڭلىمدە يار سىماسى

قاپقارادۇر قاشلىرىڭ،
كىرپىكلىرىڭ زىر - زەۋەر.

دولان مۇقامى ناخشىلىرىنىڭ تېكىستلىرى

1 . ناخشا:

بولمىسا كۆڭلى يىراق

قاش قاراسى بولمىسا،
قەشقەر دېگەن قانچە يىراق.
ئارا يىراقى نە يىراق،
سارغايتىدۇ ئىشقى پىراق.

ئارا يىراقى بولسا بولسۇن.
كۆڭۈل يىراقى بولمىسۇن.
ئىككى ئاشىق ئارىسىدا،
ھىجران پەراقى بولمىسۇن.

مەشۇق دېگەن ئوت بولۇر،
ئاشىق دېگەن پەرۋانە.
مەشۇقىغا تەلپۈنەر،
ئاشىق ھەر چاغ مەردانە.

كۆيدۈرسىمۇ كۆيدۈرسە،
يارى ھەرگىز ئۆلمىسە.
يارىنىڭ چىراغىدا،
قاناتلىرى كۆيمىسە.

دىلدارىم مەندىن يىراقتا،
دىلدارىمدىن مەن يىراق.
دىلدارىم كەلسە قېشىمغا،
ياندۇرارمەن شام - چىراق.

دىلدارىم كەتتى يىراققا،
ئوت - پىراقى كەتمىدى.
ئاھ!، ئۆرۈپ قان يىغلىسام،
ئەرزىم خۇداغا يەتمىدى.

دەردتە قويدۇڭ دىلدارىم،
چىن نىگار دەپ يۈرسەم سىنى.
دىلدا ئارمان قالماس ئىدى،
تائۆلگىچە سۆيسەم سىنى.

5 . ناخشا:

تىل تۇمار

يارىم بەرگەن تىلتۇمار،
كىچە - كۈندۈز بويىنۇمدا.
مەن يارىمغا ساقلىدىم،
بىر جۈپ ئالما قويىنۇمدا.

يولغا چىقسام ئاخشىمى،
ئاي ماڭا يولداش بولسا.

مەن ئۇتۇگدا كۆيمەن،
سەن يۈرۈيسەن بى خەۋەر.

مۇدەن گۈلنى گۈل دەيدۇ،
گۈلزەپەرگە يەتمەيدۇ.
يارنىڭ قىيا بېقىشى،
خىيالىمدىن كەتمەيدۇ.

ئاھ كۆزلىرىڭ - كۆزلىرىڭ،
مىڭ قوياشتۇر كۆزلىرىڭ.
تۈندە پاتار قوياشمۇ،
دىلدا چاقنار كۆزلىرىڭ.

مەينى كەلتۈر ئەي ساقى،
مەن پىراقتا مەي يۇرتاي.
كۆڭلۈمدە يار سىماسى،
ئۇنى قانداق ئۇنتۇتاي؟

4 . ناخشا:

دىلدار

دىلدارىم سەندەك جاھاندا،
ھېچكىممۇ رەنا ئەمەس.
شۇ سېنىڭ رەنالىغىڭغا،
ھېچكىم مەندەك شەيدا ئەمەس.

گۈلغۈنچە، گۈلۈم غۈنچە،
نېمە قايرىلسەن مۈنچە.
ھەسرىتىڭ، ئوتتۇك بىرلە،
باغرىم مېنىڭ قان غۈنچە.

گۈلغۈنچە، گۈلۈم غۈنچە،
نېمە قايرىلسەن مۈنچە.
سەن مېنىڭ ئىمانىم سەن.
مۈجۇدۈمدا جان غۈنچە.

7 . ناخشا:

ئاسمان، زېمەن ئارىسى

ھاۋانى باستى تۈتەك تۇمان،
قازالىغىڭ بولدى يامان.
ئۆلۈمگكە يوقتۇر ئىلاج،
تۈن بولدى بۇ يورۇق جاھان.

مېنى ياردىن ئايرىغانلار،
ئۆزى ياردىن ئايرىلسۇن.
پۈتى باسماس، قولى تۇتماس،
شېرىن جانىدىن ئايرىلسۇن.

ئاق تاغلىغۇ قارا تاغلىق،
ئوخشاش قارمۇق دانىسى.

مەن ئۆزەم يالغۇز ئوغۇل،
يار ماڭا مۇڭداش بولسا.

تاغدىكى بوز كېيىكتەك،
سەنمۇ يېتىم، مەنمۇ يېتىم.
يوقلاي دىسەم يارىم سېنى،
يوقتۇر مېنىڭ ئاقبوز ئېتىم.

شامال بولۇپ يەلپۈنەر،
كەتسەم يارنىڭ قېشىغا.
گۈلسۈرۈقتەك ئېچىلىپ،
سانچىلىپ يۈرسەم بېشىغا.

6 . ناخشا:

گۈلغۇنچە

گۈلغۇنچە، گۈلۈم غۇنچە،
نېمە قايرىلسەن مۇنچە.
قېشىمدا تۇرمۇدۇڭ بىردەم،
مېنىڭ كۆڭلۈم ئېچىلغۇنچە.

گۈلغۇنچە، گۈلۈم غۇنچە،
نېمە قايرىلسەن مۇنچە.
پۆغاندا دۇر بۇلبۇلۇڭ،
ئېچىلساڭچۇ كۆلۈپ غۇنچە.

يار دەردىگدە مەن ئاۋارە،
يۈرىكۈممۇ پارە - پارە.
ئۆزەڭ بىلسەڭ جېنىم يارىم،
بۇ دەردىمگە نېمە چارە.

9 . ناخشا:

ئالتۇنجان

ئۆيىنىڭ ئارقىسى خامان،
لەپ - لەپ ئۇچىدۇ سامان.
سەن يارنىڭ كۆيۈك ئوتى.
دوزاق ئوتىدىن يامان.

قاراپ ئولتۇرسام يارىم،
چىرايلىقتىن، چىرايلىق سەن.
مەن كۆيگەن بۇ ئوتلاردا،
سەن كۆيۈپ چىدالمايسەن.

يانىسەن دېگەن يارىم،
كۆيىسەن دېگەن يارىم.
سەن مېنىڭدىن ئايرىلساڭ،
ئۆلىسەن دېگەن يارىم.

مەن سەندىن ئايرىلمايمەن،
ئىرادەمدىن قايتمايمەن.
ئىشقىڭدا پىدا كارمەن،
جاننى قۇربان ئەيلەيمەن.

ﻣﯧﻨﯩﯔ ﺳﺎﯕﺎ ﺋﻪﻝ ﺑﻮﻟﻤﯘﻏﯘﻡ،
ﺋﺎﺳﻤﺎﻥ ـ ﺯﯨﻤﯩﻨﻨﯩﯔ ﺋﺎﺭﯨﺴﻰ.

ﺋﺎﭘﭙﺎﻕ ﺟﯘﺟﻪﻡ ﺷﺎﺧﯩﻨﻰ،
ﻗﺎﺭﺍ ﺟﯘﺟﻪﻣﮕﻪ ﺋﯘﻟﯩﺴﺎﻡ.
ﻛﯚﯕﻠﻰ ﻗﺎﺭﺍ ﺋﺎﻟﺪﺍﻣﭽﯩﻨﻰ،
ﺟﺎﮬﺎﻧﺪﺍ ﺯﺍﺩﻯ ﻗﻮﻳﻤﯩﺴﺎﻡ.

8 . ناخشا:

نېمە چارە

كەتتى۔ دەپ كۆڭلۈڭنى بۇزما،
كەتمىسەم نە ئىلاج ساڭا.
تال ـ تال ئۆرۈم چاچلىرىڭدىن،
ئۆزگىسى دۈشمەن ماڭا.

ئاقتاغدىن تەرگەن شىۋاق،
كۆكسايىدىن تېپىلمىدى.
يار يېنىڭدىن كەتكىلى ھېچ،
كۆيۈك ئوتۇڭ بېسىلمىدى.

يارىلىپتىمەن بۇ جاھانغا،
كۆرگۈلۈكنى كۆرگىلى.
كۆزۈم تىكتىم يولغا قاراپ،
كەلگىن ئۆزەڭ كۆرگىلى.

يار يولىغا تولا قاراپ،
كۆزلىرىم تالدى.

ئايدىڭ كېچە، باققا كىرسەم،
ئالما پىشىپتۇ.
ئالمىلىرىم مەيگە تولۇپ،
يەرگە چۈشۈپتۇ.

شاختىن ئۈزگەن ئالمىدىن،
بىر جۈپنى ئالدىم.
قىزىلىنى يارغا ئاتاپ،
قوينۇمغا سالدىم.

قوينۇمدىكى ئالمىلارنىڭ،
قىزىلى ـ سەن يار.
ئالمىدەك سەن يارىمنىڭ،
ئامرىغى ـ مەن يار.

12 . ناخشا :

كارۋان ئايلىنۇر

ئۇيادىمۇ تاغ، بۇيادىمۇ تاغ،
ئېرىشەيدۇ قار،
نېمە بولدى، قاچە ۋاقىتتىن،
قارىمايدۇ يار،
قارىمەمسا قارىمىسۇن،

10 . ناخشا:

قىزىلگۇلدىن زىيادە

تاغقا چىقتىم ئۇرادە،
يېنىپ چۈشتۈم پىيادە.
كىچىككىنە يارىم بار،
قىزىلگۇلدىن زىيادە.

ئېگىز تاغنىڭ بېشىدا،
ئالا ـ چىپار شېغىل تاش.
مېنىڭ سۆيگەن يارىمنىڭ،
مەڭزى قىزىل، قەلەمقاش.

بۈگۈن ھاۋا تۇتۇلدى.
ئېگىز تاغدا قار بارمۇ؟
ئالەمنى كېزىپ چىقسام،
سەندىن ياخشى يار بارمۇ؟

كەچ كىردى زۇگال بولدى.
يارىمغا ئۇگال بولدى.
جالانى ئۇزۇن سالدى،
قۇرغۇيدەك جۇگان بولدى.

11 . ناخشا:

ئامرىغىمىڭ مەن يار

ئېگىز ـ ئېگىز بەللەر ئېشىپ،
پۇتلىرىم تالدى.

ئالساڭ ئۆيۈڭگە،
ئۇ مەھەللىدىن - بۇ مەھەللىگە،
ئويناي، - دەپ كەلدىم،
ياخشىمىكىن - يامانمىكىن،
سىناي، دەپ كەلدىم.
سىنايمىكىن - سىلايمىكىن،
بۆيى تالسىمنى.
بۆيى تالىم بىلەرمىكىن،
مېنىڭ ھالىمنى.
بىلسە - بىلسۇن ۋاپادارىم،
مېنىڭ ھالىمنى.
بىر ئۆزىگە ئىنزھار قىلاي،
ئاھۇ - زارىمنى؛

14 . ناخشا:

ئىشقىڭدا پەرۋانىمەن

قېشىڭ بىلەن كۆزۈڭگە،
ئاشنا بولدۇم ئۆزۈڭگە.
بىر نەچچە زامان بولدى،
ئېيتالمىدىم ئۆزۈڭگە.

كۆرۈشكەندە يار بىلەن،
قاپقارا ئىگىز تۇن بولسا.
مەن بارغاندا يېنىغا،
ئۇنىڭ ھۆسنى كۈن بولسا.

ئۆزەم قارايمەن،
ۋاپادارلىق ئەقىدەمگە،
سادىق بولۇرمەن.
ئادەمگە ۋاپاسىزلىق،
ئەسلا گۇناھدۇر.
ۋاپاسىزلار ۋەدىسىدە،
تۇرماي تانادۇر.
يالغانچىنىڭ ۋەدىسى كۆپ،
ئىشىنىپ كەتمەي.
ئىشەنچەمنى خاراب قىلىپ،
كاۋاپمۇ ئەتمەي.
ئەگرى - ئەگرى ئەگمەچلەردىن،
كارۋان ئايلىنۇر،
ۋاقتى كەلسە ئۆز تەقتىدىن،
خانمۇ ئايرىلۇر.

13 . ناخشا:

ئەزھار قەلاي

قالغاچنىڭ قاناتىدەك،
قارا قاشلىغىم.
مەجنۇن تالنىڭ نوتىسىدەك،
سۇمبۇل چاچلىغىم.
سۇمبۇل چىچىڭ يارىشىپتۇ،
زىلۋا بويۇڭغا.
نىمە بۇلۇر مەن غېرىبىنى،

يارىم بەرگەن ياغلىغىنىڭ،
ئانار گۈلى بار.
شۇ ياغلىقنى ھەر پۇرىسام،
يارىمنىڭ ھىدى بار.
سېرىق زەپەر پۇرايدىكەن،
يارىم سېنىڭدىن.
رەڭمۇ - رەڭدە گۈل ئېچىلسۇن،
باسقان ئىزىڭدىن.

16 . ناخشا:

قارالىغىممۇ؟

قارا - قارا قاشلىرىڭغا،
قاتسامچۇ مېنى.
قارا قاشنىڭ بازارىدا،
ساتسامچۇ مېنى.
قارا قاشنىڭ بازارىدا،
يارىمسامەن.
كىرپىكىڭنى ئوقيا قىلىپ،
ئاتسامچۇ مېنى.
قارا دەيدۇ، قارا دەيدۇ،
قارا مەندە يوق.
قارا مۇقىنىڭ قېسىرغىدەك،
گۇنا مەندە يوق.
قىرچىن تالنىڭ كۆيگۈلىرى،
قارالىغىڭمۇ؟

مىرزا گۈلنى ئىبرىسام،
سىرىق سەبدە ئۆلۈپتۇ.
كۆيدۈم ساڭا ئامرىغىم،
كىم مېنىڭدەك كۆيۈپتۇ.

ئېتىمنى توقۇپ قويدۇم،
مېنىمسەڭمۇ باغلاپ قوي.
ئىشقىڭدا پەرۋانىمەن،
سۆيمىسەڭمۇ قاراپ قوي.

15 . ناخشا:

گۈل ئېچىلسۇن

ئىككى تاغنىڭ ئاراسىدا،
بۇلبۇل سايرايدۇ.
يارىم بىلەن كۆرۈشسەم،
دۈشمەن مارايدۇ.

دۈشمەن ماراپ نەگە بارار،
پەرۋايىم پەلەك.
بۇ دۇنيادا مۇڭدۇشۇم يوق،
سېنىڭدىن بىلەك.

يارىم بولساڭ سەھەر كەلگىن،
قوقما ھېچكىمدىن.
مەيلىڭ بولسا ئالغاچ كەلگىن،
قىسقان گۈلىڭدىن.

ئاق لەيلى، قىزىل لەيلى.
يارنىڭ بارمىكىن مەيلى.
بولسا، بولمىسا مەيلى،
مەن يارنىڭ قەلەندەرى.

18. ناخشا:

سەن - سەن مېنى سەن

سەن - سەن مېنى سەن،
تاۋاپ قىلدىڭ مېنى سەن؛
رەسۋا ئەيلەپ ئۆزەڭدەك،
ناباپ قىلدىڭ مېنى سەن.

دوستۇم بىلىدۇ. بىر مەن بىلىمەن،
ھېچ كىشى بىلمەس.
ئۆنلەر كېچىسى شىبۇ ئەلەمنى،
ھېچكىم تىلىمەس.

سەن - سەن مېنى سەن،
خاراپ قىلدىڭ مېنى سەن.
ئوتلارغا سېلىپ،
كاۋاپ قىلدىڭ مېنى سەن.

دوستۇم بىلىدۇ، بىر مەن بىلىمەن.
ھېچ كىشى بىلمەس.
كۆنلەر كېچىسى شىبۇ ئەلەمنى،
ھېچكىم تىلىمەس.

يارىم ساڭا كۆيگەنلىكىم،
قازالغىمىمۇ؟
سېنىڭ چېنىڭ مېنىڭ چېنىم،
بىر جان ئەمەسمۇ.
سېنىڭ ئۈچۈن مېنىڭ جېنىم،
قۇربان ئەمەسمۇ؟!

17 . ناخشا:

چىم - چىم ئەتتىم

چىم - چىم ئەتتىم چىم بىلەن،
كاۋاپ ئەتتىم زىخ بىلەن.
مېنىڭ يادىم سەن بىلەن،
سەن يۈرۈيسەن كىم بىلەن.

قۇرغۇي بولۇپ ئۇچتۇممەن،
تال بويىغا چۈشتۇممەن.
تالىيىدىنىڭ يوقىدىن،
بىر نادانغا چۈشتۇممەن.

ئاقتۇر بىلىكىم ئاقتۇر،
ياردىن تالىيىم يوقتۇر.
ياردىن تالىيىم بولسا،
ئۆلسەم ئارمىنىم يوقتۇر.

IX راك مۇقامى

مۇقەددىمە تېكىستى① :

تەشەككۈر مىڭ تەشەككۈر يۈزگۈن بىزگە باھار بولدى،
نەچۈنكىم بى ھايا زالىم بۇ ۋەتەندىن تارۇ - مار بولدى.
ئۈرۈمچى مىرغىزارىدىن قاچانقى ئۇچتى سۈمرىقى،
خوتەن مىسكىنلىرى ھالىغا يىغلاپئايلىنار بولدى.
غەزەپ تۈخۇمىنى قاراقچىلار باشلىرىغا تاشلىدى ئول كۈن،
ئۇلار تېرىبار ئەجەپ بىزگە گۆھەر نىسار بولدى.
ئۈرۈمچىدە تولا ئۆتتى ئادالەت ئاپتابى كىم،
ئۇلارغا يۈلدى شەپ ئەجەپ بىزگە روشەن ناھار بولدى.
تارىخ ئۈچ يىل داۋامىدا خوتەندە بارچە پۇقرالار،
ئەجەپ زالىم بولاڭچى قوللىرىدا خارو - زار بولدى.
نە بايى، كەمبەغەل بولسۇن نا ئالىم يا شېرىپ زاتى،
يالاڭغاچ يائاچ دېمەك يا بىر كېچىسى سەيسە دەپ ھايداپ

---

① يۇقۇرىقى تېكىست — شېرىپ ئۇستامنىڭ ئەسلىشىچە 1950 - يىللاردا ئالەمدىن ئۆتكەن ئوكچىنلىك شائىر زىرىبەگە مەسئۇدى دېگەن كىشىنىڭ غەزىلى بولۇپ، ئۇنى شائىرنىڭ زامانىدىشى ھاسان بالا دېگەن مەشھۇر ئەلنەغمىچى راك مۇقامىنىڭ مۇقەددىمە تېكىستى قىلىپ ئېيتقان ئىكەن. ئۇستامىز بۇ مۇقامنى ئۆگەنگىچە شۇ پېتى ئۆزلەشتۈرۈپ، تا ھازىرغىچە ئېيتىپ كەلگەن.

بۇ قېتىم مۇقام تېكىستلىرىنى نەشرگە تەييارلىغىچە ئەسلىگە سادىق بولۇش پرىنسىپىغا ئاساسەن يۇقىرىقى تېكىست ئۆز پېتى نەشرگە تەييارلاندى شائىر زىرىبەگىنىڭ ئەسەرلىرىنى ساقلاپ قالغۇچىلار دەۋرىمىزدە بار بولسا پىچان سىياسى كېڭەش تارىخ - تەزكىرە كومىتېتىغا ئېۋەتىپ بېرىشىنى ئۈمىد قىلىمىز. (نەشرگە تەييارلىغۇچىدىن)

19 • ناخشا:

ئايرىلمايمەن

يېڭى شەردە بىر بۇلاق،
ئوتتۇرىسىدا قاينىماق.
مېنىڭ سۆيگەن شۇ يارىم،
ئوينۇغۇچتەك يۇمبۇلاق.

كەلگىن يارىم ئوينايمىز،
بۇلاق بېشىدا قاينايمىز.
يېتىمچى ئاكىلار كەلسۇن دەپ،
خۇدايىمدىن تىلەيمىز.

يېتىمچىلەر كىلىشەر،
بىر - بىرىگە قارىشىپ.
ئۆمىر بەرسە خۇدايىم،
تۇگار پۇتا باغلىشىپ.

ھاۋاغا بولۇت ئۆرلەر،
ئىگىز تاغدىكى قاردىن.
ئايرىلمايمەن ئۆلسەممۇ،
سۆيگىنىم ئاشۇ ياردىن.

بولمىغاچقا ئاتا ـ ئانام،
سەبدە گۈلدەك سارغايدىم.

قىزىلگۈلۈم تارام ـ تارام،
دۆلىتىم ئاتا ـ ئانام.
يار دېگەن كۆڭۈل خوشى،
بولالمايدۇ باش پانام.

يازغى بۇغداي مايسا بولدى،
كۈزگى بۇغدايلار قېنى.
جان چىقار ھالەتكە يەتتى،
جان قېرىنداشلار قېنى!؟

2 . ناخشا:

ئاقار كۆزدىن قان ياشىم

شا تۈگارۇ ـ شا تۈگار،
دۇردىن تۈگادىن ئېتىبار.
ئاتا ـ ئانام يوقلىقىدىن،
مەن يېتىمنىڭ دەردى بار.

ئاتام ئېيتقىنى كەلدى،
ئانام ئېيتقىنى كەلدى.
كىممۇ ماڭا ئىشىك ئاچار،
يېتىم قالغان بالاڭ كەلدى.

سوغاقتا مۇزلىغان ئۆلكى تۆلا يوللار مازار بولدى،
دېمەسلەر بۇ قېرى مەھزول قوللىرىنى ئارقىغا باغلاپ.
ئېسىپ ئاسماقتا سەيىسە، - دەپ ئېنى ئاددىاق ئۇرار بولدى،
يالاڭغاچ يا ئاچ دېمەي يا بىر كېچىسى سەيىسە دەپ هايداپ.
تاۋار مەخمەل جىلىتكە تارلىغىدىن رەنجىگەن قىزلار.
هېمىشە پەن كۆتەرمەك روھىدىن قەددىدىن تار - مار بولدى.
مۇبادا كۆرسە ماخوسەن ناچىرايلىق ياجۇگان خاتۇن.
ئېرىگە هەر بالا ئەيلەپ خاتۇنىدىن ئاجرىتار بولدى.
چۈيۈن، تۇش، مىس، تۆمۈر، - دەپ ناۋادا چىقسا بىر يامانسەيسى
قازان، چۆگۈن يېتىشمەي هەممە ئەسۋاب كېتەر بولدى،
ئۇياتماي يۇرتقا سالدى قەغۇن، تاۋۇز بىلەن شاپتۇل.
ئۇرۇك ئۈزۈمە ۋە هەم گازىر، مېغىز ئالما، ئانار بولدى،
نېمە زورلۇق خىيانەت دەسىمنى ئانداق قىلۇر جارى،
ئۇنىڭ هېرىسىپى چىقىپ يۇرتقا بىرسەت ئىزهار بولدى.

راك مۇقامىنىڭ چېكىتمە ناخشىلىرىنىڭ تېكىستلىرى:

1 . ناخشا:

دۆلىتىم ئاتا - ئانام

ئاتام سەن - سەن، ئانام سەن - سەنسەن،
قىزىلگۈلنىڭ ناۋاتى.
مېنگەن ئېتىم، كىيگەن تونۇم،
ئاتا - ئانامنىڭ دۆلىتى.

ئاتام بولسا، ئانام بولسا،
غېرىپ بولماس ئەر ئىدىم.

4. ناخشا:

يۇرتۇمدا مۇساپىرمەن

داپنى مەن چالغان بىلەن،
ناخشىنى ئېيتالمىدىم.
يارنى مەن ئالغان بىلەن،
يېشىنى سۈرتەلمىدىم.

تېشىمدا كۈلگەن بىلەن،
ئىچىم زارداپ قانۇ - ياش.
يۇرتۇمدا مۇساپىر مەن،
ياتمايدىكەن ئەزىز باش.

كىمگە ئېيتاي، كىمگە يىغلاي،
بۇ ھەيرانۇ مەسلىكنى.
پۈككەنمىكىن ئاللا ئىگەم،
پىشانەمگە غەشلىكنى.

ئىشىم مېنىڭ شۇ بولۇرمۇ،
تارتقۇلۇغۇ - كۆرگۈلۈك.
بەندىلىكتە چارە يوقمۇ،
ھالىم ئەجەپ كۈلكىلىك.

5. ناخشا:

ئەزىزنى سۇنماس

بۇ جاھاندا ئۈچ نەرسە بار،
ئىززىنى سۇنماس.

كېتەي دەيمەن ـ كېتەي دەيمەن،
تۇققانلار ئامان قالسۇن.
ئەزىز باشىمنى ياد ئەيلەپ،
مازارلارغا چىراق ياقسۇن.

ئاتا ـ ئانام بولسىدى،
غېرىپ بولارمىدى باشىم.
غېرىپنىڭ شەھەردە ئەندى،
ئاقار كۆزدىن قان ـ ياشىم.

3 . ناخشا:

بۇ يېتىملىك ئالىمدە

سەھەردە ئالا غاز ئۇچتى،
غېرىپنىڭ شەرىگە چۈشتى.
بۇ يېتىملىك ئالىمىدە،
كۆزۈمدىن قان ـ ياش ئاقتى.

شۇنچە جىق تالەي ئىچىدە،
مەن غېرىپنىڭ بەختى يوق.
قانچە ئاتسام چۇ چۈشەدۇ،
ئوڭ قولۇمنىڭ بەختى يوق.

باغلاردىن ماكان تەگمەي،
چۆللەردىن ماكان تۇتتۇق.
بىۋاپا يار دەردىنى،
ئەجەپمۇ تولا تارتتۇق.

دوستۇڭمۇ دوست، دۈشمەنمۇ دوست،
دۆلىتىڭنىڭ بارىدا.
قېرىنداشلىق دوستۇر ساڭا،
ئەلەم كەلگەن چاغىدا.

سەن ئۇياقتا مەن بۇياقتا،
مۇڭداشقىلى يوق كىشى.
ياخشىلارغا ۋاپاسىزلىق،
ئەقىلسىز نادان ئىشى.

ياخشىلارنىڭ يادىگارىنى،
كۆز قېتىمدا ساقلىغىن.
يامانلارنىڭ پەتىۋاسىنى،
ئازگاللارغا تاشلىغىن.

٥٧. ناخشا:

كۆڭلۈم

ئۆلۈمنى ئەيلەپ ئىختىيار،
خۇداغا سېغىنغان كۆڭلۈم.
ياخشىلىقنى ئەيلەپ ئىزهار،
يامانىنى قارلىغان كۆڭلۈم.

ئۇسسۇغاندا سۇ ئىچەرمەن،
قارنىم ئاچسا يەپ قارنىنى.

بىرى ئاتا، بىرى ئانا،
بىرى قېرىنداش.

قېرىنداشنى ئەد تۇپراققا،
تېرىسا ئۈنمەس.
كۆز ياشىنى دەريا ئەيلەپ،
سۇغارسا قانماس.

بۇغدايىنمۇ ئۇن ئەيلەيدۇ،
ئىككى قارا تاش.
جىگەرنىمۇ خۇن ئەيلەيدۇ،
جانىڭ قېرىنداش.

قېرىنداشلار يېقىن بولسا،
ھەر كۈندە مۇڭداش.
قېرىنداشلار يىراق بولسا،
كۆزلىرىڭدە ياش.

6. ناخشا:

دۆلىتىڭنىڭ بارىدا

پادا بېقىشىپ تاغلاردا،
بىز ئىككىمىز دوست ئىدۇق.
ياڭاق چېقىشىپ باغلاردا،
ئەندى ئايرىلىپ كەتتۇق.

يارىم دەيدۇ ئۇيغىشاي،
باراگدا گۈلىستاندا.
ئۇلىك ئوتنى ئۆچمەيدۇ،
كۆيىدۇ شېرىن جاندا.

راك مۇقامىنىڭ چوڭ ناخشىلىرىنىڭ تېكىستلىرى:

1. ناخشا:

قىزىل مارجان

ھاۋامىكىن، بۇلۇتمىكىن،
يامغۇر تامچىلىۇر.
يارىم سېنى كۆرگەن چاغدا،
كۆگلۈم ئاچىلۇر.

قىزىل - قىزىل مارجان كۆرسەم،
بىلەكلىرىڭدە.
بىلىق بولۇپ ئويىنۇالسام،
يۈرەكلىرىڭدە.

ئۆكۈنمە يار ئۆكۈنمە يار،
ئەتە كېلەرمەن.
كەلگەن چاغدا ئۇنچە - مارجان،
ئالغاچ كېلەرمەن.

ئالغاچ كەلگەن ئۇنچە - مارجان،
بوينۇڭدا تۇرسۇن.

قارچۇغامنىڭ يوقلۇقىدىن،
ئۇشلاپ كەلدىم سەن سارىنى.

مۇھەببەت شەربىتى ئىچتىم،
قازاندەك قايندىم تاشتىم.
يار سىنىڭدەك نادان بولسا،
جاھاننىڭ كارىدىن كەچتىم.

8. ناخشا:

كۆيىدۇ شېرىن جاندا

ياخشىنىڭ يامانىمەن،
سەھەرنىڭ شامالىمەن.
قولۇمدا ئالما، ئانار،
مەن يارنىڭ خۇمارىمەن.

يار ئۆيى سۇ باشىدا،
ئۆتەلمەيدۇ ھېچ كىش.
يار ئىشقى مېھرىدىن،
كېچەلمەيدۇ ھېچ كىشى.

يارىم ھېنى سورايدۇ،
گېپى بىرلە تورايدۇ.
بىر نەچچە كۈن كۆرمىسەم،
ئوينىغۇچتەك پورايدۇ.

3. ئاخشا:

ئاق بوز ئاتنى مىنمىگۈنچە

يارىم سېنى كېتىپتۇ، — دەپ،
يەنە ئاڭلىدىم.
سېنىڭ ئۈچۈن مەن جانىمنى،
داڭغا داڭلىدىم.

قاتار - قاتار كۆرۈنگەنلەر،
كارىز داراغى.
مەن يارىمنى كۆرسەتمىگەن،
يولنىڭ يىراغى.

يىراق بولۇپ، يېقىن بولۇپ،
داۋانى يوقتۇر.
مەن يارىمنى كۆرمىۋالـام،
ئارمانىم يوقتۇر.

خاندۇك① لەردىن ئۆتمىگۈنچە،
لەمجىن كۆرۈنمەس.
ئاق بوز ئاتقا مىنمىگۈنچە،
يارىم كۆرۈنمەس.

① خاندۇك ـ هازىرقى خاندۇ

ئىككى كېلىپ بىر سۆيگىنىم،
يادىڭدا تۇرسۇن.

2. ناخشا:

كېچە ماڭا كۈندۈزدۈر

يارىم بەردى بەش ئالما،
بەشىلىسى قوينۇمدا.
كېچە يېتىپ چۈش كۆرسەم،
يارىمنىڭ قولى بوينۇمدا.

كاككۇك تولا سايرايدۇ،
بۇ يارىمنىڭ خەۋىرىمۇ.
ياتسام ئۇيقۇم كەلمەيدۇ،
سەن يارىمنىڭ خۇمارىمۇ.

قارىغاچىنىڭ شاخىدا،
شاراقشىيدۇ سېغىزخان.
سەن ئۇ يەردە سېغىنساڭ،
مەن بۇ يەردە سېغىنغان.

ماڭار يوللۇرۇم تۈزدۈر،
كېچە ماڭا كۈندۈزدۈر.
ئىككى قونۇپ كېتمەن،
يارىم ئۇندا يالغۇزدۇر.

5. ناخشا:

ئۇنۇتماسمەن

يارىمنىڭ قوشقوۋدىكى،
غاچ - غۇچ قىلىپ ئېچىلۇر.
سەن يارىمنى كۆرمىسەم،
دىل تېرىقتەك چېچىلۇر.

قوۋۇق ئالدىدىن ئۆتكىچە،
مەن توۋەنگە① ئاتاي تاش.
باغرىم سۇ بولۇپ ئاقتى.
بىر چىقساڭچۇ قەلەم قاش.

قوۋۇقنى قىيا ئاچقىن،
بويۇڭنى كۆرۈپ ئالاي.
بوينۇڭغا گىرە سېلىپ،
لىۋىڭگە سۆيۈپ ئالاي.

قوۋغوڭ ئالدى گۈل ئوسما،
سۇ قويۇپ قۇرۇتماسمەن.
سەن گۈلۈم چىرايلىقنى،
ئۆلگۈچە ئۇنۇتماسمەن.

① توۋە - توبە. ئوستى سۆزنىڭ يەرلىك تىلدا قىسقارتىپ ئېيتىلىشى

4. ناخشا:

داۋانچىڭ

داۋانچىڭنىڭ يېرى قاتتىق،
تاۋۇزى تاتلىق.
داۋانچىڭدا بىر يارىم بار،
قەمبەرخان ئاتلىق.

قەمبەرخاننىڭ سۇمبۇل چېچى،
يەرگە تېگەمدۇ؟
قەمبەرخاندىن سوراپ بېقىڭ،
ئەرگە تېگەمدۇ؟

ئەرگە تەگسە ماڭا تەگسۇن،
تەڭگىسى بىلەن.
ئاخشاملىقتا بىللە كەلسۇن،
يەڭگىسى بىلەن.

ئۆگە تاقتا قوغۇن تېرىدىم
پىلەكلىرى تۈز.
ياڭزا - ياڭزا خەمەك چۈشتى،
ئۆزەڭ تاللاپ ئۈز.

قەمبەرخانچۇن تاياق يېدىم،
بىر مىڭ ئالتە يۈز،
يەنە يېسەم شۇنچە يەرمەن،
جېنىم قارا كۆز.

2. ناخشا:

تىل تۇمارىڭ مەن بولاي

سەن بېغىمدا ئېچىلساڭ،
گۈل خۇمارىڭ مەن بولاي.
ياتنىڭ كۆزى تەگمىسۇن،
تىلتۇمارىڭ مەن بولاي.

تولۇنئايدەك ھۆسنىڭدە،
قاپقارا مېڭىڭ بولاي.
تال چىۋىقتەك بويۇڭدىن،
ئايرىلماس خىلىڭ بولاي.

سارغىيىپ قالغان دەرەخنىڭ،
سايىسى بولمايدىكەن،
يارغا كۆيگەن يۈرەكنىڭ،
دارىسى بولمايدىكەن.

باغئارامنىڭ يولىدا،
باغ ئالمىسى مەن بولاي.
ئايرىلماسقا سېنىڭدىن،
جۈپ پارىسى مەن بولاي.

3. ناخشا:

كۈن بىلەن ئاي

ئاينىكار قەلەم قاشىم،
مەندە بىر ئىشىڭ بارمۇ؟

راك مۇقامىنىڭ سەلىقە ناخشىلىرىنىڭ تېكىستلىرى

1. ناخشا:

مەنمۇ قەلبىڭ پارىسى

ئاينى دېسەم ئاسماندا،
يۇرتۇمدا ئاي بار ئىكەن.
بويى زىلۋا نازۇك بەدەن،
گۈل چىراي ياسىمدىكەن.

ئۇچۇپ كەتتى جۇپ كەپتەر،
ئاغزىدا دان ـ دانىسى.
يۇرتۇمنىڭ ھېلال ئايى،
سەن كۆڭۈل جانانىسى.

سەن بېغىمنىڭ لالىسى،
يۈرۈكۈم دۇردانىسى.
باغرىم كۆيۈپ ئوتۇڭدا،
ئاقتى كۆز نۇر دانىسى.

كۆڭۈل باغىڭ خالىسا،
مەن بولاي بىر ئالمىسى.
ئايرىلماسقا شەرت قىلاي،
بولۇپ قەلبىڭ پارىسى.

دىل ئىگەسىنى بىلمىدۇق،
دىلدار ئىگەسىنى بىلمىدۇق.
مىسقىلى مىڭ تەڭگىلىك،
جەۋھەر ئىگەسىنى بىلمىدۇق.

ئاتا بولسا ياخشىدى،
ئانا بولسا ياخشىدى.
ئايرىلغاچقا ئۇلاردىن،
تەندە جانلار قاخشىدى.

ئالمىنى ئاتتىم دەرياغا،
لەيلىۋىلىپ چۆكمەيدۇ.
غەمكۈزارلار ئوتلىرى،
يالقۇنلايدۇ ئۆچمەيدۇ.

ئاخشاملىقتا كەل دەيسەن،
خالىدا كېپىلىڭ بارمۇ؟

تۇگمىلۇكتىن قاراپ باقسام،
يارىم تولغۇنۇپ ياتتى.
يىپ ئۈزۈلگەن مارجاندەك،
كۆزلىرىدىن ياش ئاقتى.

يارىمنىڭ ياشى بىلەن،
يۈرىكىمدىن قان ئاقتى.
تىترەپ كۆز ياپرىقىمدەك،
گويا تەندىن جان ئاقتى.

تام پۈتەركەن لاي بىلەن،
سۇ ئاقاركەن ساي بىلەن.
مەن يارنىڭ كۆنى بولاي،
ئۆتەي ئەندى ئاي بىلەن.

4. ناخشا:

يالقۇنلايدۇ ئۆچمەيدۇ

ئاتىلاردىن ئايرىلدۇق،
ئانىلاردىن ئايرىلدۇق.
شاپتۇللار چېچەكىدەك،
ياخشى ياردىن ئايرىلدۇق.

بایاد مۇقامىنىڭ ساقلىنىپ قالغان ناخشا تېكىستلىرى

1 . ناخشا:

كەتسىلە بىللە كېتەيلى

كەتسىلە بىللە كېتەيلى،
ئۆيدە يالغۇزلۇق يامان.
قالسامۇ قالار ئىدىم،
تەنها قالغولۇق يامان.

مەن بۇ يەرگە كەلمەس ئىدىم،
يارى كەلتۈردى مېنى.
ئوتقا سالسا كۆيمەس ئىدىم،
يارى كۆيدۈردى مېنى.

يارىنى كېتىپتۇ دېسە،
يۈگرەپ چىقاي باشىم بىلەن.
يارى يۈرگەن كوچىلارغا،
سۇ سېپەي ياشىم بىلەن.

ئاقمۇ - ئايدىڭ كېچىلەر،
ئاپپاق ئايدىڭ كېچىلەر.
گۈل بىلەن رەيھان پۇرار،
يار بىلەن ئۆتكەن كېچىلەر.

X باياد مۇقامى①

مۇقەددىمە تېكىستى:

ساتاردىم تارىغا جان رىشتىسىدىن تار ئېشىپ سالسام،
ئانىڭ كىم نالىسىدىن بىنۋاپانىڭ كۆڭلىنى ئالسام.
مۇقام ئالىپ، مۇقام ئىچرە مۇقامنى دىلغا جاقىلسام،
مۇھەببەت كويىغا سالسا ئانىڭ ئالدىدا مەن چالسام.
مۇقاملارنىڭ ئاتاسىنى ھۆسەينى ۋە ئەجەم دەرلەر،
بۇلاردىن يۇقىرى كىم پەردەئى بايا دىنى چالسام.
بايادى ھەقتا ئالا يادىدە چالسام پەيا - پەي② كىم،
كى كۆڭۈل بىناۋا بولغانىنى بىلسەم ناۋا چالسام.
كەل ئېبى مەشرەپ قەدەھ سۇنغىل بۇلايىن مەستەغرەق③،
بىر ئىلىكە كاسائى تەنبۇر، بىرىگە جامنى ئالسام.

① پىچان ناھىيىسىدە ئەسلىدە باياد ۋە تويۇقبايادى دەپ 2 خىل مۇقام تۈرى بولغان. ئەپسۇسكى كېيىنكى (تويۇقبايادى) مۇقامى يوقۇلۇپ كەتكەن ھازىر ئېيتىلىۋاتقان باياد مۇقامىمۇ ئۇستامنىڭ ئېسىدە تازا ئەستايىدىل قالمىغان، ئەسلەپ ئېيتىپ بەرگىنى بويىچە رەتلەندى. بىلگۈچىلەرنىڭ تولۇقلىشىنى ئۈمىد قىلىمىز.

② پايە - پەي-كەينى - كەينىدىن. توختىماي ③ غەرق بولماق. چۆكمەك

بىلسەڭ ئەزىز ئەسلىدە،
گۈلدىنمۇ غول - يوپۇرماق.

ئەتىدىن تا كەچكىچە،
كېچىدىن تاڭ ئاتقىچە.
دەردىنى تاتتىم ئاشقىچە،
يار رەنجىدە مەن ئويغاق.

سەن مەشۇق قايان كەتتىڭ،
ھالىمنى خاراپ ئەتتىڭ.
باغرىمنى كاۋاپ ئەتتىڭ،
دىلنى ئۆرتەر ئوت - پىراق.

ئۆزەڭ كەتتىڭ يىراققا،
قويدۇڭ مېنى سوراققا.
ئوت - ياقمىدىڭ چىراققا،
يوقتۇر سەندە ئىشتىياق.

4. ناخشا:

يار ئۈتى

گۈل - دېگەنگە گۈل بولامدۇ،
قاتى - قاتى بولمىسا.
يار دېگەنگە يار بولامدۇ،
ئىشتىياقى بولمىسا.

2. نـاخشا:

تاشلمۇەتمەگلەر مېنى

سەن ياراتتىڭمۇ مېنى،
ئاللا ياراتقان بەندىمەن.
بەندىلەر ئارىسىدا،
تۆھمەتكە قالغان بەندىمەن.

ئانداقمۇ بۇلۇر مەنمۇ،
مۇشۇنداقمۇ بۇلۇر مەنمۇ؟
بۇ باياۋان چۆللەردە،
تاسقىلىپلا ئۆلەر مەنمۇ!

كەلمىگەن يەرگە كېلىپ،
ئەندىشىگە قالدى كىشى.
چەككىلى تاداكا يوق.
ئويناغىلى نەدە كىشى.

ئانداق ئەتمەگلەر مېنى،
مۇنداقمۇ ئەتمەگلەر مېنى.
ئاقىبەتتە مەن لازىم،
تاشلاپمۇ ئەتمەگلەر مېنى.

3. ناخشا:

مەن ئويغاق

ئۆي يېراقى نە يېراق،
كۆڭۈل يېراقى بەك يېراق.

كېچىدە تۈنالمىدىم.
كىملەر ئىدى قېشىڭدىكى.

گۈلمىدىڭ ئېچىلغىلى،
غۇنچەمىدىڭ سانچىلغىلى.
ۋەدىمىز شۇنداقمىدى،
ئۆلمەي تېرىك ئايرىلغىلى؟

مېنىڭ رىشتەم ئۈزۈلدى،
پۈتى - قولۇڭ بوش ئەندى.
چىللىمىغىن مەلەڭگە،
بەگۋاش يارىم خوش ئەندى.

6. ناخشا:

بېھىش يۈزى كۆرەرمەنمۇ؟

مەن كېتەر بولدۇم يەنە،
ئەرزىم بايان ئەيلەپ كېتەي.
مېھرىبان يار قالدى دەپ،
چۆللەردە قان يىغلاپ كېتەي.

ئىشتىياق ئۆتۇم بىرلە،
يۈرگىمك كۆيۈپ كۈل بولماس.
بولسىمۇ باغلار غازاڭ،
ئۆسكەن يېرىمىز چۆل بولماس.

ئادار گۈلى گۈل بولالماس،
ئېچىلىپ تۇرغان بىلەن.
خەقنىڭ يارى يار بولالماس،
چىلمىسپ تۇرغان بىلەن.

قىشىڭىزنىڭ قارىسى،
سېپىلغا چۈشتى سايىسى.
شۇنچە يېراق بولۇرمۇ،
ئىككىمىزنىڭ ئاراسى.

يـاردىم كېتتۇ يېراقتىن،
ئىشتىياق دەردى - پىراقتىن.
يار ئۆتتى يامان ئىكەن،
يانغان سانىسىز چىراقتىن.

5. ناخشا:

گۈلمىدى ئېچىلغىلى

مەن مەلەڭگە بارمايمەن،
مەلەڭدە باردۇر بىر يامان.
بارمىسامىمۇ، كۆرسەممۇ،
نادانلىغىمنىڭ بولدى ئايان.

گۈلمىدى ئېچىلغىلى،
يارىم سېنىڭ بېشىڭدىكى.

ياتقان مېنىڭ ئاقام بولۇر تۇيسا سېنى ھەم ئۆلتۈرۈر،
قۇتۇلمىقىڭ مۇشكۇل كېلۇر يانغىن دېدى ئاستاغىنا.
لېۋىنى لەۋگە قويۇپ ئاۋاز بېرۇر ھەم چىشلىرى،
تاشمىدۇ باغرىڭ سېنىڭ چىشلىمىگىن ئاستاغىنا.

خورازلىرى چىللاشىدۇ تاڭ سەھەر بولغانمىكىن،
تۇيمۇسۇن گۆزەتچىلەر يانغىن دېدى ئاستاغىنا.
ھەسكىن ناۋايى شەھىدىن يار قويىندا يۈردى خىجىل،
يولدا يىغلاپ ئاھ ئۇرۇپ كەتتى يېنىپ ئاستاغىنا.

بىلمەن دىلدار سېنى،
دادىلارغا گۈل بولمايسەن،
تاتساڭمۇ قانچە ئەلەم،
ئەسكىلەرگە قول بولمايسەن.

دىلدارىم ئەزىز يارىم،
سېنى كۆرمەي ئۆلەرمەنمۇ.
سېنى كۆرمەي ئۆلۈپ كەتسەم،
بېھىش يۈزى كۆرەرمەنمۇ؟

زەمەن ناخشىسى

ئاينىڭ توققۇز كۈنى‌ئىدى. بىر پاكىزە قىز بار ئىدى،
ئەھۋالنى بايان ئەيلەي سىزلەرگە مەن ئاستاغىنا.

ماھى رەجەپنىڭ يەتتىسى يەكشەنبە كىرگەن كېچىسى،
چۈشۈمگە كىرىپ ئول سەنەم كەلگىن دېدى ئاستاغىنا.
بارماقنى خالاپ ئاڭغىچە چىقتىم ئۆيۈمدىن قول سېلىپ،
بىر كېيىم ئەتلەس ئېلىپ بىر - بېرىپ ئاستاغىنا.

كىرسەم يېتىپتۇ ئول سەنەم گۈل غۇنچىدەك ئېچىلىپ،
چاچلىرى بەلگە چۈشۈپ قىمىشىپ يېتىپ ئاستاغىنا.
ئىرغىتىپ ئەردىم باشىنى، ئاچتى كۆزىنى يار ماڭا،
— كىم سەن؟- دېدى،- ھەي بىئەدەپ يانغىن دېدى ئاستاغىنا.

گۇليار مۇقامىنىڭ چېكىتمە ناخشىلىرىنىڭ تېكىستلىرى

1 . ناخشا:

ئېرىماس مەيلىم

قېشى قارا، مەڭزى قىزىل،
كىمگە شەيدا بولدىكىن.
ئەتتىڭەندە يوق ئىدى،
نەدىن پەيدا بولدىكىن؟

يارى تۇتتۇم دەپتىمەنۇ،
ئىچىمگە ئوت سەپتىمەن.
كەينىگە ئەگەشتۇرۇپ،
قىيىنسا بىلمەپتىمەن.

زەپ ئاغزىنتتى بۇ كۆڭلۈمنى،
ئەندى يوق مەيلىم ئۇڭا.
ئوتنى قالاپ سۇنى قۇيسا،
ئېرىمەس مەيلىم ئۇڭا.

*

گۇليار مۇقامىنىڭ جۇلا ناخشىلىرى تېكىستلىرى

1 . ناخشا:

يارى ـ يار

ئاپپاق ـ ئاپپاق تۇشقانلار،
سايدا تولا يارى ـ يار.

۞ XI گۇليار مۇقامى ۞

مۇقاددىمە تېكستى

سابا يەتكۈز سالامىمنى قەددى سەرۋى راۋانىمگە،
قارا كۆزلۈك، قارا كۆڭۈل، ئۇشۇل شېرىن زىۋانىمگە.

يېتىپتۇ بىر غېرىب زار بوپ ئاھۇر رىشتەدىن تۇپراق،
بۇ ھالىمنى بېرىپ ئېيتقىن مېنىڭ ئارامۇ جانىمگە.

مېنىڭ باشىمگە ئۇنىڭ ئۈچۈن ھەر بالالەر كەلسە،
چاپارمەن ئى بۇرادەرلەر قاچان سۆرە زىۋانىمگە.

پىلەك چاقى ئۆرۈلدى بۇ پىراقىقا سالدى مېنى ئاندىن،
قاچان قوشقاي خۇداۋەندە ئۇنىڭدەك مېھرىبانىمگە.

ئۇنىڭ دەردى ـ پىراقى ئۆلگىچە مەندىن جۇدا بولماي،
تارالمىش دۇرى مارجاندەك تامامۇ ئۇستىخانىمگە.

ھۆۋەيدانىڭ پىراقىگە ھىچبىر رەھمىتى كەلمىدى،
قارا تاشلار سۇ بولدى مېنىڭ ـ ئاھۇ ـ پىغانىمگە.

*   *

بۇلبۇل ئەجەپ سايرايدۇ،
قىزىلگۈلنىڭ شېخىدا.
يارىم مېنىڭ ساقلاقلىق،
يۈرىكىمنىڭ قېتىدا.

قىزىلگۈل ئېچىلمايدۇ،
غۇنچىسى بولماي تۇرۇپ.
مۇھەببەت قالتىس نېمە،
كەتمەيدۇ توزۇپ قۇرۇپ.

قىزىلگۈلنى دېمەسەم،
غۇنچىسىنى ئۈزگۈم يوق.
سەن يارىمنى دېمەسەم.
بۇ يەرلەردە يۈرگۈم يوق.

3 . ناخشا:

ساۋابىغا نېمە يېتەر

ناخشا ئېيتتىم ئىشقىڭدا،
جېنىم يارىم ئۇققانسەن.
مۇڭداشقىلى مەن كەلدىم،
مەيلىڭ بولغاچ چىققانسەن.

كىرەي ئەندى بېغىڭغا،
قىزىلگۈلۈڭ كېرەككە.

ئۆيلەنمىگەن يىگىتلەر،
تويدا تولا يارى - يار.

ئاپتاۋىغا سۇ قۇيسا،
ئىللىمايدۇ يارى - يار.
قىز ئانىسى ئۆگەيمۇ،
يىغلىمايدۇ يارى - يار.

ئەگىم - ئەگىم يوللاردىن،
ئەز كېلىدۇ يارى - يار.
چۇشۇپ مەپە ئىچىگە،
قىز كېلىدۇ يارى - يار.

قار چوغىدەك ياش يىگىت،
مۇڭدۇشۇڭدۇر يارى - يار.
بۇ دۇنيالىق ئالەمدە،
يولدۇشۇڭدۇر يارى - يار.

2 . ناخشا:

يۇرىگىمنىڭ قېتىدا

ئاسماندا تولا يۇلتۇز،
بىر - بىرىگە ئوخشىماس.
ئالەمدە ئادەم تولا،
دىلبىرىمگە ئوخشىماس.

5 . ناخشا:

گۈليار

كۆك قۇمۇشقا ئوتنى ياقسا،
مەن ئۇنى كۆيمەس دېدىم.
ئۆچكى ئاق، كۆڭلى قارا،
مەندىن ئايرىلماس دېدىم.

كۆك قۇمۇشقا ئوتنى ياقساڭ،
غول قۇمۇش ئۆسمەسمىدى.
ئۆچكى ئاق، كۆڭلى قارا،
مېنىڭدىن ئايرىلماسمىدى.

غول قۇمۇشنى ئورغان بىلەن،
يىلتىزىدىن كۆكلەيدۇ.
باشقا ئوتلار ئۆچكەن بىلەن،
يارنىڭ ئوتى ئۆچمەيدۇ.

كۆك قۇمۇش گۇر - گۇر كۆيەر،
كۆك تىكەنگە چارا يوق.
مەيلى بار ئوتتا كۆيەدۇ،
مەيلى يوقنىڭ كارى يوق.

بارغۇلۇغۇ - يانغۇلۇق،
ئەمدى قارارىم قايغۇلۇق.
مەندە ھېچ بىر چارە يوق،
دەرد تارتىپ سارغايغۇلۇق.

كۆڭلۈم مېنىڭ قارىماس،
سەن يارىمدىن بىلەككە،

قىزىلگۈل ئارىسىدا،
زىلال سۇ ئېقىپ ئۆتەر.
بىز مۇرادقا يەتكەندە.
ساۋابىغا كىم يېتەر؟!

4 . ناخشا:

ئالەم گۈلستان بولغىدەك

تاغمۇ ـ تاغلاردىن ئېگىز،
ئاغى بۇلاقـنىڭ تاغلىرى.
ئۈستىگە قارلار يېغىپتۇ،
ئاستىدا گۈلباغلىرى.

ئەي يارىم ئالدىرىمىغىن،
ياخشى ـ ياماننى كىم بىلۇر.
ئىككى ياخشى بىر بولۇپ،
سايىنى تېرىسا گۈل ئۈنۈر.

گۈل ـ گۈلستان بولغىدەك،
ئالەم گۈلستان بولغىدەك.
ياخشىلار بىر يەردە بولسا،
چۆلمۇ بوستان بولغىدەك.

مېنىڭ يارىم قەلەمقاش،
قىزىلگۈلگە ئوخشايدۇ.

سەنمۇ تارتتىڭ دەردىمنى،
مەنمۇ تارتتىم دەردىڭنى.
ئايرىلغاندا بىلىندى،
بىلمەپتىمەن قەدرىڭنى.

يامغۇر ياغدى كۆل بولدى،
ئۈستى - بېشىم ھۆل بولدى.
ۋىسال پەيتى كەلگەندە،
باغرىم كۆيۈپ چۆل بولدى.

قانىتىم بولسا ئۇچاتتىم،
ئېتىم بولسا چاپاتتىم.
كەلسە يارىم تېزراق،
قۇچىغىمنى ئاچاتتىم.

8 . ناخشا:

ئۇنۇتمۇدۇم

ئاللا - ئاللا ئايدىڭدا،
گۈلئانارىم قويىنۇمدا.
كېچە يېتىپ چۈش كۆرسەم،
يارنىڭ قولى بويىنۇمدا.

6 . ناخشا:

يۈرىكىڭ يوق

ئوينۇغۇچ ئوبدان ئەمە،
يازلىقى بار كۈزلىكى يوق.
يېڭى يار ئوبدان ئەمە،
ئاغزىدا بار كۆڭلىدە يوق.

سارغىيىپ قاپتۇ ئوينۇغۇچ،
ئۈشتىمىدا - پىلەكتە.
سەن سورىما مەن ئېيتماي،
دەردىم تولا يۈرەكتە.

كۆيگىنىدىن شام - چىراق،
كۆيمىگىنى ياخشاراق.
سۆيگىنىدىن بىۋاپا،
سۆيمىگىنى ياخشاراق.

كىرىپ باقسام بېغىڭغا،
تالىڭ بار تېرەكىڭ يوق.
مەيدەڭنى تۇتۇپ باقسام،
جانىڭ بار يۈرەكىڭ يوق.

7 . ناخشا:

بىلمەپتىمەن قەدرىڭنى

كارىزنىڭ ئاققان سۈيى،
كۆلگە كېلىپ توختايدۇ.

مېنىڭ يارىم قارا كۆز.
ئويناپ، كۈلكىدەك بوپتۇ.

قاقىلدايدۇ قاق ئېتىپ،
دەرەخ بېشىدا قاغا.
كۆزۈم تويسا تويغاندۇ،
كۆڭلۈم تويمىدى يارغا.

چىمەن دوپپا كېيىپسەن،
قارىدىم ياراشقانغا.
تاللاپ سۆيگەن يارىمسەن،
بەرمەيمەن تالاشقانغا.

10 . ناخشا:

چۈشۈمگە كىرىپ قاپتۇ

ئالمىلار پىشىپ قاپتۇ،
تۈۋۈنگە چۈشۈپ قاپتۇ.
جېنىمغىنا شۇ يارىم،
چۈشۈمگە كىرىپ قاپتۇ.

يارىنىڭ ئۆيى ئاراشتا،
بارسام تاپقىلى ئەپلىك.
لەۋلىرى قىزىلگۈلدەك،
قارىپ سۆيگىلى ئەپلىك،

بېغىمگەدىكى ئالدارلى،
سۇ قۇيىماي قۇرۇتتۇڭمۇ.
مەن سېنى ئۇنۇتمۇدۇم،
سەن مېنى ئۇنۇتتۇڭمۇ؟

كۆپتۇر ئاللا بەندىسى.
مەندەك بولغىنى يوقتۇر.
ئەزىز ياردىن ئايرىلىپ،
تېرىك ئۆلگىنى يوقتۇر.

باغ بولسا ئاۋات بولسا،
مېۋىسى ناۋات بولسا.
سېغىنغاندا يارىمنى،
ئۇچقىلى قانات بولسا.

٩. ناخشا:

بەرمەيمەن تالاشقانغا

شامال چىقسا لىڭشىدۇ.
ئۆستەڭ بويىدا تېرەك.
سېنى كۆرۈپ تۇرمىسام،
چىدىمايدۇ بۇ يۈرەك.

ئالمىزارلىق باغلاردا،
ئالما تۇگمىدەك بوپتۇ.

مېنىڭ يارىم زەيتۇنەم،
ئۈينۈفۈچتەك يۇمۇلاق،

زەيتۇنلەم جېنىم يارىم،
ئاسماندا تولۇنئايىم.
سەن ئۈچۈن ئۆلۈپ كەتسەم،
جەننەتتە مېنىڭ جايىم،

12. ناخشا:

ئاشىققا ئىمكاھ يوق

گۈل بېغىمنىڭ ئىچىدە،
بۇلبۇل بولۇپ سايرايمەن.
سېغىنغاندا يارىمنى،
ئاي - چولپانغا قارايمەن.

ئاي بىلەن كۈن دوست ئىكەن،
چولپانغا ھەمراھ يوق ئىكەن.
ئاخۇنۇمدىن سورىسام،
ئاشىققا ئىمكاھ يوق ئىكەن.

تاغنىڭ باشىدا قارغاي،
شاخى ئىگىلىپ تۇرغاي.
ئەقلى بولسا يارىمنىڭ،
كۈندە سېغىنىپ تۇرغاي.

ئەتتىگەندە شەبنەمدە،
يورغۇلايدۇ بوز توشقان.
بىزنىڭ يار قارا كۆزنىڭ،
لىۋىگە ناۋات قوشقان.

كۆك قۇمۇشقا ئوت ياقسا،
كۆپ قىلسا كۆيۈپ كەتسە.
كۆيۈشكەنلەر تېپىشسا،
بولمىسا ئۆلۈپ كەتسە.

11 • ناخشا:

زەيتۇنەم

زەيتۇنەمنىڭ بېغىدا،
قىسما - قىسما يېمىش بار.
ياندا تۇرسا زەيتۇنەم،
باشقا ياردا نېمىش بار؟

ساي - سايلاردا ياتامدۇ،
ساي كېپىكنىڭ بالىسى.
جېنىم يارىم زەيتۇنەم،
كۆزلىرىمنىڭ قارىسى.

بۇ بۇلاق ئۆرلەم بۇلاق،
سۈيى بال، قاينام بۇلاق.

گۈليار مۇقامىنىڭ سەلىقە ناخشىلىرىنىڭ تېكىستلىرى

1. ناخشا:

بۇگۈنمىكىن - ئەتىمىكىن

باراگىدىكى ئۈزۈملەرنى،
ئۈزمەككە ئەپلىك.
بويى زىلۋا شۇل يارىمنى،
سۆيمەككە ئەپلىك.

تۇتما دېسەم خويما تۇتتى،
بىلەكلىرىمنى.
پىراقىدا كۆيدۈردى خوپ،
يۈرەكلىرىمنى.

بۇگۈنمىكىن، ئەتىمىكىن،
يارىم كەتكىدەك.
ئالتاي يازدىن ئەگەشكىنىم،
زايا كەتكىدەك.

كەتتى - كەتتى يارىم كەتتى،
نەلەرگە يەتتى.
ئوتلىرىدا كۆيگەنلىرىم،
بىكارغا كەتتى.

ئالماڭنى ئۈزەي دەيمەن،
گۈل بېغىڭغا كىرگەندە.
گۆھەرنى تۇتاي دەيمەن،
مەن يارىمنى كۆرگەندە.

13. ناخشا:

بولغۇدەك

باقتا بۇغداي تېرىساڭ،
بۇغدايغا باغلىق بولغۇدەك.
يېڭى يار تۇتقان كىشى،
سەۋدايى ئاغرىق بولغۇدەك.

باقتا بۇغداي تېرىساڭ،
سەپسىن بۇدۇشقاق بولغۇدەك.
يانچۇقتا پۇل بولمىسا،
خوتۇن ئۇرۇشقاق بولغۇدەك.

باقتا بۇغداي تېرىساڭ،
يېتىپ پاخال بولغۇدەك.
سىناشماستىن يار تۇتساڭ،
ئىشىڭ كاشال بولغۇدەك.

باقتا بۇغداي تېرىساڭ،
دانىسىز باشاق بولغۇدەك.
قار ساناپ تۇرسا خوتۇن،
ئىشىڭ چاتاق بولغۇدەك.

جانىم چىقار ھالەتتەمەن،
ھالىم بىلىپ كەتسەڭچۇ يار.

دىگارىم كەپتىۇ كۆرگىلى،
ئەھۋالىمنى بىلگىلى.
قوپقۇچىلىك ماجالىم يوق،
يارغا تازىم قىلغىلى.

يار كېلىپ كەتتى قاچان،
دىلدىكى تۇگۇن يېزىلدى،
ئاغرىقىم تېپىپ شىپا،
بەختىم گۇلدەك ئېچىلدى.

4. ناخشا:

مەن يىغلىماي كىم يىغلىسۇن

ئۆيدىن چىقتىم ئەل، ئەلۇىدا،
كۆككە باقتىم قىلدىم دۇئا.
رەھىم ئەيلە قادىر خۇدا،
مەن يىغلىماي كىم يىغلىسۇن؟

ئالىم بولۇپ چىقتى ئېتىم،
كەتسە يېنىپ كەلمەس خېتىم.
بالىلار كىچىك قالدى يېتىم،
مەن يىغلىماي كىم يىغلىسۇن؟

2. ناخشا:

كەلسەڭدىڭ قارارىڭدا

بۇلبۇل بولاي دېدىڭمۇ،
قۇرغۇي بولاي دېدىڭمۇ.
يۈرۈكۈمنى خۇن قىلىپ،
جاننى ئالاي دېدىڭمۇ؟

بېغىڭدا بەك ئوخشاپتۇ،
ئالما بىلەن ئۈزۈڭلىڭ.
مېنى ئوتقا سەپ قويۇپ،
قانداق چىدار يۈرىكىڭ.

چاچىڭ نېمە ئۆسمەيدۇ،
قالغاچىنىڭ قاناتىدەك.
كەلسەڭ ياردىم ئوينايمىز،
غەم تاتىما ئەۋۋەلقىدەك.

كەتتىڭسەن بارات ئايغا،
كەلسەڭدىڭ قارارىڭدا.
تۇننى تاڭغا ئۇلايتتۇق،
ئەينەكتەك سارايىڭدا.

3. ناخشا:

بەختىم گۈلدەك ئېچىلدى

تال چوكانلاپ مايسا بولدى،
بىر كېلىپ كەتسەڭچۇ يار،

٥. ناخشا:

گۇلزارالغزا

زارالغزايۇ - زارالغزا،
ئېچىلىپتۇ ھەر ياغزا.
مەن ھېچكىمگە كۆيمىگەن،
ساڭا كۆيدۇم بالالغزا.

زارالغزايۇ - زارالغزا،
راس ئوخشاپتۇ زارالغزا.
مەن ھېچكىمنى سۆيمىگەن،
سېنى سۆيدۇم بالالغزا.

ئىشگىكىدىن ئۆتتۇممەن،
گۇلزارالغزا ئورغىلى.
گۇلزارالغزا بايىنىسىدا،
ئاي يۈزۈڭنى كۆرگىلى.

ئىشىكىڭدىن ئۆتتۇممەن،
گۇلزارالغزا كۆتۈرۈپ.
گۇلزارالغزا بايناسىدا،
يۈرۈكۈڭنى كۆيدۈرۈپ،

ئىشگىكىدىن ئۆتتۇممەن،
گۇلزارالغزا گۇل تېرىپ.
مەيلىڭ بولسا چىقمامسەن،
چىنىدا چاي كۆتۈرۈپ.

ئۆيدىن چىقىپ ئۈچ كۈن ئۆتتى،
ھەر چامدامدا ماتەم كۈتتى.
ئەجەل كېلىپ ياقام تۇتتى،
مەن يىغلىماي كىم يىغلىسۇن؟! ......

5. ناخشا:

بىلمەيمەن يامانلىقنى

يار دەيدۇ يانا دەيدۇ،
يار قەدرىنى بىلمەيدۇ.
يار قەدرىنى بىلگەندە،
تاڭ سەھەردە يىغلايدۇ.

يار دەيدۇ يامان دەيدۇ،
بىلمەيمەن يامانلىقنى.
كەچ يېتىپ سەھەر قوپۇپ،
تىلەيمەن ئامانلىقنى،

ناز بىلەن باقتىڭ ماڭا،
ئوتنى خوپ ياقتىڭ ماڭا.
مۆلدۈر بۇلاق سۈيىدەك،
سەن سايان ئاقتىم شۇڭا،

قاشلىرىڭغا كۆيدۈمەمەن،
لەۋلىرىڭگە سۆيدۈمەمەن.
دەرد ئۈستىگە دەرد تارتىپ،
ئوتلىرىڭدا كۆيدۈمەمەن.

8. ناخشا:

قايسى باغنىڭ گۈلىسىز

كۈن چىقىشتىن كېلىسىز،
قايسى باغنىڭ گۈلىسىز.
كۆيدۈرۈشنى بىلىسىز،
نېمىگە ناز قىلىسىز؟!

ناخشا ئېيتىمەن ياردىم،
ئۈنۈمدىن تونۇيالامسىز؟
ھەر ئاخشىمى كەل دەيسىز،
ۋەدىدە تۇرالامسىز؟!

بۇغداي تېرىدىم تۈزگە،
تېگى ياز، تېگى كۈزگە.
ئالەمدە كىشى يوقتەك،
كۆيۈپ قاپتىمەن سىزگە.

ئالمىچى ئانارىڭىدىمەن،
بىر تۈپ چىنارىڭىدىمەن.
چىنارىڭنىڭ شاخىغا قونغان،
بۇلبۇل تۇمارىڭىدىمەن.

9. ناخشا:

مېنى تاشلىما

ئات مىندىم ئۆزەم باشقا،
چاپتۇردۇم شېغىل تاشقا،

7. ناخشا:

ئالىمخان

كۆرمىگەنلەر ئېيتىدۇ:
— ئالىمخان قانداق نېمە؟
ئاغزى ئويماق، بېلى چۆمەش،
كۆزلىرى قات بىر نېمە.

ئالىمخان! — دەپ دېگى بار،
گۈل تۈۋىدە چېگى بار.
ئالىمخانغا سەپ سېلىڭلار،
ئۇنىڭ قېشىدا مېڭى بار.

ئالىمخاننىڭ بېغىدا،
ئۈچ تۈپ ئۈزۈم قاشقىرى.
ئالىمخانغا قاراپ باقسام،
ئوتتۇر چىشى تاشقىرى.

ئالىمخاننىڭ يوللىرى،
ئۈچ يۈز ئاتمىشنىڭ يولى.
ئالىمخانغا تولا قاتناپ،
تېشىلدى كېپىشنىڭ سۈگى.

ئالىمخان! — دەپ قىچقىرسام،
ئۈنى ئەگمەچتە چىقۇر.
كۆيىگى ئەمدى بېسىلدى،
دەردى ئۆلگەندە چىقۇر.

قومباقچا ئېتىزلىقتا،
تېرىپ قويغان بىدى بار.
يۈرۈگۈمنى يېرىپ باق،
ساڭا كۆيگەن دېغى بار.

ئۆي كەينىدە ئېتىزدا،
بۇغداي، قوناق تېرىقلىق.
چىرايىمدىن كەتمەيدۇ،
يار ئىشقىدا سېرىقلىق.

تاغنى بۇلۇت ئەگىيدۇ،
لاچىنلارمۇ ئەگىيدۇ.
سەن يارىمنى كۆرگەندە،
مېنىڭ يۈرىكىم سەگىيدۇ.

11. ناخشا:

ئەيسىخان

ئەيسىخان يارىنىڭ ئۇتى،
مايسىخان يارىنىڭ ئوتى.
كۆيمىسەم كۆيدۈرىدۇ،
قارىقاش يارىنىڭ ئوتى.

ئەيسىخانمۇ چىرايلىق،
مايسىخانمۇ چىرايلىق.

هەر كىمنىڭ يارى باشقا،
ئوخشامدۇ قەلەم قاشقا.

بۇغداي باغلىغان باغلىق،
يۈرەكنى داغلىغان ياغلىق.
مەن ساڭا تۇلا كۆيدۈم،
سېنىڭ كۆيگىنىڭ چاغلىق.

جان يارىم جېنىم يارىم،
سەن مېنى خاپا قىلما.
دۈشمەنگە بولۇپ كۈلكە،
دوستلارغا جاپا قىلما.

ئېرىقتىكى لاي سۇدى،
كۆلگە باشلىما يارىم.
ئەقلىڭ بولسا ئۇنۇتما،
مېنى تاشلىما يارىم.

10. ناخشا:

ئايتۇرۇك

قىزىل سايۋا بىلەن كىشمىش،
چۈنجىگە ئاسسا قۇرىغاي.
قىينىما مېنى ئانچە،
ئايتۇرۇك، سۇزۇك چىراي.

غېرىپ بولسىمۇ ھالىم،
تېنىمدە قېنىم باردۇر.
قايسى بىرسىدىن قورقاي،
ئوغۇزدەك جېنىم باردۇر.

كىيدىم كىپىنەك تونىنى،
گۈلخاندا ياتارمەن دەپ.
ئالدىم يا بىلەن ئوقىنى،
دۈشمەننى ئاتارمەن دەپ.

13. ناخشا:

كۆڭۈل رىشتى

ھەڭدىن بىرىنى ئېيتسام،
تۈگمەيدۇ مېنىڭ دەردىم.
ئايرىلىپ كېتەي دېسەم،
ئۈزۈلمەيدۇ كۆڭۈل رىشتىم.

نەگە بارسەن قاغا،
ئەركەشتامدىكى يارغا.
كۆزۈم تويسا تويغاندۇ،
يۈرىگۈم قانمىدى يارغا.

ھويلاڭدىكى تېرەككە،
ئەجەپ قونمايدىكەن قاغا.

بىر يەردە بولسا ئىككىمىز،
بىر - بىرىدىن چىرايلىق.

بىرىدىن ئالما پۇرايدۇ،
بىرىدىن پىشقان ئانار.
بىردەم تۇرسا قېشىمدا،
ئۇسسۇزلۇغۇم باقىرىم قانار.

12 . ناخشا:

قايسى بىرىدىن قورقاي

ئاتام يوقتۇر ئانام يوقتۇر،
يوق مېنىڭ قېرىنداشىم.
قالسا مەيلى سەن يار ئۈچۈن،
چۆللەردە ئەزىز باشىم.

ئاتىسى ئۆلمىگەن كىم بار،
ئانىسى ئۆلمىگەن كىم بار.
كىشى شەھرىگە بېرىپ،
غېرىپ بولمىغان كىم بار.

قۇرۇپ قاقشال بولۇپ قالسام،
ئوتتۇنچى ئاپىرىپ ساتسۇن.
خېرىدارىم يېتىپ كەلسە،
غېرىپ ئاۋارە دەپ ساتسۇن.

ئۈزھال مۇقامى XII

مۇقەددىمە تېكىستى:

دىلرا بايىم مەن زارىنىڭ كۆڭلىنى شاد ئەيلىگىل،
يۈزتۇمەن مىڭ قايغۇدىن بىر يولى ئازاد ئەيلىگىل.

رەقىپلەر تەئنە ئېتىپ يۈتتۇرمەك بولدى مېنى،
ئادىل بولساڭ ئول رەقىپنى قەتلى جاللاد ئەيلىگىل.

قاتىلى بولساڭ شۇياۋنىڭ سەيرى گۈلشەن ئېتىلى،
تالى - مەجنۇن قامىتىڭنى باغدا شەمشاد ئەيلىگىل.

گۈل كۆرۈپ بىخۇت بولۇپكەتسەم ئەگەر ھۇشۇمدىن،
بېرىپ لە ئىلى گۈلا بىگىدىن مېنى كۈشاد ئەيلىگىل.

ئىككىمىزنى باغدا كۆرسەم شۇم رەقىپلەر خۇن يۇتار،
ئىلتىپات ئەيلەپ ماڭا دۈشمەننى ناشاد ئەيلىگىل.

گۈل لىۋىڭدىن بال سۇمۇرسۇن قويماي بىلالى قەترىنى،
بۇ بۇزۇلغان كۆڭلۈمنى سەن مەيدە ئاباد ئەيلىگىل.

ماڭا سالغان بۇ دەردلى،
ئەجەپ سالمايدىكەن يارغا.

سەنمۇ دەردمەن مەنمۇ دەردمەن،
دەردتكە چاپلى كەتمەن.
ياتنىڭ كىيىشى شايى،
بىز كىيدۇق ماتا چەكمەن.

— ۋىسال ئىزدەپ چىكەر ئۇ ھەسرەتتۇ - پىغان،
دەردى - ئەلەم ئىچىدە يۈرەك باغرى قان.
بىلمەك بولساڭ سەن ئۇنى شاھى سەنەمجان،
ئوغلۇم ئېتى غېرىپتۇر بايان ئەيلەيىن.

ئىككىنچى نەغمە

قۇلاق سېلىپ ئىشتكىل مېنىڭ ئەرزىمنى،
كۈندىن - كۈنگە بېتەر بولدۇم دەردىمگە.
يارى - يار،- دەپ يات يەرلەرگە سېتىلدىم،
يارى - يار،- دەپ ئۆلەر بولدۇم دەردىمگە.

غايىبانە باغۋەنگە خىزمەت قىلۇرمەن،
بىلمەدىممەن مەخسەتكە قاچان يېتۇرمەن.
چۆللەر كېزىپ بېشىمنى ئېلىپ كېتۇرمەن،
ئۆزگە ۋەتەن تۇتار بولدۇم دەردىمگە.

غېرىپ ئىدى گۈل قويدى مېنىڭ ئېتىمنى،
بۇ ۋەتەندە ھېچكىم بىلمەس مېنىڭ دەردىمنى.
سەندىن ئۆزگە كىمگە ئېيتاي دەردىمنى،
مەن ساڭا داد ئېيتار بولدۇم دەردىمگە.

بىر ئوق ئىدىم ھەر تەرەپكە ئېتىلدىم،
بىر يار ئۈچۈن يات يەرلەرگە سېتىلدىم.
نالە چەكتىم پىراقىڭدا ھىجرىڭدە،
قانلار يۇتۇپ ئۆلەر بولدۇم دەردىمگە.

بىرىنچى نەغمە

— چىمەنلەرنىڭ ئىچىدە نازۇك چىمەن بار،
راستىن ئېيتقىن جان ئانا گۈلنى كىم تىزدى.
يەتكىن مېنىڭ ھالىمغا ئەيلىگىن ئىزھار،
راستىن ئېيتقىن جان ئانا گۈلنى كىم تىزدى؟

— نەچىمەندۇر بالام مەندىن سورايسەن،
بارچە گۈلنى ئۆزەم تىزدىم بايان ئەيلەيىن.
كۈندە يۈز مىڭ خىيالدا چىمەن باغلايمەن،
قايسى بىرىنى بوتام ساڭا بايان ئەيلەيىن؟

— ھېچقاچاندا تىزماس ئىدىڭ مۇنداق چىمەننى،
راستىن ئېيتقىن جان ئانا قىينىما مېنى.
يەتكۈزەرمەن ئۆلمىسەم، مۇراتقا سېنى،
راستىن ئېيتقىن جان ئانا گۈلنى كىم تىزدى؟

— ھەر سابادا ئاچىلۇر مىرغىزار گۈللەر،
گۈل ئۈستىدە جان بىرور خوشال بۈلبۈللار.
بالام باغدا بىر ناتىۋان يېتىم ئوغلۇم بار،
ئۇنىڭ قىسسىن بوتام ساڭا بايان ئەيلەيىن.

— كۆرسەت ماڭا جان ئانا يېتىم ئوغلۇڭنى،
قۇربان قىلاي مەن ئاڭا بارۇ - يوقۇمنى.
سىردىشمەن جان ئانا قىينىما مېنى،
راستىن ئېيتقىن جان ئانا گۈلنى كىم تىزدى؟

ئەرىز ھالىم ئېيتىپمەن ساڭا يىغلايمەن،
يېشىڭ تۆكۈپ سەنمۇ ھەم سالام،- دېگەيسەن.

قىزىل گۈلۈم ئېچىلىپ سولىدى جاھاندا،
گۈل ئىشقىدا بۇلبۇللار سايرار پىغاندا.
گۈلنى ئۈزسەم بۇلبۇللار قالۇر ئارماندا،
گۈل شاخىغا بۇلبۇلنى قوندى دېگەيسەن.

سېنىڭ ئۈچۈن ۋەتىنىڭدىن ئايرىلغان،
پەرۋانىدەك ئىشقى ئوتتا كۆل بولغان.
ۋەسلىڭ ئىزدەپ بىر باغچاڭغا قول بولغان،
يۇسۇپ كەبى كەنئانىنى كەلدى دېگەيسەن.

بۇ باغچىگە بىر يېتىم ئوغۇل كېلىپتۇر،
چىرايلىرى سارغىيىپ ھوشىدىن كېتىپتۇر.
بىلەي دېسەڭ ئۇنىڭ ئېتى غېرىپتۇر،
مەجنۇن سۈپەت غېرىبىڭ كەلدى دېگەيسەن.

بەشىنچى نەغمە

سابا يۆرگىل سالامىمنى يەتكۈزگىن گۈلدىلدارە،
پەرىشان خاتىرەمدىن ئەرز قىلغىن ئول يارە.

بايان ئەيت ئىشتىياق ۋەسلى قىلغان پىغانىمنى،
ئېيتار بەلكى كېلىپ يانىم كۆيگەن ھالىمغە نالىزارە.

ئۇچىنچى نەغمە

غەمدىن قۇتۇلمىغان مېھنەتلىك باشىم،
كۈندە يۈزمىڭ ھىجرانلار بولدى نەئەيلەيىن.
قارارى يوق شۇم پەلەكنىڭ گەردىشى،
تۈگمەس سەۋدالارغا سالدى نەئەيلەيىن!

ئاشىق ئىزدەپ يۈردۈم ھەر يانە،
بارچە قىلغان ئىشلىرىم بولدى زىيانە.
ھەر قىيا بېقىشىنىڭ زەپمۇ يېگانە،
ئەقلىمنى لال قىلىپ ئالدى نەئەيلەيىن!

ھەر زامان باشىمغە يەتتى سەۋدالار،
كۆزلىرىمدىن ئاقتىلەر قانۇ دەريالەر.
....
تەركى جاھان ئەيتىپ ئالدىنەئەيلەيىن.

بۇلبۇل بولۇپ گۈلىستانىڭ كەزمىدىم،
باغۋەن بولۇپ ئالمالىرىڭ ئۈزمىدىم.
يارى - يار دەپ شىكەر لىۋىڭ سۆيمۈدۈم،
بۇ كۆڭۈلدە ئارمانلار قالدى نە ئەيلەيىن!

تۆتىنچى نەغمە

ئەي گۈل سېنى ئىزدەپ چىمەن باغلايمەن،
بېرىپ گۈلۈم يارىمغە سالام دېگەيسەن.

غېرىپ ئىنزلەر ئۆز يارىنى،
ئىنزھار ئېتەر ئۆز ھالىنى.
يار كۆرسۇتۇپ جامالىنى،
كېلۇر سەيلانە - سەيلانە.

ئۆز ھال مۇقامىنىڭ مەشرەپ ناخشىلىرىنىڭ تېكىستلىرى

1 - مەشرەپ

باقـاك جاھاندا ھەممىگە دەردۇ - ئەلەم بار،
ھەر ئادىمى كۆڭلىدە بىر زەررە غەم بار.

غەمسىز كىشى تېپىپ بولماس دۇنياانى ئىزدەپ،
ئەھلى - ئالەم تەستىق ئېتەر غەمسىزى يوق دەپ.

غەم - قايغۇدا بالاغا ھەمدەم بولۇرسەن،
دۇنياسىنى دەپ جاپاغا مەھكۇم بولۇرسەن.

2 - مەشرەپ

جاھانغا كېلىپ كۆرمىدىم،
باقىيسى يوقكەن ئۆمرىنىڭ.
كۆزۈمنى يۇمدۇم - ئاچمىدىم،
مۇساپىردەك كۆيۈپ ئۆتتۇم.

مۇنەججىم، شەيىخ مەجنۇن،
گۇمرانىنىڭ بالاسىدىن.

نىگارىم لەۋ ئېچىپ مىگەر ۋەسلىمنى بىلمەك بولسا،
دىگىل: بىشىپاھدۇر سۆيگۈ سەھراسىدا ئاۋارە.

ئىمىش يۇرتىدا پەرھات بۇندا تاغ قازغۇچىدۇر،
تامامۇ ھۆسنىنى ئالماققا كېلۇر ئۇشبۇ بازارە.

ماڭا جەننەت كۆرۈنمىشتۇر بۇ سۆيگۈ جاپا تاغى،
نىگارىمنىڭ ۋەسلىلا قاندۇرارمەنكى تەشنارە.

ئالتىنچى نەغمە

باغقا نەچچە پەرى كېلۇر،
ئەجەپ سەيلانە - سەيلانە.
ئاشىقلارنىڭ كۆڭلىن ئالۇر،
ئەجەپ سەيلانە - سەيلانە.

ئىككى كىشى ھەمدەم بولۇپ،
بىر - بىرىگە مېھرىبان بولۇپ.
قىيا بېقىپ قولىن سېلىپ،
كېلۇر سەيلانە - سەيلانە.

بىرى گۈلدۇر - بىرى غۇنچە،
ھىچقايسى يوق سەنەمجانچە.
تاماشەغە كېلۇر بارچە،
ئەجەپ سەيلانە- سەيلانە.

مېلەس ناخشا تېكىستلىرى

I تەقدىر، تىلەك (تاغدا تېرىق) ناخشىسى

قارا شەھەر دەرياسىغا،
سالدىمەن كېمە.
خاھى ئاقسۇن، خاھى چۆكسۇن،
ھەرگىز غەم يېمە.

ئاتىمىش ئالتى دەريا سۈيى،
بىر بولۇپ ئاقتى.
سەن يارىمنى كۆرەي دېسەم،
ئوقەتنىڭ ۋاقتى.

تەقدىر نەدۇ، ھالىم نەدۇ،
كۆڭلۈم بۇزۇلدى.
يۈرەكتىكى زارداپ سۇلار،
قانىغا ئۇرۇلدى.

ئېچىۋىدىم خام بوزاڭنى،
تۈتتى كۆكسۈمنى.
زۇلۇم بىرلە ئايرىۋەتتى،
بوتا كۆزۈمنى. ....

سەھەر پەيت پەيزىنى سۈرمەي،
غەپلەتتىن تويۇپ ئۆتتۈم.

3 - مەشرەپ

غېرىپتۇر بۇ ئالەمدە مېنىڭدەك بىناۋا يىغلار،
مېنىڭدەك بەختى قارانىڭ ھالىغا بەختى قارا يىغلار.

سۆھبەت دۇنياسىدىن نىگەر دەپتەر ئاچار بولسام،
ئابابەكرى، ئۆمەر، ئوسمان، ئەليول مىر تىز[1] يىغلار.

زېمىن - ئاسمان سەرسان بولۇپ ئىسەدەپ پىراقىمدىن،
پەيغەمبەر، نۇرچەشمە پاتىمە، خەيرىنسا يىغلار.

4 - ھەسرەت

بۇ ئالەم باغرىمغا قۇيدى يۈز تۈمەنىمىڭ قايغۇلار،
قەتىرە - قەتىرە سۇ بولۇپ ئاقتى يۈرەكتىن ياغلار.

ناگىھان تەنۇ - جانىمگە يەتسە زېمىستانۇ - ئەجەل،
جانان دەرەختىن تۆكۈلگەي ھەر تەرەپكە ياپراقلار.

مالۇ - مۈلكىڭگە ئىشەنمە ئەي ئەقىلدار ئادىمى،
كېلىپ يەتسە ئەجەل پەيتى قالغاي شۇ مۈلۈك باغلار.

دۇنيانىڭ مالىنى يىغما سەن تويىمغاي بۇ شور ھەۋەس،
كاساك مەيگە تېلغۇنچە گور ئاراغا توغرا قىلار.

تەگنە بەش كۈندىن كېيىن،
سېنىڭ قېشىڭغا كىم كېلۇر؟!

سەن ئېتىكىڭنىڭ بارىدا،
دۈگگە چاپ، ئويمانغا چاپ.
تەگنە بەش كۈندىن كېيىن،
ئوقۇرغا كەلگەي - كەلمىگەي.

سەن قۇشۇقىڭنىڭ بارىدا،
غازغا سال، ئۆردەككە سال.
تەگنە بەش كۈندىن كېيىن،
ئىندەككە كەلگەي - كەلمىگەي.

سەن پۇتاقىڭنىڭ بارىدا،
ئىككى ئالماپ بىرلا چەگ.
تەگنە بەش كۈندىن كېيىن،
بىلىڭگە يەتكەي - يەتمىگەي.

تەقدىر، تىلەك ناخشىسىنىڭ 4 - ئۆزگەرىش تېكستى

ئىشقى ئوتلۇق تۇتاشتۇرۇپ،
كۆيدۇردۇڭ مېنى.
كۆزنى سۈزۈپ، قاشنى ئېتىپ،
ئۆلتۈردۇڭ مېنى.

—

بېخىڭدىكى ئورۇكلۇكتە،
غورا بارمىكىن؟

تەقدىر، تىلەك ناخشىسىنىڭ 2 - ئۆزگىرىش تېكىستى

بۇگۈن ئۈچ كۈن تەڭنە تۆت كۈن،
يار بۇ يەردىن كەتكىلى.
ئۆيگە كىرسەم ئۆيدە يوقتۇر،
تالاغا چىقسام شامىلى.

سارغىيىپ ئۆلمەس كىشى،
ياردىن ئايرىلغان بىلەن.
سەنمۇ ئۆلمەسسەن يارىم،
مەندىن ئايرىلغان بىلەن.

ئۈچ كۈن ئايرىلساڭ ئۆلۈرسەن،
دەپ ئىدى يارىم مېنى.
يىل ئايرىلىپ باقسامۇ ھېچ،
چىقمىدى جانىم مېنىڭ.

نېمە قىلغىن دەيسەن مېنى،
نېمە قىلغان مەن ساڭا.
قىلغانلىرىڭ ئەستە تۇرسۇن،
مەنمۇ قىلغايمەن ساڭا.

تەقدىر، تىلەك ناخشىسىنىڭ 3 - ئۆزگىرىش تېكىستى

ياشلىغىڭ پاشالىغىڭ،
ھەر تەرەپتىن گۈل كېلۇر.

تور ئۈستىگە تور سالدىم،
شامالغا دالدا بولسۇن،- دەپ.
يارىم ساڭا گۈل تۇتتۇم،
يۈرەككە پايدا بولسۇن،- دەپ.

مۇرتۇقتىن ئاققان سۇلار،
ئاستانىدە تارام - تارام.
ئاشىقىغا كۆيمىگەننىڭ،
يېگەن - ئىچكەنلىرى هارام.

II هەي - هەي ئۆلەن (يەل) ناخشىسى①

1 - ئۆزگىرىش

تەپسەم ساندۇق ئاچۇلۇر،
گۈل باشىمغا سانجىلۇر.
شۇ مېنىڭ خەستە كۆڭلۈم،
يارنى كۆرسەم ئاچىلۇر.

بېغىم بارۇ - بېغىم بار،
بۇغدايلىقتا بېغىم بار.

① بۇ ناخشا 30 يىگىتنىڭ ھەمراھلىقىدا تويغا چىللىنىدىغان يارو - بۇرادەر، تۇققان - دوستلارنى چىللىغاندا ئېيتىلىدىغان ناخشىلارنىڭ بىر تۈرى. يىگىتلەرنىڭ ھەممىسى ئات مىنىدۇ.

ناخشىغا داپ ۋە سۇناي تەڭكەش قىلىنىدۇ. ئادەتتە تويغا چىللاش ۋاقتى 3 كۈندىن 4 كۈنگىچە بولۇپ يىگىت ۋە يىگىت قولداشلىرىنىڭ ھەممىسى بۇ ئىشقا ئىشتىراك قىلىدۇ.

كۆيۈك ئوتتۇك يامان ئىكەن،
دورا بارمىكىن؟

خايى بىلگىن، خايى بىلمە،
گۇنايىم ساڭا.
ئوتلىرىڭدا ئۆلۈپ كەتسەم،
ئۇۋالىم ساڭا.

ئەتىگەندە كۈن قىزىلى،
بۇلۇتنى تاتۇر.
ئەيلىمىگىن ئۈمىتنى يار،
نە جاپا تارتۇر.

تەقدىر، تىلەك ناخشىسىنىڭ 5 - ئۆزگىرىش تېكىستى ①

قاراچۇغۇم ئۇچۇپ كۆككە،
جانلارغا سالدى سوغىنى.
يىراقتا تۇرۇپ يارىم،
يۈرەككە سالدى چوغىنى.

قاراغۇچا، ئاستىن سۈيى،
قاراڭغۇ باغلاردىن ئاقۇر.
ئۇسىمىسى چارەك جۇگان،
يۈرەككە ئوتلارنى ياقۇر.

① تەقدىر، تىلەك ناخشىسى ئەسلىدە 7 ئۆزگىرىشلىك ئىكەن. ھازىرچە 5 ئۆزگىرىشى تېپىلغانلىقى ئۈچۈن شۇ پېتى نەشرگە تەييارلاندى بىلگۈچىلەرنىڭ ياردەمدە بولۇشىنى ئۈمىد قىلىمەن. (نەشرگە تەييارلىغۇچىدىن)

يېتىپ گۈلزار ۋەسلىگە،
بۇلبۇلنىڭ تېگى ئاتسا.

ھاۋادا پارچە بۇلۇت،
يامغۇر يېغىپ ئۆتكەن ئەمەس.
دۇنيادا ئاشىق - مەشۇق،
مۇرادىغا يەتكەن ئەمەس.

ئۆلەن ناخشىسىنىڭ 3 - ئۆزگىرىش تېكىستى

ھاي - ھاي - ئۆلەن، ھاي ئۆلەن،
ھاي - ھاي ئىككەن قىزىمىز.
ھاي - ھاي ئۆلەن، ھەي ئۆلەن،
غۇنچە بولۇر ئىزىمىز.

ھاي - ھاي ئۆلەن، ھاي ئۆلەن،
كۆيۈمچۈلمۇ ئوغلىمىز.
ھاي - ھاي ئۆلەن، ھاي ئۆلەن،
نۇرغا تولۇر كۆڭلىمىز.

ھاي - ھاي ئۆلەن ھاي ئۆلەن،
يېپىلىپ بارار تۇۋىمىز.
ھاي - ھاي ئۆلەن ھاي ئۆلەن،
ئۈزۈلۈپ بارار ئۇچىمىز.

ھاي - ھاي ئۆلەن، ھاي ئۆلەن،
ئوتتۇز ئوغۇل، ئوتتۇز قىز.

كۆڭلۈم چۈشكەن يارىمنى،
جاننى خەشلەپ ئالغىم بار.

تور بېشىدا تۇرۇپمەن،
قانداق ئېيتاي ناخشىنى.
سەن يارىمەدىن ئايرىلىپ،
نەدىن تاپاي ناخشىنى.

ئاقتۇر يوللۇرۇم ئاقتۇر،
ئاي، يۇلتۇزلار يولداشتۇر.
ئاتا دۇئاسى بىرلە،
ئاللا ماڭا قولداشتۇر.

ئۆلەن ناخشىسىنىڭ 2 - ئۆزگىرىش تېكىستى

بۇلبۇلۇم بىچارىسەن،
گۇل ئىشقىدا پەريادى قىل.
ئاشقى سەرگەشتە بولساڭ،
ئۇيقىنى بىدارى قىل.

سەھەردە سايرىغان بۇلبۇل،
ئاھۇ زارىڭنى گۇل دەيمەن.
ئاڭلىغاندا يىغانىڭنى،
مەنمۇ يارىمنى ئەسلەيمەن.

سەھەردە سايرىغان بۇلبۇل،
كۆڭۈل بوستانىنى ئاچسا.

III ۋاي - ۋاي سەنەم ناخشىسى

1 - ئۆزگەرىشى

يېشىل تونىنى پۈركىنىپ،
ھاۋادا ئويىنىغان كۆڭلۈم.
ياخشىنى تاشلاپ قويۇپ،
ياماننى خالىغان كۆڭلۈم.

ھاۋاغا بولۇت ئۆرلەر،
ئېگىز تاغدىكى قاردىن.
چىللىسىمۇ بارمايمەن،
كۆڭلۈم ئاغرىدى ياردىن.

نە گۇنايىم بار ئىدى،
كۇلدىن بەتەر قىلدىڭ مېنى،
سالدىڭ كۆڭلۈمگە دەرد - ئەلەم.
سۆيمەيمەن ھەرگىز سېنى،

مەن ئېتىمنى سالمايمەن،
ئۆستەڭ بويى لۆم - لۆمگە.
ئەجەپ ئىچىم ئاغرىدۇ،
نادان ئۆتكەن ئۆمرىمگە.

ھاي ـ ھاي ئۇلەن، ھاي ئۇلەن،
بولۇر نەسەپ ـ نەۋرىڭىز.

ئۇلەن ناخشىسىنىڭ 4 ـ ئۆزگەرىش تېكىستى

قۇرۇق ئۇزۇم قۇرىغاندەك،
قۇرۇتتۇڭ مېنى.
زىنداندىكى گۇناھكاردەك،
ئۇنۇتتۇڭ مېنى.
زىندان تېمى ئېگىز ئىكەن،
سىپاقلىق ئىكەن.
گۇدەكلىكتىن قىلغان ئىشىم،
نادانلىق ئىكەن.
شۇ نادانلىق تۈپەيلىدىن،
ئۇينۇدۇم سېنى.
زىنداندىكى گۇناھكاردەك،
قىينىدىڭ مېنى.
قىينىسالىڭمۇ ـ قىينىۋالدىڭ،
گۇنايىم باردۇ.
سەندىن باشقا يارىم بولسا،
خۇدايىم باردۇ.
دۆلەت قۇشى قونداسمۇ،
ئەندى بېشىمغا.
پۇشمان قىلىپ ئۆتەرمەنمۇ،
قانۇ ـ يېشىمغا.

*

ھەر يەرگە بارسام،
يارىم قېشىمدا.

بولسا قاناتىم،
ئۇچسام ئالەمگە.
ئەرزىمنى ئېيتسام،
زىۋا سەنەمگە.

ئاقبوز ئاتلىغىم،
ئەگىم قاشلىغىم.
كۆزلىرى قاينام،
قۇندۇز چاشلىغىم.

ھۆسنى تولۇنئاي،
خۇيى تاتلىغىم.
سېنىلڭ بىلەندۇر،
بەختىم شاتلىغىم.

ۋاي - ۋاي سەنەم ناخشىسىنىڭ 4 - ئۆزگىرىش تېكىستى

ھاۋانى تۇمان ئالدى،
قۇم يەرنى بوران ئالدى.
ئىچىمدىكى دەردىمنى،
ۋاپادار جانان ئالدى.

ۋاي - ۋاي سەنەم ناخشىسىنىڭ 2 - ئۆزگەرىش تېكىستى

قاشنىڭ قارىسى قاشلىق،
سېڭگىم ئارىسى تاشلىق.
كېلىڭ يارىم ئوينايلى،
ئۆتۈپ كەتمىسۇن ياشلىق.

سۇ بېشى - سىڭگىم بېشى،
تۇيۇق ئۇنىڭ گۈلخانىسى.
تۇپراقتىكى شۇ يارىم،
قىزىل ئانار دۇر - دانىسى.

جۇجەمنى ئىرغىتمامسەن،
سۇلارنىڭ ئېقىشىغا.
ھەر قارىشىڭ ئوت ياقتى،
يۈرەكنىڭ بېغىشىغا.

يۈرەك كۆيۈپ كۆل بولماس،
يارنىڭ يېرى چۆل بولماس.
مېنىڭ يارىم بار يەردە،
بېدە ئۆسەر غول بولماس.

ۋاي - ۋاي سەنەم ناخشىسىنىڭ 3 - ئۆزگەرىش تېكىستى

ئون سەككىز ياشتا،
بۆكۈم قېشىمدا.

ئىچ،- دېگەنگە ئىچمەيمەن،
يارىم ئەتمىگەن ئاشنى.

قوشمىرىققا سۇ كېلەر،
ئۈنچە - مارجان ساي بىلەن.
كېلىمدۇ ۋاپادارىم،
يېڭى چىققان ئاي بىلەن.

ئېرىقىمىدىن قۇم ئالاي،
تار سالادىن نام توپا.
يارنى تۇتساڭ تاللىغىن،
ھىجايغىنى بىۋاپا.

مەستانە يار ناخشىسىنىڭ 2 - ئۆزگەرىش تېكىستى

دەرد كەلدى، پىغان كەلدى،
مەن ئەندى ساقايماسمەن.
يارىمدىن خەۋەر كەلسە،
ساقىيىۋرمەن ئۆلمەسمەن.

ئالما دەپ سۇندۇم قولۇمنى،
پىشمىغان شاپتۇلىغا.
نېمە دەپ بەردىم كۆڭۈلنى،
ئاسقاتمىغان شول يارىغا.

ئىگىز تاغقا چىققاندا،
قوللىرىڭنى مەن تاتقان.

يۇرىكۇم ئالمىدى،
سەن ئۇزۇپ قويمايدىغان!؟
گاھىدا تاشلاپ قويۇپ،
گاھىدا ئوينايدىغان!........

ئات مىنسەممۇ ئوينايمەن،
مىنمىسەممۇ ئوينايمەن.
كۆڭلۇمدىكى يار بولسا،
جاننى خەشلەپ ئوينايمەن.

يارىم بولسا يېنىمدا،
ھۇمايقۇشى بېشىمدا.
شۇ ۋاپادار بولمىسا،
تۈگمەن يۈرەر بېشىمدا.

* * *

IV مەستانە يار ناخشىسى

1 - ئۆزگەرىشى

ئەجەپ ئوخشاپتۇ بۇ قوغۇن،
چوڭ يولغا پىلەك تاشلاپ.
سەن ئالامسەن بۇ جاننى،
ئوڭ يېنىمغا كۆز تاشلاپ.

كۆردۇڭمۇ گۇلۇم ئاينى،
چاپاپ بېرىدۇ ماشنى.

ياش تۆكۈپ جۇدالىقتا،
ئاھ ئۇرۇپ پىراقىمدا.
قوينى بىھىش نۇرىدەك،
يادىكارىمغا دۇئا.

سەن يارىمدىن ئايرىلىپ،
سەۋدايى بولدۇم ئاغرىپ.
ھېچكىم مەندەك بولمىسۇن،
مەدەتكارىمغا دۇئا —

شەھەر بانۇم ناخشىسىنىڭ 2 - ئۆزگىرىش تېكىستى

مەن كەلگىنى ئالتاي بولدى،
يارىم كەلمەيدۇ.
يىراق ئىدۇق، يېقىن كەلسەم،
بېرىكەل دېمەيدۇ.

يارىنىڭ ئەگىم قاشلىرىنىڭ،
قارىسى بولسام.
تال - تال ئۆرۈم چاشلىرىنىڭ،
تالىسى بولسام.

قارا - قارا كۆزلىرىنىڭ،
قارىسى بولسام.
كۆيۈپ تۇرغان يۈرىكىنىڭ،
دورىسى بولسام.

سەن ئۇيىنىالڭ ئويۇننى،
دەردلىرىڭنى مەن تاتقان.

ئىگىز تاققا چىققاندا،
يولىگەن گۇنايىم بار.
كۆيدۇم ساڭا دېگەندە،
ھە دېگەن گۇنايىم بار.

دەردىم بارۇ - دەردىم بار،
باشىمدىكى چاچىمدەك.
دەرد تارتماي ئۆلىپ كەتسەم،
ھاۋادىكى لاچىندەك.

٧ شەھەر بانۇم (شەر بازام) ناخشىسى

١. ئۈزگەردىش تېكىستى

شەمشادىم، ئەسۇ - يادىم،
دېگەن ئانارىمغا دۇئا.
كۆزلىرى قاينام بۇلاق،
نازلىق يارىمغا دۇئا.

بىر كۇلۇپ، قاش ئوينۇتۇپ،
چىقىپ ئالما شاخىغا.
ئالما بىلەن كۆڭۈل بەرگەن،
ۋاپادارىمغا دۇئا،

VI مەن ھايران ناخشىسى

1 - ئۆزگەرىش تېكىستى:

چاچمۇ - چاچ، دەريامۇ چاچ،
ئالما بېرەي قوينۇڭنى ئاچ.
ئازاپلىماي ۋاپادارىم،
بولۇپ بىرگە كۆڭلۈڭنى ئاچ.

ئايغا ئوخشاش يۈزلىرىڭ،
يۇلتۇزغا ئوخشاش كۆزلىرىڭ.
ئەمدى مەن قانداق قىلاي،
يوقمۇ ماڭا سۆزلىرىڭ.

نورۇزمۇ كەلدى مانا،
ئۆرۈكلەر چېچەك ئاچتى.
بولمىغاچ سەندىن سادا،
مېنى تاغدەك مۇڭ باستى.

سېنىڭدەك يارۇ - جانان،
يار بولماسمۇ ماڭا،
پىراقىڭدا ھەر قاچان،
زار بولۇر مەنمۇ ساڭا.

نېرى كەتمەي يارىمەي،
بېرى كەلگىن يارىمەي.
سېنىڭ ئىشقى ئوتۇڭدا،
ئازلا قالدى جانىمەي.

بارغانلاردىن، تۇرغانلاردىن،
يارنى سوراي‌مۇ؟
ھالىڭ سېنىڭ نەكەچتى،- دەپ،
ئۆزەم باراي‌مۇ؟

شەھربانۇم ناخشىسىنىڭ 3- ئۆزگەرىش تېكىستى

بىر بۆلەيمۇ جانىمنى،
يۈز بۆلەيمۇ جانىمنى.
دۇنيانى مىڭ ئايلىنىپ،
تاپسامدىم جانانىمنى.

ھاۋادىن يېغىن ياغسا،
ئۆيدىن ئۆتىدۇ تامچا.
مەن يارنى سېغىنغاندا،
پۇتۇم ئات، قولۇم قامچا.

خەلقى ئالەم ئالدىدا،
ئەجەپ قالدىم سوراقتا.
مەن قاچانمۇ يېتەرمەن،
سەن يار بىلەن مۇراتقا.

خېنە يېقىپ قولۇمغا،
ئوسما قويۇپ قېشىمغا.
تېزدەك گۈزەل ياسىنىپ،
كەلسەڭ ئىدىڭ قېشىمغا.

سەن ئۇياقتا، مەن بۇياقتا،
تولغۇنۇپ ياتالمىدىم.

ئىشىك ئالدىڭ ئېرىقمىدى،
ئېرىقتىكى بېلىقمىدى.
سەن بىلەن مەن تونۇشقاندا،
چىرايىم سېرىقمىدى.

چىنار باغدىن كەلگىچىلىك،
چىنارغا يۆلەنگەنسەن.
مېنى مۇنچە كۆيدۈرۈپسەن،
نېمىشقا تۆرەلگەنسەن؟!

گۈل - چىمەندە بۇلبۇلۇڭنىڭ،
دەردى قانچە بىلەمسەن؟
بارچە گۈنا سەندە تۇرسا،
باش كۆتۈرۈپ يۈرەمسەن؟

مەن ھەيران ناخشىسىنىڭ 4 - ئۆزگىرىش تېكىستى:

شەرمۇ - شەرگە داڭ كەتتى،
بۇ يىل كارىز سەيلىسى.
قارا كۆز جېنىم جۆرەم،
باغدا گۈلۈم لەيلىسى.

شۇ بېغىمدا ئۇچقىنى،
جېنى نازۇك كېپىنەك.

مەن ھەيران ناخشىسىنىڭ 2 ـ ئۆزگەرىش تېكىستى:

چىشلىرىڭنىڭ ئاقلىقى،
ئۈنچە سانادۇر.
لەۋلىرىڭنىڭ تاتلىقى،
تىلنى يارادۇر.

سېنى بەردەم كۆرمىسەم،
كۆرگۈم كېلەدۇر.
سايەڭ بولۇپ كەينىڭدىن،
يۈرگۈم كېلەدۇر.

تال ـ چىۋىقلار ئاراسىدىن،
تاللىغان سېنى.
شۇنچە خەقنىڭ ئاراسىدىن،
پارلىغان سېنى.

مېنىڭ يارىم ئوبدان بالا،
مېلىس ئوينايدۇ.
بىر قاراپ، بىر قارىماي،
جاننى قىينايدۇ.

مەن ھەيران ناخشىسىنىڭ 3 ـ ئۆزگەرىش تېرىكىستى:

بوز كىيىكنى ئاتاي دېدىم،
چەنلىدىم ئاتالمىدىم.

كونا يارنىڭ يۈرىكىگە،
ئوتنى ياقايلى.

بارما دەيدۇ، تۇرما دەيدۇ.
مەيلىم ئۆزەمنىڭ.
سەكسەن قامچا ئۇرغان بىلەن،
يارىم ئۆزەمنىڭ.

VII يۇمۇلاق جۇگان ناخشىسى

1 - ئۆزگەرىش تېكىستى

كۆڭلىڭىزنى بەردىڭىز،
نېمدەپ تاشلاپ ئاتتىڭىز.
مېنى مۇنچە قاخشىتىپ،
يوقىمدى خۇدايىڭىز.

ئاققۇناقنى ئورغاندا،
كەپتەرگە يەملىك ئەپقۇياي.
ئۆز ۋەدەڭدە چىڭ تۇرساڭ،
ھەر ۋاقىت يوقلاپ تۇراي.

ئۆيلەرنى يورۇق قىلغان،
تۈنۈك بىلەن چىراقتۇر.
خىيال قىلىپ ئولتۇرسام،
يارنىڭ ئۆيى يىراقتۇر.

مېنى مۇنچە كۆيدۈرگەن،
غۇنچە بويلۇق سىكىلەك.

شۇ مېنىڭ جانانىمنىڭ،
بالدەك تاتلىق نازى بار.
شېرىن جاننى قاخشاتقان،
كىمنىڭ سەندەك يارى بار.

بەش بارماقتا بەش ئۈزۈك،
بىلىگىدە بىلەزۈك.
مېنى ئوتقا سەپ قويۇپ،
كۆڭلۈك كىمدە جان نازۈك.

مەن ھەيران ناخشىسىنىڭ 5 - ئۆزگەرىش تېكىستى:

ئاخشىمى بولسا ھەر ئۆيدە،
چىراق كۆيىدۇ.
چىراق ئەمەس يارنىڭ ئوتى،
باغرىم كۆيىدۇ.

ئوي - ئويلايسەن، ئوي ئويلايسەن،
ئويچىمىدىڭ سەن.
تاغ باغرىدا ئوخلاپ قاپسەن،
قويچىمىدىڭ سەن.

قويچى بولساڭ قويلىرىڭنى،
بىللە باقايلى.

يۇمۇلاق جۇگان ناخشىسىنىڭ 3 ـ ئۆزگىرىش تېكىستى:

سېرىق قۇشقاچ ئۇچار بولسا،
ئېگىز تاغباشىنى كۆزلەر.
يېگىت ـ قىزلار توينى قىلسا،
ۋىسال باغىنى كۆزلەر.

تاغدا كەكلىك، باغدا پاختەك،
ئۇچۇپ يايراپ يۈرگىدەك.
چىن سەدەپتەك جېنىم يارىم،
سېغىز چايناپ يۈرگىدەك.

پىغانلار كەلدى جانىمغا،
ئۇ يانىمدىن ـ بۇ يانىمغا.
ئۆتەرمەنمۇ ھەسرەتتە،
يىغلايمەن خۇدايىمغا.

جاھانغا پاتمىغان سەكە،
قازانغا قانداق پاتار.
قازانغا پاتسىمۇ پاتار،
تۇۋاقنى قانداق ياپار.

ئالا ئاتنىڭ تاقىسىدىن،
چاپاننىڭ ياقىسىدىن،
شەرىمدىن كېتەي دەيمەن،
بىۋاپانىڭ جاپاسىدىن.

يار بېغىدا چىنەستە،
تۆگمىسۇن يېمەستە.
بارسام بىللە ئوينايلى،
خەقلەر كۆرسۇن ھەۋەستە.

يۇمۇلاق جۇگان ئاخشىمىنىڭ 2 - ئۆزگىرىش تېكىستى:

چاقىدا گۈنا يوقتۇر،
تانىسى بۇزۇقتۇر.
قىزىدا گۇنا يوقتۇر،
ئانىسى بۇزۇقتۇر.

قىز دەيدۇ، جۇگان دەيدۇ،
يۇمۇلاق چوكاننى.
پوتا سېلىپ كەلتۈرۈڭلار،
قىيا باققاننى.

ئاقبوز ئېتىم سەمرىمەيدۇ،
ئېگىز ئوتىدا.
يۈرەك باغرىم كاۋاپ بولدى،
يارنىڭ ئوتىدا.

ئالتۇن تارتقان تارازىڭدا،
يامبۇ تاتايمۇ؟
پۇتا سالسام كەلگىنىڭگە،
جاننى ساتايمۇ؟

بىۋاپا نادان يارنىڭ،
قىلغىنى ئەلدى يېتەر.

بەشبالىقنىڭ يوللىرى،
ئالتى داۋان، يەتتى خادا.
سەن يارىمنىڭ دەردىدە،
مەيدەمدە بار مۈشتەك گادا.

مېنىڭ يارىم شۆگىلىك①،
كېتىپ بارىدۇ تۆگىلىك.
بولسا ئۇيناپ يۈرگىلىك،
بولمىسا شۇنداق يۈرگىلىك.

داپنى چالمسام ياخشى،
چالسام ئېيتىمەن ناخشى.
ناخشا ئېيتقانغا يار كەلمەس،
ئۇ ئەسلى كۆڭۈل خوشى.

چەشمە يار ناخشىسىنىڭ 3 - ئۆزگىرىش تېكىستى:

مەگزىنىڭ بولۇپ كۆرۈنگەن،
باغدا ئانار دۇر.
چىشلىرىڭنىڭ ئاقلىقى
ئۈنچە سانادۇر.

① شۆكە — شۆگە مەلىسى. شۆكە سۆزى چۆشۈركە سۆزىنىڭ يەرلىك تىلدا تەلەپپۇز قىلىنىش شەكلى ..

چاشمە (سەشمە) يار ناخشىسى

1 - ئۆزگەرىش تېكىستى:

ئۇنچىنى تىزغان ئىدىم،
چىن سەدەپ بولغايمۇ دەپ.
كۆڭلۈمنى بەرگەن ئىدىم،
مېھرىبان بولغايمۇ دەپ.

كېتەر چاغدا خوشلاشسام،
پېشىمگە ئېسىلار دېدىڭمۇ!
قاشىنى ئوينۇتۇپ كۈلسەم،
مەگزىمنى چىشلەر دېدىڭمۇ؟

قار جۇجەمنىڭ شاخىنى،
ئاق جۇجەمگە ئۇلالماسمەن.
بىۋاپا نادان يارنى،
مەن قەدىرلەپ سۆيەلمەسمەن.

چىللاڭ خورۇزۇم چىللاڭ،
چىنارنىڭ شېخى سۇنسۇن.
يار ئايرىلمەن دەيدۇ،
ئايرىلىپ كۆڭلى تىنسۇن.

چاشمە يار ناخشىسىنىڭ 2 - ئۆزگەرىش تېكىستى:

سۇ باشلىسام ئېتىزغا،
كۆچەتلىرىم سۇ ئىچەر.

قاش ئاتارىم كېلىدۇ،
كىرپىك قاقارىم كېلىدۇ.
دىلنى ئەيلەپ مەھلىيا،
ئوت ياقارىم كېلىدۇ.

قاشلىرىنىڭ قارىسى،
زەردە باسقان گۈلچە بار.
يارىمنىڭ خۇلقى نازى،
ئۆتلىگەن قۇرغۇيچە بار.

ئائىلە بىر قەدەھ مەي ئىچتىم ناخشىسىنىڭ 2 - ئۆزگىرىش تېكىستى:

ئاتلار ئورۇق، يوللار يىراق،
گوۋى ئەمەسمۇ.
چۈللۈكتىكى شول يارىمغا،
ئۇۋال ئەمەسمۇ!

ئۆكال بولسا ماڭا بولسۇن،
يارغا بولمىسۇن.
سەيدە گۈلنىڭ گۈللىرىدەك،
ساغرىپ قالمىسۇن.

قارچوغامنى قوشلاتمىغان،
جايلار قالمىدى.

قازى بولۇپ قاشلىرىڭ،
يۇرتنى سورايدۇ.
قىيا بېقىپ كۆزلىرىڭ،
جانى ئالادۇر.

ئېگىز تاققا چىقما يارىم،
كۆرۈشتى دەيدۇ.
تال بويۇڭنى ئەگمە يارىم،
سۆيۈشتى دەيدۇ.

ئېگىز تاغقا چىققان بىلەن،
كۆرۈشكەن ئەمەس.
تال بويۇڭنى ئەگكەن بىلەن،
سۆيۈشكەن ئەمەس.

IX ئاللاھ بىر قەدەھ مەي ئىچمىدىم (ئاللاھ بىر قەدەم) ناخشىسى

بىر قەدەھ مەي ئىچمىدىم،
مەندە يوق قىلچە گۇنا.
بولسا گۇناھ مەنلا تاتسام،
تاتمىسا ساقى گۇنا.

قاپاغىم تاتتى مېنىڭ،
ئاستانىدىن يارىم كېلۇر.
كەلمىسە يارىم ئۆزى،
خوشخەۋەر نامى كېلۇر.

قاشىڭ ئەسلا قارادۇر،
كۆرسەم يۈرەك سالادۇر.
خۇدا ئالمىغان جاننى،
بەندە قانداق ئالادۇر.

باغچىلارغۇ ـ باغچىلار،
گۈل ئېچىلغان باغچىلار.
ئەي يارىم قۇلاق سالغىن،
ساڭا ئېيتقان ناخشىلار.

X گۈليار ناخشىسى

1 . ئۆزگىرىش تېكىستى:

تاغ تۈۋىدە يولۇم بار.
تاغتا پەرلىك ئۆيۈم بار.
ماڭا ھەمرا بولسىڭىز،
سىزگە دەستە گۈلۈم بار.

شۇنچە ئۆيلەر ئاراسىدا،
ئىگىز دالان تېز كۆرىنەر.
شۇنچە خەقلەر ئاراسىدا،
مېنىڭ يارىم قىز كۆرىنەر.

بۇ مېلىس، مېلىس بولماس،
بىزنىڭ يارنى چىللىماي.

قۇتۇلدۇردۇم سەن يارىمنى،
ئارمان قالمىدى.

ئاسماندىكى بوز تورغاي،
قەپەزدە بولغاي.
جوگانلارنى سەن ئالساڭ،
قىز ماڭا قالغاي.

ئاللاھ بىر قەدەھ مەي ئىچمىدىم ناخشىسىنىڭ 3 - ئۆزگىرىش تېكىستى:

ئاق كۆينەك، يېشىل جەيمەك:
—مەن قاۋۇل جوگان،— دەيدۇ.
—ئۆيىڭىز قايان دېسەم؟
—ئامانشا سايان،— دەيدۇ،

—جىگدە كۈتىكى نەدە؟
—يىلىم كولىغان يەردە.
—بىزنىڭ يارلار نەدە،
—كۆڭلى خالىغان يەردە.

ئىلىغا چىقىپ كەتتى،
يول بىلمەيدىغان باللار.
سۇدىنى قىلالامدۇ،
جىگدە ساتىدىغان باللار.

گۆليار - گۆليار-
ياتنىڭ قېشىدا نىم بار؟

گۆليار ناخشىسىنىڭ 3 - ئۆزگىرىش تېكىستى:

كالتا - كالتا ماڭسەن،
دەرياغا كۆرۈك سالسەن.
بىر قاراپ، بىر قارىماي،
ئىچىمگە ئوتنى سالسەن.

يارىم ئۆتتى يېنىمدىن،
كۆيۈك ئۆتتى جېنىمدىن.
ئايرىلماسمەن ئۆلگىچە،
جاندىن ئەزىز يارىمدىن.

يار بېغىدا ئېچىلغان،
ئانار گۆلىنىڭ نارىمەن.
كېچە - كۈندۈز ئايرىلماس،
كۆڭلىدىكى يارىمەن.

شاخلايدىيۇ شاخلايدۇ،
باغدا ئانار شاخلايدۇ.
باغدا ئانار تۇۋىدە،
يارىم مېنى ساقلايدۇ.

يېشەلمەيدۇ خۇمارىم،
يار بىلەن پۇتا ئويىنماي.

ئەدىمقۇتتېخى تۇمامسىز،
كۆيۈپ قالدىم تۇيمايسىز.
مېنى سىزگە قوشمىغان،
قايسى بۇزۇق ئىمانسىز؟!......

گۈليار ناخشىسىنىڭ 2 ـ ئۆزگىرىش تېكستى:

گۈليار ـ گۈليار ـ
يارنىڭ ئۆيى خاماندا.
گۈليار ـ گۈليار ـ
ئوت قالايدۇ سامانىدا.

گۈليار ـ گۈليار
يەتسەم مىرادىمغا.
گۈليار ـ گۈليار ـ
قالمايمەنمۇ ئارماندا.

گۈليار ـ گۈليار ـ
گۈل شاخى ئىغاڭلايدۇ.
گۈليار ـ گۈليار ـ
گۈلنىڭ يېنىدا كىم بار؟

گۈليار ـ گۈليار ـ
تاپقاندا ئۆز يارىنى.

تەلمۈرۈپ سۆيۈپ قويسا،
ئۇن كۆنلىك ئۇزۇق بولسا.

يار بولسا دىلدار بولسا،
ناز بىلەن كۈلۈپ تۇرسا.
كۆكۈل تاغدەك ئۆسمەمدۇ،
بىر ئىللىق كۈتۈپ تۇرسا.

ئاسماندىكى ئايىم يوق،
كۆكلۈمدىكى يارىم يوق.
دەدلەرنى تولا تارتقاچ،
ئەۋۋەلقىدەك ھالىم يوق.

يار قېشىمدا ئولتۇرسا،
گۈل تېزىپ مۇنار قىلسام.
يار ئىچىدە بىلەمدۇ،
ھەر قانچە گۇنا قىلسام.

ئەي بالا يارەي ناخشىسىنىڭ 3 ـ ئۆزگەرىش تېكىستى:

باغئارامنىڭ يولىدا،
باغ ئالمىسى مەن بولىمەن.
ئالسا يارىم يادىغا،
دىلپارىسى مەن بولىمەن.

ياد ئەيلەيمەن يارىمنى،
كۆكۈلدىكى ئايىمنى.

XI ئەي بالا يارەي ئاخشىسى

1. ئۆزگىرىش تېكىستى:

ئۇزۇن سايىنى يول قىلدۇق،
ئاتنى مىنىپ تاي قىلدۇق.
ماقتاپ ئاشۇ يارىمنى،
ئاسمانىدىكى ئاي قىلدۇق.

ئاسمانىدىكى ئۈچ يۇلتۇز،
قاراپ باقسام تارازا.
ھېچ كىشىگە كۆيمىگەن،
ساڭا كۆيدۈم بالاڭىزا.

ئىشەكچى دېمەڭ بىزنى،
مورۇي يولىدا كارۋان.
سارغايدى دېمەڭ بىزنى،
دەردىڭىزدە سارغايغان.

بىر قاراپ قويۇڭ ماڭا،
زەپىرەڭدەك چىرايىم.
رەھمە قىلىڭ ئامرىغىم.
قانچە بولسا گۇنايىم.

ئەي بالا يارەي ئاخشىسىنىڭ 2 - ئۆزگىرىش تېكىستى:

يار بولسا تۈزۈك بولسا،
قولىدا ئۈزۈك بولسا.

بىز ئىككىمىز تەقدىرداش،
بىر پەلەكنىڭ خەمىگى.

ئىلمىچە تۇماغىڭنىڭ،
گۈلىنى بۇزنۇۋەتمە،
ھەر قانچە بولغان بىلەن،
ئۈمىدتنى ئۈزنۇۋەتمە.

زىلۋا يار ناخشىسىنىڭ 2 - ئۆزگەرىش تېكىستى:

ئۈرۈكۈمۇ ئۈرۈكىم،
باغدا پىشقان ئۈرۈكۈم.
سەن يارىمنى كۆرمىسەم،
چىدىمايدۇ يۈرۈكۈم.

ئىشىكىڭدىن ئۆتمىسەم،
سېنىڭ كۆڭلۈڭ ئۇنارمۇ؟
ئاڭلىمساڭ ناخشامنى،
سېنىڭ كۆڭلۈڭ تىنارمۇ؟

يۇغرۇلماس خېمىرمۇ،
ئۇن بىلەن تۈز بولمىسا.
بولماس ئىدى كۈندۈزمۇ،
شۇ قارا تۈن بولمىسا.

باراڭغا قاراپ باقسام،
تېكى بارۇ ئۈزۈم يوق.

گۆدەكلىكتە تۇتقان يار،
بىلمەمدىكەن ھالىمنى.

دۇتتار چالسا قولىغا،
ئالتۇن ئۈزۈك سەپ قوياي.
سۆيدۈم دېسە قىزىرىپ،
يوللىرىغا گۈل تېراي.

باغقا كىرسەم كېچىلەپ،
شۇ يارىمنى يېتىلەپ.
قالماس يارىم كەينىدە،
يول تاپالماي تەمتىرەپ.

XII زىلۋا يار ناخشىسى

خەرىدارىڭ بولمىسا،
زىلۋالىقىڭ نە كېرەك.
ئېتىۋارىڭ بولمىسا،
ئاشنالىقىڭ نە كېرەك.

تەكتەكچى زامانىدا،
كۆرۈشكىلى بولمايدۇ.
تال بويۇڭنى ئەگمە يار،
سۆيۈشكىلى بولمايدۇ.

دۇتتارىمنى ساز قىلغان،
تارى بىلەن خەرىكى.

XIII ئالمخان ناخشىسى

ئالمخاننىڭ ئانىسى،
سۇرتمۇەتتى چىلەكنى.
ئالمخاننى سۆيگەنلەر،
ھەرگىز سۆيمەس بىلەكنى.

ئالمخاننىڭ مېڭىشى،
ياڭ بىلەن ياڭزا بىلەن.
ئالمخانغا دوست بولساڭ،
باقمدۇ ساڭزا بىلەن.

ئالمخان، ـ دەپ ئاڭلىدىم،
بىلىمنى ھەھكەم باغلىدىم.
ئالمخان سەن يار ئۇچۇن،
جېنىمنى قۇربان ئەيلىدىم.

باققا كىردىم كېچىلەپ،
ئالمخاننى يېتىلەپ.
ئارقىمدا قالماس ئالمخان،
يول تاپالماي تەمتىرەپ.

ئالمخان ناخشىسىنىڭ 2 ـ ئۆزگەرىش تېكىستى:

ئالمخان قانداقكىنە،
مېنىڭلى تايدەككىنە.

سەن يارىمدىن باشقىغا،
قارايدىغان كۆزۈم يوق.

زىلۋا يار ناخشىسىنىڭ 3 - ئۆزگەرىش تېكىستى:

يارىم مېنىڭ قەلەمقاشلىق،
مېھرىبان ئاتلىق.
كالا - مۇللا ۋارىغىدەك،
قاپىغى قاتلىق.

تۇرقى ئۈنىڭگۈلدىن زىلۋا،
خۇيلىرى ئىللىق.
گۈلسورۇقنىڭ غۇنچىسىدەك،
نازلىق، چىرايلىق.

دورا دەيدۇ، دورا دەيدۇ،
گۈلزەپەرنى.
شىپا تاپتىم ھىدلاپ - ھىدلاپ،
يارنىڭ ھىدىنى.

بۇ مېلىسلار توگەپ قالسا،
نەدە ئۈينايمىز.
جانان يارىم سوغا چىقسا،
شەدە ئۈينايمىز.

ئىزاھات:

مېلىس ناخشىلىرى ئىچىدە كەڭ - كۆلەمدە تارقالغان تۈپ ناخشىلىرىنىڭ تۈرى بولۇپ، ئۇنىڭ تارىخىي ئىنتايىن ئۇزۇن①. ناخشا ئاھاڭلىرى خىلمۇ - خىل، تېكىستلىرى رەڭگا - رەڭ بولۇپ، بۇ قېتىم تۈپلاپ، رەتلىگىچە، بىز ئۇچراشقان كىشىلەرنىڭ ئېيتىپ بەرگەنلىرىنى ئاساس قىلىپ، مەركىزى توپلامنى تۈزدۇق. مېلىس ناخشىلىرىنىڭ تېكىستلىرى مۇشۇ توپلامدىكى تېكىستلەر بىلەنلا چەكلەنمەيدۇ. بىلگۈچىلەرنىڭ بىز بىلەن داۋاملىق ھەمكارلىشىپ، خەلقىمىزنىڭ بۇ مەنىۋى بايلىقىنى ساقلاپ قېلىشىمىز ئۈچۈن يار يۆلەكتە بولۇشىنى ئۈمىد قىلىمىز.

بۇ توپلامنى تۈزگىچە تۆمۈر ئەخمەت (ئىچان يېڭىيەر مەھەللىسىدىن)، توختى ئاكا (تەنەك توپالغارىسى مەھەللىسىدىن)، مەتنىياز ئاكا (شەيلەگزە قۇم تۈۋى مەھەللىسىدىن) سىراجىدىن سىتنىياز، ئىبراھىم ئاكا، ئەخمەت ئاكا (لوتو) يۇقىرىقى 3 نەپەر كىشى چوقۇتام مەھەللىسىدىن، ئەۋەيدۇللا لىتىپ (ئىچانبازىرىدىن)، ئىلنىياز (شاگجاك)، ئابدۇ رازاق ھامۇت، نىياز لېتىپ، (يۇقىرىقى 3 كىشى تورپالغارىسى مەھەللىسىدىن)، شىرىپ ئاكا (سىركىپ مەھەللىسىدىن) ئاۋۇت ئاكا (تۆۋەن مەھەلىدىن) قاتارلىق نۇرغۇن كىشىلەر قىزغىنلىق بىلەن ياردەم بەردى. بۇ كىشىلەرگە ئالاھىدە رەھمەت ئېيتىمىز.

---

① مېلىس ناخشىسىنىڭ تارىخىنى بىلمەكچى بولسىڭىز ئىچان ناھىيەلىك سىياسىي كېڭەش تارىخ - تەزكىرە كومىتېتى تۈزگەن 4 - كىتاپتىكى «ئىچان ئەلنەغمىلىرىگە مۇقەددىمە» دېگەن ماقالىنى ئوقۇۋاغايسىز.

ئالمىخاننى كۆرگەنلەر،
كۆكتىكى ئايدەككىنە.

داڭگال ئاتسام، داڭگالئاتسام،
تاشنى ئاتقان ئالمىخان.
قاشنى ئېتىپ، كۆزنى سۆزۈپ،
جاننى ئالغان ئالمىخان.

ئالمىخاننىڭ ئېرىغى،
شەر ئىچىگە ئۇلاغلىق.
ئالمىخاننىڭ دەردىدە،
ھەر يىگىتلەر سولاغلىق.

ئالمىخاننى كۆرمىگەن،
يۇرتلاردا ئامبال قالمىدى.
ئالمىخانغا بەرمىگەن،
كۆتلەردە تامبال قالمىدى.

ئېرىق باغرىدا پىلەك،
بىر پىلەكتە مىڭ خەمەك.
يېنىڭدا قاپتو پېچىغىم،
يېيىشىم ئاچچىق خەمەك.

پىچان تارىخىي ماتېرىياللىرى (6)

پىچان ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش تارىخىي
ماتېرىياللار كومىتېتى تۈزگەن
بىڭتۈەن باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى

باھاسى: 8.00 يۈەن